

GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

ISSN 0378-3863

E-ISSN 2757-9042

SAYI / ISSUE **39**

YIL / YEAR **2022-2**

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
The Journal of Southeastern European Studies

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN: 0378-3863 E-ISSN: 2757-9042

Sayı/Issue: 39, 2022

Dizinler / Indexing and Abstracting
EBSCO Central & Eastern European Academic Source
SOBİAD

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ordu Cad. No: 16, Beyazıt, Fatih 34134, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: + 90 (212) 455 57 00
E-mail: jses@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad>
<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jses>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul - Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul - Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde
Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dilleridir.

The publication languages of the journal are Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern
European countries (for issues approved by the editorial board)

Nisan ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in April and September.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye - mhsayar@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Doç. Dr. Özgür KOLÇAK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - ozkolcak@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Metin ÜNVER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - unver@istanbul.edu.tr

Sayı Editörü / Guest Editor

Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - ozturkmk@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Elizabeth Mary EARL, İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye - alan.newson@istanbul.edu.tr

Rachel Elena KRISS, İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye - rachel.kriss@istanbul.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Doç. Dr. Ömer GEZER, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye - omergezer@hacettepe.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Olena A. BACHYNS'KA, Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, Ukrayna Olena_an@ukr.net

Prof. Dr. Ferit DUKA, European University of Tirana, Tiran, Arnavutluk - Ferit.Duka@uet.edu.al

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - femecen@29mayis.edu.tr

Prof. Dr. Tahsin GEMİL, Babeş-Bolyai University, Cluj Napoca, Romanya - tgemil@yahoo.com

Prof. Dr. Nedim İPEK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye - nipek@omu.edu.tr

Prof. Dr. Natalia KRÓLIKOWSKA Jedlińska, University of Warsaw, Varşova, Polonya - nataliakrolikowska@wp.pl

Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye - hatice.oruc@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Claudia RÖMER, University of Vienna, Viyana, Avusturya - claudia.roemer@univie.ac.at

Prof. Dr. Grigorii SHKUNDIN, The Russian Association of the First World War Historians, Moscova, Rusya - shkundin_gregory@mail.ru

Prof. Dr. Ömer TURAN, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye - omertur@metu.edu.tr

Prof. Dr. Lyudmil VAGALİNSKİ, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaristan - lvagalina@techno-link.com

Doç. Dr. Günhan BÖREKÇİ, Central European University, Budapeşte, Macaristan - borekcig@ceu.edu.

Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - nerersoy@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Özgür ORAL, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ozoral@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Sevgi PARLAK, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sevgipar@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa TANRIVERDİ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - tanriverdi@istanbul.edu.tr

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Mahmut AK, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - mak@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Ebru ALTAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ealtan@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mahir AYDIN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - mahir@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sbeyoglu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. İdris BOSTAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - idbos@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - cezmi.eraslan@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Davut HUT, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - davuthut@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Askold IVANTCHIK, University of Bordeaux-Ausonius Institute, University of Moscow, Moskova, Rusya - ivantchik@u-bordeaux-montaigne.fr
Prof. Dr. Božidar JEZERNİK, University of Ljubljana, Ljubljana, Sloveny - bozidar.jezernik@ff.uni-lj.si
Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - zerdem@gmail.com
Prof. Dr. Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ksipahi@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Florentina NITU, University of Bucharest, Bükreş, Romanya - florentina.nitu@istorie.unibuc.ro
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ore@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sancaktar@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Arzu TERZİ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - terzi@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye - alaaddin@ktu.edu.tr
Doç. Dr. Vera COSTANTINI, Ca' Foscari University of Venice, Venedik, İtalya - vera@unive.it
Doç. Dr. Vural GENÇ, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye - vgenic@beu.edu.tr
Doç. Dr. Gábor KÁRMÁN, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Macaristan - karman.gabor@btk.mta.hu
Doç. Dr. Phokion KOTZAGEORGIS, Aristotle University of Thessaloniki, Selanik, Yunanistan - phokion@hist.auth.gr
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA, National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukrayna - hocabay.odesa@gmail.com
Doç. Dr. Valentina ŠOŠTARIĆ, University of Zadar, Zadar, Hırvatistan - vzovko@unizd.hr
Dr. Ulrike PETER, Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities, Berlin, Almanya - peter@bbaw.de
Dr. Hajnalka TÓTH, University of Szeged, Szeged, Macaristan - hajnalka.toth76@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Gagauz Çocuk Şiirleri Üzerine
On Gagauz Poetry for Children
Bülent Hünerli 1
- Rumeli Eşkıncı Müsellemlerine Bir Örnek: XV-XVI. Yüzyıllarda Ergene Müsellemleri
An Example of the Rumeli Eskinci Musellem Corps: The Ergene Musellems in the 15th-16th
Centuries
Hacer Ateş 13
- Der Kosovo In Historischer Rezeption Und Die Interpretation Des Geschichtsbildes In Der
Politischen Diskussion
Historical Perception and the Political Impacts of History Theses on Kosovo
Mehmet Yılmazata 45
- I. Manuel Komnenos'un İmparatorluk Tahtına Çıkmadan Önceki Hayatı (1118-1143)
The Life of Manuel I Comnenus before Ascending the Imperial Throne (1118-1143)
Hatice Aydın 71
- Türkiye Selçuklu Devleti'nin Balkanlar'da Bizans'a Askerî Yardımları
Military Aid from the Seljuk State of Türkiye to the Byzantine Empire Campaigns in the Balkans
Şeyhmus Nayır 99

Kitâbiyât / Book Review

- İmparator I. Aleksios Komnenos Döneminde Bizans-Batı İlişkileri (1081-1118)
The Byzantine-Western Relations during the Reign of Emperor Alexius I Comnenus (1081-1118)
Esra Kızıl 145

Gagauz Çocuk Şiirleri Üzerine

On Gagauz Poetry for Children

Bülent Hünerli¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Bülent Hünerli (Doç. Dr.),
Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi ÇTLE Bölümü, Kırklareli, Türkiye.
E-posta: hbulent80@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5668-3942

Başvuru/Submitted: 28.05.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
05.06.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
06.06.2023
Kabul/Accepted: 12.06.2023

Atıf/Citation: Hünerli Bülent, "Gagauz Çocuk Şiirleri Üzerine", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 1-12
<https://doi.org/10.26650/gaad.1304708>

ÖZ

Gagauz çocuk şiirlerinde genellikle basit ve akıcı bir dil kullanılır ve çocukların anlayabileceği temalar bulunur. Bu şiirlerde sıkça doğa, hayvanlar, aile ilişkileri, arkadaşlık, oyunlar ve günlük yaşam gibi konular ele alınır. Şiirler; genellikle ritim, tekrarlar, kafiye ve şiirsel dil kullanımıyla çocukların dikkatini çekmeyi amaçlar. Gagauz çocuk şiirlerinde geleneksel motifler, efsaneler ve mitolojik öğeler de yer alabilir. Bu şekilde, çocuklar kendi kültürel miraslarına aşına olurken aynı zamanda yaratıcı düşünme ve hayal gücünü de geliştirirler. Gagauz çocuk şiirleri, genellikle okullarda ve çocuk edebiyatı dergilerinde yayınlanır. Ayrıca, Gagauz Yeri'nde düzenlenen çeşitli etkinliklerde de bu şiirler, Gagauz çocukları tarafından coşkulu bir şekilde okunur. Çocuk şiirleri, Gagauz dilinin ve kültürünün gelecek nesillere aktarılmasında da önemli bir rol oynar. Bu şiirler, çocukların dil becerilerini geliştirmelerine, duygusal ifade yeteneklerini güçlendirmelerine ve kendi kültürel kimliklerini keşfetmelerine yardımcı olur. Son yıllarda Gagauz çocuk şiirlerine olan ilgi artmaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar, Gagauz yazarlarını ve Gagauzca yayın yapan dergileri desteklemektedir. Yine çocuk şiirleri basılı olmayan medya kuruluşlarında da (televizyon, radyo vb) okunmaktadır. Bu durum var olma mücadelesi gösteren Gagauzca gibi diller için son derece önemlidir. Çalışmada umumiyetle Gagauz çocuk şiirlerinin tarihçesi, içerikleri ve yazarları üzerinde durulacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Gagauz, Çocuk Edebiyatı, Çocuk Şiirleri, Edebiyat, Gagauz Yeri

ABSTRACT

Gagauz poetry for children generally uses simple fluent language and contains themes children can understand. These poems frequently deal with subjects such as nature, animals, family relationships, friendship, games, and daily life. Poetry generally aims to attract children's attention with the use of rhythm, repetition, rhyme, and poetic language. Traditional motifs, legends, and mythological elements may also be included in Gagauz poetry for children. In this way, children develop their creative thinking and imagination while becoming familiar with their own cultural heritage. Gagauz

poetry for children is usually published in schools and children's literature magazines. In addition, these poems are read enthusiastically by Gagauz children at various events held in Gagauz Yeri. This poetry for children also plays an important role in transferring the Gagauz language and culture to future generations and help children develop their language skills, strengthen their ability to express themselves emotionally, and discover their own cultural identity. Interest in Gagauz poetry for children has increased in recent years. Various institutions and organizations support Gagauz authors and magazines that publish in the Gagauz language. Again, the children's poems are read in non-printed media, such as on television or the radio. This is extremely important for languages struggling to survive such as Gagauz. This study provides a general discussion of the history, contents, and authors of Gagauz poetry for children.

Keywords: Gagauz, Children's Literature, Poetry for Children, Literature, Gagauzia

EXTENDED ABSTRACT

Poetry for children is a world-wide genre of poetry written for children and has a long history. Children's literature is written to develop children's language skills, to nurture their imagination, and to offer fun and instructive experiences. In line with this, poetry for children has emerged as the collection of poems that contribute to children's language development, that amuse them, and that make them think.

The Gagauz literature emerged in the 19th century in order to develop and preserve the Gagauz language in Gagauzia. Religious texts and folk tales mostly occurred at the forefront in the early period of Gagauz literature, with specific information about children's literature being limited. However, more specific steps regarding the development of Gagauz children's literature and the emergence of poetry for children were able to be taken in the second half of the 20th century, during which time various studies were carried out on preserving and disseminating the Gagauz language and culture. Gagauz authors and poets have written works for Gagauz children and contributed to the development of the Gagauz children's literature. Schools, children's literature magazines, and cultural events in Gagauzia played a great role in the spread and growing popularity of Gagauz poetry for children. Gagauz poetry for children has poems written for children in the Gagauz language and on its culture. These poems have been written to improve the language skills of Gagauz children, strengthen their cultural identity, and contribute to their emotional development. Gagauz poetry for children forms an important part of Gagauz literature and is popular with children in general. Various themes are addressed in Gagauz poetry for children. These themes can include nature, family, friendship, animals, adventure, games, fairy tales, heroism, and education and focus on the issues children encounter in their daily lives with the aim of conveying messages about values, cultural heritage, and life skills. For example, children learn concepts in the nature-themed poems about things such as environmental protection and love of nature while also discovering the beauties of nature. Family- and friendship-themed poems emphasize values such as love, loyalty, and solidarity. Local mythological and folkloric elements are also frequently used in Gagauz poetry for children. Legendary characters, mythological elements, and references

to local folk tales help children become more connected to Gagauz culture and traditions. These elements feed children's imaginations and increase their interest in folkloric heritage. In addition, children's grow in awareness regarding discovering their own cultural identities and protecting their values through Gagauz poetry for children. This poetry also aims to express language and style in a catchy way that children can understand. These poems generally use a rhyming language and provide rhythmic fluency. Carefully chosen words help children develop their language skills while expanding their vocabulary. Simple and understandable language is preferred so that children can enjoy reading and understanding the poems. Gagauz poetry for children has both purposes both educational and entertaining. These poems allow children to develop their language skills, increase their emotional expression and nurture their imaginations. They also provide children with opportunities to develop their own thinking skills, use their creativity, and explore their ability for self-expression. Gagauz poems for children are often published and presented in children's literature magazines, as well as in schools and events held in Gagauzia. The poems may also be presented in poetry reading competitions among children or in performances at school events.

Gagauz poetry for children plays an important role in transferring the Gagauz language and culture to future generations. These poems contributed to the development of Gagauz children's literature with poems reflecting the Gagauz language, culture, and values onto children. Gagauz poetry for children is an important tool that helps Gagauz children strengthen their identities, express themselves and make sense of the world. In addition, children's love and devotion to the Gagauz language is reinforced through these poems as they explore the magical world of poetry. Gagauz poetry for children is an invaluable part of the Gagauz literature as well as a legacy to be passed on to future generations. These poems inspire children to preserve and perpetuate the power of language, cultural identity, and local values and can be seen as a promising sign that the Gagauz language and culture will survive into the future.

Giriş

Türk dünyasının batısında yaşayan ve Ortodoks bir halk olan Gagauzlar, bugün toplu bir şekilde Moldova, Ukrayna başta olmak üzere Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşamaktadırlar. Bunun dışında çeşitli sebeplerle farklı ülkelere (Türkiye, Rusya, Avrupa ülkeleri vb.) yerleşmiş çok sayıda Gagauz da bulunmaktadır. Bahsi geçen ülkeler içinde sadece Moldova'da yaşayan Gagauzların belli siyasi hakları olduğu görülür. Bu Gagauzlar, *Gagauz Yeri* adında özerk bir bölgede yaşamaktadırlar. Ayrıca Ukrayna'daki Gagauzların toplu olarak yaşadığı yerlerde, haftada iki saat ana dili eğitimi verilmektedir. Diğer ülkelerde (Bulgaristan, Yunanistan) yaşayan Gagauzların ise herhangi bir hakları (eğitim, siyasi) bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak da bu ülkelerdeki Gagauz dili konuşur sayısı yıldan yıla azalmaktadır.

Moldova Gagauzları, SSCB'de en son yazı diline kavuşan halktır.¹ 1957'de resmî anlamda Kiril temelli Gagauz alfabesinin kabul edilmesinden iki sene sonra (1959) Gagauzca eserler vermeye başlanmıştır.² Gagauzların geç bir dönemde yazı diline kavuşması nedeniyle yazılan ve basılan edebî eserlerin sayısı azdır. Diğer bir deyişle zaman zaman kesintili de olsa 64 yıllık yazılı bir edebiyat söz konusudur. Kiril temelli alfabe ile hazırlanan ilk çalışma Gagauzca Dionis Tanasoglu'nun kaleme aldığı *Bucaktan Seslär* adlı eserdir.³ Bu çalışmada Gagauz yazarlarının şiirlerinden ve Gagauz folklorundan örnekler bulunmaktadır. Sonraki dönemlerde çeşitli müellifler daha çok şiir olmak üzere farklı türde eserler vermişlerdir. Gagauzlar, 1993 yılında ise Latin alfabesine geçmişlerdir. Latin temelli alfabenin kullanılmasıyla ilgili ilk girişimler *Ana Sözü* gazetesinde görülmektedir. Hâlen de bu alfabe kullanılarak eserler vermeye devam edilmektedir.

Gagauz edebiyatının kökenleri 20. yüzyılın başlarına kadar uzanır. Bu dönemde Gagauzlar; kutsal metinler, dualar ve ibadet kitapları şeklinde dini edebiyat üretmeye başlamışlardır. Rusça, Bulgarca ve Rumence gibi dillerden Gagauz diline yapılan çeviriler de bu dönemde gerçekleşmiştir. Sovyet devri ise Gagauz edebiyatı için önemli bir dönem olmuştur. Bu devirde Gagauz edebiyatı, sosyalist gerçekçilik akımı etkisi altında şekillenmiştir. Gagauz yazarlar, sosyalist ideolojiyi yansıtan eserler kaleme almış ve Gagauz halkının yaşamını ve toplumsal değişimi konu alan çalışmalar üretmişlerdir. Sovyet döneminin sonlarına doğru, Gagauz edebiyatında millî kimlik teması güçlenmiştir. Bu devirde Gagauz edebiyatı, Gagauz kültürünün ve kimliğinin güçlendirilmesi amacıyla önemli bir rol oynamıştır.

Gagauzların güçlü bir sözlü halk edebiyat kültürü vardır. Mâniler, türküler, bilmece, atasözleri vb. bu halk edebiyatı ürünleri içinde yer alır. Bunlar çeşitli eserlerde yayımlanmıştır. Yazılı Gagauz edebiyatı ise daha çok şiir üzerinde gelişmiştir. Düzyazı şeklinde olan roman,

1 Nadejda Ozakdag, "Grafiçeskiye i Orfografiçeskiye İzmeneniya v Gagauzskom Yazıke", *Rossiyskaya Tyurkologiya*, No: 2 (7), (2012), s. 31-40.

2 Bu tarihten önce Mihail Çakır'ın yazmış olduğu bazı Gagauzca eserler de vardı. Bunlar Slav ve Rumen alfabesi ile yazılmıştır.

3 Dionis Tanasoglu, *Bucaktan sesler- Literatura yazıları*, Kişinev: Kartya Moldovenyaske, 1959.

hikâye vb. eserlerin sayısı oldukça azdır. Her Gagauz yazarının en az bir şiir kitabı bulunmaktadır ve bu yazarların çoğu, çocuk şiirlerine de yer vermiştir. Yazılı Gagauz edebiyatı, kaynağını halkın yaşantısından alır. Dolayısıyla ninni, masal, bilmecede olduğu gibi çocuk şiirlerinde de halkın kültürel dokusunu görmek mümkündür.

Gagauz çocuk edebiyatı, dil, kültür ve değerlerini yansıtan özgün hikâyeler, masallar, şiirler ve diğer yazılı eserleri içerir. Bu çalışmalar çocukların eğitimi, eğlencesi ve kültürel kimliklerinin güçlendirilmesi amacıyla yazılmıştır. Gagauz çocuk edebiyatının örnekleri arasında yerel mitoloji ve efsanelere dayanan masallar, hayvan hikâyeleri, aile ve arkadaşlık ilişkilerini konu alan öyküler ve doğa sevgisini aşilamayı hedefleyen şiirler bulunmaktadır. Bu eserler genellikle Gagauz dilinde yazılır; ancak bazıları Moldova'nın resmi dili olan Rumence veya diğer dillerde de yayınlanmıştır. Gagauz çocuk edebiyatının gelişimi ve yaygınlaşması, Gagauz kültürünün ve dilinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için önemli bir rol oynamaktadır. Bu eserler, çocukların dil becerilerini geliştirmelerine, yerel kültürlerini tanımalarına ve benimsemelerine, hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını geliştirmelerine yardımcı olur.

Gagauz edebiyatında özellikle çocuk şiirleri üzerine yapılmış detaylı bir akademik inceleme yapılmamıştır.⁴ Dolayısıyla bu alan incelenmeye açıktır. Hâl böyle iken Gagauz çocuk şiirlerinin içeriklerine ve çocuk şiirleri yazan Gagauz şairlerine genel hatlarıyla bakmak faydalı olacaktır:

Gagauzlardaki çocuk edebiyatının ilk örneklerini Nikolay Arabacı vermiştir. Arabacı'nın 1957'den önce çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış çocuk şiirleri vardır.⁵ Sonrasında Gagauz yazı dilinin oluşum aşamasında önemli bir yere sahip Dionis Tanasoglu'nun, çocuklar için *Kuşlar Bey Seçerlär* adlı şiiri yazdığı görülür. Bu şiirde insanın zorluklarla savaşması ve onların üstesinden gelebilmesi anlatılmaktadır.⁶ Dimitri Karaçoban'ın *Sallangaç Türküsü* adlı şiirinde ise Gagauz tarihinden izler görülmektedir. Bununla beraber şiirde lirik bir anlatım da vardır.⁷ Mina Köse'nin iki çocuk şiiri kitabı vardır. İlkokul çocukları için *Hazır ol!* ve *Sabansêrsın, gün!* adlı çalışmalarını yayımlamıştır. Bu iki kitapta, Gagauz halkının yaşamındaki unsurlar anlatılmıştır. Genellikle kullandığı hayvan figürleri üzerinden okuyucularına ılımlı bir bakış açısı

4 Mustafa Argunşah, "Çağdaş Gagauz Şiiri" adlı yazısında zaman zaman çocuk şiirleri yazan şahsiyetlere ve çocuk şiirlerinin konularına değinmiştir. (Mustafa Argunşah, "Çağdaş Gagauz Şiiri", *Gagauz Yazıları*, Kayseri: Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, 2007, s. 129-154). Nevzat Özkan tarafından hazırlanan *Gagavuz Edebiyatı* adlı eserde ise "Çocuk Şiirleri" başlığı altında ninni, oyun türküleri, sayısmacalar, yanılmacalara yer verilmiştir (Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, s. 104-114).

5 Güllü Karanfil, "Gagavuz Çocuk Edebiyatı", *VI. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 13-15 Mayıs 2022, Komrat, Moldova, s. 506.

6 Nikolay Baboglu, *Gagauz Dili 7-8.ci Klaslar için*, Kişinev, 1962. s. 208; Nikolay Baboglu-İgnat Baboglu, *Literatura Okumaları 9-10 Klaslar için*, Kişinev, 1988; İgnat Baboglu vd., *Gagauz dili hem literatura okumaları: 6 klas*. Chişinău, 2006. s. 180-181.

7 Stepan Kuroglu (hızl), *Çık Çık Güneş! = Взоўди, взоўди, солнышко! : Сборник стихов, сказок и загадок*, Kişinev: Literature Artistiske, 1981, s. 13; Dimitri Karaçoban, *Persengelär*, Kişinev: Kartya Moldovenyaske, 1970, s. 95-96; Dimitri Karaçoban, *Seçmä Yaratmalar*, Ankara: Türksöy Yayınları, 2004, s. 68-69.

sunar. Öğrencilere, yurduna ve ana diline karşı saygıyı aşılamağa ister.⁸ Gavril Gaydarca, *Sal-langaç Türküsü*, *Kara Kotoy* (manzum masal) gibi çocuk şiirlerinde folklorik unsurlar çokça bulunur. Dostluğun öneminden bahseden bu şiirlerde, diyaloglar vardır ve dünyanın güzelliğinden bahsedilir.⁹ Konstantin Vasilioglu, çocuk şiirlerinde genellikle aile yaşantısını ele alır.¹⁰ Sofiya Koca da eserlerinde çocuk şiirlerine yer veren bir şahsiyettir. Onun şiirleri, çocukları daha çok düşünmeye ve okumaya sevk eder. Eserleri kısa ve kafiyeli; üslubu dikkat çekicidir.¹¹ Vasiliy Filioglu, çocuk şiirleri için ayrı bir kitap çıkarmıştır. Bu kitaptaki temalar halk, dil ve ana vatan üzerine yoğunlaşmıştır. Kitabın amacı çocukları bu yönde eğitmektir.¹² Todur Marinoglu, *Benim Sevgili Dostlarım* ve *Tatlı Düşlär* adlı şiir kitaplarında dünya güzellikleri, vatan ve doğa sevgisi, dostluğun önemi, hayvanlar, kuşlar gibi çeşitli temalarda çocuklar için şiirler yazmıştır. Telifleri özellikle dil açısından dikkat çekicidir.¹³

Todur Zanet, *Böcecik* ve *Karımcalık* adlarında iki çocuk kitabı çıkarmıştır. Bu çalışmaların içinde çocuk şiirlerinin yanı sıra türkü, bilmece, tekerleme vb. metinler de bulunmaktadır. Kitaplarda halk âdetlerine, vatan ve ana dil sevgisine yer verilmiştir. Bu şiirler çocuk psikolojisine uygun seçilmiş metinlerden oluşmaktadır.¹⁴ Mariya Mercanka da çocuklar için ayrı bir kitap hazırlamıştır. Bu kitaptaki şiirlerde hem köy hayatı hem de ana dili sevgisi işlenmiştir. Ayrıca eserde atasözü ve deyimlere sıklıkla yer verilmiştir.¹⁵ Vitaliy Boşkov'un çocuk şiirleri ise resimlerle süslenmiş ve dikkat çekicidir.¹⁶ Aleksandra Kristova, eserinde çocuklar için ayrı bir bölüm açmıştır. Burada kurt, kuş, köpek, ördek, kaz vb. hayvan adlarının verildiği şiirler vardır.¹⁷ Valentina Bujilova da çıkardığı üç eserde çocuk şiirlerine oldukça çok sayıda örnek vermiştir. Yazar ilk kitabında *Şiirlär Uşacaklara*; ikinci kitabında *Peetlär Uşaklara*; üçüncü kitabında *Uşaklara Deyni Peetlär* adlarıyla çocuk şiirlerine yer vermiştir. Bu şiirlerde Gagauzla-

-
- 8 Minä Kösä, Hazır ol!: *Стухлар*. Kişinev: Literature Artistiske, 1986; Minä Kösä, *Sabansêêrsin, Gün!: Peetlär*, Kişinev Literature Artistiske, 1990.
- 9 Stepan Kuroglu (hızl.), *Çik Çik Güneş! = Взоўди, взоўди, солнышко! Сборник стихов, сказок и загадок*, Kişinev: Literature Artistiske, 1981, s. 65-66, 70-77, 112-116.
- 10 Konstantin Vasilioglu, *Kelebek düünü: (Yaratma toplumu küçüklerä deyni)*, Chişinäu: Ştiința, 2008; Konstantin Vasilioglu, *Masallar - Uygun sözlär - Bilmeycelär*. Chişinäu: Ştiința, 2002. s. 87-107; Konstantin Vasilioglu, *Vatanım - Bucak (Şiir toplumu)*, Chişinäu: Ştiința, 2003, s. 25-35.
- 11 Sofya Koca, *Var neyâ yaşamaa*. Kişinöv, 2004, s. 6-90; Sofya Koca, *Şen Alfavit*, Chişinäu, 2006.
- 12 Vasiliy Filioglu, *Ha, tutunalım kol-kola!: Okulda ürenicilerä deyni peet toplumu*. Chişinäu: Safin Grup, 2004.
- 13 Todur Marinoglu, *Tatlı düşlär: Annatmalar, masallar, şiirlär*. Kağul: Raza de Sud, 1997.
- 14 Fedor Zanet, *Karımcalık: Peetlär*, Kişinev, 1989; Todur Zanet, *Böcecik, Körpelerä deyni Bukvalık*, Kişinev: Lumina, 1991; Todur Zanet, *Böcecik*, Ankara, 2012.
- 15 Mariya Mercanka, *Haydin okumaa. Yaratma toplumu uşaklara*. Chişinäu: Pontos, 2013.
- 16 Vitaliy Boşkov, *Ayazma: Peetlär*, Odesa: Mayak, 1995 s. 8-9; Vitaliy Boşkov, *Bukvaların Horusu-Aylerin Aylesi*, Kiyiv, 1997.
- 17 Aleksandra Kristova, *Cıvırlıga türküsü*, Komrat: Tipografia Centrală, 2018, s. 63-68.

rın gündelik hayatta karşılaştıkları bitki ve hayvanlar, çeşitli özellikleriyle anlatılmıştır.¹⁸ Yine Gagauz edebiyatının Ezop'u olarak adlandırılan Ukrayna Gagauz'u Vasili Uzun'un özelliklerle hayvanları konuşturduğu ve güney diyalekti ile yazdığı *Kalbim* adlı şiir kitabında çocuklara yönelik şiirler de bulunmaktadır.¹⁹

İlk defa olarak çocuk şiirleri, şarkıları, masalları ve bilmeceleleri Stepan Kuroglu tarafından hazırlanan *Çık, Çık, Güneş!* adlı eserde toplanmıştır. Kuroglu, bu eseri özellikle küçük çocuklar ve ilköğretim öğrencileri için hazırlamıştır. Eser farklı yazarların (Dmitriy Kara Çoban, Stepan Kuruoglu, Gavril Gaydarcı, Mina Kösä, Nikolay Baboglu, Petr Çebotar) katkısının bulunduğu bu alandaki (çocuk edebiyatı) ilk çalışmadır. Metinlerde akıllı olmak, dünya güzelliğini korumak, anne, baba ve kardeşleri sevmek vb. konulara yer verilmiştir.²⁰ Todur Angeli ise Agniya Barto'nun Rusça çocuk şiirlerini Gagauzcaya çevirmiştir.²¹ Yine çocuklar için 1998 yılında *Beygircik-Kamburcuk* adıyla Rusçadan çevrilen ve üç bölümden oluşan nazım biçiminde masal yayınlanmıştır.²² 2022 yılında YTB yardımıyla Güllü Karanfil tarafından hazırlanan *Gagauzum Bän* adlı çocuk şiirleri kitabı çıktı. Bu eserde beş kadın Gagauz şairinin çocuk şiirlerine yer verilmiştir.²³ Aynı şekilde YTB'nin katkılarıyla Güllü Karanfil tarafından hazırlanan *Masal Küpü 1 ve Masal Küpü 2* adlı kitaplarda farklı nazım türünde Gagauz çocuk masalları bulunmaktadır.²⁴ Bunların dışında son dönemde yayınlanan Gagauzca ders kitaplarında, Gagauz edebiyatından örnekler verilirken çocuk şiirlerine de değinilmiştir.²⁵

-
- 18 Valentina Bujilova, *Soluyan Sözlär*, (hzl. Bülent Hünerli), Çanakkale: Paradigma Akademi, 2019; Valentina Bujilova, *Sonsuza Uçak Kuşlar*, (hzl. Bülent Hünerli), Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020; Valentina Bujilova, *Gökteki Laflık*, (hzl. Bülent Hünerli), Çanakkale: Paradigma Akademi, 2021 Bujilova'nın ilk iki kitabındaki çocuk şiirleri üzerine ayrıntılı bir çalışma Ertuğrul Karakuş tarafından yapılmıştır. Ertuğrul Karakuş, "Gagauz Şair Valentina Bujilova'nın Çocuk Şiirlerine Çocuğa Görelik İlkesi Işığında Bir Bakış", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 8, 2021, s. 93-105.
- 19 Vasili Uzunov, *Kalbim*, (hzl. Nina İvanovna Deyneka), Bolgrad: Art-Yug, 2014. Ayrıca Vasili Uzunov'u tanıtan ve onun şiirlerindeki söz varlığının incelendiği bir çalışma bulunmaktadır: Bülent Hünerli, "Ukrayna Gagauzlarından Şair Vasiliy Uzunov'un Hayatı, Şiirleri Ve Şiirlerindeki Söz Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/61, s. 56-65.
- 20 Stepan Kuroglu (hzl.), *Çık Çık Güneş!* = *Взоўди, взоўди, солнышко! Сборник стихов, сказок и загадок*, Kişinev: Literature Artistiske, 1981, s. 8, 10-11, 14-15, 24-32, 35-38, 40-43, 43-48, 49, 52-53, 54-56, 58-65, 67-68, 78-92, 94-115.
- 21 Agniya Barto, *Uşaklar için Peet*, (Çev. Todur Angeli), Kişinev, 2010.
- 22 Petr P. Erşov, *Beygircik-Kamburcuk*, (Çev. İliya Hadji), Kahul: Sayın Yayıncılık, 1998.
- 23 Güllü Karanfil (hzl.), *Gagauzum Bän*, Komrat: Descrierea CIP a Camerei Naşionale a Cărţii din Republica Moldova, 2022.
- 24 Güllü Karanfil (hzl.), *Masal Küpü 1-2*, Komrat: Descrierea CIP a Camerei Naşionale a Cărţii din Republica Moldova, 2022.
- 25 Nikolay Baboglu, *Literatura Sabaalıkları Uşak Başçalarında*, Kişinev, 1990; Konstantin Vasilioglu, *Bukvalık*. Chişinău, 1996; Nikolay Baboglu-İgnat Baboglu, *Gagauz literaturası: Hrestomatiya VII-ci klaslar için*. Chişinău, 1997; Nikolay Baboglu-İgnat Baboglu, *Gagauz literaturası: Hrestomatiya VIII-ci – IX-cu klaslar için*. Chişinău, 1997; Nikolay Baboglu-İgnat Baboglu, *Gagauz literaturası: Hrestomatiya X-cu – XI-ci klaslar için*. Chişinău, 1997; Minä Kösä, *Okumak kiyadı 2-ci hem 3-cü klaslarda dış okumakları için*, Chişinău: Ştiinşa, 1997; Alcătuitor Konstantin Vasilioglu, *Sızıntık: Hrestomatiya 1-2 klaslar için*, Chişinău: Ştiinşa, 1997; Konstantin Vasilioglu, *Yıldızçık: Üretmek kiyadı gagauz şkolaların 1-ci klaslarına deyni*. Chişinău, 2006.

Ayrıca *Andrey Koçancı, Petr Çebotar, Olga Radova, İ. Hacı, Tudora Arnaut, Güllü Karanfil, Alöna Eroğlo, Vasilisa Tukan, Vasiliy Uzunov, Georgiy Topal, Viktor Kopuşçu* gibi şairlerin eserlerinde de çocuk şiirleri bulunmaktadır.

Gagauzya'da Gagauz çocuk şiirlerini içeren bazı çocuk dergileri de bulunmaktadır. *Kırlangaç* adlı dergi 1989'dan 2002'ye kadar basılmıştır. *Güneşçik* dergisi 1996'dan itibaren günümüze kadar yayınlanmaktadır. Bu dergi hem çocuklar hem de gençler için çıkarılmaktadır. *Guguşçuk* ise yeni bir Gagauz çocuk dergisidir. 2021 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergi YTB'nin desteği ile çıkarılmaktadır. Zikredilen bu dergilerde Gagauz çocuk şiirlerine sıklıkla yer verilmektedir.

Son olarak Komrat'ta Gagauz ve dünya çocuk edebiyatı ürünlerinin bulunduğu Uşak Bibliotekası (Çocuk Kütüphanesi) adlı bir yer bulunduğunu zikretmek gerekir. Gagauz çocukları buraya gelip çeşitli başlıklardaki şiirleri okumaktadırlar.

Gagauz çocuk şiirlerinde çeşitli temalar ele alınır. İşte Gagauz çocuk şiirlerinde yaygın olarak kullanılan bazı temalar ise şunlardır:

Doğa: Gagauz çocuk şiirlerinde doğa ve doğal unsurlar sıkça yer alır. Şiirlerde ağaçlar, çiçekler, kuşlar, hayvanlar ve mevsimler gibi doğa öğeleriyle ilgili betimlemeler vardır. Bu temaya yönelik şiirler, çocukların doğayı tanımalarını, ona duyarlı olmalarını ve çevreyi koruma bilincini geliştirmelerini sağlar.

Arkadaşlık ve Dayanışma: Gagauz çocuk şiirlerinde arkadaşlık, dostluk ve dayanışma gibi değerler önemli bir yer tutmaktadır. Şiirlerde arkadaşlığın önemi vurgulanır, paylaşım, yardımlaşma ve birlikte oyun oynama gibi konular işlenmektedir. Bu temalar, çocuklara sosyal ilişkilerin değerini anlatarak empati yeteneklerini geliştirmektedir.

Aile: Aile ilişkileri de Gagauz çocuk şiirlerinde sıkça yer almaktadır. Anne, baba, kardeşler ve büyük ebeveynlerle ilgili sevgi, saygı, koruma ve güven gibi duyguları ifade eden sözler şiirlerde bulunmaktadır. Bu tarz içerikler çocukların aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve aile değerlerine vurgu yapmaktadır.

Hayal Gücü ve Macera: Şiirlerde fantastik olaylar, masalsı karakterler ve hayali dünyalar anlatılmaktadır. Nitekim hayal gücü ve macera şiirlerin vazgeçilmez öğeleridir. Bu temalar, çocukların yaratıcılıklarını geliştirmekte, hayal kurmalarını teşvik etmekte ve sınırlarını aşmalarına yardımcı olmaktadır.

Eğitim ve Öğrenme: Şiirlerde okul, öğretmenler, kitaplar, öğrenme süreci ve merak gibi konular ele alınmaktadır. Bu temalar, çocuklara öğrenmeye olan ilgilerini artırmakta, bilgi edinmeyi teşvik etmekte ve okul hayatına olumlu bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Zikredilen öğeler Gagauz çocuk şiirlerinin yeni nesile değerler, kültürel miras ve yaşam becerileri konusunda mesajlar iletmek amacıyla kullanıldığı örneklerden sadece birkaçıdır.

Sonuç

Çocuk edebiyatı, son dönemlerde yalnızca edebiyatçıların ilgi alanına girmeyip eğitimcilerin ve pedagoglarında da önem verdiği bir saha hâline dönüşmüştür. Dünyada bu alanda çalışmalar nitelik ve nicelik olarak artmaktadır. Aynı durum Gagauzlar için de geçerlidir. Yani yükselen bir ivme ile Gagauzca basılan dergi, kitap vb. çalışmalarda çocuk edebiyatı örnekleri yer almaktadır. Bunu özellikle son dönemde yapılan çalışmalarda görmek mümkündür. Gagauz çocuk edebiyatının en önemli parçası olan şiirler ise çocuklarda ana dil bilincinin oluşturulmasında, Gagauz kültürel özelliklerinin aktarılmasında en baştan beri başat bir rol oynamaktadır. Çünkü şiir türünün diğer edebî türlere oranla taşıdığı estetik, manzum ve melodik öğeler, tüm dünyadaki diğer lisanlarda olduğu gibi Gagauz çocuklarının zihninde kendi kültürel ve dilsel kazanımların kalıcılığını artırmaktadır. Dolayısıyla kaybolmaya yüz tutmuş bir dil olan Gagauzcanın ve Gagauz kültürünün gelecek nesillere aktarılmasında edebiyatın, özelinde çocuk şiirlerinin büyük ehemmiyet arz ettiği açıktır.

Gagauz Çocuk Şiirinden Örnekler

Gök Kuşaa Renkleri

İlkin kırmızı gider -
Olmuş karpuz benzeer!
Taa benzeer patlacana,
İ onu, bakacaana!

İkinci - o turuncu,
Boyamış abrikosu!
Şefteli hem zerdeli -
Turuncu onnar, belli!

Üçüncü - o sarıca,
Düşmüş küçük pilicâ!
Taa sarı olêr armut,
Eer aaçtan düşsârsâ, tut!

Dördüncü - eşil hıyar,
Başçada - uzun boyar,
Yapracık, otçaaz - eşil,
Çam - eşil, bunu da bil!

Beşinci - gök maavisi,
Renklerden o - en iisi!
Gök maavisi - nicä gök,
Ondan taa gözäl hiç yok!

Altıncı - haliz maavi,
Gök maavisindän kaavi!
Neredä maavi beniz?
Neredä derin deniz!

Zambak rengi - edinci,
Sevmiş onu çiçecik!
Zambak, zümbül, ergivan -
Zambak benizindä var!²⁶

Çekirgenin Düünürlüü

Şen Çekirge bütün yaz
Türkü çalmış dolu aaz
açan kış bastı birden
Gecä olmuş zihirdän
Saurarsa sauriy
Sansın ateş kauriy.
Tepesine düşmüş kraa
Kaybeliy baara-baara
Annamış ani izmet
Verecek ona küvet
İç güvälen kariya
Gitmiş Çekirge Ariya.
Sülenärmış Kapuda:
<<Kara bulut havada,
Kuanım sarı ildız,
Ne buuşıysın sen yalnız?
Sen versene bana can-
Gece-gündüz çalacam!
Kış için tut kavalcı,
Ben Çekirge-çalgıcı! >>
Aarı demiş: <<Ne üünmää,

26 Bujilova, *Gökteki Laflık*, s. 84-85.

Döşekte yatmaa günää.
 Sesini arcama, brak,
 Sen çalıysın pek kıvrak,
 Dikine tut kafai,
 Tuttur beendin avai!
 Te sana, Çekirge yol,
 İşlemää lüzımdı, ool!²⁷

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- Argunşah, Mustafa, "Çağdaş Gagauz Şiiri", *Gagauz Yazıları*, Kayseri: Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, 2007, s. 129-154.
- Baboglu, İgnat vd., *Gagauz dili hem literatura okumakları: 6 klas*. Chişinău, 2006.
- Baboglu, Nikolay-Baboglu İgnat, *Gagauz literaturası: Hrestomatiya VIII-ci – IX-cu klaslar için*. Chişinău, 1997.
- Baboglu, Nikolay-Baboglu İgnat, *Gagauz literaturası: Hrestomatiya X-cu – XI-ci klaslar için*. Chişinău, 1997.
- Baboglu, Nikolay-Baboglu, İgnat, *Gagauz literaturası: Hrestomatiya VII-ci klaslar için*. Chişinău, 1997.
- Baboglu, Nikolay-Baboglu, İgnat, *Literatura Okumakları 9-10 Klaslar için*, Kişinev, 1988.
- Baboglu, Nikolay, *Gagauz Dili 7-8.ci Klaslar için*, Kişinev, 1962. s. 208.
- Baboglu, Nikolay, *Literatura Sabaalıkları Uşak Başçalarında*, Kişinev, 1990.
- Barto, Agniyâ, *Uşaklar için Peet*, (Çev. Todur Angeli), Kişinev, 2010.
- Boşkov Vitaliy, *Ayazma: Peetlär*, Odesa: Mayak, 1995.
- Boşkov, Vitaliy *Bukvaların Horusu-Aylerin Aylesi*, Kiyiv, 1997.
- Bujilova, Valentina, *Gökteki Laflık*, (hzl. Bülent Hünlerli), Çanakkale: Paradigma Akademi, 2021.
- Bujilova, Valentina, *Sonsuza Uçak Kuşlar*, (hzl. Bülent Hünlerli), Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020.
- Bujilova, Valentina, *Soluyan Sözlär*, (hzl. Bülent Hünlerli), Çanakkale: Paradigma Akademi, 2019.
- Erşov, Petr, *Beygircik-Kamburcuk*, (Çev. İliya Hadji), Kahul: Sayın Yayıncılık, 1998.
- Filioglu, Vasiliy, *Ha, tutunalım kol-kola!: Okulda üürenicilerä deyni peet toplumu*. Chişinău: Safin Grup, 2004.
- Hünlerli, Bülent, "Ukrayna Gagauzlarından Şair Vasiliy Uzunov'un Hayatı, Şiirleri ve Şiirlerindeki Sözlük Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları*, XVI/61, s. 56-65.
- Karaçoban, Dimitri, *Seçmä Yaratmalar*, Ankara: Türksoy Yayınları, 2004.
- Karaçoban, Dimitri, *Persengelär*, Kişinev: Kartya Moldovenyaske, 1970.

27 Uzunov, *Kalbim*, 47.

- Karakuş, Ertuğrul, "Gagauz Şair Valentina Bujilova'nın Çocuk Şiirlerine Çocuğa Görelik İlkesi Işığında Bir Bakış", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 8, 2021, s. 93-105.
- Karanfil, Güllü (hzl), *Gagauzum Bän*, Komrat: Descrierea CIP a Camerei Naşionale a Cărtii din Republica Moldova, 2022.
- Karanfil, Güllü (hzl), *Masal Küpü 1-2*, Komrat: Descrierea CIP a Camerei Naşionale a Cărtii din Republica Moldova, 2022.
- Karanfil, Güllü, "Gagavuz Çocuk Edebiyatı", *VI. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 13-15 Mayıs 2022, Komrat, Moldova, s. 506.
- Koca, Sofya, *Şen Alfavit*, Chişinău, 2006.
- Koca, Sofya, *Var neyâ yaşamaa*, Kişinev, 2004.
- Kösä, Minä, Hazır ol!: *Стухлар*. Kişinev: Literature Artistiske, 1986;
- Kösä, Minä, *Okumak kıyadi 2-ci hem 3-cü klaslarda dış okumakları için*, Chişinău: Ştiinţa, 1997.
- Kösä, Minä, *Sabansêrsın, Gün!: Peetlär*, Kişinev Literature Artistiske, 1990.
- Kristova, Aleksandra, *Cıvırlıga türküsü*, Komrat: Tipografia Centrală, 2018.
- Kuroglu, Stepan (hzl), *Çık Çık Güneş! = Взойди, взойди, солнышко! : Сборник стихов, сказок и загадок*, Kişinev: Literature Artistiske, 1981.
- Marinoglu, Todur, *Tatlı düşlär: Annatmalar, masallar, şiirlär*. Kagul: Raza de Sud, 1997.
- Mariya, Mercanka, *Haydin okumaa. Yaratma toplumu uşaklara*. Chişinău: Pontos, 2013.
- Ozakdag, Nadejda, "Grafişeskiye i Orfografişeskiye İzmeneniya v Gagauzskom Yazıke", *Rossiyskaya Tyurkologiya*, No: 2 (7), (2012), s. 31-40.
- Özkan, Nevzat, *Gagavuz Edebiyatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, s.104-114.
- Tanasoglu, Dionis, *Bucaktan sesler- Literatura yazıları*, Kişinev: Kartya Moldovenyaske, 1959.
- Uzunov, Vasili, *Kalbim*, (hzl. Nina İvanovna Deyneka), Bolgrad: Art-Yug, 2014.
- Vasilioglu, Konstantin, *Bukvalık*. Chişinău, 1996.
- Vasilioglu, Konstantin, *Kelebek düünü: (Yaratma toplumu küçüklerä deyni)*, Chişinău: Ştiinţa, 2008.
- Vasilioglu, Konstantin, *Masallar - Uygun sözlär - Bilmeycelär*. Chişinău: Ştiinţa, 2002.
- Vasilioglu, Konstantin, *Vatanım - Bucak (Şiir toplumu)*, Chişinău: Ştiinţa, 2003.
- Vasilioglu, Konstantin, *Sızıntıcık: Hrestomatiya 1-2 klaslar için*, Chişinău: Ştiinţa, 1997. Vasilioglu, Konstantin, *Yıldızçık: Üretmək kıyadi gagauz şkolaların 1-ci klaslarına deyni*. Chişinău: Ştiinţa, 2006.
- Zanet Todur, Böcecik, *Körpelerä deyni Bukvalık*, Kişinev: Lumina, 1991.
- Zanet, Fedor, *Karımcalık: Peetlär*, Kişinev: Literature Artistiske, 1989.

Rumeli Eşkinici Müsellemlerine Bir Örnek: XV-XVI. Yüzyıllarda Ergene Müsellemleri

An Example of the Rumeli Eskinici Musellem Corps: The Ergene Musellems in the 15th-16th Centuries

Hacer Ateş¹

öz

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarında ordunun ilk düzenli askeri birliklerini piyâde (yaya) ve müsellemler (atlı askerler) teşkil etmekteydi. Ordudaki yeni yapılanmaların neticesiyle atlı olarak savaşa katılan müsellemlerin pozisyonları zamanla değişerek geri hizmet grubuna dahil edilmişlerdir. Bundan sonra müsellemler vergilerden muafiyetleri karşılığında yol açma ve temizleme, top güllesi yapma ve taşıma, maden hizmeti, kale tamiri, donanma için kürek yapımı gibi çeşitli hizmetlerde görevlendirilmişlerdir. Rumeli müsellemlerinin sayıca en kalabalık olduğu merkez Çirmen sancağıdır. Çirmen sancağı Çirmen, Akça Kıznalık, Ergene, Hasköy, Tekfurdağı, Yenice-i Zağra ve İncecik nahiyelerinden oluşmaktadır. Çalışmada bu nahiyeler içinden Ergene nahiyesi incelenmiştir. Bu sahanın seçilmesinde Ergene ve çevresinin Rumeli'de oluşturulan askeri-idari sistemin ilk örneklerinden olması etkili olmuştur. Başta tahrir defterleri olmak üzere çeşitli arşiv vesikalarından istifade edilerek hazırlanan bu çalışmada Rumeli eşkinici müsellemlerinin yapısı, Ergene nahiyesi özelinde incelenerek teşkilât yapısının oluşumu ve seneler içindeki değişiminin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çalışmanın Rumeli'de erken dönem askeri-idari teşkilât yapısının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Çirmen, Ergene, Müsellem, Osmanlı Ordusu

ABSTRACT

During the founding years of the Ottoman principalities, the first military units consisted of infantryman (yaya) and cavalryman (müsellemler). Infantrymen participated in the war on foot, while the cavalryman participated on horseback. As a result of restructuring in the army, the positions of the cavalrymen changed over time, and they started to take on more background roles. The cavalrymen fulfilled certain duties such as road construction, cannonball production, mining, and castle restoration in return for their tax-exempt states. The Çirmen Sanjak was the most important musellem center in Rumelia, with the towns of Çirmen, Akça Kıznalık, Ergene, Hasköy, Tekfurdağı, Yenice-i Zağra, and İncecik being affiliated with Çirmen Sanjak.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hacer Ateş (Dr. Öğr. Üyesi),
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü, Edirne, Türkiye.
E-posta: haceraates@trakya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0708-0213

Başvuru/Submitted: 03.05.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
23.06.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
02.07.2023

Kabul/Accepted: 06.07.2023

Atıf/Citation: Ates, Hacer, "Rumeli Eşkinici Müsellemlerine Bir Örnek: XV-XVI. Yüzyıllarda Ergene Müsellemleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 13-43
<https://doi.org/10.26650/gaad.1292188>

This study has been conducted by referring to various archive documents, especially the cadastral registers, and discusses the Ergene musellems, a branch of the Çirmen sanjak musellems. Ergene's location is important due to being among the first conquered regions of Rumelia. For this reason, this study is thought to be able to contribute to the formation and structure of the early Ottoman military organization in Rumelia.

Keywords: Rumelia, Çirmen, Ergene, Cavalryman, Ottoman Army

EXTENDED ABSTRACT

The first military forces of the Ottoman principalities during the reign of Osman Gazi consisted of Turkmen groups. These military forces were unable to siege for long periods and sometimes failed to arrive at the battle in time. This necessitated the establishment of a permanent army. As a result, the decision was made to establish a permanent army consisting of Turkish youth. During the founding years of the Ottoman principalities, the first military units consisted of infantryman (*yaya*) and cavalryman (*müsellem*). According to the Ottoman chronicles, they are accepted as first becoming organized units during the time of Orhan Bey. Infantrymen participated in the war on foot, while the cavalrymen participated on horseback. However, as a result of restructuring in the army, the positions of the cavalrymen changed over time, and they started to take on more background roles, fulfilling certain duties such as road construction, cannonball production, mining, or castle restoration in return for their tax exempt status. The Çirmen Sanjak was the most important musellem center in Rumelia, with the towns of Çirmen, Akça Kıznalık, Ergene, Hasköy, Tekfurdağı, Yenice-i Zağra, and Inecik being affiliated with it. This study has been conducted by referring to various archive documents, especially the cadastral registers, and discusses the Ergene musellems, a branch from the Çirmen Sanjak. The city of Ergene was a part of Dimetoka when it was first established. However, due to the presence of many musellems in Ergene, it later became affiliated with the Çirmen Sanjak, the most important center of Rumelia. Musellems lived on farms called *ocaks* in peacetime. In the Ottoman literature, an *ocak* meant enough land to support a peasant family. Musellems made a living from the income they got from these farms. The population on musellem farms consisted of the musellems, the musellems' assistants, called *yamak*, and the musellems' sons, brothers, nephews, and freed slaves. When the musellems went to war, their *yamak* gave 50 *akçe* [small silver coins] to finance their war expenses. Musellems had served for many years in the Ottoman army but began to disrupt their service in the beginning of the 16th century. As a result of the changes made in the Ottoman military system, the number of musellems began to decrease toward the end of the 16th century. During the 16th century, the musellem corps were found in 14 villages in Ergene, with a total of 24 musellem corps present in these 14 villages. Toward the end of the 16th century, however, both the villages with musellem corps as well as the number of corps in the villages decreased significantly, with the musellem corps finally disappearing completely in the 17th century.

Giriş

Osman Gazi zamanında beyliğin ilk askerî kuvvetlerini atlı Türkmen grupları teşkil etmekteydi. Bu atlı kuvvetlerin uzun süre muhasara hizmetinde kalamamaları ve kimi zaman vaktinde muharebeye gelmemeleri daimi bir ordunun kurulmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple Türk gençlerinden olmak üzere yaya ve atlı (müsellem) kuvvetlerden oluşan daimi bir ordunun kurulması kararlaştırılmıştır.¹ Osmanlı kroniklerine nazaran ilk olarak Orhan Bey zamanında teşkilâtli birlikler haline geldikleri kabul edilmektedir.² I. Murad babası Orhan Bey'den tevârüs eden bu teşkilâtı korumakla birlikte bunlardan daimi ve maaşlı birliklerden oluşan yaya ve atlı ordusu vücuda getirmiştir.³ Avâz-ı divâniye karşılığı sefere giden yaya ve müsellem, masraflarına karşılık günde bir akça alan yarı askerî yarı sivil bir teşkilât haline gelmiştir.⁴ Yeniçeri ocağının kurulmasından sonra yaya ve müsellemlerin sefer esnasında aldıkları yevmî bir akçe maaşları kesilerek eyalet askerleri statüsüne tabi olmuşlardır.⁵ Bu yeni statülerine göre ordudaki muharip sınıftan çıkarılıp geri hizmete alınarak görevleri karşılığında bir çiftlik tasarruf etmeye başlamışlar ve ulufeleri mukabili rüsûm-u şer'iyeden, rüsûm-u örfiyeden ve avâz-ı divaniyeden muaf tutulmuşlardır.⁶ Müsellem toprak tasarrufu bakımından Anadolu, Rumeli ve reyalı müsellem olarak üç gruba ayrılmıştır. Bunlardan Rumeli müsellemleri de kendi içinde yayadan yazılma ve eşinci müsellem olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Yaya-dan yazılma müsellem Gelibolu sancağı ile mahdut kalırken diğerlerinin eşinci müsellem statüsünde yer aldığı anlaşılmaktadır.⁷

Yaya ve müsellem *ocak* olarak adlandırılan üniteler halinde teşkilâtlandırılmıştır. Bir yaya ve bir yamaktan meydana gelen üniteye *ocak* denilmekte olup aynı şekilde bir müs-

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1988, s. 127-128.

2 Osmanlı ordusunun teşekkülü hakkında kroniklerde yer alan bilgilerin ihtiyatla karşılanması gerektiği hususunda bazı görüşler bulunmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hoca Sâdeddin Efendi'in XVI. yüzyılda kaleme almış olduğu *Tâcü't-tevârîh* adlı eserinde müellifin yaya askeriyeye yeniçeriyi karıştırdığını ve Murad Hüdavendigâr zamanında teşkil edilen Yeniçeri Ocağı'nın yaya askeri statüsünde olmalarından dolayı hatalı olarak Orhan Bey zamanında tesis edildiğini kaydettiğini bildirmektedir, bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1988, s.127-128; Yine benzer şekilde Feridun Emecen XV. asırda kaleme alınmış olan kroniklerde yer alan yaya ve müsellem yazımı konularının timar sisteminin oluşumu ve süreciyle karıştırılmış olma ihtimali olduğundan bu bilgilerin ihtiyatla karşılanması gerektiği görüşündedir, bkz. Feridun M. Emecen, "Yaya ve Müsellem", *DIA*, C. XL (2013), s. 354.

3 Müsellem kelimesinin yayalara tanınan vergi muafiyetini tanımlamak üzere kullanıldığı düşünülmekteyse de müsellemler savaşa süvari olarak katılan ayrı bir sınıfı oluşturmaktaydı. Daha Orhan Bey zamanında Süleyman Paşa'nın Rumeli fütuhâtı esnasında bu kuvvetler önemli katkılar sağlamışlardır, bkz. Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990, s. 7-8.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları-I*, Ankara 1988, s. 2; Kezâ bkz. Muzaffer Ankan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966, s. 87-88.

5 Muzaffer Ankan, "Yaya ve Müsellemelerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları- VIII, 1975-1976*, Ankara 1983, s. 175. Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmelerine göre günde iki akçe aldıklarından bahsetmektedir, bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri- I. Kitap*, İstanbul 1990, s. 216.

6 H. Doğru, *a.g.e.*, s.11.

7 M. Ankan, *a.g.m.*, s. 190.

lem ve bir yamaktan oluşan birim de yine ocak olarak tanımlanmaktadır.⁸ Fatih Sultan Mehmed devrinde eşkinci müsellemler ocakları; bir baş müsellemler ile iki veya üç çatal (müşterek) müsellemler ve altı ilâ sekiz yamaktan müteşekkildi. Eşkinci müsellemler sefere nöbetleşerek (be-nevbet) iştirak ettiklerinden o an ilk sıradaki müsellemler (baş müsellemler) sefere gitmekte, çatal olarak kaydedilmiş olan diğer müsellemler ise sırasıyla bir sonraki sefere iştirak etmekteydiler. Kendilerine tahsis edilmiş çiftlikten elde edilen hasılı hangi müsellemler eşerse (sefere giderse) o tasarruf etmekteydi. Sefer veya herhangi bir hizmet için görevlendirilmemiş olan müsellemlerin ocaktaki diğer yamaklar gibi 50'şer akçeyi ve öşürlerini eşen müsellemlerle vermekle yükümlü oldukları kanunlarda açıkça belirtilmiştir.⁹ Müsellemlerden sonra ocakların bir diğer unsuru da yamaklardı. Yaya ve müsellemler çiftliklerinde bulunan yamaklar yardımcı manasına gelmekteydi.¹⁰ Yamaklar kanun gereği sefere giden müsellemlerin masraflarının karşılanması için *harçlık* adı altında 50'şer akça vermekteydiler. Bu, kürekçi için reâyâdan toplanan avârız akçasına muâdildir. Yamaklar bu hizmetleri mukabelesinde avarızdan mutlak suretle muaf tutulmuşlardır.¹¹

Eşkinci müsellemlerin Rumeli'de en önemli merkezi Çirmen sancağı idi. Çirmen sancağı Rumeli'nin fethi ile birlikte oluşturulan idari yapı içerisinde Gelibolu ve Vize sancaklarının ardından ihdas edilen üçüncü sancak olup fethinden kısa bir süre sonra Rumeli'nin önemli bir müsellemler merkezi haline gelmiştir.¹² Çirmen'in yanı sıra Rumeli'deki diğer müsellemler sancakları Çingâne, Kızılca ve Vize sancaklarıdır.¹³ XV. yüzyılın ikinci yarısında, Fatih Sultan Mehmed devrinde tutulmuş olan tahrir defterinde Akça Kızılca, Çirmen (*merkezi*), Ergene, Hasköy, Tekfurdağı, Yenice-i Zağra ve İncecik nahiyelerinin Çirmen sancağına bağlı oldukları görülmektedir.¹⁴ Mezkur defterde Ergene nahiyesi Çirmen sancağının bir ünitesi olarak yer almaktadır.¹⁵ Ergene nahiyesi Çirmen sancağı ile coğrafi bir yakınlık ya da bütünlük arz etme-

8 M. Ankan, *a.g.m.*, s. 174- 201.

9 Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I. Cilt Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 244.

10 Feridun M. Emecen, "Yamak", *DİA*, C. XLIII (2013), s. 310.

11 Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", *Belleten*, TTK Yayınları, XXIII, S: 92, Ankara 1959, s. 600.

12 Çirmen sancağının askeri-idari yapısı hakkında bkz. Siddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.-16. Yüzyıllar)*, Ankara 2005, s. 24-36.

13 İlhan Şahin, "Tımar Sistemi Hakkında Bir Risâle", *Tarih Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yay., S. 32, (Mart) 1979, s. 912; Çingene Livası hayali bir sancak olup bu sancağın beyi o bölgede yaşayan çingeneilerin beyi durumundadır. Farklı askeri amaçlarla görevlendirilen bu askeri sınıfların beyine arpalık mahiyetinde tımar ve zeamet tevcih edilmiştir. Kendisine tahsis edilmiş olan araziye ait vergileri toplama selahiyetleri vardır, bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri-I*, s. 146. Kızılca, Çingene ve Vize müsellemleri arasındaki ilişkinin boyutları için bkz. Emine Dineç, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilâtı İçinde Çingene (XVI. Yüzyıl)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004, s. 41. Çirmen sancağındaki müsellemlerinin sayısı Rumeli'deki diğer müsellemler sancaklarından daha fazla olması sebebiyle XVI. asırda da önemini korumuştur. XVI. yüzyılda Çirmen sancağındaki müsellemler sayısı, bkz. Emine Dineç, "Osmanlı Ordusunda Bir Geri Hizmet Kurumu Olarak Vize Müsellemleri", *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, S.17, 2007, s. 247.

14 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde (çalışmanın ilerleyen kısımlarında BOA şeklinde kullanılacaktır) bulunan Maliyeden Müdevver Defterler (ilerleyen kısımlarında MAD) içinde yer alan 35 numaralı defter tamamen Çirmen sancağına ait kayıtları içermektedir.

15 Buradaki kayıta Ergene nahiyesinin Çirmen sancağına bağlı olduğu görülmektedir, bkz. BOA, MAD, nr. 35, 112b.

mesine rağmen hemen yakınındaki Tekfurdağı nahiyesi gibi bünyesindeki müsellemler ocaklarının hususiyeti bakımından Çirmen sancağına bağlanmıştır.¹⁶ Ergene nahiyesindeki müsellemler grupları eşikinci müsellemler sınıfından olması sebebiyle Çirmen sancağına dahil edilmiştir. Bu doğrultuda Ergene nahiyesi ile Çirmen sancağı arasındaki ilişkinin askeri-idari yapılanmanın bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır.

Ergene nahiyesi çevresindeki köylerin müsellemlere tevzi edilmesi ve müsellemler çiftliklerinin ortaya çıkışı muhtemelen Rumeli'nin fethiyle birlikte başlayan süreçte gerçekleşmiştir. Ancak Rumeli'nin fethi hadiselerini konu alan erken dönem Osmanlı kroniklerinde fethedilen yerlerin isimleri sıklıkla zikredilmesine rağmen Ergene ismine rastlanmamaktadır. Bu durum Ergene'nin Sultan II. Murad'ın girişimleriyle XV. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş bir yerleşme olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷ Zira Ergene'nin bulunduğu yerde Osmanlı idaresi öncesinde bir iskân merkezi bulunmamaktaydı.¹⁸

Osmanlı kaynaklarında Ergene ismi ilk olarak 1456 senesine ait tahrir defterinde zikredilmektedir. Buradaki kayıta Ergene, Dimetoka nahiyesine bağlı bir *nefs* olarak kayıtlıdır.¹⁹ Mezkûr kayıttan anlaşıldığı üzere şehrin kurulduğu yıllarda Ergene henüz müstakil bir idari ünite vasfını haiz değildir. Ancak yaklaşık 10 sene sonra Ergene'nin bir nahiyeye olarak kaydedildiği görülmektedir.²⁰ Aradan geçen 10 yıl içinde Dimetoka nahiyesi bünyesindeki bazı köylerin *nefs-i Ergene* çatısı altında birleştirilmesi neticesiyle yeni bir nahiyenin teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. XV-XVI. asırlarda tutulmuş muhtelif tahrir defterlerinde bazı köylerin kimi zaman Ergene kimi zaman da Dimetoka nahiyelerinde kayıtlı olması bu iki nahiyeye arasındaki ilişkinin oldukça kuvvetli olduğunu işaret etmektedir. Dimetoka ve Ergene nahiyeleri arasındaki mevcut bağın XVI. yüzyıl başlarında da devam ettiği görülmektedir. XVI. asrın ilk yarısında tutulmuş bir tahrir defterinde Ergene nahiyesi "*nahiye-i Ergene der kaza-i Dimetoka tabi-i*

-
- 16 XV. asırda Tekirdağ nahiyesinde 518 müsellemler ve 1299 yamak bulunmaktaydı, bkz. Hacer Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ardalanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 245-246. XVI. yüzyılda Tekirdağ müsellemleri hakkında bkz. Levent Kayapınar-Elif Bakı, "1532 Tarihli Müsellemler Defterinde Tekirdağ Nahiyesi-I", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, C. 2, S. 3, 2019, s. 153-223.
- 17 Sultan II. Murad, Ergene suyu üzerinden geçişi kolaylaştırmak üzere buraya bir köprü inşa ettirmiş ve köprünün yakınında imaret, Cuma mescidi, hamam ve pazar yeri de yaptırarak burada yeni bir yerleşim ünitesi oluşturmuştur. Sultan Murad buradaki imareti ve diğer yapıları için vakıflar tahsis etmiştir. Ayrıntılar için bkz. Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri-I*, İstanbul 1949, s. 171. Sultan Murad'ın Ergene'deki vakıfları hakkında ayrıca bkz. Cengiz Parlak "Sultan II. Murad'ın Köprübaşındaki Hayrâtı Ergene İmaretine (XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Evkâfi ve İdaresi)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 52, 2022, s. 111-128.
- 18 Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar burada eski bir yerleşimin bulunmadığını göstermektedir, bkz. Yılmaz Büktel, "İslâma ve Orduya Köprü: Uzunköprü", *Balkanlar ve İslâm*, C. II, ed. Abdullah Taha İmamoglu-İlir Ruga vd., İstanbul 2020, s. 463.
- 19 Mezkur defter Fatih Sultan Mehmed devrinde 1455-1456 senelerinde tutulmuş bir icmâl defteridir, bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet Yazmaları* (çalışmanın ilerleyen kısımlarında MC.), nr. 089, s. 3.
- 20 1466 yılına ait tahrir defterinde nahiyeye-i Ergene şeklinde kayıtlıdır, bkz. BOA, MAD nr. 35, 112b.

livâyi Çirmen" şeklinde geçmektedir.²¹ Bu kayıt yukarıda askeri yönden Çirmen sancağının bir ünitesi olduğu görülen Ergene'nin idari bakımdan Dimetoka'ya bağlı olduğunu göstermektedir. Ergene nahiyesi hakkındaki bu veriler mezkur nahiyenin Dimetoka nahiyesi bünyesinden ortaya çıktığı konusunda tereddüt bırakmamaktadır.

Ergene ve Dimetoka şehirleri coğrafi olarak yakın mesafede bulunmaktadır. Dimetoka ve civarı daha Rumeli fatihi şehzade Süleyman Paşa döneminde baskı altına alınmış olup Osmanlı kuvvetleri 1354'lerden itibaren Dimetoka yakınlarında görülmeye başlamıştır.²² Ancak Süleyman Paşa'nın vefatıyla birlikte Rumeli fütuhâtı kesintiye uğramıştır. 1357'de şehzade Murad'ın önderliğinde yeniden canlanan fetih hareketleri neticesinde Hacı İlbeyi idaresindeki birlikler Dimetoka taraflarına gönderilmiştir.²³ Gazi Evrenos Bey ve diğer gazilerle birlikte Dimetoka'yı baskı altına alan Hacı İlbeyi çok geçmeden Dimetoka ve civarını fethetmiştir.²⁴ Bölgenin fethiyle birlikte iskân faaliyetleri ve askeri-idari sistemin kurulması aynı zamanlarda gerçekleşmiştir. Dimetoka'nın bir parçası olan ve ileriki senelerde Ergene nahiyesinin içinde yer alacak kırsal alanın daha I. Murad zamanından itibaren askeri teşkilâta dahil edildiği anlaşılmaktadır. Bu minvâlde Ergene kırsalında bulunan müsellemler ocaklarının XIV. yüzyılın sonlarından itibaren mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim erken döneme ait tahrir kayıtlarına göre yaya ve müsellemlerin Batı Anadolu ile birlikte Rumeli yakasındaki Meriç vadisi boyunca teşkilâtlandığı tespit edilmektedir.²⁵

Dimetoka çevresi bilhassa Gelibolu-Tekfurdağı-Edirne-Dimetoka arasında kalan saha Rumeli'de Osmanlılar tarafından ilk fethedilen bölge olması sebebiyle askeri teşkilâtın ilk izlerine de bu bölgede rastlanmaktadır. Osmanlı Beyliği'nin Rumeli fütuhâtının mihenk taşı olan Gelibolu sancağı erken dönemde yaya teşkilâtının merkezi konumundadır.²⁶ Dimetoka ve Keşan nahiyelerindeki köylerin büyük bir kısmı daha ziyade timar bölgesi olup timarlı sipahilere tevzi edilmiştir.²⁷ Ergene nahiyesinin hemen güneyinde yer alan İpsala nahiyesi ise XV. asırda

21 1532 senesine ait Çirmen sancağı defterinde Ergene ile ilgili kayıt bu şekilde yer almaktadır, bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 172, s. 76.

22 Süleyman Paşa'nın faaliyetleri hakkında bilgi veren kroniklerde Dimetoka'nın Konurhisar'da bulunan Osmanlı kuvvetleri tarafından sürekli olarak tazyik edildiği belirtilmektedir, bkz. *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000, s. 22; Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma (Neşri Tarihi)*, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, I. Cilt, Ankara 1949, s. 195.

23 *Aşıkpaşazade*, s. 125-127.

24 *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 27; *Aşıkpaşazade*, s. 122-127; *Neşri Tarihi*, s. 193-195; Dimetoka 1361 yılı Kasım ayında Osmanlı idaresine geçmiştir, bkz. Levent Kayapınar, "XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Dimetoka'da Bektaşî Tekke ve Zâviyeleri", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 2018/18, s. 139.

25 XV. asıra ait olan tahrir defterlerinde müsellemler teşkilâtının izlerine Anadolu coğrafyasında Batı Anadolu taraflarında Rumeli'de ise daha ziyade Meriç vadisi boyunca rastlandığı tespit edilmiştir, bkz. F. M. Emecen, "Yaya ve Müsellemler", s. 355.

26 Gelibolu sancağındaki askeri teşkilâtın yapılanması için bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 12, s. 29-44; 45-128; 129-174. vd.

27 Keşan ve civarında toprak tasarrufu hususunda bkz. Hacer Ateş, "Rumeli'de Erken Dönem Timar Uygulamasına Bir Örnek: XV. Yüzyılda Keşan Nahiyesi", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, III/5, Ankara 2022, s. 6-19.

Rumeli'deki yörük gruplarının önemli bir merkezini teşkil etmektedir.²⁸ Tahrir defterlerinden hareketle ele alınan bu çalışmada erken dönemde Rumeli'de Osmanlı askeri teşkilâtının bir bölümünü oluşturan Ergene müsellemleri incelenerek teşkilât yapısı, işleyişi ve yıllar içindeki değişimi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın Rumeli'de erken dönem Osmanlı askeri-idari yapısının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Ergene Müsellemlerinin Teşkilât Yapısı

Rumeli'de erken dönem Osmanlı askeri-idari teşkilâtı hakkında bilgi veren kaynakların başında tahrir defterleri gelmektedir. Bilhassa sancak tahrir defterlerinin giriş kısmında yer alan kanunnâmeler bu hususta konuya ışık tutacak verileri içermektedir. Sancak (liva) kanunnâmelerinde bir sancağın tabi olduğu askeri, hukuki, idari ve iktisadi konuları kapsayan hükümler yer almaktadır.²⁹ II. Bayezid'in emriyle Bursa ve civarında yapılan büyük arazi tahriri neticesinde oluşan mufassal tahrir defterinin baş kısmına konulmuş olan kanunnâme tespit edilen en eski örnek olarak telakki edilmektedir.³⁰

Ergene müsellemler teşkilâtının yapısı ile ilgili bilgileri bağlı bulunduğu Çirmen sancağı kanunnâmelerinde aramak gerekir. Çirmen sancağına ait en erken tarihli tahrir defteri Fatih Sultan Mehmed döneminin ortalarına rastlamaktadır. Sancak tahrir defterlerine kanunnâme konulması ise II. Bayezid döneminde başlamış bir uygulama olması sebebiyle bundan önceki tahrir defterlerinde sancak kanunnâmesi bulunmamaktadır.³¹ Ancak II. Bayezid dönemi ve sonrasında tutulmuş olan defterlerde yer alan kanunnâmeler önceki senelerde yürürlükte olan kanunlara yapılan atıfları içermesi sebebiyle erken dönemdeki uygulamalar hakkında bilgi edinilmesine imkân tanımaktadır.

Kanûni Sultan Süleyman zamanında tutulmuş olan 1532 tarihli Çirmen sancağı tahrir defterinin baş kısmında yer alan kanunnâme sancaktaki müsellemler teşkilâtı hakkında önemli

28 Fatih devrinde tutulmuş olan 1456 senesine ait tahrir defterinin muhtelif sayfalarındaki kayıtlardan bilhassa derkenarlardan XV. asırda İpsala nahiyesinin yörük teşkilâtının önemli bir merkezi olduğu açıkça görülmektedir. Bu hususta bkz. *MC*, nr. 089, 49a-57a. Rumeli yörükleri hakkında bkz. M. Tayyib Gökbiçgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 748, İstanbul 1957. Ayrıca Rumeli yörükleri ve Naldöken grubu hakkında bkz. Sema Altunan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grubu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1999. Kezâ Rumeli'nin farklı coğrafyalarındaki yörük teşkilâtının yapısı ve özellikleri hususunda bkz. Harun Yeni, "Osmanlı Rumelisi'nde Yörük Teşkilâtı, Kökeni ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 42, (Güz) 2017, s. 187-205.

29 Osmanlı Kanunnâmeleri çıkarılış şekline göre; Padişah Hükümleri, Sancak Kanunnâmeleri, Belirli Gruplarla İlgili Kanunnâmeler, Devlet Teşkilâtı İle İlgili Kanunnâmeler, Genel Kanunnâmeler olmak üzere kısaca beş başlık altında sınıflandırılabilir. Sancak kanunnâmeleri arasında Rumeli kanunnâmeleri içerik bakımından özel ve ayrı bir grubu teşkil etmektedir. Rumeli'deki kanunnâmelerde tipik kânûn-ı Osmânî'yi temsil eden hükümler bulunmakla birlikte bölgede Osmanlı öncesi hüküm süren idarelerin örfi hukuku ve kurumları bir arada yer almaktadır, bkz. Halil İnalçık, "Kanunnâmeler", *DİA*, C. XXIV (2001), s. 335.

30 II. Bayezid'in mührü ile tasdik edilmiş olan Hudavendigâr Livası Kanunnâmesi sonraki senelerde de örnek teşkil etmiş ve bu defter Yavuz Sultan Selim zamanında aynıyla yeni deftere aktarılmıştır, bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar 1. Cilt*, s. 1.

31 Gökür Karaduman, "Sancak (Liva) Kanunnâmeleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, s. 528.

bilgiler vermektedir. Aşağıda yer alan açıklamalar Çirmen sancak kanunnâmesinden istifade edilerek oluşturulmuştur.³² Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki, mezkûr kanunnâmenin Fatih Sultan Mehmed zamanında, Mahmud Paşa'nın vezareti sıralarında kaleme alınmış olan kanunnâme baz alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Kanunnâmede, Çirmen sancağı müsellemlerinin, eşkinici müsellemlerden olduğu net bir şekilde ifade edilmiş, sancaktaki eşkinici müsellemler ile yamakların görev ve sorumlulukları belirtilmiştir. Buna göre; Fatih döneminde Çirmen sancağı müsellemlerinden nöbet sırası gelen müsellemler sefer veya bir hizmet kendisine tevdi edildiğinde bu görev (ister bir yıl isterse on-on beş gün sürsün) bitiminde o sene eğer başka görev çıkmazsa kendi vazifesini ifa etmiş sayılmaktaydı. Bundan sonra bir başka sefer ya da hizmet çağrısı olduğunda sırası gelen diğer müsellemler (müştereki) göreve gitmekteydi. Müsellemler görev için çağrıldıklarında ocaktaki yamaklar eşkinicilere harçlık vermekteydi. Fatih Sultan Mehmed zamanında sefer olsun ya da olmasın yamaklar müsellemlere her yıl 50'şer akça harçlık vermekle yükümlüydüler. Kanunnâmenin devamında yer alan açıklamalara göre bu uygulama bir süre sonra yamaklar ile müsellemler arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Bu gerekçe ile II. Bayezid devrinde yamakların sefer olmadığı zamanlarda müsellemlere harçlık vermesi uygulaması son bulmuş ve bu kanun XVI. asırda da geçerliliğini korumuştur.

Müsellemler kanunnâmesi, görüldüğü üzere sancaktaki müsellemler ve yamakların görev ve sorumluluklarını ve aralarındaki ilişkinin hukuki boyutunu ortaya koymaktadır. Ancak sancağa ait tahrir defterlerinde yer alan kayıtlar müsellemler ocaklarının bulunduğu köyleri, tasarruf ettikleri çiftlikleri ve ocaktaki müsellemler ve yamak sayıları gibi daha kapsamlı verileri sunması bakımından kanunnâmelerdeki bilgileri tamamlayıcı niteliktedir. Bu minvalde Ergene müsellemleri kayıtlarını havi 1466 tarihli Çirmen sancağı tahrir defteri XV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında müsellemler teşkilâtının yapısı hakkında önemli bilgileri sunmaktadır.³³

Çirmen sancak kanunnâmesinden de anlaşılacağı üzere sancaktaki müsellemler nöbetleşe sefere giden eşkinici müsellemler kategorisinde idi. Nöbetleşe sefere gitme usulünün beyliğin kuruluş senelerinde ilk önce yaya yazımları esnasında ortaya çıktığı düşünülmektedir.³⁴ Bu usul daha sonra müsellemler teşkilâtında da uygulanagelmiştir. Çirmen sancağına tabi

32 BOA, *TT.d.*, nr. 172, s. 2 (H. 938). Kezâ aynı husus için bkz. Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, s. 246.

33 1466 senesinde tutulduğu anlaşılan defter (BOA, *MAD*, nr. 35) genel olarak Çirmen sancağına bağlı müsellemler nahiyelerini içermekle birlikte sancak içerisindeki yaya timarları ile vakıf kayıtlarını da kapsamaktadır. Defterin tarihlendirilmesi hakkında bkz. Sıddık Çalık, *a.g.e.*, s. 7-8.

34 Orhan Bey'in saltanatının ilk yıllarında yaya yazımı esnasında ortaya çıkan gelişmeler nöbetleşe sefer gitme usulünün başlangıcı olarak düşünülmektedir, bu hususta bkz. H. Doğru, *a.g.e.*, s. 14-15. Erken dönem kroniklerinden *Neşrî Tarihi*'nde yer alan bilgiye göre nöbetleşe sefere gitme usulü şu şekilde başlamıştır; Orhan Gazi hizmetinde olmak üzere reyandan çok sayıda kişi yaya yazılmış ancak yazım bittikten sonra dahi başvurular devam etmiştir. Bu yoğunluk sebebiyle yaya yazılamayanlar yayalara yamak olmak istediklerini hatta sefere bir sene yayaların bir yıl yamakların gitmesi yönünde bir teklifte bulduklarını beyan etmişlerdir, bkz. *Neşrî Tarihi*, s. 155-157. Aşıkpaşazâde ise Orhan Bey'in, kardeşi Alaeddin Paşa ile istişare ettikten sonra askeri alanda düzenlemeler yaptığını ve asker sayısını artırmak için yaya yazımına girdiğini belirtmekle birlikte yamaklardan bahsetmemektedir, bkz. *Aşıkpaşazade*, s. 118.

olan Ergene nahiyesi müsellemleri eşkinci müsellemler kategorisinde yer almaktadır. Mezkur tahrir defterinde Ergene nahiyesi kısmında müsellemlerin isimlerinin alt kısmında bulunan *çatal* ibaresi nahiyedeki müsellemlerin nöbetleşerek sefere gittiklerini göstermekle birlikte Ergene müsellemlerinin statüsünü de belirlemektedir.

Ergene nahiyesindeki köylerin tamamında müsellemler ocakları bulunmamaktadır. XV. asırda nahiyeye bağlı 10 köy Sultan II. Murad'ın Ergene'deki hayratlarına vakfedilmiş, iki köy mülk olarak tahsis edilmiş olup bir köy de timar olarak kaydedilmiştir.³⁵ Köylerden bazıları yayabaşı timarı olup geri kalan büyük bir kısmı müsellemlere tevzi edilmiştir. Ergene'deki müsellemler ocaklarında, bir baş müsellemler ile *çatal* olarak nitelendirilen diğer müsellemler ve onlara sefer esnasında harçlık vermekle yükümlü olan yamaklar bulunmaktaydı. XV. yüzyılda sayısı az olmakla birlikte yamaklardan bazılarının isminin altında *müsellemler* ibaresi bulunmaktaydı.³⁶ Fatih döneminde Ergene nahiyesindeki müsellemler ocaklarının her birinde genel itibarıyla bir baş ve iki *çatal* olmak üzere üçer müsellemler bulunmaktaydı.

1466 yılına ait tahrir defterinde müsellemler ocakları şu usul üzere kaydedilmişti; Ocaklarının bulunduğu köylerin kaydında önce köy adı, hemen altında müsellemler başlığı ile müsellemlerin isimleri kaydedilmiştir. Bu kısımda baştaki müsellemler isminin hemen solunda *çatal* ibaresi açıkça yer almakta olup devamında sırasıyla nöbetleşe sefere gidecek olan diğer ikinci ve üçüncü müsellemler isimleri yazılmıştır. Tasarruf ettikleri çiftliklerin isimlerinden hemen sonra da yamakları kaydedilmiştir. Bu dönemde ocaklardaki yamakların sayısı ise yedi ile dokuz arasında değişmekteydi.

XV. asrın ikinci yarısında başlarında bu usul üzere kaydolmuş müsellemler yüz yılın sonlarına doğru farklı şekilde kaydedildikleri dikkat çekmektedir. Çirmen sancağına ait olup 1483 tarihli iki ayrı tahrir defterinde bu yeni usulün örnekleri bulunmaktadır. Ancak mezkur defterlerin her ikisi de eksik defterler olduğu için Çirmen sancağının tüm nahiyelerini içermemektedir. Ergene nahiyesine ait olan kısımlar da maalesef ki eksiktir.³⁷ Fakat mezkur defterler XV. asrın sonlarındaki mevcut uygulama hakkında verdikleri bilgiler açısından önem arz etmektedir. II. Bâyezid devrine ait bu defterlerde Çirmen sancağına bağlı nahiyelerindeki müsellemler ocaklarının bulunduğu çiftlikler yine Fatih döneminde olduğu gibi önce köy adı, onun altında müsellemler başlığı ile müsellemler adı kaydedilmiştir. Ancak burada müsellemler başlığının altında *çatal* ibaresi bütün müsellemleri kapsayacak şekilde baş kısmında yer almış, devamında ise ocaktaki tüm müsellemler isimleri art arda sıralanmıştır.³⁸ Bu dönemde de ocaklardaki müsellemler sayısının üç kişi olduğu görülmektedir.

35 BOA, *TT.d.*, nr. 20, s. 293-306.

36 Örneğin Bayrambeyce köyündeki müsellemler ocağında İsmail ve Hasan adlı iki yamağın isminin altında *müsellemler nev* ibaresi yer almaktadır, BOA, *MAD*, nr. 35, 114b.

37 II. Bayezid'in saltanatının başlarında tutulmuş olan 1483 (H. 888) tarihli defterlerden biri *MAD* 342 diğeri de *MAD* 549 no'lu Çirmen sancağı defterleridir. Mezkûr defterlerin hususiyetleri için bkz. Sıddık Çalık, *a.g.e.*, s. 8.

38 BOA, *MAD*, nr. 549, s. 2-7-9; Kezâ BOA, *MAD*, nr. 342, s. 2-3.

XVI. yüzyılda tutulmuş olan Çirmen sancağı tahrir defterlerinde Ergene nahiyesindeki müsellemler çiftliklerine ait kayıtlarda en üst kısmında müsellemin, sonrasında da tasarruf ettiği köyün adının yer aldığı görülmektedir. Köy adından sonra da çiftlikler sıralanmıştır. Müsellemlerin isminin bulunduğu kısımda yer alan *çatal* ibaresinin XVI. asır defterlerinde tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Ocaktaki müsellemlerin tümü art arda yazılmıştır. Bu yazım şekline göre adı ilk yazılı olan müsellemin o esnada baş müsellemler olduğu tahmin edilebilir. XVI. yüzyılın ilk yarısında ocaklardaki müsellemlerin sayısı çoğunlukla XV. asırda olduğu gibi yine üç müsellemden müteşekkildir.³⁹ XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise birkaç ocağın haricinde hemen hepsinde müsellemler sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde ocaklarda 4-5 müsellemin olduğu tespit edilmektedir.⁴⁰ Yamakların sayısı ise 9-10 kişi arasında değişmekteydi. XVI. asrın sonuna gelindiğinde ocaklardaki müsellemler sayılarının yükseldiği dikkat çekmektedir. 1594 tarihli tahrir defterine göre Ergene nahiyesindeki mevcut olan ocaklarda müsellemler sayısı altı olup yalnızca bir ocakta beş müsellemler tespit edilmiştir. Müsellemler sayısındaki artışın yamak sayısına da yansıdığı görülmektedir. XVI. yüzyılın sonunda yamak sayısı 9 ilâ 15 kişi arasında değişmektedir.⁴¹

2. Ergene Nahiyesi Müsellemlerinin Görevlerine Dair

Ordunun geri hizmet birimlerine dönüştürülen müsellemler vergilerden muafiyetleri karşılığında çeşitli hizmetleri yerine getirmişlerdir. Bunlar arasında yol açma, temizleme, top taşıma gibi vazifeler yer almaktadır.⁴² Ergene müsellemlerinin görevleri hakkında müstakil belgelere tesadüf edilememiştir. Ancak Çirmen sancağı müsellemlerinden olmaları ve sancak beylerine gelen görev çağrılarında livanın bütün müsellemler ocaklarını davet etmesi hususundaki emirlerden Ergene müsellemlerinin de bu görevlere dahil oldukları anlaşılmaktadır. Fermanlarda sık sık *375 ocaktan müteşekkil* müsellemlerden nöbet sırası gelenlerinin göreve çağrılması emredilmektedir.⁴³ Çirmen sancağında bulunan toplam *375 ocak* içinden *13'ü* Ergene müsellemlerinden oluşmaktaydı.

Müsellemlerin *be-nevbet sefer eşmek* suretiyle yani nöbetleşerek sefere gitmeleri esastır. Çalışmanın ilk kısımlarında yer alan kanunnâmede de belirtildiği üzere sırası gelen müsellemler göreve gitmekte ve görev süresi zarfında görevini ifa etmekteydi. Bir sonraki hizmette ise kendinden sonra gelecek diğer nöbetli sefere ya da belirtilen göreve gitmekle yükümlüydü. Ergene müsellemlerinin Çirmen sancağındaki diğer müsellemlerle birlikte Rumeli'nin muhtelif coğrafyalarında hizmete gittikleri anlaşılmaktadır. Örneğin; Rudnik madeninde yuvarlak

39 XVI. asrın ilk yarısında Abalar köyünde üç müsellemler bulunmaktaydı, bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 172, s. 77.

40 Karlı nam-ı diğer Deveboynu köyünde üç, Kadı köyünde dört, Horzum'da ise beş müsellemler bulunmaktaydı, bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 518, s. 319-333.

41 BOA, *TT.d.*, nr. 643, s. 120-132.

42 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1998, s. 128. XVI. yüzyılda müsellemlerinin görevleri hakkında ayrıca bkz. Gy. Káldy-Nagy, "Müsellemler ve Yaya Ocaklarına Yazılma", *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı*, çev. Mehdi İlhan, Elazığ 1996, s. 96.

43 BOA, *MD*, no: 27, 287/683 (23 Zilkade 983/23 Şubat 1576).

yapımı,⁴⁴ Varna'da gemi yapımı,⁴⁵ Süzebolu'da gemi mühimmatı tedariki,⁴⁶ Ahyolu'nda gemi hizmeti,⁴⁷ Kili kalesinin tamiri,⁴⁸ Bac madeninde hizmet,⁴⁹ Bender kalesinin muhafazası⁵⁰ gibi oldukça çeşitli alanlarda görev yapmışlardır. Bunların yanı sıra donanma için kürek yapımında da görevlendirildikleri anlaşılmaktadır.⁵¹

Seferin önemi yahut uzun süre devam edecek olan hizmetler göreve gidecek müsellemlerin sayısını belirlemede etkili olmaktadır. Bu gibi durumlarda ocaklardaki müsellemlerden her iki nöbetlinin yani o sene görevi olan ve bir sonraki görev için sırasını bekleyen müsellemin de ihtiyaç halinde göreve çağıldığı vâki idi. Sultan III. Murad zamanında kuzeyden gelecek muhtemel Rus saldırılarını önlemek amacıyla olsa gerek kalelere yapılan tahkimat ve muhafazaları için ziyadesiyle askere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Bender kalesinin muhafazası için Çirmen sancak beyine gönderilen fermanla livasındaki müsellemlerden iki nöbetli müsellemini birlikte alarak Bender'de hazır bulunması istenmiştir.⁵²

Müsellemler görev yerlerine başlarına tayin edilen çeribaşılar nezaretinde gitmekteydiler. Defterlerde serasker olarak kaydedilmiş olan bu kişilerin aynı zamanda müsellemlerin çeribaşısı olduğu belirtilmiştir.⁵³ Her çeribaşı sefer veya hizmet esnasında emri altındaki müsellemleri toplayarak hizmete gitmekle yükümlüydü. Şayet görevin sancak beyi nezaretinde gerçekleşmesi yönünde bir emir geldiyse onlara sancak beyi de iştirak etmekteydi. Ergene nahiyesi çeribaşısı ile ilgili olarak XVI. yüzyıla kadar herhangi bir kayda tesadüf edilmemiştir. Ancak XVI. asrın ikinci yarısında bu hususta bazı bilgiler mevcuttur. 1572 senesine ait tahrir defterinde İncecik, Ergene ve Edirne müsellemlerinin aynı seraskere (çeribaşı) tabi oldukları görülmektedir. *Serasker-i nevahi-i müselleman* başlığı altında İncecik, Ergene ve Edirne nahiyeleri birlikte yer almıştır.⁵⁴ Çirmen sancağındaki diğer nahiyeler bu şekilde tek bir çeribaşısına tabi olarak kaydedilmemişlerdir. Her nahiyenin başına ayrı ayrı çeribaşılar atanmıştır. Sadece İncecik, Ergene ve Edirne nahiyeleri bu şekilde bir arada kaydedilmiştir. Bunda en önemli etken olarak XVI. yüzyıla gelindiğinde Edirne ve Ergene'deki müsellemler ocağı sayısının azlığı gösterilebilir. Zira kaydın tutulduğu tarihte Ergene'de 13, Edirne'de ise altı ocak bulunmakta iken İncecik'te ise 84 müsellemler ocağı bulunmaktaydı.⁵⁵ Bu üç nahiyeye ocak sayısının diğerlerinden fazla olması sebebiyle İncecik çeribaşısının nezaret ettiği kuvvetle muhtemeldir. Çirmen

44 BOA, MD, no:7, 1/9 (28 Cemâziyelâhir 976/18 Aralık 1568). Aynı husus için bkz. BOA, MD, no:7, 959/2645 (24 Cemâziyelâhir 976/14 Aralık 1568).

45 BOA, MD, no:14, 567/801 (29 Cemâziyelevvel 978/29 Ekim 1570).

46 BOA, MD, no:14, 567/802 (29 Cemâziyelevvel 978/29 Ekim 1570).

47 BOA, MD, no: 14, 643/927 (22 Receb 978/20 Aralık 1570).

48 BOA, MD, no: 26, 161/425 (28 Rebûlâhir 982/17 Ağustos 1574).

49 BOA, MD, no: 27, 287/683 (23 Zilkade 983/23 Şubat 1576).

50 BOA, MD, no: 58, 163/434 (25 Cemâziyelâhir 993/25 Haziran 1585).

51 BOA, MD, no: 19, 184/385 (19 Safer 980/1 Temmuz 1572).

52 BOA, MD, no: 58, 163/434 (25 Cemâziyelâhir 993/25 Haziran 1585).

53 BOA, TT.d., nr. 518, s. 210.

54 BOA, TT.d., nr. 518, s. 210.

55 BOA, TT.d., nr. 518, s. 210-305.

sancağının merkezinden uzak ancak birbirlerine yakın mesafede olan bu üç nahiyenin başına tek bir serasker atanmış olup onun nezaretinde göreve gelmeleri istenmiştir.

Sefer zamanlarında ya da belli bir hizmet için göreve giden müsellemlerin yanlarında kanun olduğu üzere altışar aylık malzeme ve mühimmatlarıyla birlikte katılmaları gerekmektedir.⁵⁶ Sancak beyi seferler esnasında müsellemlerin göreve gelip gelmediklerini kontrol etmekle yükümlüydü. Kanunlara göre müşterek sefere giden müsellemlerden birisi görevine gitmeyip başka bir müsellemi gönderirse ve bunu adet edinirse toprağı alınıp mevkûf arazî statüsüne geçmekteydi.⁵⁷ Müsellemlerin ölümü halinde ya da yerleri boş kaldığında bazı sipahi, sipahi oğlu ya da reayadan kimselerin kanuna aykırı şekilde müsellemler topaklarına müdahale ettikleri yönünde hadiseler yaşanmaktaydı.⁵⁸ Bu hususta Çirmen sancak beyine müsellemler toprakları üzerinde sıkı kontrol yapılması ve bu durumun giderilmesi için merkezden emirler gönderilmekteydi. Arazilerin müsellemlerin dışında kimselerce tasarruf edilmesi ellici harçlıklarının toplanmasına engel olmaktadır ve bu durum büyük sıkıntılara yol açmaktaydı. Bu sorunun önüne geçmek için sıkı tedbirlerin alındığı ancak bunda başarılı olunamadığı yinelenen emirlerden anlaşılmaktadır. Meselenin halli ve müsellemlerin ücretlerini almaları konusunda sancak kadılarına gönderilen emirlerde müsellemlere verilen ellışer akça harçlığın bu sefer müsellemler toprağını tasarruf edenlerin vermesi gerektiği belirtilerek aksi halde yerlerin tekrar müsellemlere iade edileceği bildirilmiştir.⁵⁹ Sefere iştirak etmeyen müsellemlerin çarptırıldıkları cezaların başında ise kürek cezası gelmekteydi.⁶⁰

3. Ergene Nahiyesindeki Müsellemler Ocakları/Çiftlikler

Osmanlı Devleti tarafından Rumeli'de yeni fethedilen araziler kısa sürede iskâna açılmış ve gerek sultanların gerekse ümeranın girişimleriyle boş araziler üzerinde çok sayıda köy kurulmuştur. Bölgedeki mevcut köylerin yanı sıra yeni kurulan köyler iktâ olarak öncelikle fetihten önemli roller üstlenen komutanlar ve adamlarına tahsis edilmiştir. Özellikle uç bölgelerdeki arazilerin güvenlik sebebiyle ümeraya mülk olarak verilmesi adeta bir devlet politikasına dönüşmüştür.⁶¹ Vakıf ve mülk toprakları haricindeki köylerin büyük bölümü timarlı sipahi, yürük, yaya ve müsellemler gibi askerî sınıflara tevzi edilmiştir. Bu taksimatlar çerçevesinde Ergene nahiyesindeki kırsal alanında ziyade müsellemler çiftliklerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı toprak sistemi içinde timar, vakıf ve mülk topraklarda ziraat yapılan toprakların temel ünitesi oluşturan çiftlikler, önceleri timar sistemi çerçevesinde bir çiftçi aileye yetebi-

56 BOA, MD, no: 5, 573/1587 (22 Şevval 973/12 Mayıs 1566).

57 M. Arıkan, *a.g.m.*, s. 195; H. Doğru, *a.g.e.*, s. 52.

58 BOA, MD, no: 9, 20/54 (H. 22 Ramazan 977/28 Şubat 1570).

59 BOA, MD, no: 9, 20/55 (23 Ramazan 977/1 Mart 1570).

60 BOA, MD, no: 9, 20/54 (22 Ramazan 977/28 Şubat 1570).

61 M. Münir Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 308-309.

lecek büyüklükte toprak birimini ifade etmekte idi.⁶² Ancak reyânın tasarruf ettiği çiftliklerin yanı sıra yaya, müsellemler, doğancılar ve timarlı sipahilerin elindeki hassa çiftlikleri gibi doğrudan doğruya askerî zümrelerin ellerinde olan çiftlikler de bulunmaktaydı.⁶³ Osmanlı askerî teşkilâtının geçirdiği değişime paralel olarak zamanla savaşı karakterlerini kaybeden yaya ve müsellemler tasarrufları altındaki ocak/çiftlik karşılığında ordunun geri hizmetinde görev başlamışlardır.⁶⁴ Bu görevleri karşılığında müsellemler avârız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır.⁶⁵ Osmanlı kanunnâmeleri uyarınca maaşlarına mukabil bir çiftlik tasarruf eden, avârız-ı divaniyeye karşılık bir hizmetle yükümlü tutulan, görevleri ve vergi bağışıklıkları nedeniyle askerî sayılan, bir yaya/müsellemler ile bir yamaktan meydana gelen ünite genel itibarıyla bir ocak ya da çiftlik olarak adlandırılmıştır.⁶⁶

XV. asırda Ergene nahiyesinde reyanın tasarruf ettikleri çiftliklerin yanı sıra daha ziyade müsellemler çiftlikleri bulunmakta olup toplam 14 köyde müsellemler ocağı bulunmaktaydı. Bu köyler içinde müsellemler ocaklarının en yoğun olduğu köy ise Abalar köyü idi. Abalar köyünde beş müsellemler ocağı bulunuyordu. Karlı nam-ı diğer Işıklar köyünde üç, Deveboynu, Karahisarlı, Horzum ve Umur/Yenice Köy köylerinde ise ikişer adet müsellemler ocağı mevcuttu.⁶⁷ Müsellemler çiftliği bulunan bazı köylerin bir kısmı yayabaşı timarına ek olarak tahsis edilmişti. XV. yüzyılın ikinci yarısında Ergene nahiyesindeki müsellemler ocaklarının sayısı toplam 24 ocak olarak tespit edilmiştir.⁶⁸ Ergene nahiyesi müsellemleri hakkındaki ilk kayıtlara göre XV. asırda müsellemler ocaklarının bulunduğu köyler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.⁶⁹

62 Osmanlı arazi sisteminde bir çiftlik toprağın ölçüsü kanunnâmelerle tespit edilmiş olup verim kabiliyetine göre 60-150 dönüm arasında değişmektedir, bkz. Halil İnalçık, "Çiftlik", *DİA*, C. XVIII (1993), s. 313. Bir çift öküzü ve onun işleyebileceği kadar toprağı tapu rejimi kuralları dairesinde, tasarrufu altında bulunduran köylü ailesi, zirâi rejimin ana ünitesi olarak sistemin temelini oluşturmaktadır, bkz. Halil İnalçık, "Köy, Köylü, İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, Ankara 1990, s. 5. Çirmen sancağına yakın bir bölge olan Silistre sancağında çift arazisi 80-90 dönüm a'lâ, 110-120 dönüm evsât ve 130-140 dönüm yer ise ednâ olarak sınıflandırılmıştır, bkz. Ö. Lütfi Barkan, *Kanunlar 1. Cilt*, s. 273- 277. Aynı hususta Saruhan kazâsında 70 dönüm âlâ, 100 dönüm evsât ve 150 dönümlük arâzî ednâ olarak belirlenmiştir, bkz. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 223. Doğu Karadeniz bölgesinde (Ordu kazâsında) arazi sınıflandırmasında *has* yerden 80, *vasat* yerden 100, *ednâ* yerden ise 130 dönüm bir çift olarak kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediıldız, *Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 151 (Ek I Kısmı).

63 Halil İnalçık, "Çiftlik", *DİA*, C. XVIII (1993), s. 313.

64 F. M. Emecen, "Yaya ve Müsellemler", s. 354-355.

65 H. Doğru, *a.g.e.*, s. 116.

66 Ocak tabiri için kullanılan bu tanım yaya ve müsellemler teşkilâtı için aynı şekilde kullanılmaktadır, bkz. M. Arıkan, *Yaya ve Müsellemler Ocakları*, s. 12; Kezâ aynı yazar, "Yaya ve Müsellemlerde Toprak Tasarrufu", s. 176. Çiftlik ve ocak terimlerinin birbirini karşılayan kavramlar olduğu hususunda bkz. F. M. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s. 9.

67 BOA, *MAD*, nr. 35, 112b-119b.

68 Karahisarlı ve Kulak Emir köylerindeki arazilerin bir kısmı Yayabaşı Murad v. Oğulpaşa'nın timarına muzaf olarak kayıtlıdır, BOA, *MAD*, nr. 35, 116a.

69 BOA, *MAD*, nr. 35, 112b-120a.

Tablo 1. XV. Yüzyılda Ergene Nahiyesindeki Müsellem Ocakları				
Köyler	Müsellem Ocağı			
	Baş Müsellem	Çatal	Yamak	Ocak Sayısı
Abalar	1	2	6	5
	1	2	6	
	1	2	9	
	1	2	9	
	1	2	6	
Aksak Kulfal	1	2	9	1
Bayram Beyce	1	2	7	1
Devâcı	1	2	7	1
Deve Boyunlu	1	2	8	2
	1	2	5	
Horzum ⁷⁰	1	2	9	2
	1	2	6	
Kadı	1	2	7	1
Karaca Salih	1	2	8	1
Karahisarlı	1	2	8	2
	1	2	7	
Karlı nam-ı diğer Işıklar/ Işıklar nam-ı diğer Karlı	1	2	6	3
	1	2	10	
	1	2	5	
Kulak Emir	1	2	10	1
Nusret	1	2	7	1
Sayıklı	1	2	9	1
Umur nam-ı diğer Yenice Köy	1	2	7	2
	1	2	8	

Ergene nahiyesinde XV. asrın ikinci yarısında mevcut olan ocak sayısının XVI. yüzyılın başlarından itibaren düşme eğiliminde olduğu tespit edilmektedir. 1532 senesinde düzenlenmiş olan tahrir defterine göre XVI. asrın ilk yarısında Ergene nahiyesinde müsellem ocağı bulunan köylerin sayısı 11'dir. Bu sayı bir önceki yüzyılda mevcut olan sayının yarısından daha azdır. Köy sayısındaki düşüş ile ocak sayısındaki düşüşün paralel olduğu anlaşılmaktadır. 1532 senesinde ocak sayısı 20 olarak tespit edilmektedir.⁷¹ XVI. asrın ikinci yarısına gelindiğinde gerek köy gerekse ocak sayısındaki düşüş daha belirgin bir hale gelmiştir. 1572 senesine ait

70 Köyün isminin açıkça Hurzem olduğu görülmektedir, BOA, *TT.d.*, nr. 518, s. 321.

71 BOA, *TT.d.*, nr. 172, s. 76-95.

tahrirde müsellemler ocağı bulunan köylerin sayısı dokuza inerken bu tarihte 13 ocağın mevcut olduğu görülmektedir.⁷² XVI. yüzyılın sonlarında ise ocakların neredeyse yarıya yakın kısmının ortadan kalktığı dikkat çekmektedir. 1594 senesinde müsellemler çiftliği bulunan köylerin sayısı altı olarak kaydedilmiş olup bu sayı 1572'deki sayının yarısına tekabül etmektedir. Mezkûr köylerdeki ocak sayısı XVI. asrın başındaki rakamla kıyaslanamayacak ölçüde azalma göstermiştir. 1594 senesinde Ergene nahiyesindeki müsellemler ocaklarının sayısı sekize kadar düşmüştür.⁷³ Netice itibarıyla XV. yüzyılda 24 olarak tespit edilen ocak sayısının XVI. asrın sonunda 1/3 oranında azaldığı tespit edilmiştir.

Ergene nahiyesindeki müsellemler ocaklarının sayısının ve çiftliklerinin zaman içinde dikkat çekici bir şekilde azalmasında XVI. yüzyılda devletin yaya ve müsellemler teşkilâtı ile ilgili politikasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. XVI. asrın başlarından itibaren ülke genelinde yaya ve müsellemler ocaklarının işleyişi ve teşkilâtın genel yapısının gözden geçirilmesi ihtiyacı hasıl olmuştur. Kanûnî Sultan Süleyman döneminin başlarından itibaren gerçekleşen seferlerde etkinliklerinin azaldığı gözlemlenen müsellemlerin bilhassa 1529'daki Viyana Seferi sırasında hizmetlerini aksatmaları üzerine müsellemler teşkilatında bir takım düzenlemelere gerek duyulduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Zira bu tarihten sonra ülke genelinde yaya ve müsellemler ocaklarının sayısının yavaş yavaş azalmaya başlamış olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Yaya ve müsellemler hizmetlerindeki aksamanın önüne geçilebilmesi ve tasarruflarındaki çiftliklerin miktarının kontrolü amacıyla 1540 senesinde Anadolu vilâyetinde kapsamlı bir tahrir yapılması uygun görülmüştür.⁷⁵ 1553 yılında hizmete gitmeyenlerin askerî statülerinin değişerek reaya gibi vergiye tabi olacakları hususunda alınan karar yaya ve müsellemler için bir dönüm noktası olmuştur.⁷⁶ 1582 senesinde ise yaya ve müsellemler teşkilâtı lağvedilmiştir.⁷⁷ Ülkenin genelinde cereyan eden bu gelişmelerin Rumeli coğrafyasında da yankı bulduğu muhakkaktır. Tahrir defterlerinden elde edilen bilgilere göre Rumeli'nin en önemli müsellemler merkezlerinden olan Çirmen sancağının çoğu nahiyesinde müsellemler ocaklarının sayısında azalma tespit edilmiştir. Çirmen sancağında müsellemler ocaklarının sayısı 1572 yılında 388⁷⁸ ocak iken bu sayı 1594 senesinde 187 ocağa düşmüştür.⁷⁹

72 BOA, *TT.d.*, nr. 518, s. 318-333. Çirmen sancağına ait 1572 yılında tutulmuş olan defterin giriş kısmında nahiyelere göre ocak sayıları belirtilmiştir. Bu tarihte Çirmen sancağında toplam 370 ocak bulunmaktaydı, bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 518, s. 6. Kezâ bu sayı için bkz. BOA, *MD*, no:27, 287/683 (23 Zilkade 983/23 Şubat 1576).

73 BOA, *TT.d.*, nr. 643, s. 120-139.

74 Gy. Káldy-Nagy, "1540'da Müsellemler ve Yaya Ocaklarına Yazılma", trc. Mehdi İlhan, *Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı*, haz. Yavuz Ercan vd., Elazığ 1996, s. 101.

75 F. M. Emecen, "Yaya ve Müsellemler", s. 356.

76 Saruhan sancağı piyadeleri hakkında çıkarılmış olan bu kararın yaya ve müsellemler teşkilatının kaldırılmasının başlangıcını teşkil ettiği hakkında bkz. F. M. Emecen, *Manisa Kâzası*, s. 149-150.

77 Gy. Káldy-Nagy, *a.g.m.*, s. 101. Piyâde ve müsellemler teşkilatlarının giderek bozulması, XVI. asrın sonlarına doğru, Anadolu eyaleti sancaklarında bulunan piyade ve müsellemler ocaklarının lağvına yol açmıştır, bkz. F. M. Emecen, s. 151.

78 BOA, *TT.d.*, nr. 518, s. 12-352.

79 BOA, *TT.d.*, nr. 643, s. 2-222.

Çirmen sancağın bir parçası olan Ergene nahiyesindeki ocak sayısının yıllar içinde azalması genel görüntünün bir yansıması olmakla birlikte Ergene özelinde bir takım hususi nedenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri müselleme ocağı bulunan bazı köylerin Ergene nahiyesinden ayrılarak Edirne nahiyesine dahil edilmesidir. Daha önceki tahrirlerde Ergene nahiyesine tabi olan Abalar, Bayram Beyce ve Ağsak Kulfal köyleri 1572 senesinde Edirne nahiyesine bağlanmıştır.⁸⁰ Dolayısıyla bu köylerdeki müselleme ocakları bundan böyle Edirne nahiyesi içerisinde sayılacaktır. Bu idari değişiklik ocak sayısının azalması hususunda somut göstergelerinden biri olarak addedilebilir.

Müselleme ocaklarındaki nüfusun yok denecek kadar azalması ya da nüfusun artık hiç kalmaması ocak sayısındaki düşüşün bir diğer nedeni olarak görülebilir. XVI. asırda Ergene nahiyesindeki bazı köylerde mevcut olan müselleme ocaklarının harap olduğu kaydedilmiştir.⁸¹ Osmanlı malî ve ziraat kanunları tetkik edildiğinde *harap* tabirinin bir karye ya da çiftlik gibi kır iskân merkezlerinin artık yaşanamayacak hale gelmesi neticesinde nüfusun azalması ya da yok olması manasına geldiği anlaşılmaktadır.⁸² Müselleme çiftliklerinin harap olması dolayısıyla ocakların ortadan kalmasına ve dolayısıyla ocak sayısının da düşmesine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak XVI. yüzyılın sonlarına doğru Ergene nahiyesindeki müselleme çiftliklerindeki yamakların çiftliğin bulunduğu köyün yerli halkından ziyade dışarıdan gelenlerden müteşekkil olduğu tespit edilmektedir.

Müselleme ocaklarının bulunduğu köylerin hukuki statüsünün değişmesi ocak sayısındaki düşüşü kısmi olarak etkilemiştir. Nitekim 1565 senesine ait kayda göre eskiden müselleme toprağı olan Abalar ve Kulfal köylerinin Rumeli çavuşlarından Mehmed Çavuş'a timar olarak verildiği anlaşılmaktadır.⁸³ Yine Işıklar am-ı diğer Karlı (Şeyh Paşa)⁸⁴ köyünün ise Ahmed Çelebi b. Hamza Bey vakfından olduğu kayıtlıdır.⁸⁵ Çirmen sancağına ait başka bir tahrir defterinde sancak

80 BOA, *TT.d.*, 518, s. 306-318.

81 BOA, *TT.d.*, nr. 172, s. 88.

82 Osmanlı malî ve ziraat kanunlarından anlaşıldığı kadariyle harab olmak tabiri birkaç manada kullanılmıştır. Örneğin; karye, çiftlik kır iskân merkezleri için nüfusun kaybedilmesi (-ki bazı karyelerin harab olması sebebiyle yeniden şenlendirilmesi hakkındaki kayıtlar bulunmaktadır); tarım arazileri için susuz ve bakımsız kalmış, ziraat kabil olmayan toprak; zâviye, değirmen gibi yapılar için ise bakımsız ve fonksiyonunun kaybetmiş şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Bu hususta çok sayıda örnek bulunmaktadır, birkaçı için bkz. Ö. L. Barkan, *Kanunlar-I*, s. 31., 59., 70., 112. vd.

83 BOA, *TT.d.*, nr. 385, s. 249.

84 BOA, *TT.d.*, nr. 385, s. 428-429. XV. asırdan itibaren Işıklar nam-ı diğer Karlı olarak kayıtlı köyün ismi bu kayıтта Hamza Bey'in mülkünden olan Şeyh Paşa ile birlikte kaydedildiği sebepten olsa gerek birlikte yazılmış ve Işıklar nam-ı diğer Karlı Şeyh Paşa şeklinde nakledilmiştir. Oysa her ikisi daha önce ayrı iki köy olarak geçmektedir. Şeyh Paşa 1512 senesine ait kayıтта Hamza Bey'in mülkü olarak kayıtlıdır, bkz. BOA, *TS.MA.d.*, nr. 43

85 Mezkur köyler defterde "*vakf-ı Ahmet Çelebi b. Hamza Bey el'ân vakfiyesine evlâdı mutasarrıf ber muceb-i defter-i atik*" şeklinde nakledilmiştir, bkz. BOA, *TT.d.*, nr. 385, s. 426. Burada ismi zikredilen Hamza Bey'in Şarabdar Hamza Bey olduğu anlaşılmaktadır. Zira Yavuz Sultan Selim dönemine ait tahrir defterinde Şeyh Paşa köyünün II. Bayezid zamanında mülk olarak verildiğine dair kayıтта "*mülk-ü Ahmed Çelebi b. Hamza Bey Şarabdar*" şeklinde kaydedilmiş olduğu ve tasarrufunun Ahmed Çelebi'nin iki oğlu Mahmud ve Bâlî'de olduğu belirtilmiştir, bkz. BOA, *TS.MA.d.*, nr. 43. Şu halde Hamza Bey'in vakfına Işıklar nam-ı diğer Karlı köyünün de eklenmesiyle birlikte köyün ismi *Işıklar nam-ı diğer Karlı Şeyh Paşa dahi derler* şeklinde anılmaya başlanmıştır.

genelinde nahiyelerdeki çoğu müselleme çiftliğinin statüsünün değiştiği ve timara dönüştürüldüğü görülmektedir. Buradaki kayıtlarda köylerdeki müselleme çiftliklerinin büyük çoğunluğunun emr-i şerif mucibince mensûh (ortadan kalkması) olup timar toprağı olduğu belirtilmiştir.⁸⁶

Ergene nahiyesindeki müselleme ocaklarında tasarruf edilen çiftliklerdeki ekili araziler XV. asırda yer ibaresiyle kaydedilmiştir. Bu arazilerde ziraat yapan bazı yamakların isminin altında tasarruf ettiği arazi miktarını belirtmek üzere çift için “ج” rumuzu kullanılmıştır. Hatta bazı köylerde bu çiftlerin sayısı birden fazladır. Şu halde müsellemlere tahsis edilen çiftliklerin arazi olarak geniş alanları kapsadığı anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda müselleme çiftliklerinde ekilebilir arazi olarak 87 çift (ج) ve yer olarak tabir olunan 50 yerlik bir arazi bulunmaktaydı. XVI. asıra ait tahrir defterlerinde “yer”in karşılığı olarak “zemin”in kullanıldığı görülmektedir.⁸⁷ Nahiyeye ait ilk tahrir defterinde çiftliklerde zemin adı ile kaydedilmiş toprak birimine rastlanmamaktadır. En küçük tarım alanı olarak bilinen zeminlerin hangi büyüklükte bir araziyi tanımladığı ise açık değildir.⁸⁸ XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde zemin olarak nitelendirilmiş arazilerin içinde XV. asırdaki gibi çift ya da nim çift ibarelerine rastlanmamaktadır.

Tarih	Ocak Sayısı	Zemin
1466 ⁸⁹	24	87+ 50 (çift)
1532 ⁹⁰	20	47
1572 ⁹¹	13	29
1594 ⁹²	8	20

XV. asırda müselleme çiftliklerindeki arazilerde ziraat yapan yamakların hepsinin kaydedildikleri köylerin sakinleri olduğu görülmektedir. Ancak XVI. yüzyılın başlarından itibaren bu durum yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. XVI. asrın ortalarına geldiğinde bazı çiftliklerdeki arazilerin köy sakinlerinin yanı sıra dışardan gelen yamaklar tarafından da işlendiği dikkat çekmektedir. Hatta çiftliklerden bazılarının yerli sakini bulunmayıp tamamen dışardan gelenler tarafından işlendiği anlaşılmaktadır.⁹³

86 Çirmen sancağına bağlı nahiyelerin hemen hemen tümünde çok sayıda benzer kayıt bulunmaktadır. Bu hususta *TT.d.*, 651 no'lu tahrir defteri incelenebilir.

87 BOA, *TT.d.* nr. 172, s. 76-94 vd.; BOA, *TD*, nr. 643, s. 120-132.

88 Zemînin neyi tasrih ettiği hakkında kesin bir tanım bulunmamaktadır. Ancak vilâyet kanunlarını incelendiğinde bu tür arazilerin daha ziyade sipâhi toprağında köy halkı haricinde zirâat edenlerin ne miktar arâzî tasarruf ettiklerini belirlemek üzere *resm-i zemîn* adıyla anılan vergiden yola çıkarak bir dönümlük yeri ifade ettiği söylenebilir. Bir dönün ise 'alâ yerden arzen ve tûlen orta adımla kırk adımlık yer olup resm-i zemîn iki dönüm bir akça olarak tespit edilmiştir, bkz. Ö. L. Barkan, *Kanûnlar-1. Cilt*, s. 25-132.

89 BOA, *MAD*, nr. 35, 113b-120b.

90 BOA, *TT.d.* nr. 172, s. 76-95.

91 BOA, *TT.d.* nr. 518 s. 318-333.

92 BOA, *TT.d.* nr. 643, s. 121-129.

93 XVI. asrın başlarında Sayıklı Musa köyündeki müselleme çiftliğinde yerli yamak bulunmayıp araziler tamamen farklı köylerden gelen yamaklar tarafından işlenmekteydi. BOA, *TT.d.* nr. 172, s. 78.

Tablo 3. Müsellem Çiftliklerinde Dışarıdan Gelip Ziraat Yapanlar			
Müsellem Ocağı Bulunan Köyler⁹⁴	Gelenlerin Kayıtlı Olduğu Köyler		
	1532	1572	1594
Abalar	Oğulpaşa	-	-
Abalar	Oğulpaşa	-	-
Abalar	-	-	-
<i>Abalar nam-ı diğer Dede Bali</i>	-	-	-
Aksak Kulfal ⁹⁵	Yeniceköy, Malkoç	-	Malkoç Horzum
<i>Bayram Bey</i>	Edirne	-	-
<i>Bayram Beyce</i>	-	-	-
Deveboynu	-	Umrca	-
Deveboynu	-	-	-
Horzum	Karaca Salih, Kulaklar	-	-
Horzum	Yenice	Çeribaşı, Hurzum Edirne, Malkoç	-
Kadı	Edirne, Aslıhan Yenice, Karaca Salih	-	Edirne, Abalar, Salih
Kadı	Edirne, Yenice Karaca Salih, Karlı	Yenice, Horzum, Malkoç	Malkoç, Doğançı
Kadı	-	-	Babaeski, Horzum, Malkoç
Karaca Salih	-	Yenice, Horzum, Meşelü	Malkoç, Horzum
Karahisarlı	Horzum, Malkoç Karaca Salih	Tümü Malkoç ve Horzum	-
Karlı nam-ı diğer Işıklar	Malkoç, Aslıhan	Çeribaşı, Malkoç	-
Karlı ve Umrca	-	-	Horzum, Yenice, Çeribaşı
Umur nam-ı diğer Yenice	-	-	Horzum, Edirne Danişmendli
Karlı/ Işıklar ve Umrca/ Yenice köy	Harab	Çeribaşı, Yenice	-
Sayıklı Musa ⁹⁶	Köyün kendi sakini bulunmuyor	Oğulpaşa, Horzum, Abalar	-
Umrca / Yeniceköy	Edirne, Hızırca	Kadı, Meşelü, Horzum	-

94 XV. yüzyılda müsellem ocağı bulunan köylerin isimlerinde XVI. asırda kısmi değişiklikler ya da adlarına eklemeler söz konusu olduğu için hangi sene hangi isimle kaydedildiyse aynı şekilde tabloya yansıtılmıştır.

95 XV. yüzyılda Aksak Kulfal olarak kayıtlı köy XVI. asrın sonlarında harf değişmesi neticesiyle Ağsak Kulfal olarak nakledilmiştir, BOA, *TT.d.*, nr. 518, s. 323; BOA, *TT.d.*, nr. 643, s. 125.

96 Bu köyün adı XV. yüzyılda Sayıklı'dır (BOA, *MAD*, nr. 35, 115a) ancak köyde bulunan müsellem çiftliği içindeki "Musa yeri" adlı çiftlik arazisine istinaden olsa gerek XVI. yüzyılda köyün adı Sayıklı Musa olarak zikredilmeye başlanıp bu şekilde kaydedilmiştir.

4. Ergene Nahiyesi Müsellemlerinin Demografik Durumu

Osmanlı erken dönem demografik çalışmalarının ana kaynağını oluşturan tahrir defterleri temelde vergi ünitelerini tespit etmek üzere tutulmuş defterler olmasına rağmen bu veriler demografik çalışmalarının da çıkış noktasını teşkil etmektedir.⁹⁷ Defterlerde vergi nüfusunu belirten ifadeler ise *hâne*⁹⁸ ve *mücerred* tabirleridir. Vergi veren erkek nüfus için kullanılan *hâne* tabiri, aynı zamanda aile reisini de tarif etmektedir.⁹⁹ Bekâr anlamına gelen mücerredin tanımı ise bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Kangırı (Çankırı), Bolu ve Yeni-il kazalarında mücerredlere resim takdir olunmayıp, ancak teehhül (evlenme) etse ya da ehl-i kisb olsa (gelir sahibi) bennâk resmi adına şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Aydın livasında ailesi yanında yaşayan ve herhangi bir geliri olmayan bekâr erkekler vergiden muaf olup ancak bir gelire sahip ise altı akçe *kara resmi* alındığı görülmektedir.¹⁰¹ Örneklerden de anlaşılacağı üzere mücerredlerin vergi vermeleri ya da muaf olmaları hadisesindeki temel kriterler bekâr olmaları ve ehl-i kisb (kisbe kâdir) olmamaları şeklinde tarif edilebilir.

Osmanlı kanunnâmelerinde ve tahrir defterlerinde mücerred olarak adlandırılan dönem için bir yaş sınırlaması olduğu anlaşılmaktadır. Bazı bölgelere ait kanunlarda bu zamanı ergenlik (bulûğ) çağı olarak nitelendirilirken bazı bölgelerde de yirmi yaşını geçenleri ifade ettiği açıkça görülmektedir. Kütahya ve Karesi bölgelerinde mücerredler *balığ ve ehl-i kisb* olarak nitelendirilmiştir.¹⁰² Aydın livası kanununda ise "...ve kisbe kâdir oğlan yiğirmi yaşar oğlandır ve daha ziyâde bu veçhile emrolundu ki yiğirmi yaşında ve dahi ziyâde olan mücerred resmi kara vire nizâ'eylemeye mücerredim defterde bî-resim kaydolundım dimeye" şeklinde olup yaş sınırlaması konulduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³ Müsellemler ocaklarındaki nüfusun ana unsurunu hane kategorisinde olan müsellemler ve yamaklar oluşturmaktaydı. Ancak yamaklar arasında hane kategorisine dahil edilmeyen bazı kişiler de bulunmakta olup bu gruplara çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilecektir.

Müsellemler ocaklarında tıpkı yaya ocaklarında olduğu gibi çoğunlukla aynı aileye mensup kişiler bulunmaktaydı. Müsellemlerin kendi adamları ya da yakınları ocağın nüfusunu oluşturuyordu. Yaya çiftliklerinde ve timarlı sipahilerin tasarrufunda olan köylerde bu yakınlık derecesi tahrir defterlerinde geçtiği üzere *ta'allukât* ibaresiyle net bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁰⁴ Ancak XV. yüzyılda Çirmen sancağının diğer nahiyelerinde olduğu gibi Ergene nahiyesinde de müsellemler ocaklarında kayıtlı kişilerin arasındaki yakınlığı ifade edecek bir ibare bulunma-

97 Ö. Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 23.

98 Hane tabiri ve nüfus çalışmalarındaki kullanımı hakkında ayrıca bkz. Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, Sayı: 32 (1979), s. 331-348.

99 F. M. Emecen, *Manisa Kazâsi*, s.123.

100 H. İnalçık, "*Raiyyet Rüşümü*", s. 587.

101 Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, s. 9-10.

102 H. İnalçık, "*Raiyyet Rüşümü*", s. 587.

103 Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, s. 10.

104 BOA, *MAD*, nr. 35, 112b.

maktaydı. Müsellem çiftliklerindeki gerek müsellemler gerekse yamaklar arasındaki yakınlık ilişkisini tahrir defterlerindeki kayıtlarını takip etmek mümkündür.¹⁰⁵ Çiftliklerde kayıtlı olan şahısların isimleri incelendiğinde bir kısmının aynı ailenin ferdi ya da birbirleriyle akraba oldukları anlaşılmaktadır.

Müsellem çiftliklerindeki yakınlık ilişkisi diğer askeri grupların tasarrufunda olan kırsal alan yerleşmelerinde olduğu üzere kanunlar tarafından da belirlenmiştir. Kanunlarda çiftliğin ocak dışından kimseler tarafından tasarruf edilmemesi ve sipahi ya da diğer askeri gruplar tarafından müdahale edilmemesi en çok vurgulanan konulardan biridir. Müsellem ve yaya taifesinden kimseler vefat ettiğinde çiftliklerin yakın akrabalar var iken hariçten kimselere verilmesi kanunlara aykırıdır. Çiftliklerin öncelikle müsellemin oğullarına eğer yoksa kardeşlerine verilmesi emredilmiştir. Ancak ölen müsellemler ya da yayanın her hangi bir yakın akrabası bulunmuyorsa toprakların atıl kalmaması için hizmete kabil ve kadir kimselere hizmetleri mukabelesince verilmesi kanun gereği idi.¹⁰⁶ Bu sebeple nüfusun büyük çoğunluğunu müsellemlerin oğlu, torunu, amcası ya da yeğeni oluşturmaktaydı. Bunların yanı sıra müsellemlerin kölesi iken sonradan hürriyetine kavuşmuş olan azadlısı ve henüz kölelik statüsü dolmamış olan mükâteb olarak adlandırılan kişiler de ocağın nüfusunu teşkil eden diğer unsurlardır.

Ergene nahiyesindeki ocaklarında yakınlık ilişkisini gösteren muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. Abalar köyündeki ocakların birinde müsellemler olan Süleyman'ın oğlu müsellemler, kardeşi ise yamak olarak yazılmıştır. Yine Abalar köyünden başka bir müsellemler ocağında, Yakub adlı şahsın kardeşi yamaklar arasında yer almaktayken Yakub'un azadlısı da müsellemler arasında yer almaktaydı. Abalar köyünde başka bir müsellemler ocağında ise Şaban adlı kişinin bir oğlu müsellemler diğer oğlu da yamak sınıfında kayıtlı idi. Yine yamaklar arasında Hoşkadem adlı bir de azadlısı bulunmaktaydı.¹⁰⁷ Aksak Kulfal köyündeki bir ocağın neredeyse yarısı aynı ailenin üç ayrı ferdinden oluşmaktaydı. Burhan adlı şahsın iki oğlu, torunu ve torunun oğlu aynı müsellemler ocağında kayıtlı gözükmektedir. Buradaki ocağın diğer kalabalık grubu ise köye de adını verdiği tahmin ettiğimiz Kulfal'ın ahfadı olduğu anlaşılmaktadır.

Ocaklardaki müsellemler sayısı XV. yüzyılda her ocakta üçer müsellemlerden müteşekkildi fakat XVI. asırda bu sayının değiştiği görülmektedir. XVI. yüzyılın başlarında Aksak Kulfal, Horzum, Kadı, Karlı nam-ı diğer Işıklar köylerindeki ocaklarda dörder müsellemler bulunmaktayken diğer köylerde ilk zamanlardaki gibi üç olan müsellemler sayısı korunmuştur.¹⁰⁸ Asrın sonlarında müsellemler ocağı bulunan bütün köylerde ise bu sayının 5-6 kişiye çıktığı görülmektedir.¹⁰⁹

105 Örneğin Aksak Kulfal köyündeki müsellemler ocağında baş müsellemler olarak Saruhan v(eled)-i Burah kayıtlıdır. Çatal olarak kayıtlı ilk müsellemler Hızır v. Burhan, ikinci ise Orhan v. Hızır'dır. Şu halde Saruhan ve Hızır'ın aynı babanın oğulları olduğu, Orhan'ın ise Hızır'ın oğlu ve Saruhan'ın yeğeni olduğu açıkça görülmektedir. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

106 Ö. L. Barkan, *Kanunlar- 1. Cilt*, s. 242.

107 BOA, *MAD*, nr. 35, 114a-115a.

108 BOA, *TT.d.*, nr. 172, s. 76-95.

109 BOA, *TT.d.*, nr. s. 121-129.

Müsellem çiftliklerinin en kalabalık grubunu yamaklar oluşturmaktaydı. Sefere ya da hizmete giden nöbetli müselleme harç vermekle yükümlü olan yamakların sınıfından müsellemliğe geçişler olmaktadır. Umurca nam-ı diğer Yeniceköy'de yamaklar arasında kayıtlı olan Saruca ve Atmaca adlı kimselerin müsellem kategorisine geçtikleri için isimlerinin yanında *müsellem-nev* ibaresi bulunmaktadır.¹¹⁰ Mezkur kişiler muhtemelen bir sonraki tahrirde müsellem kategorisinde kaydedilmiş olacaktırlar. Yamakların birçoğunun yukarıda da değinildiği üzere müsellemlemlerle yakınlıkları bulunmakta hatta büyük bir kısmı arasında kan bağı mevcuttu. Yamaklar içinde müsellemelerin evlâdı, akrabası, azadlı kölesi ve mükâteb¹¹¹ olarak adlandırılan köleleri yer alıyordu. Yamaklar içerisinde ailesi ile birlikte yaşayan ve henüz müstakil bir hâne teşkil etmeyen erkek çocukları da nüfusun bir kısmını oluşturuyordu. Bunlar henüz vergiye dahil olmamış ve yamaklık yaşına erişmemiş oldukları için XV. yüzyıl defterlerinde küçük anlamına gelen *kiçi/kiççi* ibaresi ile kaydedilmişlerdir.¹¹² Bu ibare sadece XV. asra ait kayıtlarda bulunmakta olup XVI. yüzyılda bu kullanım terk edilmiştir.

Kiçi olarak yazılan kişilerin buldukları toprağın hukuki statüsüne göre kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta vakti geldiğinde bir vergi ünitesi olacaklarını belirtmek üzere müsellem toprağında bulunanlar "*yarıyacak yamak ola*", tîmâr toprağında olanlar ise "*yarayıcak raiyyet ola*" şeklinde kaydedilmekteydiler.¹¹³ XV. asırda Devâci köyünde yamaklar kısmında Hızır v(eled-i) İlyas,¹¹⁴ Abalar köyünde Mehmed v. Umurca,¹¹⁵ Sayıklı köyünde Duralı v. Hamza,¹¹⁶ Deveboynu köyünde Salih v. Saruca¹¹⁷ "*yarayıcak yamak ola*" şeklinde kaydedilmiştir. Nusret köyünde yamaklar arasında yer alan Ali v. Hamza ve İnebeyi v. Hamza adlı kardeşler kiçi olarak kaydedilmiş olup bunların isimlerinin yanına "*bu ikisi yarayıcak yamak harcın vere*" diye not düşülmüştür.¹¹⁸ Buradaki kayıtlarda adı geçenlerin vergi verecek ya da herhangi bir hizmet yerine getirecek yaşta olmayıp henüz küçük oldukları anlaşılmaktadır.

110 BOA, MAD, nr. 35, 116b.

111 Mükâteb, köle iken hürriyetini kazanmak üzere efendisine hürriyetinin bedelini ödeyecek kişiyi tanımlamaktadır. Mükâtebler hakkında çalışmanın ilerleyen kısmında daha detaylı bilgi bulunmaktadır.

112 Eski Tükçede küçük manasına gelen bu terim erken dönem Osmanlı kroniklerinde de geçmekte olup küçük çocuk manasına gelmektedir. *Neşrî Tarihi*'nde Akça Koca'nın vefatı üzerine Orhan Bey'in İznikmid taraflarına kicci (كججی) oğlu Murad'ı atadığı şeklindeki kayıta kicci kelimesinin küçük oğlu işaret emek üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır, bkz. *Neşrî Tarihi*, s. 150-151. Bu tabir 1466 senesine ait tahrir defterinde Ergene nahiyesinde olduğu gibi Çirmen sancağına bağlı diğer nahiyelerde de küçük potansiyel vergi ünitesi olan erkek çocuklarını tanımlamak için kullanılmıştır, muhtelif örnekler için bkz. BOA, MAD, nr. 35, vr. 42b, 43a, 45a, 56a, 64a.

113 Ergene yakınlarında olup yine Çirmen'e bağlı bir diğer müsellem merkezi olan Tekfurdağı nahiyesindeki Yayabaşı İsmail'in tîmârından olan Ahmedekli köyünde İnebeyi v. Halil adlı mücerredin isminin altında "*yarayıcak raiyyet ola*" şeklinde bir kayıt bulunmaktadır, bkz. BOA, MAD, nr. 35, vr. 86a. Kezâ aynı defterdeki başka bir kayıt, vr. 97b.

114 BOA, MAD, nr. 35, 113b.

115 BOA, MAD, nr. 35, 114b.

116 BOA, MAD, nr. 35, 115a.

117 BOA, MAD, nr. 35, 119b.

118 BOA, MAD, nr. 35, 113b.

Yamaklar içinde on yaşını geçenlerin potansiyel bir vergi ünitesi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Kiçi olarak kaydedilmiş bazı kimselerin isimlerinin altında “*üç sene sonra yamak ola*” ya da “*dört yıl sonra yamak ola*” diye belirttikleri dikkat çekmektedir. Çirmen sancağına bağlı diğer bir nahiye olan Tekfurdağı nahiyesinde yamaklık yaşı ile ilgili bir kayıt oldukça dikkat çekicidir. Mezkûr nahiyenin Osmanlı köyündeki yamaklar arasında yer alan Süleyman v. Dügüncü’yü tanımlamak üzere “*13 yaşında imiş dördüncü sene yamak yazıla*” şeklindeki kayıt 14 yaşından itibaren yamaklık statüsüne geçildiğini açıkça göstermektedir. Bu kayıt sancak genelinde yamaklık vazifesinin yükümlülüklerini yerine getirme hususundaki yaş sınırının belirlenmesi açısından önemli bir kayıttır.¹¹⁹

XV. asrın ikinci yarısı başlarında Çirmen müsellemleri genelinde 13 yaşın çocukluk döneminin bittiği bir yaş olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. 14 yaşına gelen kimselerin artık birer vergi yükümlüsü olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Yamaklardan bazılarının isimlerinin altında sadece kiçi ibaresi bulunup başka hiçbir açıklamanın olmaması ise bu kişilerin yamaklık yaşına yakın olamayacak kadar küçük olduklarını akla gelmektedir. Bu kategoridekileri ailelerinin bakımına muhtaç çocuklar olarak nitelendirebiliriz.

Müsellemler ocaklarındaki nüfusun bir diğer unsuru azad edilmiş kölelerdir. Ergene nahiyesi müsellemler ocaklarında gerek müsellemler gerekse yamaklar arasında bu hususta pek çok örnek yer almaktadır. Nusretli köyündeki ocakta bir müsellemler ve iki yamak olmak üzere üç kişi Hamza adlı bir şahsın azadlısı olarak kayıtlıdır. Yine XV. yüzyılın sonlarında tutulmuş II. Bayezid dönemi defterlerinde de aynı şekilde azad edilmiş kullara rastlanmaktadır.¹²⁰ Azadlıklar hukuken ailenin bir ferdi sayıldığı için onların yaya ve müsellemler yazılması kanuna aykırı bir durum teşkil etmemekteydi.¹²¹ Azadlar daha ziyade Danişmend, Firdevs, Hamza, Hoşkadem, İlyas, Mahmud, Mustafa, Saruca, Sevindik, Seydi, Şamil, Şirmerd, Tanrıvermiş, Uğurlu, Yakub ve Yusuf gibi isimleri almışlardı. Azad edilmiş kimseler önceleri kendisini azad eden kişinin adı ile birlikte anılmakta iken bu şahıslar daha sonra hür bir birey olarak sadece kendi adlarıyla ya da baba adı Abdullah olarak kaydedilmekte idiler.¹²²

119 BOA, *TT.d.*, nr. 35, s. 69. Anadolu’da Sultanönü sancağında 14 yaşından büyük olanlar mücerred küçük olanlar ise nâres’id olarak kaydedilmiştir, bkz. H. Doğru, *a.g.e.*, s. 65-66.

120 Bu tarihte Ergene müsellemleri hakkında doğrudan bilgi bulunmamakla birlikte bağlı bulunduğu Çirmen sancağına tabi diğer nahiyelerde Fatih devrindeki gibi müsellemler ve yamaklar arasında azad olarak kayıtlı kimseler bulunmaktadır. Bu hususta ayrıntılı bilgi için MAD, nr. 342 ve MAD, nr. 549 defterlerinin muhtelif sayfalarına bakılabilir.

121 H. Doğru, *a.g.e.*, s. 15.

122 İslâm hukukunda esas itibarıyla köleliğin tek kaynağı muharebedir. Köle statüsüne geçirilen tutsakların gayri müslim olması şarttır; savaş esirleri arasında bulunan müslümanlar köle yapılamazdı. Mehmet Akif Aydın, “Köle”, *DİA*, C. XXVI, (Ankara) 2002, s. 238. Rumeli’de muharebelerde ele geçirilen kölelerin çoğunun Macar ya da Bosna asıllı olduğu anlaşılmaktadır, bkz. Ahmet Yiğit, “XVI. Yüzyıl Edirne’sinde Köle ve Cariyeler”, *Asia Minor Studies*, 3/5, (Ocak) 2015, s. 158. Köleler din değiştirmeye zorlanmamakla birlikte çoğunluğu yaşadığı topluma uyarak ve isteyerek ihtidâ etmekteydiler. Azad edilmiş köleler ihtida ettikten sonra baba adı ile anılmamayı tercih etmişler bunun yerine herkes gibi “Allah kulu” olduklarını belirtmek için artık baba adı yerine Allah’ın kulu manasına gelen Abdullah ismini kullanmışlardır. Osmanlı arşiv vesikalarında baba adı Abdullah olarak kayıtlı kişilerin çoğunlukla azad edilmiş köleler oldukları bilinmektedir, bkz. Halil Sahillioğlu, “Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler”, *Atatürk Konferansları VIII*, Ankara 1983, s. 219.

Azadlılar ailenin yeni ferdi sayıldığı ve birkaç kuşak sonra etnik yapısı unutulduğu için onlar da Türk köylülerine dahil olmuşlardır.¹²³

Müsellem ocaklarında yamaklar arasında dikkat çeken bir diğer nüfus unsuru *mükâteb*-lerdir. Mükâteb köle iken hürriyetini elde etmek üzere efendisine hürriyetinin bedelini ödeyecek kişiyi tanımlamaktadır.¹²⁴ Her iki taraf arasında yapılan anlaşmaya göre köle olan kişi belirlenen süre içerisinde kendi hürriyetini kazanacak olduğu bedeli çalışarak kazanma hakkına sahiptir. Karahisarlı köyünde yamaklar kategorisinde Karagöz mükâteb-i Ayas ve İsmail mükâteb-i Paşa Yiğit adlı iki şahıs dikkat çekmektedir. Karahisarlı köyünde mükâteb olarak zikredilen şahısların müsellemelerden olan Ayas ve Paşa Yiğit'in köleleri oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan Ayas'ın kölesi olan Karagöz'ün sözleşmesinin dolmasına iki sene, Paşa Yiğit'in kölesi olan İsmail'in ise bir yılı kaldığı kayıtlıdır. Kaydın devamında ise mezkur şahısların bu süreleri tamamladıktan sonra azad olup yamak olacakları belirtilmiştir.¹²⁵ XV. asırda tutulan tahrir defterindeki kayıtlarda müsellem ocağındaki çiftliklerin nüfus kısımdaki toplam hane sayısına mükâteblerin dahil edilmediği görülmektedir.¹²⁶ Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere mükâtebler hâne kategorisinde değillerdi.

II. Bayezid döneminde bu uygulamanın devam ettiği görülmektedir. Bu dönemdeki müsellem kayıtlarında Ergene müsellemelerine ait bilgi mevcut olmamakla birlikte bağlı olduğu Çirmen sancağındaki diğer bazı nahiyelerde yamaklar arasında mükâteblerin olduğu yine yamakların bulunduğu kısımda mükâteb olan kişinin kaç yıl içinde azad olacağı ve yamak olacağı belirtilmiştir. Çirmen sancağından Zağra Yenicesi nahiyesi Budaklı köyünde bulunan müsellem ocağındaki İlyas mükâteb-i Şahin'in üç sene sonra azad olup sonrasında yamak olacağı kayıtlıdır.¹²⁷

123 H. Doğru, *a.g.e.*, s. 41.

124 Yazmak anlamındaki ketb (kitâbet) kökünden türeyen mükâtebe “*yazışmak*” anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak köle veya cârîyenin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşmasını ifade eder. Mükâtebe sözleşmesi yapan köle/cârîye, efendisinin mülkiyetinden çıkmamakla birlikte sözleşmenin yapıldığı andan itibaren kendi adına çalışma, hukukî tasarruflarda bulunma, mallarının sahibi olma, emek sarf edip kazanç sahibi olabilmesi için yolculuğa çıkma hak ve yetkisini elde eder; efendisinin onun üzerindeki tasarruf yetkisi sona erer, artık onu rehin veremez, ücretini almak üzere işçi yapamaz, kendisine hizmet etmeye, işçi olarak çalışmaya zorlayamaz, cârîye ise istifraş edemez, malına ve canına verdiği zararı tazmin etmektedir, ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *DİA*, C. XXXI, (2020) Ankara, s. 532.

125 Karagöz mükâteb-i Ayas, iki senesi kalmış; İsmail mükâteb-i Paşayığit bir yılı kalmış, seneleri tamam olup azad olacak yamak olalar, bkz. BOA, *MAD*, nr. 35, 116b.

126 Deftere hâne sayısı yazılırken gayr mükâteb diye belirtilmiştir, BOA, *MAD*, nr. 35, 116b.

127 BOA, *MAD*, nr. 549, s. 3.

Tablo 5. XV. Yüzyılda Ergene Nahiyesi Müsellem Ocaklarındaki Kul Taifesi			
Köyün Adı	Müsellem	Yamak	
		<i>Âzâde</i>	<i>Mükâteb</i>
Abalar ¹²⁸	-	1	-
Abalar	2	2	-
Abalar	-	2	-
Aksak Kulfal	-	1	-
Bayram Beyce	-	1	-
Devâcı	-	2	-
Horzum	4	-	-
Kadı	2	-	-
Karaca Salih	1	2	-
Karahisarlı	-	2	2
Nusret	1	3	-
Sayıklı	1	4	-

Nüfusun belirlenmesi hususunda tahrir defterlerinden elde edilen veriler göz önünde bulundurulduğunda Ergene nahiyesinin müsellem nüfusu hakkında bir takım sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Tahrir defterlerine dayalı çalışmalarda nüfus hesaplamalarında genel itibarıyla kabul edilmiş olan "*hâne sayısı x beş*" formülü kullanılmaktadır.¹²⁹ Bu çalışmada da Barkan'ın öngördüğü beş katsayısı baz alınmıştır. XV. asır verilerine göre Ergene nahiyesi müsellem ocaklarında hane kategorisinde 72 müsellem ve 162 yamak bulunmaktadır. Henüz bir aile reisi olmayan ve yaş itibarıyla vergiden muaf tutulmuş erkek çocukları (kiçi) bu sayıya dahil edilmemiştir. Müsellem ocakları içinde bu özellikleri haiz beş kişi bulunmaktadır. Ocaklarda yine hâne kabul edilmeyen mükâteb kategorisinde olmak üzere iki kişi kaydedilmiştir. Mükâtebler henüz azad edilmemiş köleler olduğu için hür sayılmayıp dolayısıyla hane de kabul edilememişlerdir. Bu doğrultuda nüfus 234 (hâne) x 5 + 5 (kiçi) + 2 (mükâteb) olarak hesaplandığında XV. yüzyılın ikinci yarısında müsellem ocaklarındaki toplam nüfus yaklaşık 1.177 kişi kadardır. Ergene müsellem ocaklarında yaşlı ve görev yapamaz manasına gelen *pîr* tabiriyle kayıtlı herhangi bir kişi bulunmaktaydı. Henüz vergi kabiliyetine erişmemiş gençler ise beş kişi olarak tespit edilmişti. Bu durumda XV. asırda ocakların daha ziyade orta yaşlardaki kimselerden müteşekkil olduğu söylenebilir.

128 Abalar köyünde üç müsellem ocağı bulunması sebebiyle her ocak tabloda ayrı ayrı yer almıştır.

129 Hâne katsayısı hakkında Barkan, nüfus hesaplamalarında genel olarak beş katsayısının kullanıldığını lâkin bu rakamın bilimsel yöntemlerle bulunmuş bir oran olmadığını da ifade etmektedir, bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X. İstanbul 1953, s. 12. Hânenin muhtelif tarifleri olmakla birlikte tahrir defterlerinde genel olarak aile reisi olan ve vergi yükümlülüğü koşulunu sağlayan kimseleri tarif etmek üzere kullanılmaktadır. Nüfus hesaplamalarında hâne kelimesinin kaç nüfusluk bir topluluğu ifade ettiği tartışma konusu olmakla birlikte hâne ile ilgili verilere dayanarak yapılan nüfus hesaplamalarında 4,5-6 arasında bir katsayısı kullanılmaktadır, bkz. Nejat Göyünç, "*Hâne Deyimi Hakkında*", s. 331-333. Bu makalede Ö. L. Barkan'ın önerdiği beş katsayısı kullanılmıştır.

XVI. yüzyılda tutulmuş olan tahrir defterlerinde ocakların nüfusunu oluşturan unsurlar hâne ya da mücerred ayrımı yapılmaksızın *nefer* olarak kaydedilmişlerdir. XVI. asrın başlarında müsellemler ve yamaklardan oluşan ocakların toplam nüfusu 236 neferdir. 1572'de bu sayıda 232 nefer olarak hesaplanmaktadır. XVI. yüzyılın sonunda ise bu sayısı 143 nefere kadar düşmüştür. XVI. asrın sonunda nefer sayısının bu denli düşük olmasının ocak sayısının düşmesi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ergene müsellemler ocaklarının demografik yapısı ve XV-XVI. yüzyıllar içinde muhtelif tarihlerdeki sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. XV-XVI. Asırlarda Ergene Müsellemlerinin Demografik Durumu							
Tarih	Ocak Sayısı	Müsellemler		Yamak			
		Hane	Nefer	Hane	Nefer	Mükateb	Kiçi
1466 ¹³⁰	24	72	-	162	-	2	5
1532 ¹³¹	20	-	63	-	176	-	-
1572 ¹³²	13	-	47	-	185	-	-
1594 ¹³³	8	-	46	-	97	-	-

Sonuç

Tahrir defterleri ve muhtelif arşiv vesikalarından istifade edilerek gerçekleştirilmiş bu çalışma neticesinde Ergene nahiyesi müsellemleri hakkında bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. XV-XVI. yüzyıllarda Ergene nahiyesi bünyesinde bulunan müsellemler teşkilâtının yapısı ve seneler içinde geçirdiği değişimler ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın en önemli neticelerinden biri öncelikle Ergene nahiyesinin ortaya çıkış sürecinin tespit edilmesidir. Önceleri Dimetoka'ya bağlı olduğu anlaşılan Ergene'nin etrafındaki kırsal alanın kendisine bağlanmasıyla birlikte müstakil bir nahiyeye hüviyeti kazandığı ortaya çıkarılmıştır. Ergene ve çevresinin Dimetoka'nın fethi esnasında ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu sahanın Rumeli'de ilk fethedilen bölgelerden olması sebebiyle Ergene kırsal alanında askeri-idari yapılanmanın XIV. asrın ikinci yarısından itibaren başladığını söylemek mümkündür. Rumeli'nin fethiyle birlikte Anadolu'da uygulanan askeri ve idari yapının kısa süre içinde Rumeli'de de tesis edildiği anlaşılmıştır.

Rumeli askeri-idari sistemi çerçevesinde Ergene nahiyesinin kırsal alanındaki arazi-nin bir kısmının vakıf, mülk ve timar sistemine dahil edilirken bir kısmının da müsellemlerle verildiği anlaşılmıştır. Ergene nahiyesi kırsal alanında bulunan müsellemlerin hususiyetleri bakımından eşkinici müsellemler kategorisinde olduğu tespit edilmiştir. Bu özelliği sebebiyle Rumeli'de eşkinici müsellemlerin en önemli merkezi olan Çirmen sancağına bağlanmıştır.

130 BOA, MAD, nr. 35, 113b-120b.

131 BOA, TT.d., nr. 172, s. 76-95.

132 BOA, TT.d., nr. 518 s. 318-333.

133 BOA, TT.d., nr. 643, s. 121-129.

Aralarında coğrafi olarak bir yakınlık söz konusu olmamasına rağmen Ergene nahiyesinin Çirmen sancağına dahil edilmesi Rumeli'nin fethiyle gerçekleşen askeri yapılanmanın idari teşkilatı üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

XV. yüzyılda Ergene nahiyesinde 14 köyde müselleme ocağı olduğu tespit edilmiştir. Bu köylerde toplam 24 müselleme ocağı mevcuttur. XVI. asırda bilhassa sonlarına doğru gerek müselleme ocağı bulunan köylerin gerekse köylerdeki ocakların sayısında önemli bir düşüş olduğu tespit edilmiştir. Bunda XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkenin geneline teşmil etmiş bir uygulama olarak müselleme çiftliklerinin ortadan kaldırılması hadisesinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu süreçte Ergene nahiyesindeki müselleme ocakların sayısı XVI. asrın başlarında 20 iken yüzyılın sonunda sekiz müselleme ocağı kalmıştır. Netice itibarıyla XV. yüzyılda 24 olarak tespit edilen ocak sayısının XVI. asrın sonunda 1/3 oranında azaldığı tespit edilmiştir.

Ergene müsellemleri uzun seneler ordunun geri hizmet grubunda görev yapmışlardır. Çirmen sancak beyi nezaretinde göreve giden Ergene müsellemlerinin Rumeli'nin muhtelif coğrafyalarında hizmet ettikleri tespit edilmiştir. Ergene müsellemleri ordunun cephane ihtiyacını karşılamak üzere bazı madenlerde görevlendirilmişler, top güllesi yapımı işinde yer almışlardır. Bunun yanı sıra stratejik bölgelerdeki kalelerin tamirinde ve muhafazasında görev almışlardır. Ayrıca gemi inşası ve mühimmat tedariki gibi vazifelerle donanmanın hizmetinde de buldukları tespit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

1. Arşiv Belgeleri / Archive Documents

a. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BA)

TT.d. (Tapu Tahrir Defterleri), nr. 12; nr. 20; nr. 172; nr. 385; nr. 518; nr. 643, nr. 651.

MAD. (Mâliyaden Müdevver Defterler), nr. 35; nr. 342; nr. 549.

MD. (Mühimme Defteri), no: 5; no:7; no:14; no: 19; no: 26; no: 27; no: 58.

TSMA.d. (Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri) nr. 43.

b. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı

MC (Muallim Cevdet Yazmaları), nr. 089.

2. Kaynak Eserler / Resorce Works

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri-I*, İstanbul 1949.

Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Neşri Tarihi)*, yay. haz. Faik Reşit Unat-Dr. Mehmed A. Köymen, I. Cilt, Ankara 1949.

3. Kitap ve Makaleler / Books and Articles

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- I. Kitap*, İstanbul 1990.

Aktepe, M. Münir, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 299-312.

Altunan, Sema, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yörük Grubu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1999.

Arıkan, Muzaffer, *XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Toprak Tasarrufu, Vergi Muafiyetleri ve Hizmet)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966.

_____, "Yaya ve Müsellemelerde Toprak Tasarrufu", *Atatürk Konferansları*, VIII, 1975-1976, Ankara 1983, s. 175-201.

Atar, Fahrettin, "Mükâtebe", *DİA*, C. XXXI, (2020) Ankara, s. 530-532.

Ateş, Hacer, "Rumeli'de Erken Dönem Timar Uygulamasına Bir Örnek: XV. Yüzyılda Keşan Nahiyesi", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, III/5, Ankara 2022, s. 6-9.

_____, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ardalanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Aydın, Mehmet Akif, "Köle", *DİA*, C. XXVI, (Ankara) 2002, s. 237-246.

Barkan, Ömer Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları I. Cilt Kanunlar*, İstanbul 1943.

_____, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953, s. 1-25.

Çalık, Sıddık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.-16. Yüzyıllar)*, Ankara 2005.

Dingeç, Emine, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilâtı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.

_____, "Osmanlı Ordusunda Bir Geri Hizmet Kurumu Olarak Vize Müsellemeleri", *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 17, 2007, s. 241-255.

Doğru, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem Taycı Teşkilâtı (XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990.

Emecen, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989.

_____, "Yaya ve Müsellem", *DİA*, C. XL (2013), s. 354-356.

_____, "Yamak", *DİA*, C. XLIII (2013), s. 310-311.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 748, İstanbul 1957.

Göyünç, Nejat, "Hâne Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yay., S. 32, (Mart) 1979, s. 331- 348.

İnalçık, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu", *Bellekten*, TTK Yayınları, XXIII, S: 92, Ankara 1959, s. 575-610.

_____, "Köy, Köylü, İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, Ankara 1990, s. 1-14.

_____, "Çiftlik", *DİA*, C. XVIII (1993), s. 313-315.

_____, "Kanunnâmeler", *DİA*, C. XXIV (2001), s. 333-337.

Karaduman, Göknur, "Sancak (Liva) Kanunnâmeleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, s. 527-538.

- Kayapınar, Levent, "XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Dimetoka'da Bektaşî Tekke ve Zâviyeleri", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 2018/18, s. 135-162.
- Kayapınar, Levent-Elif Baksı, "1532 Tarihli Müsellem Defterinde Tekirdağ Nahiyesi-I", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, C. 2, S. 3, 2019, s. 153-223.
- Sahillioğlu, Halil, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", *Atatürk Konferansları-VIII*, Ankara 1983, s. 217-229.
- Şahin, İlhan, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risâle", *Tarih Dergisi*, İ.Ü.E.F. Yay., S. 32, (Mart) 1979, s. 905-1047.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları-I*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1998.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.
- Yiğit, Ahmet, "XVI. Yüzyıl Edirne'sinde Köle ve Cariyeler", *Asia Minor Studies*, 3/5, (Ocak) 2015, s. 146-170.
- Yeni, Harun, "Osmanlı Rumelisi'nde Yörük Teşkilâtı, Kökeni ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S: 42, (Güz) 2017, s. 187-205.

EKLER

Ek-1: Kanunnâme-i Eşkinciyan-ı Müsellemân (1532 Tarihli Çirmen Sancağı Kanunnâmesi)

Ek-2: 1572 Yılında Çirmen Sancağındaki Müsellem Ocaklarının Sayısı

Page	Name	Number
7		
6	Şahin Çirmen Sancağı	
	Çirmen	47
	Çirmen	47
	Çirmen	47
	Çirmen	47
	Kısaca Ocakları	
		370

TT_0518

Ek-3: 1594 Yılında Çirmen Sancağındaki *Müselle*m Ocaklarının Sayısı

3

2

قهرستان حاجی سلطان لواء چرمین
شهرستان چرمین و لواء چرمین
و لواء چرمین

ادرینه لواء	حاکوکوی لواء	چرمین لواء
یکجه نرغ لواء	انجه قرانلق لواء	اکرکه لواء
		لواء
		۱۸۷

TT_0643

Der Kosovo In Historischer Rezeption Und Die Interpretation Des Geschichtsbildes In Der Politischen Diskussion

Historical Perception and the Political Impacts of History Theses on Kosovo

Mehmet Yılmazata¹

*Corresponding author/Sorumlu yazar:
Mehmet Yılmazata,
T.C. Ministry of National Education,
Ankara, Türkiye.
E-mail: mehmetyilmazata@gmail.com
ORCID: 000-0002-4115-5477

Submitted/Başvuru: 02.02.2022
Revision Requested/Revizyon Talebi:
14.11.2022
Last Revision Received/Son Revizyon:
07.04.2023
Accepted/Kabul: 08.05.2023
Online Published: 07.08.2023

Citation/Atıf: Yılmazata, Mehmet, "Historical Perception and the Political Impacts of History Theses on Kosovo", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 45-69
<https://doi.org/10.26650/gaad.1112130>

ZUSAMMENFASSUNG

Im Rahmen der vorliegenden Studie soll der Versuch angestrebt werden, die voneinander abweichenden und sich gleichzeitig ergänzenden Geschichtsbilder und deren Genese im historischen Raum des Arnsfeldes bzw. des Kosovo zu interpretieren. Generell soll vor allem die Rolle von nationalen Mythen bei der Ausformung von historischen Paradigmen untersucht werden. Hierbei soll sowohl auf einander ausschließende und miteinander konkurrierende Interpretationen eingegangen werden und dennoch versucht werden, gemeinsame Nenner zu interpolieren. Insbesondere der Balkanraum bedient sich auch in der aktuellen Geschichtsschreibung noch oft der im 19. Jahrhundert als allgemein gültig angesehenen Nationalideologie, wobei die hieraus fortwirkenden Schlüsse zu direkten politischen Handlungsmustern überleiten. Diese sollen kritisch jedoch unter dem Blickpunkt größtmöglicher historischer Objektivität untersucht werden. Des Weiteren wird jedoch betont, dass auch der Balkanraum prinzipiell keine Sonderstellung in der globalen Geschichtsschreibung einnimmt und alle Interpretationsmuster anhand allgemein anerkannter Kriterien der Geschichtswissenschaft zu überprüfen sind. Hierbei fällt auch in der vermeintlich objektiven, zeitgenössischen Geschichtsrezeption die immer noch nachwirkende Rolle des Historizismus auf; die unbewusste Wahrnehmung des „Balkan“ als Antipoden zur nicht immer wirklich klar definierbaren historischen Selbstrezeption Zentral- bzw. Westeuropas kann durchaus als Erbe des Historizismus selbst interpretiert werden.

Schlüsselwörter: Wissenschaftsgeschichte Türkei, Wissenschaft und Politik, Geschichtspolitik, Geschichte des Balkan

ABSTRACT

This study seeks to interpret the genesis of various historical interpretations and theories regarding the role of the geography dubbed Kosovo. This

article examines national myths, both historical and contemporary, in order to duly ascertain the development of historical paradigms. Contemporary historiography can be postulated to still benefit from patterns in relation to the Balkans, patterns that were accepted as all-encompassing and that defined the concept of nationhood during the 19th century. The conclusions from those assumptions often continue to directly affect contemporary political patterns and paradigms. Notwithstanding, all these factors should be examined critically and without presumptions, using the greatest possible historical objectivity. Furthermore, the Balkan region per se can also be emphasized to not occupy nor to have ever occupied a special position in global historiography; all patterns of historiographical interpretation must be checked using the generally recognized criteria of historical science. Within this scope, the attempt can certainly be made to interpret the unconscious perception of the Balkans as an antipode to the not always clearly definable historical self-reception of Central and Western Europe as a legacy of the concept historicism itself.

Keywords: Turkish Scientific History, Politics and Science, History Politics, Political History of the Balkans

Extended Abstract

The definition of geographical descriptions regarding the region around the river Ibar and its southern plateau, known commonly as Kosovo (also as Kosovo and Metohija) is an issue that continues to spark political controversies. Likewise, the mere attempt to provide an overview regarding the historiographical interpretations about this area more often than not result in a difficult task for researchers, with the dilemma remaining of whether to include or exclude certain sources, theories, or postulates that are dubbed as non-objective by one party or as extremely biased by another school of thought. Any exclusion as well as any inclusion of sources and viewpoints will create bias, and any attempt to provide political correctness in lieu of academic craftsmanship will ensure that any thesis loses a good portion of its scientific posture as soon as public opinion changes. Therefore, this article postulates that:

1. Historical impartiality and absolute scientific objectivity in historical research should be an ideal to be pursued in history research but to also never be fully achievable, including in this study.
2. All interpretations of historical events should be treated evenly and be subjected to the reader's judgment as much as possible.
3. Due to the ever-changing zeitgeist, any historical interpretation regarding the research subject or other related themes will unconsciously reflect contemporary values and is relatively sure to be devaluated after a certain amount of time.
4. The science of history, unlike in specific areas of natural science, is subject to continuous retesting and adjustment just like any social science can never provide an absolute truth: It is only scientific in the way it applies the scientific method itself

In line with those postulates, this study strives to present and interpret the genesis of historical sources regarding the Kosovo region, as well as the impact ancient and temporary historiography has imposed on the formation of national identity. Within this scope, this study postulates that the deconstruction of national identity as attempted by Anderson is only

relevant as long as it is accepted within the scope of scientific research and implied within realpolitik. Otherwise, a national or group identity in one form or another is likely to influence the interpretation of history and the forging of group identities as such. Therefore, the presentation of a variety of historical interpretations and theories regarding the development of a certain region, such as in the case of Kosovo (also Kosovo and Metohija) in this study, will include a number of theories that are doomed to conflict with each other. Nevertheless, these very diverse and exclusive interpretations are sometimes also unconsciously prone to compliment and build upon each other's existence. As an example, this study can cite the pan-Illyrian theories, in which all concerned parties accept that a tribe called the Illyrians had dwelt in the Southern Balkans in ancient times. However, while a good portion of Albanian historians have attempted to establish a continuous presence of the Illyrians from antiquity until today, most Serbian historians assume a quite different approach by claiming the Illyrians to have been the ancestors of the Albanian nation. While accepting the historical existence of the Illyrians in this way, they reject any relevant ties to modern Albanian history and culture. Likewise, most Serbian historians defend the theory that the region of Kosovo, as a part of and nucleus of developing Serbian states, had been populated by a Slavic-Serbian or Slavicized minority and that Albanians as such hadn't established any demographic presence until the late 17th century. Albanian historians, however, present a quite contrary view, indicating themselves as the autochthonous and historical inhabitants of the present geography, while describing the Slavic migration during the 6th century AD as a form of colonization.

Without trying to establish any attempt toward a historical judgment, this study present readers with the relevant national myths, both ancient and modern alike, thus enabling her or them to witness the development of the conflicting historical paradigms. The article will also attempt to point out a common denominator between these rival historiographic theories without imposing anything. Within this scope, the article duly realizes that 19th-century interpretations of national identity and historiography are still very much alive in the Balkans. This does not mean the Balkans as such are to be seen as an historical anachronism. Quite the contrary, these aforesaid concepts of identity, even as an antipode in deconstructing ancient identities and forging new group identities, are very much alive in other parts of the globe and are safe for using a different terminology. Therefore, as limited as the scientific method can be implemented within the vast area covered by history as part of the social sciences, it can still act as a guideline. Notwithstanding, the still omnipotent presence of the concept of historicism, once popular for seek to ascertain historical developments, still has an impact regarding the interpretation of past events. This is not necessarily a reason to be concerned but instead just points to the near impossibility of being able to establish an all comprehensive model of historical truth in history, whether regarding the Balkan region or any other geography.

Zum Konzeptionellen Hintergrund Der Geschichtsrezeption Des Kosovo

Diese Studie setzt sich mit der historischen Entwicklung sowie der Genese des Geschichtsbildes des Raumes um Kosovo seit dem Ende der serbischen Dynastie der Nemanjiden dar. Die Studie sucht herauszustellen, dass nationale Mythen und die einseitige Interpretation von Geschichtsschreibung seit dem 19. Jahrhundert dazu gedient haben, politische Handlungsmuster zu rechtfertigen.

In methodologischer Hinsicht werden somit vor allem Sekundärquellen ausgewertet womit die jeweiligen Geschichtsdarstellungen in ihrer Wirkung einander gegenübergestellt und anschließend rezipiert werden. Anhand der Gegenüberstellung von zeitgenössischer und moderner Quelleninterpretation und deren Politisierung am Beispiel serbischer, albanischer und türkischer Geschichtsschreibung zum Kosovoproblem soll die versuchte Instrumentalisierung von Geschichtsschreibung kritisch beleuchtet werden. Die Parallelen bei der Herausbildung des jeweiligen Nationalbewusstseins werden beleuchtet wobei als trennend oder distinktiv „national“ empfundene Gesichtspunkte oft gemeinsame Wurzeln aufweisen.

Zunächst gilt es, den Raum Kosovo als geographische Entität zu definieren.

Die Verwaltungsgrenzen des als „Kosovo/Kosova /Kosmet/Kosova i Metohija“ bekannten Gebietes mit der Ebene um das Amselfeld als Zentrum änderten sich häufig im Laufe der Jahrhunderte. Während die Verwaltungsgrenzen des Kosovo in osmanischer Zeit Teile des heutigen Makedonien sowie (vor 1878 und nach 1909) des Sandjaks Novi Pazar umfassten, wurde das Gebiet nach dem Jahre 1912 zunächst zwischen den Königreichen Serbien und Montenegro aufgeteilt. Aufgrund seiner zentralen Lage auf der Balkanhalbinsel kreuzten sich von jeher Handelswege auf dem Gebiet des Kosovo, welches nicht zuletzt wegen seiner reichen Metallvorkommen einen hohen strategischen Wert innehatte.¹ Die Frage der historischen Zugehörigkeit zum serbischen, türkischen oder albanischen Kulturkreis ist je nach Deutung höchst komplex und sollte in dieser Kurzabhandlung nur insoweit betrachtet werden, als diese Auswirkungen auf die Wahrnehmung des Kosovo in der Geschichtspolitik bzw. dem „historisch“ untermauerten Konfliktpotential beinhaltet.

Grundlage des jeweiligen Geschichtsbildes und Kontroverse stellt oft die diverse Interpretation der Siedlungsbewegungen nach der osmanischen Eroberungsphase auf der Balkanhalbinsel dar.²Die Zunahme der islamischen Bevölkerung der Region erfolgte schrittweise und war nicht direkt an ethnisch-sprachliche Gruppenzugehörigkeit gebunden.³ Diese Entwicklung hatte längerfristige Auswirkungen auf die demographische Struktur der

1 Milot Berisha, *Archaeological Guide of Kosovo*, Pristina: Ministry of Culture, Youth and Sport / Archaeological Institute of Kosovo. 2012, s. 69.

2 John Philipps, *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*, London: I. B. Tauris, 2004, s. 19.

3 Hasan Kaleşi, „Arnavutların Milli Bekasının Esas Amilleri Olarak Türklerin Balkanları Fethi ve İslamiyet'in Yayılması“, *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi: İstanbul, 15-20 X. 1973. Tebliğler*, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1973 (1979), s. 141-154.

Südostbalkanregion inkl. des Großraumes Kosovo: während katholische Albaner verstärkt zum Islam übertraten, konnte eine ähnliche Entwicklung bei der serbisch-orthodoxen Bevölkerung weniger beobachtet werden. Während des 17/18. Jh. kann auf dem Balkan parallel zu anderen Gebieten des Osmanischen Reiches ein Aufstieg von lokalen Machthabern beobachtet werden.⁴ Der jugoslawische Historiker Truhelka wies in der ersten Hälfte des 20. Jh. geläufige Vorwürfe wie massenhafte Zwangsislamisierung bzw. der völligen Beseitigung der serbischen Institutionen und somit der Zerstörung der serbischen Kultur auf dem Balkan als überzogen zurück und stützte sich hierbei auf Quellen aus den Archiven der Stadt Ragusa (Dubrovnik).⁵ Dennoch ist es belegt, dass im Laufe der osmanisch-türkischen Herrschaft auch demographische Veränderungen eintraten, die Abwanderung eines Teils der serbischsprachigen Bevölkerung ist nur ein Teil derselbigen. Türken aus der Schwarzmeerregion und aus Zentralanatolien wurden im Zuge der klassischen Ansiedlungspolitik (*iskan*), auf dem Westbalkan und somit auch im Gebiet des späteren Kosovo angesiedelt.⁶ Wie später beispielsweise die Grenzer an der österreich-ungarischen Wehrgrenze zu Bosnien wurden die Neuansiedler auf dem Balkan beispielsweise an Gebirgspässen u.a. als Grenzwächter angesiedelt und genossen dafür im Gegenzug Privilegien wie beispielsweise Steuerfreiheit. Die heißt jedoch nicht dass die einheimische Bevölkerung verdrängt wurde, beispielsweise genossen serbische bzw. albanische Grenzwächter und Festungsbesetzungen für ihre Dienste ähnliche Steuerprivilegien.

Verwaltungstechnisch war das Vilayet Kosovo im Jahre 1896 in die Unterbezirke Üsküp (Skopje), Prishtina, Taşlıca, İpek, Prizren und Yenipazar aufgegliedert.⁷ Hiermit ist ersichtlich, dass die türkisch-osmanische Verwaltungsstruktur des Kosovo als geographische Einheit wesentlich von der modernen Rezeption des Kosovo nach 1945 abweicht. Die ideologische Basis der jeweiligen nationalen Geschichtsschreibungen beruht auf einer mythologischen und nicht etwa geographischen Ebene. Somit weist die Bezeichnung "Kosovo" als Allgemeinbegriff höchst diverse Muster auf.

Nennenswerte demografische Veränderungen in der Region des Kosovo waren nach vorliegender Quellenlage eher durch die Zunahme der albanischsprachigen Bevölkerung während des 18. Jahrhunderts zu registrieren, wobei gerade die Analyse dieses Phänomens vor allem in der serbischen als auch in der albanischen Geschichtsschreibung äußerst kontrovers diskutiert wird.⁸ Generell vertreten serbische Historiker die These, dass der Kosovo ein ursprünglich serbisches Siedlungsgebiet sei, und die ursprünglich nur einen Bruchteil Bevölkerung ausmachenden Albaner später zuwanderten und die serbische

4 Halil İnalçik-Donald Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1914*, Vol. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 448.

5 Ciro Truhelka, "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları", çev. Cemal Köprülü, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, (1), 1931, s. 43-69.

6 Halil İnalçik, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, (2), 1954, s. 103-129.

7 *Kosova Vilayeti Salnamesi (ohne Autorenangabe)*, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1314/1896), s. 846-849.

8 Milica Zarkovic Bookman, *Demographic Struggle for Power: The Political Economy of Demographic Engineering in the Modern World*, London/New York: Routledge: 2013, s. 7.

Bevölkerung mit der Zeit verdrängten.⁹ Albanische Historiker wiederum sehen den Kosovo als autochthon albanisches bzw. proto-albanisches Siedlungsgebiet an, das nach der schrittweisen Einwanderung slawischer Elemente seit der oströmisch-byzantinischen Epoche zeitweise von Serbien okkupiert worden sei.¹⁰ Nach den hierzu gegensätzlichen Thesen des kosovo-albanischen Historikers Hasan Kaleshi stellten die als solche z.B. anhand ihrer Namen klar als solche zu identifizierenden Albaner nach der türkischen Eroberung des Kosovo in den meisten Gebieten noch eine Minderheit dar, die überdies sowohl sprachlich als auch kulturell im Rahmen der orthodoxen Kirche der Assimilierung durch die Serben ausgesetzt waren.¹¹

Um ein Beispiel zur Verteilung der Bevölkerung im Kosovo gegen Ende des 19. Jh. zu geben, sei stellvertretend der Bezirk Prishtina genannt: die Gesamtbevölkerung betrug im Jahre 1896 56561 Personen, wovon 40276 muslimisch (eine ethnische Unterteilung in Serben/Türken/Albaner/Bosnier u.a. wird nicht genannt) 11186 christlich orthodox und 1233 katholisch waren. Weiterhin wird vermerkt, dass der Großteil der Bevölkerung sowohl die türkische als auch die albanische Sprache beherrscht.¹² Die Gesamtbevölkerung des Kosovo wird in dieser Zeit auf 1.000.000 Personen geschätzt, wovon ca. ¾ islamischer Konfession waren. Zusammengefasst kann bemerkt werden dass der Kosovo zwischen 1878 und 1913 im Spannungsfeld der Balkanpolitik stehend einen der wesentlichen Unruheherde innerhalb der Geografie des Osmanischen Reiches darstellte. Diese Spannungen und nicht zuletzt die Haltung der Großmächte mündeten in die Balkankriege 1912/1913. Die serbische Offensive im Jahre 1912 und der Friedensvertrag von London am 30 Mai 1913 resultierten mit der Angliederung des Kosovo an das Königreich Serbien.¹³

Der "post-osmanische" Kosovo, geographisch ohne die die Regionen Novi Pazar und Skopje definiert, ist somit im Spannungsfeld zweier rivalisierender nationaler Geschichtsmythologien, nämlich der albanischen bzw. der serbischen angesiedelt. Spätestens seit den Balkankriegen 1912/1913 ist die Frage nach der historischen Zugehörigkeit des Gebietes immer auch Teil der politischen Debatte gewesen.¹⁴ 500 Jahre lang war der Kosovo Teil des Osmanischen Reiches gewesen und unterschied sich im Hinblick auf die kulturelle Diversität nicht wirklich von anderen Teilen des Reiches auf dem Balkan. Die serbische Geschichtsrezeption des Kosovo hingegen unterstreicht den serbischen Charakter der Region Raska und weist den zur Zeit der mittelalterlichen Dynastie der Nemanjiden gegründeten Klöstern und Kirchen einen primären

9 Dusan T. Batakovic, *Kosovo I Metohija. Istorija i Ideologija*, Belgrad: Chigoja, 2000, s. 47.

10 Dejan Guzina, "Kosovo or Kosova-Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms", In: F.Bieber und Z. Daskalovski (eds.), *Understanding the War in Kosovo*, London: Routledge, 2003, s. 31-52.

11 Hasan Kaleshi, op.cit, s. 141-154.

12 *Kosova Vilayeti Salnamesi*, op. cit, 345.

13 Harvey Starr, *War Coalitions; the Distributions of Payoffs and Losses*, Lexington Books: Lexington, Mass: 1972, 107.

14 Židas Daskalovski, "Claims to Kosovo: Nationalism and self-determination", In: (Eds.: F. Bieber, Z. Daskalovski) *Understanding the War in Kosovo*, Routledge: 2004. 27-44.

Stellenwert in der nationalen Identitätsbildung zu.¹⁵ Auch der Abwanderung eines Teils der serbischen Bevölkerung während der sogenannten Türkenkriege in den Jahren 1689/90 wird als wesentlich für die historische Interpretation erachtet.¹⁶ Der serbische Volksmythos beruht einerseits auf dem sakralen Weltbild des christlich-orthodoxen Religionsverständnisses, dass als Legitimation der serbischen mittelalterlichen Dynastien der Nemanjiden und Kotromanjiden bzw. des Reiches Stefan Dusans diente. Das sakrale Element in der Genese des serbischen Nationalgefühls und des nationalen Selbstverständnisses der späten Neuzeit hat sich stets erhalten. Die historische Rezeption des Kosovo auf sakral-nationaler Grundlage bildete somit den wesentlichen Eckstein des serbischen Nationalidentität, insbesondere während und nach der schrittweisen Erlangung der Unabhängigkeit vom Osmanischen Reich. Gleichzeitig wurde eine entsprechende Interpretation auch im Bereich der nationalen Literatur des 19. Jahrhunderts gefördert.¹⁷

Da das Gebiet des Kosovo bis 1912/13 aber außerhalb der serbischen Staatsgrenzen lag, musste die serbische Geschichtsschreibung prinzipiell die historische Rolle des Serbentums im Kosovo herausstreichen um Gebietsansprüche zu legitimieren. Hinzuzügen ist, dass das primäre, sakral-mythologisch geprägte Selbstverständnis des Serbentums das Fundament bildet, aus welchem sich die politischen Ambitionen konkret herleiten lassen.¹⁸ Im Sinne von Ursache und Wirkung stellt der historisch begründete Anspruch auf den Kosovo die Motivation für den politischen Handlungsrahmen dar. Gerade Ende der 1980'ger Jahre gewann die religiös gefärbte Interpretation des Kosovomythos an Bedeutung, wobei die Dychotomie von serbisch-orthodoxer Kirche und dem serbischen Staatsvolk aber auch die mythische Bedeutung des Kosovo als serbische Heimstatt im Bezug zum „Himmelreich“ betont worden sind.¹⁹ Im Gegensatz hierzu gründet sich der albanische Anspruch auf die Region auf pragmatisch-realpolitische Überlegungen und strebt einen albanophonen, zusammenhängenden Siedlungsraum an.²⁰ Unter dem Hinweis auf die seit der Antike beanspruchte „autochton albanische“ Besiedelung sollte bzw. soll der aktuelle bzw. angestrebte Status des Kosovo als primär albanisch gerechtfertigt werden. Nach Gründung des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen, dem späteren Königreich Jugoslawien, taucht der Begriff Kosovo in politisch-geographischer Hinsicht

15 Rade, Mihajlicic, *Boj na Kosovu u Istoriji i Narodnom Secanju*, Beogradski izdavačko-Grafički Zavod, Belgrad: 1989, 38.

16 Petar Z. Petrovic, *Raska. Antropogeografska Procuvanja. Posena Izdanja*, Vol. 26, Etnografski Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnost. Belgrad: 1984, 247.

17 Walter Puchner, *Die Literaturen Südosteuropas. 15. Bis frühes 20. Jahrhundert*, Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2015, 59.

18 Christos Mylonas, *Serbian Orthodox Fundamentals: The Quest for an Eternal Identity*, Budapest/New York: Central European University Press, 2003, 18.

19 Radovan Samardzic, "Für das himmlische Reich", In: (Ed. Veselin. Duretić,) *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991. 207-214.

20 Noel Malcolm, "Myths of Albanian National Identity: Some Key Elements, as Expressed in the Works of Albanian Writers in America in the Early Twentieth Century", In: (Eds. S. Schwandner-Sievers, B. J. Fischer), *Albanian Identities: Myth and History*, London: Hurst, 2002, 70-90.

erst mit dem 2. Weltkrieg wieder auf. Nach deutscher Besatzungszeit und der Gründung des sozialistischen Jugoslawien wurde zwischen den Jahren 1968-74 der Gebietskörperschaft Kosovo als organischer Einheit innerhalb der sozialistischen Teilrepublik Serbien schrittweise ein Sonderstatus zuerkannt. Mit Verabschiedung der neuen jugoslawischen Verfassung im Jahre 1974 erfolgte die verwaltungstechnische Definition als föderal-autonomer Einheit innerhalb der SR Serbien.²¹

Aufgrund der relativ späteren Entwicklung des albanischen Nationalbewusstseins und des zunächst als akzeptabel empfundenen Verbleibens im türkisch-osmanischen Staatsverband war die Herausbildung einer kulturellen Nationalidentität von primärer Bedeutung.²² Die Frage nach albanischer Identität der jeweiligen Siedlungsgebiete gewann allerdings im Zuge der schrittweisen Verdrängung des Osmanischen Reiches aus dem Balkanraum an Bedeutung. Ähnlich der serbischen Nationalidentität die sich an den Dynastien des Mittelalters zu orientieren strebte, bildete sich um das Nationalidol des Fürsten Georgi Kastrioti/ Skenderbeg eine Geschichtsinterpretation, die der albanischen Identität historische Tiefe zu verleihen bemüht war.²³ Auch Anknüpfungspunkte an antike Vorbilder wie etwa König Pyrrhos und auch Alexander den Großen wurden hierfür herangezogen. Demzufolge wurde zumindest in der Zeitspanne vor dem Zweiten Weltkrieg kein entsprechender albanischer Geschichtsmythos geprägt, welcher dem Raum Kosovo eine außerordentliche historische Sonderstellung zuwies. Hinzuzufügen ist, dass im Rahmen des albanischen Geschichtsverständnisses keine religiös legitimierten Ansprüche auf das Territorium des Kosovo im Sinne der selbstverwalteten Entität innerhalb Jugoslawiens bestanden bzw. bestehen. Historische Deutungsmuster sind somit säkularer Natur. Der serbische historische Anspruch beinhaltet sowohl den modernen geographischen Raum als auch historische Territorium des Kosovo in Divergenz zum aktuellen Grenzverlauf. In diesem Sinne bildet der Kosovo als Ideal eine symbiotische Einheit mit Serbien und des mythologischen Serbentums.²⁴ Die albanische Sichtweise währenddessen reduziert sich auf das geographische Siedlungsgebiet, nahezu identisch mit den jugoslawischen Verwaltungsgrenzen.

Im 19. Jahrhundert führte das erstarkte Aufkommen der Nationalstaatsidee zunächst zu serbischen irredentistischen Bestrebungen. Als Gegenreaktion hierzu begann sich, die politische Idee einer albanischen Nation zu entwickeln. Beide Ideologien suchten in Rivalität zueinander die historische Deutungshoheit zu beanspruchen.²⁵ Im Großraum Kosovo wie auch in anderen Teilen des Balkans scheint eine hermetische Trennung von Kultur, Sprache und

21 Adam Balcer, "Kosovo—the Question of Final Status", *CES Studies*, 2003,48-63.

22 Peter Schubert, *Albanische Identitätssuche im Spannungsfeld zwischen nationaler Eigenstaatlichkeit und europäischer Integration*, Peter Lang: Berlin, 2005, 34

23 Helge Duda, *Nationalismus, Nationalität, Nation: der Fall Albanien. Unter Berücksichtigung des Kosovo*, München: Verlag Ernst Vöglger, 1991, 34.

24 Lucian N. Leustean, "Orthodoxy and Political Myths in Balkan National Identities", *National Identities*, 10.4, 2008, 421-432.

25 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, 89.

Bevölkerungsgruppen nicht streng abgegrenzt worden zu sein. Die Reformbewegungen des Osmanischen Reiches auf dem Balkan setzten den Reformprozess selbst und die Bindung an das Herrscherhaus, jedoch keine nationalen Denkmuster als Primaerziel.²⁶ Sowohl in Kultur als auch in Religion setzten sich sonst, auch nach Aufkommen der nationalen Ideologien, synkretistische Tendenzen und der Kulturaustausch über Jahrhunderte fort. Dujzings unterstreicht die Unhaltbarkeit der These von historischer Erbfeindschaft zwischen Serben und Albanern, betont aber auch, dass sich spätestens seit der Einnahme des Kosovo durch serbische Truppen im Jahre 1912 der Streit um die „historische“ Zugehörigkeit des Gebiets zur serbischen oder albanischen Seite auf die Interpretation der Vergangenheit stützte und somit der Antagonismus zwischen beiden Seiten gewachsen ist.²⁷ Selbstverständlich gilt es zu hinterfragen inwieweit das Konzept historischer Feindschaft selbst nicht als soziologisches Konstrukt gelten muss, das lediglich der Vermehrung des Konfliktpotentials bzw. der vermeintlich objektiven Untermauerung „historischer“ Rechte dient.²⁸ Hierbei kann das Beispiel des Kosovo als klassisches Beispiel eines Antagonismus gelten, der sich unter anderem an den Bruchlinien historischer Fragen orientiert. Gerade die Sicht auf den geschichtlichen Prozess als ein nichtstatisches, ständig vorwärts ausgerichtetes Phänomen im Sinne von Hegels „Weltgeist“ lässt die Bewertung von nationalstaatlichen Entwicklungsprozessen je nach politischer Ausrichtung zu. Auch Herders Konzept von Kultur als organisch aufeinander aufbauenden Epochen trägt dazu bei, die Genese von Nationalbewusstsein deterministisch interpretieren zu können. Betont werden muss jedoch auch, dass gerade Herder selbst nie den Anspruch gestellt hat, eine Geschichtsphilosophie im universalen Sinne entwickelt zu haben.²⁹

Der Amselfeldmythos Als Beispiel Historisch-Politischer Rezeption

Nach dem Ende der Blütezeit des mittelalterlichen Serbischen Reiches, das unter der Herrschaft des Fürsten Stefan Dusans seine größte territoriale Ausdehnung erreichte, fiel das Gebiet des heutigen Kosovo an Uros V., einen der Söhne Stefan Dusans der Südserbien beherrschte.³⁰ Die serbischen Fürstentümer ihrerseits waren seit dem Jahre 1371 Vasallen des Osmanischen Reiches und hatten als solches zu den Feldzügen auch Soldaten zu stellen.³¹ Parallel zum Niedergang Serbiens sowie des Byzantinischen Reiches vollzog sich der Aufstieg des Osmanischen Staates vom Kleinfürstentum zur Regionalmacht auf der Balkanhalbinsel. Aufgrund der Verwicklung des Osmanischen Staates in die Byzantinischen

26 Ziyaeddin Fahri Findıkoğlu, „Tanzimatta İctimai Hayat“, (Ed. A. H. Ongunsu), *Tanzimat I. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, Maarif Matbası, İstanbul, 1940, 621

27 G. H. J. Duijzings, *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*, Amsterdam: University of Amsterdam, (Promotionsschrift), 1999, s. 7.

28 Elazar Barkan, „Engaging History: Managing Conflict and Reconciliation“, *History Workshop Journal*, 59 (1), 2005, s. 229-236.

29 Royal J. Schmidt, „Cultural Nationalism in Herder“, *Journal of the History of Ideas*, 1956, 407-417.

30 Dusan T. Batakovic, *Nova Istorija Srpskog Naroda*, Belgrad: Nas Dom, 2000, s. 46.

31 Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 26.

Thronfolgestreitigkeiten gelangte die neue Macht im Jahre 1352 in den Besitz eines Brückenkopfes auf der Europäischen Seite des Hellespontos.³²

In den Jahren zwischen 1367-1387 erlangte das Osmanische Reich als Hegemonialmacht die Kontrolle über die Haupthandelswege und die meisten bedeutenden Städte im südlichen Balkanraum.³³ Der Ausbreitung des Osmanischen Reiches auf der Balkanhalbinsel war somit entscheidend für den Machtzuwachs desselben und spiegelte sich in Retroperspektive entsprechend in der Geschichtsschreibung der Nachfolgestaaten im 19. und 20. Jahrhundert nieder. Insbesondere die philologische Perspektive aber auch –später als orientalistische Exotisierung bezeichnete– orientalistische Perspektiven wurden auf den Balkanraum zur Interpretation historischer Phänomene angewandt.³⁴ Kennzeichnend für die westeuropäische Geschichtsschreibung des 19. Jahrhunderts ist gemeinhin die Darstellung des türkischen Kulturraums als fremd, als Antipoden der (West)- europäischen Zivilisation wie dies in abgeschwächter Weise mit Russland bzw. dem orthodoxen Kulturkreis geschah. Die Konstruktion des „anderen“ zur eigenen, vermeintlich fortschrittlicheren Kultur findet sich in fast allen historischen Auffassungen der modernen Geschichtsschreibung, insbesondere des 19. und frühen 20. Jahrhunderts.³⁵ Die Präsenz des Osmanischen Reiches auf dem Balkan wiederum wurde als widernatürlich und rückwärtsgewandt dargestellt, ein Tenor der insbesondere von den national geprägten Historikern der Balkannationen übernommen wurde.³⁶

Gerade die Schlacht auf dem Amselfeld im Jahre 1389 zwischen bosnischen, serbischen und osmanischen Heeren stellt im Spiegelbild der späteren Geschichtsschreibung einen Wendepunkt in der Geschichte der Balkannationen dar und war seit dem 19. Jahrhundert bis in die jüngste Vergangenheit hinein von vielen nationalen Mythen und Legenden umrankt. Grundlage hierfür bildeten folkloristische Elemente, Erzählungen und Volkslieder, die wiederum zwischen dem 15.-und 18. Jahrhundert entstanden waren und den jeweiligen zeitlichen Hintergrund widerspiegeln, jedoch im 19. Jahrhundert oft als Primärquellen genutzt worden waren.³⁷ In zeitgenössischen Quellen wird die Schlacht zwar thematisiert, hat jedoch nicht den Stellenwert einer Schicksalswende. Es muss jedoch betont werden, dass die Kosovolegende im Sinne des Volksmythos in schriftlichen Quellen seit dem 15.-17. Jahrhundert belegbar ist, wobei mündliche Überlieferungen sicher weit älter anzusetzen

32 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 479.

33 Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Dünyası*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2003, s. 34.

34 Thomas Philipp, "Geschichtswissenschaft und die Geschichte des Nahen Ostens", *Saeculum*, 45.1 (1994), s. 166-178.

35 Iver B. Neumann-Jennifer M. Welsh, "The Other in European Self-Definition: An Addendum to the Literature on International Society", *Review of International Studies*, 17 (4), 1991, s. 327-348.

36 Johannes Irmischer, "Der griechische Befreiungskampf und die Begründung des griechischen Nationalstaates", *Klio. Beiträge zur Alten Geschichte*, 54, 1972, s. 61-370.

37 Jelka Redjep, "Die Erzählung und die Volkslieder von der Schlacht auf dem Amselfeld", *Zeitschrift für Slawistik*, 34 (1-6), 1989, 64-71.

sind.³⁸ Auch der protonationale Charakter im Sinne der Identitätsbildung sollte auch für die frühe Neuzeit nicht per se ausgeschlossen werden. Hierbei ist zu berücksichtigen, das im Sinne der kausalen Geschichtsauffassung die moderne Interpretation von Werken der Historiker des 19. Jahrhundert selbst oft von Polemik geprägt ist und das Postulat der Objektivität kein völlig neuer Gedankengang sei.³⁹ Radic weist folgerichtig darauf hin, dass die verschiedenen Handlungsstränge des Kosovomythos erst im 19. Jahrhundert gebündelt und entsprechend einer national-romantischen Auslegung neu interpretiert worden sind.⁴⁰ Wie von Kupic angemerkt, bildete andererseits die historische Grundlage des Kosovomythos unter dem Eindruck romantischer Poesie und Prosa des 19. Jahrhunderts das Substrat des sich symbiotisch entwickelnden serbisch-montenegrinischen Nationalbewusstseins.⁴¹ Hier ist insbesondere das Hauptwerk der südslawischen romantischen Literatur, „Der Bergkranz“ des Fürstsbischofs Njegos zu erwähnen. Das lyrische Oeuvre, Volksmythos und romantische Geschichtsdichtung eindrucksvoll verknüpfend, sollte letztlich dem Kosovomythos eine neue und politische Interpretationsmöglichkeit eröffnen.⁴²

Laut der Chronik des türkischen Geschichtsschreibers Aşıkpaşazade forderte der serbische Fürst Lazar den osmanischen Herrscher Murat I. Im Jahre 1389 zur Entscheidungsschlacht auf dem Amselfeld heraus.⁴³ Nach Überlieferung des zeitgenössischen türkischen Historikers Neşri kämpften auf osmanischer Seite neben Murat I. (Hüdavendigâr), das reguläre osmanische Heer und Truppen aus den anatolischen Fürstentümern, serbische Vasallen sowie bereits einige ungarische Artillerieeinheiten.⁴⁴ Auf serbischer Seite kämpften neben König Lazar und seinem Sohn auch der bosnische König Tvrtko, ungarische, albanische, fränkische, böhmische und bulgarische Soldaten. Allein aus der Zusammenstellung der gegnerischen Heere geht hervor, dass eine nationale Interpretation der Schlacht im modernen Verständnis eindeutig durch die Ideologien des 19. Jahrhunderts beeinflusst worden ist.⁴⁵ Nach osmanischen Chroniken

38 Redep Jelka, "Die Kosovo-Legende und die Geschichte über die Kosovo-Schlacht", In: (Ed. Veselin. Duretić) *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991. 289-304.

39 Thomas Wangenheim, *Kultur und Ingenium. Eine fraktale Geometrie der Weltgeschichte*, Waltersdorf: Schmidtische Verlagsbuchhandlung, 2013. s. 30.

40 Radmila Radic, "Der serbische Kosovomythos", J. Bahlke, S. Rodewald, T. Wunsch (eds.), *Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa: Constitution und Konkurrenz im nationen- und epochenübergreifenden Zugriff*, Berlin: Akademie Verlag, 2013, s. 823-832.

41 Drago Cupic, "Der Kosovo-Mythos und Montenegro", In: (Ed. Veselin. Duretić) *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991. 329-340.

42 Petar Petrović Njegoš-Alois Schmaus (eds.), *Der Bergkranz*, München/Belgrad: Verlag Otto Sagner/Prosveta, 1963, s. XXXIV; s. 46.

43 Ahmet Aşık Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i-Osman*, N. Atsız (ed.), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul: Türkiye Basımevi: 1946, s. 133-134 (574).

44 Mehmed Neşri (1957), *Kitap-i Cihan-Nüma /Neşri Tarihi*, (eds.) M. A. Köymen-F. R. Unat Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957, s. 291 (89 a/89 b).

45 Halil İnalçık, *Stefan Dušan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri. Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul: Eren Yayınları, 1996, s. 67-108.

waren die serbischen Vasallen, die im Jahre 1402 bei Ankara in den Reihen der Türken gegen Timur (Tamerlan) kämpften, unter den tapfersten Soldaten, die das Schlachtfeld auch nachdem die Lage aussichtslos geworden war, nicht verließen.⁴⁶ Auch der albanische Fürst Coia Zaccaria nahm auf osmanischer Seite an der Schlacht teil. Dieser Punkt ist insofern von Bedeutung, da er die im 19. Jahrhundert aufkommende national-romantische Interpretation der mittelalterlichen Balkengeschichte als "Kampf zwischen Halbmond und Kreuz" aber auch den serbisch-albanischen Gegensatz in Frage stellt.

Generell wird die Schlacht auf dem Kosovo von national eingestellten serbischen Historikern spätestens seit dem 19. Jahrhundert als Opfergang der Serben gedeutet, welche Europa vor dem Ansturm des Islam zu bewahren suchten.⁴⁷ Diese Interpretation wurde auch während der Jugoslawienkriege der 1990er Jahre bemüht, wobei die einseitige Darstellung von Serbien als historischem Gegner des westlichen (katholischen) Europas sowie der islamischen Welt recht kritiklos auch von westeuropäisch-amerikanischer Seite übernommen worden ist.⁴⁸ Das historisch verbürgte Attentat auf den osmanischen Herrscher Murat I. nach der Schlacht durch den serbischen Edlen Milos Obilic, der hierfür den eigenen sicheren Tod in Kauf nahm, ist ein weiterer Faktor, der dazu beitrug, die verlorene Schlacht als moralischen Sieg zu werten. Während osmanische Quellen die Tötung als Mord darstellen, zeigen serbische Quellen die Handlung als selbstlose und mutige Tat im Stile einer modernen „Kommandoaktion“.⁴⁹ Die Schlacht auf dem Amselfeld hat somit einen wesentlichen Stellenwert in der Genese des serbischen Nationalbewusstseins. Wenn jedoch die zeitgenössischen historischen Quellen näher untersucht werden, fällt vor allem auf dass sowohl Verlauf als auch Ausgang und Bedeutung der Schlacht eher im Unklaren zu bleiben scheinen. Fakt ist, dass der Mythos die taktische Rolle der Schlacht selber weit übersteigt und die historischen Fakten in der Tagespolitik eher peripher gedeutet wurden. Mit Beginn der Ausprägung des Nationalgedankens unter den Serben ab Beginn des 19. Jahrhunderts begann die Legendenbildung folgerichtig einen stärkeren Einfluss sowohl auf Geschichtsbild als auch auf den politischen Diskurs in Serbien zu nehmen. Das im Jahre 1986, seitens der Serbischen Akademie der Wissenschaften (SANU) publizierte Memorandum ist oft als Fortführung des Mythos gerade in Bezug auf den Themenkomplex Kosovo bezeichnet worden. Hierbei wird argumentiert, dass das Memorandum eine „exklusive“ und negative serbische Identitätsbildung (u.a. anhand des Themenfeldes Kosovo) gefördert habe.⁵⁰ In diesem Sinne kann es als mythisch-politisierendes und polarisierendes

46 Mehmed Neđri, op.cit, 351 (106 a).

47 Trajan Ionescu-Nișcov, "Der Verrat als episches Motiv in der serbokroatischen, rumänischen und bulgarischen Volkspoesie", *Zeitschrift für Slavische Philologie* 17.2 (1940), s. 301-340.

48 Florian Bieber, "Nationalist Mobilization and Stories of Serb Suffering: The Kosovo Myth from 600th Anniversary to the Present", *Rethinking History the Journal of Theory and Practice*, 6, 2002, s. 95-110.

49 Karl Acham, "Über Nationalmythen", G. Zurstiege (ed.), *Festschrift für die Wirklichkeit*, Bonn: Westdeutscher Verlag, 2002, s. 227-242.

50 Christina Morus, "The SANU Memorandum: Intellectual Authority and the Constitution of an Exclusive Serbian "People"", *Communication and Critical/Cultural Studies*, 4 (2), 2007, s. 142-165.

Geschichtsnarrativ gedeutet werden, das letztlich zur Desintegration Jugoslawiens beitrug. Im Vergleich hierzu können die soziologischen Theorieschriften Alija Izzetbegovics bzw. die geschichtsphilosophische Kritik Dr. Franjo Tudjmans an der historischen Gleichsetzung von kroatischem Nationalgedanken mit dem Ustasa Regime herangezogen werden. Beide Autoren stellten die Nationalitätstheorie Jugoslawiens in Frage, und konstruierten wiederum alternativ-historische Interpretationsmodelle.⁵¹ Auch in diesem Falle wurden gesellschaftlich-politische Zielsetzungen unter Berufung auf historisch begründbare Legitimation aufgestellt. Djokic wiederum weist in einer kritischen Studie darauf hin, dass der serbische „Kosovomythos“ sich nicht wesentlich von anderen nationalen Gründungslegenden abhebt. Es kann aufgezeigt werden, dass die Alliierten (Großbritannien, Frankreich) Serbiens während des Ersten Weltkriegs den serbischen Kosovotopos durchaus positiv im Sinne der Abwehr gegen osmanische und deutsch-germanische Eroberer interpretierten und dementsprechend propagandistisch verwerteten.⁵² Insofern ist es generell immer möglich gewesen, Geschichte dem jeweiligen politischen ideal entsprechend unter anderer Programmatik zu re-interpretieren. Die Neuinterpretation der Ereignisse um die Schlacht auf dem Amselfeld schlug sich unter dem Eindruck tagespolitischer Ereignisse in Jugoslawien ab Ende der 1980'ger Jahre neben dem SANU Memorandum auch in anderen seitens des Institutes geförderten historischen Studien nieder. Hierbei wurde die tagespolitische Lage im Raum Kosovo bewusst dem historischen Kontext gleichgesetzt und indirekt vor einer neuerlichen Auslöschung des serbischen Volkstums gewarnt.⁵³ Auffällig ist weiterhin eine recht offene Kritik am Bund der Kommunisten Jugoslawiens, dem „realitätsferner Internationalismus“ vorgeworfen wurde, welcher letztendlich dem Serbentum im Raum Kosovo aber auch in Jugoslawien gesamt geschadet habe. Dennoch muss angemerkt werden, dass innerhalb Jugoslawiens die Interpretation des emotional aufgeladenen Kosovobegriffs durchaus divers diskutiert worden ist. Eine bezeichnenderweise in Zagreb verlegte und seitens Sinan Hasani (ehem. Mitglied des jugoslawischen Staatspräsidiums) verfasste publizistische Studie wiederum kritisiert die serbisch nationale Mythenbildung, wobei jedoch der Schwerpunkt auf die Epoche vor dem 2. Weltkrieg gelegt wird.⁵⁴

Rivalisierende Geschichtsbilder Als Identitätsfaktoren

Die Neuordnung des Staatswesens unter Mahmut II. (1808-1839), bekannt unter dem Epochenbegriff „Tanzimat“, betraf vor allem auch das Gebiet des Balkans inklusive der Kosovoregion. Die Regierung strebte Zentralisierung und moderne Verwaltungsformen an,

51 Aleksandar Pavković, „Anticipating the Disintegration: Nationalisms in Former Yugoslavia, 1980-1990“, *Nationalities Papers*, 25.3, 1997, 427-440.

52 Dejan Djokic, „Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited.“, In: J.M. Bak, J. Jarnut, P. Monnet und B. Schneidmueller (eds.), *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*, München: Wilhelm Fink, 2009, s. 215-233.

53 Veselin Duretic, „Der politisch-historische Hintergrund der Tragoedie“, In: Veselin Duretić (ed.), *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991. s. 338/413-433

54 Sinan Hasani, *Kosovo. Istine i Zablude*, Zagreb: Centar za informacije i publicitet-Globus, 1988, s. 72.

wodurch das bisherige System, welches den albanischen Clans gewisse Vorrechte gewährte hinfällig wurde, was nicht ohne Auseinandersetzungen vonstattenging.⁵⁵ Im Rahmen von Verwaltungsreformen wurde im Jahre 1878 der Verwaltungsbezirk (Vilayet) Kosova mit dem Zentrum Prishtina geschaffen. Die nach der Unabhängigkeit Griechenlands (1829) und der Autonomie Serbiens (1812) zusammen mit den Ideen der französischen Revolution mit aufkommende Welle der Nationalstaatsbildung im Balkanraum erfasste schrittweise auch das Gebiet des Kosovo.⁵⁶ Getragen von den gesellschaftlichen Eliten begann ein Prozess der Neuorientierung: traditionelle Definitionen von Identitäten traten in einen evolutionären Prozess ein.⁵⁷ Die Ideen bulgarischer, makedonischer und serbischer Nationalisten erfassten ausgehend von den jeweiligen Gruppen zunächst intellektuelle Eliten und urbane Gruppen um schrittweise auch auf die Bevölkerung in ländlichen Gebieten übertragen zu werden.⁵⁸

Albanischerseits war bis in das letzte Viertel des 19. Jh. ein eher kulturell geprägtes Interesse an der eigenen Identität entstanden, welches allerdings vor allem auf die albanischen Intellektuellen und Eliten im Osmanischen Staat begrenzt war. Die bereits angesprochene romantische Verklärung nationaler Gründungsmythen wie im 19. Jahrhundert verbreitet sollte jedoch starken Einfluss auf die Herausbildung des albanischen Nationalbewusstseins haben.⁵⁹ Interessant ist es, dass hierbei –wenn auch zeitversetzt– unschwer Parallelen zur Entstehung beispielsweise des griechischen, türkischen oder serbischen Nationalgedankens aufgezeigt werden können.⁶⁰ Für die albanischen Eliten jedoch stellte die Genese eines Nationalstaatgedankens ähnlich wie später unter den türkisch-osmanischen Intellektuellen einen graduellen Prozess dar. Zunächst auf der literarisch-linguistischem, später auf der politischen Ebene wurden nationale Besonderheiten „entdeckt“ bzw. „wiederentdeckt“ und spiegelten sich später im Selbstverständnis zunächst der gebildeten Schichten und später dann innerhalb einer größeren „peer group“, der späteren Nation wieder.⁶¹ Parallelen können wiederum im 20. Jahrhundert bei der verzögerten, sich in Grundlinien jedoch nicht wesentlich entscheidenden Nationalbewusstseinsfindung bei griechischen und türkischen Zyprioten aufgezeigt werden.⁶² Gemeinsam haben alle diese Entwicklungen die Erfahrung einer osmanischen bzw. post-osmanischen Sozialisierung bei den jeweiligen gesellschaftlichen Eliten

55 Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s. 151.

56 Ahmet Cevat Eren, *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2007, s. 121.

57 Selami Alan, *Tanzimat Edebiyatı'nda Milli Kimlik İnşası. Kurgu Kahramanlığı Örneği*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2018, 37.

58 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, 65.

59 İsa Blumi, "The Role of Education in the Formation of Albanian Identity and Its Myths", In: S. Schwandner-Sievers und B. J. Fischer (eds.), *Albanian Identities: Myth and History*, London: Hurst & Company, 2002, s. 51.

60 Ahmet Cevat Eren, *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2007, s. 111.

61 Hasan Kayalı, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire 1908-1918*, Berkeley/ London /New York: University of California Press, 1997, s. 111.

62 Stefanos Papageorgiou, "The Genesis of the Greek and Turkish Nationalism in Cyprus, 1878-1914: A Common March at a Different Pace", *The Cyprus Review*, 9 (1), 1997, s. 56-65.

und eine anschließende „Selbstfindung“ als nationale Gemeinschaft innerhalb eines angestrebten bzw. erreichten Nationalstaates.⁶³ Die albanischsprachige Intelligenzija sah eigene Identität und ihre Zukunft vor allem im Rahmen des osmanischen Staates, albanischer Patriotismus einerseits, Loyalität zum osmanischen Staat andererseits sind während dieser Periode häufig anzutreffen und durchaus nicht widersprüchlich.⁶⁴ Bis zum Beginn der Balkankriege führte einerseits der historisch-politisch untermauerte Anspruch Serbiens auf den Kosovo und im Gegenzug der albanische Versuch, gerade diesen Anspruch unter Verweis auf die Geschichte zurückzuweisen zu zunehmenden Gegensätzen.⁶⁵ Es muss jedoch dahingestellt werden, inwieweit der Konflikt zwischen nationalistischen Komitees serbischer, albanischer, bulgarisch-makedonischer Provenienz und dem schwindenden Einfluss des Osmanischen Reiches bereits als „Nationalitätenstreit“ aufgefasst werden kann, oder ob proto-nationalistisches Konfliktpotential wie der Streit um Landbesitz, dem Einfluss von vorstaatlichen Clangruppen etc. nur national verbrämt wurde.⁶⁶

Die Debatte um historische Kontinuität, Legitimität bzw. mit „historischen Ansprüchen“ untermauerte innen- und außenpolitischen Ziele wurde sowohl in der Gründungs- als auch in der Endphase Jugoslawiens erbittert weitergeführt. Während mit der Gründung des Königreichs der Serben Kroaten und Slowenen (Kraljevina SHS) nach Ende des Ersten Weltkriegs die Kosovofrage in der Debatte zwischen Vertretern der „großserbischen“ bzw. „großalbanischen“ Thesen zunächst innenpolitischer Natur war, führte die Kriegserklärung des Deutschen Reiches an Jugoslawien zu einer Verschiebung des akademischen Konflikts auf die machtpolitische Ebene. Die kommunistischen Partisanen unter Tito boten in ihrem Programm nationale Rechte für die Albaner des Kosovo. Nach Kriegsende führte der Machtwechsel zugunsten der Kommunisten weiterhin zur Etablierung eines marxistisch bestimmten Geschichtsdiskurses, wobei dieser ethnisch-übergreifend eine „nationalkommunistisch“-jugoslawische Dimension annahm.⁶⁷ Die Debatte um Status und historische Rolle des Kosovo setzte sich insbesondere nach dem Tod Marschall Titos fort, wobei je nach politischer Lage beide Seiten mit mehr oder weniger Erfolg ihre politischen Forderungen in der Realität umsetzen konnten. Als Meilensteine hierfür mögen die Jahre 1974 mit dem faktischen Autonomiestatut des Kosovo, 1989 mit der 600. Jahrfeier der Schlacht auf dem Amselfeld sowie 1999 mit der Resolution 1244 des UN-Sicherheitsrats zitiert werden.⁶⁸ Fakt bleibt: politisierte Geschichte wurde und wird in der Kosovofrage nicht als statischer Vorgang, sondern als Mittel zum Zweck zur Durchsetzung von Machtinteressen eingesetzt.

63 Selami Alan, *op.cit.*, 58.

64 Bozbora, *op.cit.*, 192.

65 Feridun Emecen, „I. Kosova Savaşı'nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi“, *Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, Ankara: Türk Tarih Kurumu: 1989, s. 35-44.

66 Elisabeth Barker, „The origin of the Macedonian Dispute“, In: Pettifer J. (ed.), *The New Macedonian Question*, St. Antony's Series. London: Palgrave Macmillan, 1999, s. 3-14.

67 Batakovic, *op. cit.*, 151.

68 Batakovic, *op. cit.*, 375.

In diesem Zusammenhang kann kurz auf die Rolle der Türkei hinsichtlich des Kosovo, sowohl in Geschichtsschreibung als auch in historischem Selbstverständnis, eingegangen werden. Nach Ausrufung der Republik suchte die Türkei bis Mitte der 1930er Jahre ihre Stellung in der unmittelbaren Nachbarschaft zu etablieren.⁶⁹ Die türkisch-osmanische Vergangenheit des Balkan wurde in akademischen Kreisen rezipiert, wohl auch unter dem Eindruck der als schmachvoll empfundenen Niederlage im Balkankrieg. Dennoch tauchten entsprechende Debatten kaum in Presse oder Tagespolitik auf. Mit der Auswanderungswelle von Kosovotürken und Kosovoalbanern ab Anfang der 1950er Jahre, ausgelöst durch die Politik des jugoslawischen Ministerpräsidenten Rankovic war in Kultur- und Medienlandschaft eine kurzfristige jedoch heftige Antijugoslawienberichterstattung zu registrieren. In diesem Zusammenhang wurde auch bewusst auf das türkisch-islamische Erbe des Balkans verwiesen, wobei der Kosovo eher als geografische Entität Beachtung fand, und keine nennenswerte Differenzierung zwischen dort lebenden Türken und Albanern stattfand.⁷⁰ Die schnelle Wiederannäherung an Jugoslawien jedoch ließ den Kosovo als geschichtspolitisches Subjekt der Tagespolitik schnell wieder in der Versenkung verschwinden. Mit der Auflösung der Sowjetunion und Jugoslawiens Anfang der 1990er Jahre verschob sich der Fokus der türkischen Außenpolitik Richtung Balkan und Zentralasien, wobei bewusst an das türkische Kulturerbe angeknüpft wurde. Die Rezeption des Kosovo bzw. des Balkans war außerhalb akademischer Kreise von einer romantischen Verklärung der osmanischen Herrschaft geprägt, wobei das –durch die marxistische Geschichtspolitik sowohl Jugoslawiens als auch Albanien forcierte– antitürkische Geschichtsbild ausgeklammert wurde.⁷¹ Während Serbien in der (tagespolitischen) türkischen Geschichtsrezeption als Antipode von Kultur und Menschlichkeit gebrandmarkt wurde, konnte die antitürkische Einstellung historisch gerechtfertigt werden. Die national-albanische Kritik an der türkisch-osmanischen Herrschaft jedoch ließ sich schwerlich in Einklang mit dem vorherrschenden türkischen Geschichtsbild des Osmanischen Reiches als Kulturbringer auf dem Balkan vereinbaren.⁷² Während das national-albanische Geschichtsbild die Rolle der osmanischen Epoche einseitig negativ wiedergab, blendete die Rezeption der türkischen Vergangenheit auf dem Balkan in der Türkei im Gegenzug die albanische Kritik weitgehend aus und bemühte sich, das harmonische Bild der „Pax

69 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 242.

70 Nikolina Rajkovic, *The Post-Second World War Immigration of the Yugoslav Muslims to Turkey (1953-1968)*, MA thesis, Department of History, Budapest: Central European University, 2012, s. 33.

71 Ivo Hristov, "The Return of Turkey: The Return of Empire or Something Else", In: A. Yalçınkaya und Ş. Yazgan (eds.), *4. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi. Siyaset, Ekonomi ve Toplum, "Çatışma Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme İçin Yerel ve Uluslararası Perspektifler"*, Kongre Bildirileri Tam Metinleri 25-26 Kasım 2013, Marmara Üniversitesi, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2013, s. 13-26.

72 Erhan Türbedar, "Turkey's New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles", *Insight Turkey*, 13 (3), 2011, s. 139-158.

Ottomanica“ zu vermitteln.⁷³ Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass die jeweiligen Geschichtsrezeptionen der türkische, serbischen und albanischen/Kosovo-albanischen Seite meist diametral entgegengesetzt erscheinen und wenig gemeinsame Anknüpfungspunkte aufweisen.

Die Illyrische Theorie Und Der Balkankrieg Als „Gegenmythen“ Und Die Ambivalente Geschichtsrezeption Der Osmanischen Epoche

Es muss darauf hingewiesen werden, dass, wie schon beim serbischen „Amselfeldmythos“ eine historische Mythenbildung auch im modernen albanischen Geschichtsbild vorhanden ist, wobei jedoch interessanterweise die Schlacht auf dem Amselfeld selbst kaum vorkommt.⁷⁴ Vielmehr betrachtet die national-albanische Geschichtsschreibung den Kosovo als „autochthon“ albanisch besiedeltes Gebiet, wobei insbesondere auf die illyrische Besiedlung der Antike hingewiesen wird. Hierbei wird von einer ununterbrochenen albanische Ethnogenese ausgegangen, und die serbische Präsenz im Gebiet des späteren Kosovo als Resultat einer späteren slawischen Wanderungsbewegung repräsentiert.⁷⁵ Brunnbauer weist in diesem Zusammenhang auf die Instrumentalisierung von Abstammungsmythen zur Schaffung von politischer Legitimität hin. Insbesondere der angenommene Zeitfaktor der jeweiligen Gruppe stellt hierbei ein bedeutendes Merkmal zur Untermauerung historischer Ansprüche dar.⁷⁶ Die illyrische Theorie wird vor allem im Hinblick auf philologische Aspekte vertreten, und weist, je nach Auslegung, der albanischen Sprache entweder eine Kontinuität zum „alt-Illyrischen“ Idiom zu, womit der autochtone Status des albanischen Bevölkerungselements betont wird. Andere Auslegungen verneinen eine entsprechend philologische bzw. archäologische Kontinuität, wobei den Albanern lediglich die Rolle als „zugewanderte Gruppe“ zugehört wird. Jenseits des akademischen Diskurses wird die Debatte entsprechend der politischen Zielvorstellung geführt und historische Studien entsprechend interpretiert.⁷⁷ Mythen und Symbole der Genese der albanischen Nationalidentität werden durch Hoxhaj in seiner Studie auch jenseits der illyrischen Theorie untersucht, wobei auf den historischen Charakter aller Nationalbewegungen an sich hingewiesen wird. Auch wird auf den evolutionär-kulturellen, sich ständig im Fluss befindlichen Selbstdefinitionsprozess hingewiesen. Letztendlich speist sich die Illyrtheorie sowohl aus Mythen als auch wissenschaftlich historischer Interpretation von

73 Hakan Övünç Ongur, "Identifying Ottomanisms: The Discursive Evolution of Ottoman Pasts in the Turkish Presents", *Middle Eastern Studies*, 51 (3), 2015, s. 416-432.

74 Rasmus Tenbergen, *Der Kosovo-Krieg-eine gerechte Intervention?*, Bonn: ILD-Verlag, 2009, s. 74.

75 Vladislav B. Sotirovic, "National identity: Who Are the Albanians? The Illyrian Anthroponymy and the Ethnogenesis of the Albanians", *History Research*, 1 (2), 2013, s. 5-24.

76 Ulf Brunnbauer, "Illyrer, Veneter, Iraner, Urserben, Makedonen, Altbulgaren... Autochthonistische und nichtslawische Herkunftsmythen unter den Südslawen", *Zeitschrift für Balkanologie*, 42(1-2), 37-62.

77 Kurt Gostentschnigg, "Die Frage der albanischen Ethnogenese: Ein historischer Abriss ihrer Diskussion bis zum Ende des 20. Jahrhunderts", *Grazer Linguistische Studien*, (66), 2006, 39-66.

Überlieferungen.⁷⁸ Gerade die Frage der Interpretation von Texten und deren Sinnggebung, die Hermeneutik, muss selbst als geschichtlicher Akt begriffen werden. Historische Erkenntnis selbst wiederum ist selbst geschichtlich bedingt. Es kann konstatiert werden, dass der Historiker stets Geschichte selbst gestaltet und gleichzeitig von den Normen, dem Zeitgeist der jeweiligen Epoche geprägt wird. Absolute „Geschichtlichkeit“ als „Wahrheitsanspruch“ wird seitens Gadamer jedoch kritisch betrachtet, womit eine Relativierung von historischer Interpretation als „absolute“ Deutungshoheit besitzender Fragestellung erfolgt.⁷⁹ Free weist bei sowohl serbischen als auch albanischen Interpretationsmustern auf die prägende Rolle des „Mythos“ im Geschichtsbild hin, der die historische Interpretation entsprechend beeinflusst hat und rückwirkend geschichtliche Kontinuität zu schaffen suchte. Dies gilt selbstverständlich für alle Akteure im Rahmen der Mythenbildung, wobei die albanische Perspektive wiederum indirekte Bezugspunkte zwischen der Schlacht auf dem Amselfeld und dem Skanderbeg/ Kastriot Nationalmythos herauszustellen suchte.⁸⁰ Verwendete Quellen hierfür sind entsprechend interpretierte Chroniken des Mittelalters, sowohl serbisch und ungarischer als auch osmanisch-türkischer Provenienz.

In der modernen türkischen Geschichtsschreibung der Neuzeit stellt die Schlacht auf dem Amselfeld, bis auf den als außergewöhnlich empfundenen Tod Murats I. sowohl in der Geschichtsschreibung als auch in der historischen Erinnerungskultur der Türkei keine wirkliche Zäsur dar.⁸¹ Die Schlacht wurde in türkisch-osmanischer Geschichtsrezeption als „eine unter vielen“ wahrgenommen. Für die historische Entwicklung des türkischen Geschichtsbildes weist sie im Gegensatz zum serbischen Fallbeispiel keine prägende Rolle auf. Es sollte auch nicht vergessen werden, dass der verlorene Balkankrieg 1912/13 auch vor dem Hintergrund des historisch dominanten Ersten Weltkriegs und den Erfolgen im türkischen Befreiungskrieg 1919-22 außerhalb militärhistorischer Kreise in der Türkei kaum rezipiert worden ist.⁸² Andererseits hatten die Balkankriege unter dem Empfinden von Niederlage und Territorialverlust entscheidenden Einfluss auf die Herausbildung des modernen türkischen Nationaldenkens.⁸³

Im Sinne der klassischen Hermeneutik ist das Verständnis geschichtlicher Phänomene in der Quellenrezeption durch philologische Gesichtspunkte geprägt, diese jedoch wird selbst immer durch die zeitgenössische Interpretation des Textes beeinflusst.⁸⁴ Somit bleibt der

78 Enver Hoxhaj, „Mythen und Erinnerungen der albanischen Nation. Illyrer, Nationsbildung und nationale Identität“, *TYCHE-Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*, 20, 2005, 1-28.

79 Hans-Georg Gadamer, „Hermeneutik und Historismus“, *Philosophische Rundschau*, 9 (4), 1961, 241-276.

80 Jan Free. „Von den Schwierigkeiten historischer Bezugnahme: Der albanische Nationalheld Skanderbeg“, In: http://www.mythos-magazin.de/mythosforschung/jf_skanderbeg.pdf. Doi: 06.02.2022

81 Altay Cengizer, *Osmanlı'nın Son Savaşı: Adil Hafızanın İşığında*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017, s. 158.

82 Barış Borlat, „Bursalı Mehmed Nihad Bey'in Askerî Tarih Yazıcılığı Üzerine Bazı Değerlendirmeler“, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 2.2, 2021, s. 117-136.

83 Yahya Kemal Taştan, „Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu“, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (2), 2012, s. 1-99.

84 Rudolf Bultmann, *Das Problem der Hermeneutik. Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 47 (1), 1950, 47-69.

Deutungsprozess, das Erkennen und Verstehen von Texten zwangsläufig immer relativ. Im Umkehrschluss hierzu kann ein kategorischer Ausschluss gegensätzlicher historischer Geschichtsinterpretationen zum Problemfeld „Kosovo“ kaum erfolgen. Es bleibt zu konstatieren: nationale Mythen werden den Diskurs weiterhin bestimmen und als „objektiv“ empfundene Darstellungen –etwas in der Ablehnung des Nationalgedankens als solchen oder der Definition Nation als soziales Konstrukt– bleiben auch stets vom jeweiligen Zeitgeist und den zugrundeliegenden Wertvorstellungen geprägt. Charakteristisch für die politisch besetzte Interpretation von Geschichte ist meist die aktuell tagespolitisch geprägte politische Deutung derselben. Somit zählt im konträren Geschichtsdiskurs weniger der gegenwärtige Stand der Quellenlage als vielmehr die Möglichkeit, den eigenen Standpunkt durch subjektive Forschungsergebnisse zu untermauern und gegensätzliche Ansichten auszuschließen. Nach Sir Carl Popper, in Ablehnung einer streng dualistischen Interpretation von Erkenntnis, ist der von ihm angewandte –an Platon angelehnte– Pluralismus als Balanceakt zwischen physikalischer Welt, den bewussten Ideen sowie den objektiven Ideen, nämlich der intelligibilia zu bewerten.⁸⁵ Da Ideen konsekutiv aufeinander einwirken, muss auch die historische Interpretation eines objektiven Geschichtsverständnisses zum Kosovo zwangsläufig vage bleiben, explizite „Objektivität“ hierin erscheint methodologisch schwer anwendbar. Bevir postuliert hierzu, dass immerhin der Versuch, Objektivität zu erlangen, als historischer Prozess betrachtet werden muss. Er schließt die historische Objektivität an sich nicht völlig aus, betont aber die schwer erreichbare Notwendigkeit einer gemeinsamen, komparativen Grundlage. Theorien an sich müssen hiernach ein gewisses Maß an Subjektivität aufweisen und können damit nicht kategorisch als „falsch“ zurückgewiesen werden. Wenn nun verschiedene Interpretationen historischer Fakten berücksichtigt werden, kann zumindest eine Annäherung an das Objektivitätsproblem erfolgen.⁸⁶ In dieser Hinsicht erscheint die gleichwertige Darstellung der gegensätzlichen Paradigmen bezüglich der historischen Interpretation des Kosovobildes gerechtfertigt. Der objektive „kategorische Imperativ“ im Kant'schen Sinne ist nicht ermittelbar.

Ähnliche, einander widersprechende und rivalisierende historische Interpretationsmuster sind beispielsweise in der Debatte um die Vertreibung bzw. Umsiedlungsbewegungen der deutschen und polnischen Bevölkerung im schlesischen Raum nach 1945 angewandt worden.⁸⁷ Gerade die Interpretation der Siedlungsgeschichte des Kosovo kann als politisierte Geschichtsdebatte bezeichnet werden, die in ihrer Argumentation, insbesondere in Hinblick auf die Politisierung des Geschichtsbildes zumindest formell, eher von der Schule des Historismus geprägt ist, ohne dass die widerstreitenden Parteien dies explizit ansprechen.⁸⁸ Schließlich

85 Karl Popper, *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionärer Entwurf*, Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 1973, s. 174.

86 Mark Bevir, „Objectivity in History“, *History and Theory*, 1994, 328-344.

87 Christian Lotz, „Im erinnerungspolitischen Sog. Debatten um die Erinnerung an Flucht, Vertreibung und die Ostgebiete im geteilten Deutschland“, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 59, no. 3, (2010), 323-343.

88 Karl-Georg Faber, „Ausprägungen des Historismus“, *Historische Zeitschrift*, 228, no. 1 (1979), 1-22.

stellte der Historizismus ein Vehikel der Interpretation der Nationalstaatsbildung und der Nationalerziehung des 19. Jahrhunderts dar, welches im 20. Jahrhundert in der historischen Selbstwahrnehmung der Balkanstaaten faktisch weiter zur Anwendung gelangte, nicht zuletzt auch durch die mediale Rezeption der Jugoslawienkriege in den westeuropäischen Medien bzw. der Literatur.⁸⁹ Sowohl serbische als auch albanische Positionen zum Themenfeld Kosovo wurden und werden einerseits auf selektiv ausgewählte Quelleninterpretation und archäologische Befunde gestützt.⁹⁰ Andererseits wird sowohl die politische als auch die Siedlungsgeschichte der Geographie des Kosovo an das -wahrgenommene- historische und kulturelle Gedächtnis der jeweiligen Akteure gekoppelt. Diesem Verständnis nach werden Begriffe wie Staat, Nation und Gesellschaft nicht als theoretische Konstrukte, sondern als eher organische Begriffe interpretiert: geschichtliche Prozesse werden als durch Kulturerbe, Zugehörigkeitsgefühl und historisches Gedächtnis ausgelöst dargestellt. Hierbei wird der durch Meinecke vertretene Gedanke des Historismus impliziert: der Mensch und die von diesen geformten Gemeinschaften seien hiernach durch Tradition und das bewusste Erleben der Vergangenheit geprägt. Geschichtliche Epochen wiederum demgemäß sollen individuell und nicht verallgemeinernd betrachtet werden.⁹¹ Die politische Interpretation von Geschichte liegt mitnichten nur bei der serbischen Version des Kosovo-Mythos vor: zwar ist es richtig, dass diese in der Tagespolitik stark hervorgetreten ist.⁹² Faktisch ist jedoch auch die albanische Interpretation des Kosovo als unanfechtbar historisch illyrisch-albanisches Siedlungsgebiet als vergleichbare Position zu werten.⁹³

Fazit

Der Begriff „Kosovo“ an sich ist geschichtlich nur vage deutbar. Für alle beteiligten Gruppen, je nach Standpunkt, kann „Kosovo“ in hermeneutischer Auslegung sowohl Idee, Ideal, Geschichte oder auch reine Geographie bzw. Siedlungsraum beinhalten. Die Geschichtsschreibung kann, wie an den Beispielen von Herder, Gadamer und Popper aufgezeigt, nicht auf dualistische Schemata reduziert werden. Bevir wiederum betont, dass historische Objektivität nicht per se ausgeschlossen werden sollte, sofern Phänomene auf vergleichbaren Grundlagen interpretiert werden können. Mit Hilfe von Quellenkritik, der konstanten Hinterfragung von vorhandenen Interpretationen und Offenheit gegenüber neuen Erkenntnissträngen kann jedoch

89 Christoph Deupmann, „Die Unmöglichkeit des Dritten. Peter Handke, die Jugoslawienkriege und die Rolle der deutschsprachigen Schriftsteller“, *Zeithistorische Forschungen-Studies in Contemporary History*, 5.1, (2008), 87-109.

90 Artur Ribeiro-Gustav Wollentz, „Ethics in the Practice of Archaeology and the Making of Heritage: Understanding beyond the Material“, *Past Societies. Human Development in Landscapes*, (2020), 191-202.

91 Friedrich Meinecke, *Die Entstehung des Historismus. (Friedrich Meinecke Werke, Bd.3)*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1965, s. 2.

92 Ljubica Djordjević, „Der Mythos vom Amsfeld in der serbischen Politik. Die politische Instrumentalisierung des kollektiven Gedächtnisses“, In: J. Pänke, G. Schuch, M. Brosig, R. Kocot, A. Olearius, P. Stankiewicz (Eds.), *Gegenwart der Vergangenheit. Die politische Aktualität historischer Erinnerung in Mitteleuropa*, 2007, s. 17-24.

93 Akademia e shkencave e shqiperise (Autorenkollektiv), *Historia e popullit shqiptar*, Tirana: Toena, 2002, s. 149.

ein Mindestmaß an objektivem Augenmaß angestrebt werden. Das die Tagespolitik, egal ob unter innen- oder außenpolitischen Gesichtspunkten diesem Anspruch nicht nachkommt, sondern die jeweiligen Positionen oft genug unter Hinweis auf die als „absolute Wahrheit“ empfundene Geschichtsinterpretation umdeutet, kann am Beispiel des Kosovoproblems, insbesondere der Frage der Siedlungsgeschichte belegt werden. Im Endeffekt ist die politische Vereinnahmung historischer Erkenntnis selbst ein historisches Genre, widerstreitende Positionen belegen die Motivation rivalisierender Akteure die ihr politisches Handeln zu rechtfertigen suchen. Aufgabe des Historikers kann jedoch nicht das „vernichtende“ Urteil sein: nach dem Grundsatz „sine ira et studio“, kann gerade die aufgezeigte Kontroverse der Dokumentation des Zeitgeschehens dienen. Inwieweit die osmanische Siedlungspolitik auf dem Balkan bzw. dem Kosovo faktisch demographischen Veränderungen zugunsten der serbischen oder albanischen Seite Vorschub geleistet hat, oder ob nicht mitbetrachtete sozio-ökonomische Prozesse vom Mittelalter bis zur Neuzeit prägend waren spielt letztlich keine entscheidende Rolle. Die im Sinne national interpretierter und kommentierter Geschichtsschreibung des 19. Jahrhunderts wiederbelebte Debatte um historische Legitimität ist als Wiederhall des Historizismus zu betrachten, und kann unter den Aspekten der Geschichtspolitik neu beleuchtet werden.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Quellenverzeichnis/ References

- Acham, Karl, "Über Nationalmythen", G. Zurstiege (ed.): *Festschrift für die Wirklichkeit*, Bonn: Westdeutscher Verlag, 2002, s. 227-242.
- Alan, Selami, *Tanzimat Edebiyatı'nda Milli Kimlik İnşası, Kurgu Kahramanlığı Örneği*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.
- Akademia e shkenca ve e Shqiperise (Autorenkollektiv), *Historia e popullit shqiptar*, Tirana: Toena, 2002.
- Aşıkpaşaoğlu, Ahmet Aşık, *Tevarih-i Al-i-Osman*, N. Atsız (ed.), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul: Türkiye Basımevi: 1946.
- Balcer, Adam, "Kosovo—the Question of Final Status", *CES Studies*, 2003, 48-63.
- Barkan, Elazar, "Engaging History: Managing Conflict and Reconciliation", *History Workshop Journal*, 59 (1), 2005, s. 229-236.
- Barker, Elisabeth, "The Origin of the Macedonian Dispute", In: Pettifer J. (eds.), *The New Macedonian Question*. St. Antony's Series. London: Palgrave Macmillan, 1999, s. 3-14.
- Batakovic, Dusan T., *Nova Istorija Srpskog Naroda*, Belgrad: Nas Dom, 2000.
- Batakovic, Dusan T., *Kosovo I Metohija. Istorija i Ideologija*, Belgrad: Chigoja, 2000.

- Berisha, Milot, *Archaeological Guide of Kosovo*, Pristina: Ministry of Culture, Youth and Sport / Archaeological Institute of Kosovo. 2012.
- Bevir, Mark, "Objectivity in History", *History and Theory*, 33 (3), 1994, s. 328-344.
- Bieber, Florian, "Nationalist Mobilization and Stories of Serb Suffering: The Kosovo Myth from 600th Anniversary to the Present", *Rethinking History the Journal of Theory and Practice*, 6, 2002, s. 95-110.
- Blumi, İsa, "The Role of Education in the Formation of Albanian Identity and Its Myths", In: S. Schwandner-Sievers und B. J. Fischer (eds.), *Albanian Identities: Myth and History*. London: Hurst & Company, 2002.
- Bookman, Milica Zarkovic, *Demographic Struggle for Power: The Political Economy of Demographic Engineering in the Modern World*, London/New York: Routledge, 2013.
- Bozboru, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.
- Borlat, Barış, "Bursalı Mehmed Nihad Bey'in Askerî Tarih Yazıcılığı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 2.2, 2021, s. 117-136.
- Brunnbauer, Ulf, "Illyrer, Veneter, Iraner, Urserben, Makedonen, Altbulgaren... Autochthonistische und nichtslawische Herkunftsmymthen unter den Südslawen", *Zeitschrift für Balkanologie*, 42 (1-2), 2006, 37-62.
- Bultmann, Rudolf, "Das Problem der Hermeneutik", *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 47 (1), 1950, 47-69.
- Cengizer, Altay, *Osmanlı'nın Son Savaşı: Adil Hafızanın Işığında*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2017.
- Cupic, Drago, "Der Kosovo-Mythos und Montenegro", In: (Ed. Veselin Duretić), *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991, 329-340.
- Daskalovski, Židas, "Claims to Kosovo: Nationalism and Self-Determination", In: (Eds. F. Bieber, Z. Daskalovski), *Understanding the War in Kosovo*, Routledge, 2004, 27-44.
- Deupmann, Christoph, "Die Unmöglichkeit des Dritten. Peter Handke, die Jugoslawienkriege und die Rolle der deutschsprachigen Schriftsteller", *Zeithistorische Forschungen-Studies in Contemporary History*, 5.1, (2008), 87-109.
- Djokic, Dejan, "Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited", In: J. M. Bak; J. Jarnut; P. Monnet und B. Schneidmueller, (Eds.), *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*, München: Wilhelm Fink, 2009, s. 215-233.
- Djordjević, Ljubica, "Der Mythos vom Amselfeld in der serbischen Politik. Die politische Instrumentalisierung des kollektiven Gedächtnisses", In: J. Pänke, G. Schuch, M. Brosig, R. Kocot, A. Olearius, P. Stankiewicz (Eds.), *Gegenwart der Vergangenheit. Die politische Aktualität historischer Erinnerung in Mitteleuropa*, 2007, s. 17-24.
- Duretic, Veselin, "Der politisch-historische Hintergrund der Tragödie", *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991. 413-433.
- Duda, Helge, *Nationalismus, Nationalität, Nation: der Fall Albanien, Unter Berücksichtigung des Kosovo*, München: Verlag Ernst Vöglner, 1991.
- Dujzings, G. H. J., *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*, Amsterdam: University of Amsterdam, (Promotionsschrift), 1999.
- Emecen, Feridun, "I. Kosova Savaşı'nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi", *Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, Ankara: Türk Tarih Kurumu: 1989, s. 35-44.
- Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Dünyası*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2003.
- Eren, Ahmet Cevat, *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2007.

- Faber, Karl-Georg, "Ausprägungen des Historismus", *Historische Zeitschrift*, 228.1, (1979), 1-22.
- Findikoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Tanzimatta İctimai Hayat", (Ed. A.H. Ongunsu), *Tanzimat I. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, Maarif Matbası, İstanbul, 1940.
- Free, Jan, "Von den Schwierigkeiten historischer Bezugnahme: Der albanische Nationalheld Skanderbeg", In: http://www.mythosmagazin.de/mythosforschung/jf_skanderbeg.pdf. Doi: 06.02.2022
- Gadamer, Hans-Georg, "Hermeneutik und Historismus", *Philosophische Rundschau*, 9 (4), 1961, 241-276.
- Gostentschnigg, Kurt, "Die Frage der albanischen Ethnogenese: Ein historischer Abriss ihrer Diskussion bis zum Ende des 20. Jahrhunderts", *Grazer Linguistische Studien*, (66), 2006. 39-66
- Guzina, Dejan, "Kosovo or Kosova-Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms", In: F. Bieber und Z. Daskalovski (eds.), *Understanding the War in Kosovo*, London: Routledge, 2003, s. 31-52.
- Hasani, Sinan, *Kosovo. Istine i Zablude*, Zagreb: Centar za Informacije i Publicitet-Globus, 1988.
- Hoxhaj, E., "Mythen und Erinnerungen der albanischen Nation. Illyrer, Nationsbildung und nationale Identität", *TYCHE Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*, 20, 2005, 1-28.
- Hristov, Ivo, "The Return of Turkey: The Return of Empire or Something Else", In: A. Yaşınkaya und Ş. Yazgan (eds.), 4. *Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi. Siyaset, Ekonomi ve Toplum, "Çatışma Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme İçin Yerel ve Uluslararası Perspektifler"*, Kongre Bildirileri Tam Metinleri 25-26 Kasım 2013, Marmara Üniversitesi, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2013, s. 13-26.
- İnalçık, Halil, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, (2), 1954, s. 103-129.
- İnalçık, Halil-Donald Quataert, "An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1914", Vol. 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- İnalçık, Halil, *Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri. Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul: Eren Yayınları, 1996, s. 67-108.
- İnalçık, Halil (Hrsg.), "An Economic and Social History of the Ottoman Empire", Vol II, Cambridge University Press 1998
- Ionescu-Niscov, Trajan, "Der Verrat als episches Motiv in der serbokroatischen, rumänischen und bulgarischen Volkspoese", *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 17.2, (1940), 301-340.
- Irmischer, Johannes, "Der griechische Befreiungskampf und die Begründung des griechischen Nationalstaates", *Klio. Beiträge zur Alten Geschichte* 54, 1972, s. 61-370.
- Jelka, Redep, "Die Kosovo-Legende und die Geschichte über die Kosovo-Schlacht", In: (Ed. Veselin. Duretić), *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991, 289-304.
- Kayali, Hasan, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire 1908-1918*, Berkeley/London/New York: University of California Press, 1997.
- Kaleşi, Hasan, "Arnavutların Milli Bekasının Esas Amilleri Olarak Türklerin Balkanları Fethi ve İslamiyet'in Yayılması", *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi: İstanbul, 15-20 X. 1973, Tebliğler*, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1973 (1979), s. 141-154.
- Kosova Vilayeti Salnamesi (ohne Autorenangabe)*, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1314/1896).
- Leustean, Lucian N., "Orthodoxy and Political Myths in Balkan National Identities", *National Identities*, 10.4, 2008, 421-432.
- Lotz, Christian, "Im erinnerungspolitischen Sog. Debatten um die Erinnerung an Flucht, Vertreibung und die Ostgebiete im geteilten Deutschland", *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 59, no. 3 (2010): 323-343.

- Morus, Christina, "The SANU Memorandum: Intellectual Authority and the Constitution of an Exclusive Serbian "People"", *Communication and Critical/Cultural Studies*, 4 (2), 2007, 142-165.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul: IRCICA, 1996
- Neşri, Mehmed, *Kitap-i Cihan-Nüma/Neşri Tarihi*, (ed.) M. A. Köymen-F. R. Unat, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957.
- Njegos, Petar Petrović/Schmaus, Alois (eds.), *Der Bergkranz*, München/Belgrad: Verlag Otto Sagner/Prosveta, 1963.
- Meinicke, Friedrich, *Die Entstehung des Historismus (Friedrich Meinecke Werke, Bd.3)*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1965.
- Mihajlcic, Rade, *Boj na Kosovu u istoriji i narodnom secanju*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Belgrad: 1989.
- Neumann, Iver B.-Jennifer M. Welsh, "The Other in European Self-Definition: An Addendum to the Literature on International Society", *Review of International Studies*, 17 (4), 1991, s. 327-348.
- Ongur, Hakan Övünc, "Identifying Ottomanisms: The Discursive Evolution of Ottoman Pasts in the Turkish Presents", *Middle Eastern Studies*, 51 (3), 2015, s. 416-432.
- Oran, Baskin, *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Papageorgiou, Stefanos, "The Genesis of the Greek and Turkish Nationalism in Cyprus, 1878-1914: A Common March at a Different Pace", *The Cyprus Review*, 9 (1), 1997, s. 56-65.
- Pavkovic, Aleksandar, "Anticipating the Disintegration: Nationalisms in Former Yugoslavia, 1980-1990", *Nationalities Papers*, 25.3, 1997, 427-440.
- Petrovic, Petar Z., *Raska.Antropogeografska Procuvanja. Posena Izdanja*, Vol. 26. Etnografski Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnost, Belgrad: 1984.
- Philipp, Thomas, "Geschichtswissenschaft und die Geschichte des Nahen Ostens", *Saeculum*, 45.1, (1994), 166-178.
- Phillips, John, *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*, London: I. B. Tauris, 2004.
- Puchner, Walter, *Die Literaturen Südosteuropas. 15. Bis frühes 20. Jahrhundert*, Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2015.
- Quataert, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Radic, Radmila, "Der serbische Kosovomythos", J. Bahlke, S. Rodewald, T. Wunsch (ed.), *Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa: Konstitution und Konkurrenz im nationen- und epochenübergreifenden Zugriff*, Berlin: Akademie Verlag, 2013, s. 823-832.
- Rajkovic, Nikolina, *The Post-Second World War Immigration of the Yugoslav Muslims to Turkey (1953-1968)*, MA thesis, Department of History, Budapest: Central European University, 2012.
- Redjep, Jelka, "Die Erzählung und die Volkslieder von der Schlacht auf dem Amselfeld", *Zeitschrift für Slawistik*, 34 (1-6), 1989, 64-71.
- Ribeiro, Artur-Gustav Wollentz, "Ethics in the Practice of Archaeology and the Making of Heritage: Understanding beyond the Material", *Past Societies. Human Development in Landscapes*, (2020): 191-202.
- Samardzic, Radovan, "Für das himmlische Reich", In: (Ed. Veselin Duretić), *Die Schlacht auf dem Amselfeld 1389 und ihre Folgen*, Belgrad: Balkanološki Institut Srpske Akademije Nauka i Umetnosti, 1991, 207-214.

- Schubert, Peter, *Albanische Identitätssuche im Spannungsfeld zwischen nationaler Eigenstaatlichkeit und europäischer Integration*, Peter Lang: Berlin, 2005.
- Schmidt, Royal J., "Cultural nationalism in Herder", *Journal of the History of Ideas*, 1956, 407-417.
- Sotirovic, Vladislav B., "National Identity: Who Are the Albanians? The Illyrian Anthroponymy and the Ethnogenesis of the Albanians", *History Research*,.1 (2), 2013, s. 5-24.
- Starr, Harvey, *War Coalitions; the Distributions of Payoffs and Losses*, Lexington Books: Lexington, Mass: 1972.
- Taştan, Yahya Kemal, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (2), 2012, s. 1-99.
- Tenbergen, Rasmus, *Der Kosovo-Krieg-eine gerechte Intervention?*, Bonn: ILD-Verlag, 2009.
- Türbedar, Erhan, "Turkey's New Activism in the Western Balkans: Ambitions and Obstacles", *Insight Turkey*, 13 (3), 2011, s. 139-158.
- Truhelka, Ciro, "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları", çev. Cemal Köprülü, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, (1),1931, s. 43-69.
- Wangenheim, Thomas, *Kultur und Ingenium. Eine fraktale Geometrie der Weltgeschichte*, Waltersdorf: Schmidtsche Verlagsbuchhandlung, 2013.

I. Manuel Komnenos'un İmparatorluk Tahtına Çıkmadan Önceki Hayatı (1118-1143)

The Life of Manuel I Comnenus before Ascending the Imperial Throne (1118-1143)

Hatice Aydın¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hatice Aydın (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: hatticeaydin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7313-5331

Başvuru/Submitted: 20.01.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.05.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
05.06.2023
Kabul/Accepted: 12.06.2023

Atıf/Citation: Aydın, Hatice, "I. Manuel Komnenos'un İmparatorluk Tahtına Çıkmadan Önceki Hayatı (1118-1143)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 71-97
<https://doi.org/10.26650/gaad.1240163>

öz

1123 yıllık tarihi ile dünyanın en uzun ömürlü devleti Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu tarihinin 1081-1185 yılları arasındaki 104 yıllık zaman diliminde varlık gösteren Komnenos Hânedanı; Bizans tarihine damgasını vurmakla kalmamış, çevresindeki siyasî güç ve milletlerin tarihlerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Beklenmedik bir zamanda ve mekânda ayrıca olağanüstü koşullarda imparator ilân edilip yine zor şartlar altında imparatorluk tahtına oturan I. Manuel, 37 yıllık dönemi ile Komnenos Hânedanı'na mensup hükümdarlar içerisinde en uzun süre tahtta kalan imparator olmuştur. İmparator I. Manuel, özellikle dış politikada, döneminin çetin şartları karşısında geliştirdiği stratejiler ve izlediği politikaların yanı sıra yüksek enerjisiyle ve sergilediği performansla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Mensup olduğu hânedanın diğer erkek üyeleri gibi iyi bir asker olarak yetişen Manuel, prenslik döneminde birçok yönüyle öne çıkmış ve sahip olduğu üstün meziyetleriyle kardeşleri yani İmparator II. İoannes'in oğulları arasında mütemeyyiz bir konumda olmuştur; özellikle savaş zamanlarındaki tehlikeler karşısında cesur ve soğukkanlı tutumunun yanı sıra dirayetli tasarruflarıyla sadece imparator babasının gözüne girmekle kalmamış, aynı zamanda imparatorluk ordusu içerisinde hatırı sayılır bir taraftar kitlesi oluşturmayı da başarmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayıdır ki Manuel Komnenos'un prenslik dönemi de dikkate şayandır. Bu çalışmada, İmparator I. Manuel Komnenos'un doğumundan imparatorluk tahtına çıkışına kadarki süreci kapsayan 25 yıllık hayatı, dönemin kaynakları ve modern çalışmalar ışığında ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, I. Manuel Komnenos, Komnenos Hânedanı, Árpád Hânedanı, İmparatorluk Tahtı, Veraset

ABSTRACT

The Komnenian Dynasty existed in the 104-year period between 1081-1185 AD within the history of the Byzantine Empire, the longest-lived state in the world with an 1123-year history. Not only did only this dynasty it leave its mark on the Byzantine history, it was also influential in shaping the histories of the political powers and nations around it. Manuel I was proclaimed emperor

under extraordinary conditions at an unexpected time and place and ascended to the imperial throne under difficult conditions to become the longest-reigning emperor among the rulers of the Komnenian Dynasty with his 37-year rule. Emperor Manuel I attracted attention with his high energy and performance, especially for his foreign policy, as well as for the strategies he developed and policies he followed in the face of the tough conditions of his reign. Manuel had been raised as a good soldier just like all the other male members of the dynasty he belonged to and came to the fore in many aspects during his reign, distinguishing himself among his brothers (i.e., the sons of Emperor John II Komnenos) through his superior virtues, especially when facing the dangers of wartime with his brave cool attitude and tenacity. He not only won the favor of his father the emperor but also succeeded in creating a considerable supportive group in the imperial army. Manuel I Komnenos was noteworthy for all these things. This study will discuss the 25-year span of Emperor Manuel I Komnenos' life from his birth to his ascension to the imperial throne, examining it in light of the sources of the period and modern research.

Keywords: Byzantine Empire, Manuel I Komnenos, Komnenian Dynasty, Árpád Dynasty, Imperial Throne, Succession

EXTENDED ABSTRACT

Emperor Manuel I Komnenos was born in the capital of the Byzantine Empire as a member of the famous Komnenian Dynasty, which ruled the Byzantine Empire for over a century in the 11th and 12th centuries, and the son of Emperor John II Komnenos who presided over the throne at that time. Manuel Komnenos was a member of a royal family not only from his father's side but also from his mother's, the Hungarian royal family of the Árpáds. Manuel was born in the Purple Room (*Porphyra*), which has an important place in the Byzantine palace tradition.

Members of the Komnenos family began to appear in sources during the reign of Emperor Basil I (976-1025). Five members of the Komnenos family had served in the empire, especially in the military field, and ascended to the imperial throne. Although Isaac I (1057-1059) was the first emperor of the Komnenos family to ascend to the throne of the Byzantine Empire, the Komnenian Dynasty had actually started with his nephew, Alexius I (1081-1118), who is also accepted as co-founder of the dynasty. Like other male members of his family, Manuel I Komnenos had been raised primarily as a good soldier and actively experienced the principality period, participating in wars alongside his father. His brave actions in these wars in particular differentiated him positively from his other brothers. This distinction would affect his father proclaiming him as emperor while his elder brother was still alive. While practically still a child, Prince Manuel began to join in expeditions alongside his father, John II. The first expedition Manuel participated in was the Neocaesarea Campaign his father conducted against the Danishmendids in the last days of 1139. During this war, Manuel attracted all the attention with his extraordinary courage in attacking the enemy army. After the battle was over, the emperor praised his son Manuel for his bravery in front of the army. However, after retreating to their tent, the father albeit light berated him for throwing himself at the enemy without his command. Manuel had probably participated in at least some of his father's previous

campaigns, but he was first recorded in the sources as a soldier of war with his remarkable actions during the Neocaesarea Campaign. After the end of the Neocaesarea campaign in 1139-1140, Emperor John would go on to have Manuel and his other sons with him in all his expeditions during the last years of his life and frequently asked their opinions about the strategies he would implement.

Emperor John II withdrew to Cilicia on April 1, 1143 after the disappointment in Antioch in his last campaign to the East toward the end of 1142. Emperor John II established his camp near Ayn Zarba in Cilicia and went hunting there that same day. He suffered a great misfortune while hunting, injuring his hand with one of the poisoned arrows in his bag while fighting with a wild boar. Returning to his tent toward evening, the emperor's wound began to swell, and by the next day had quickly given way to unbearable pain. The doctors' interventions did nothing to help, instead the situation worsened, and the swelling spread throughout his whole arm. Having lost all hope of recovery, the emperor pondered on who to appoint as emperor in his place. He ultimately decided on Manuel, one of his two surviving sons, as two of the emperor's other sons had recently died. Realizing that he was going to die, the emperor summoned his relatives, friends, commanders, nobles, and people of high rank and title to his tent and explained to them in detail his reasons for choosing his youngest son Manuel as his successor. He said that both of his sons were virtuous, physically healthy, and strong and had high nobility and deep wisdom. However, he thought his last-born son, Manuel, would manage the empire better, as his eldest son Isaac could sometimes make mistakes due to his impetuous nature. He stated Manuel to be docile, obedient, and readily accepting of what is useful, and these were his reasons for choosing Manuel to succeed him. He ordered his entourage to accept Manuel as the ruler blessed by God and as the elected emperor. The Byzantine soldiers and dignitaries who had gathered beside the dying emperor accepted his proposal and welcomed Manuel as emperor as if it were in accordance with the law of succession. A few days after these events, Emperor John II Komnenos died in Cilicia on April 8, 1143, and Manuel took his place on the throne.

1. Manuel Komnenos'un Doğumu ve *Porphyrogenetos* Unvanı

Manuel Komnenos, Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143) ve İmparatoriçe Irene (Piroska)'nin çocuğu olarak 28 Kasım 1118 tarihinde Konstantinopolis'te dünyaya gelmiştir. Dünyaya gelişi, yüzyıllardan beri imparatoriçelerin doğum yapmaları için tahsis edilen ve imparatorluk saray kültüründe önemli bir yeri olan Büyük Saray'ın meşhur Mor Oda'sında (*Porphyra*) gerçekleşmiştir. Nitekim bu odada doğan erkek çocuklar "*Mor Odada Doğan*" anlamına gelen *porphyrogenetos* (*porphyrogenitos*), kız çocukları ise yine aynı anlamı taşıyan *porphyrogeneta* (*porphyrogenita*) unvanını almışlardır. Babasının imparator oluşundan 3 ay 10 gün kadar bir süre sonra dünyaya gelen Manuel de doğar doğmaz *porphyrogenetos* unvanına, dolayısıyla da imparatorluk hakkına sahip olmuştur.¹

Manuel'in doğduğu Mor Oda'nın ve unvanı *porphyrogenetos*un tarihine kısaca bakıldığında; Bizans imparatorluk geleneklerinde önemli bir yeri bulunan dünyaca ünlü Mor Oda'nın tabanının ve duvarlarının daha önceki imparatorların Konstantinopolis'in yeni Roma olduğu iddiasına dayandırarak Roma'dan getirttikleri mor renkli mermerle kaplı olduğu, adını da işte bu mor mermerleri sebebiyle aldığı görülmektedir. Mor aynı zamanda Bizans'ın kutsal rengi olarak yüzyıllar boyu imparatorlara has bir renk olmuş, birçok imparatorluk alâmetinde kullanılmıştır. Mor Oda'nın kaynaklarda ilk anılışı İmparator VI. Konstantinos'un 771'deki doğumuna dâir verilen bilgi ile olmuştur. Odanın en detaylı tasviri ise I. Manuel Komnenos'un oğlu Aleksios'un 1169'da gerçekleşen doğumu ile ilgili tören ve kutlamaların anlatılarında görülmektedir.² Bahsedildiği üzere imparatorların Mor Oda'da doğmuş olan çocuklarına verilen *porphyrogenetos* unvanına bakıldığında ise bu kavramın VI. yüzyılda benzer şekilde var olduğu ancak soydan soya intikal eden bir unvan olma özelliğinin 846 yılından sonra meşrulaştığı, X. yüzyıla gelindiğinde ise kullanımının yaygın hale geldiği görülmektedir. Bunun en belirgin örneği İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos'un (913-959), saray kutlamalarında bu lakapla tanımlanmış olmasıdır. Porphyrogenetos unvanının Komnenoslar zamanında kullanımı II. İoannes ile başlamıştır. Manuel zamanına gelindiğinde ise Komnenos Hânedanı'na mensup *porphyrogenetos* ve *porphyrogenetal*ların sayısının hayli arttığı görülmektedir.

1 İoannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 4 n. 2; John Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, New York: Columbia University Press, 1976, s. 245 n. 31; Anna Komnena, *The Alexiad of Anna Komnena*, çev. Edgar Robert Ashton Sewter, London: Penguin, 1969, s. 17, 196, 219; Anna Komnena, *The Alexiad*, çev. Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, 2000, s. 107; Paul Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press, 1993, s. 244, 434; Lynda Garland, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium (AD 527-1204)*, London-New York: Routledge, 1999, s. 86, 114, 203; Charles M. Brand, Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "Manuel I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1289; Rosemary Morris, "Manuel I Komnenos (1118-1180)", *The Crusades*, haz. Alan V. Murray, C. II, Oxford, 2006, s. 796; Jonathan Harris, *Byzantium and the Crusades*, London, 2014, s. 14-15, 42; Michael McCormick, "Porphyrogenetos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1701.

2 Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 196, 219 n. 5; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 107, 120; Magdalino, *a.g.e.*, s. 243-244, 424, 244 n. 48; Harris, *a.g.e.*, s. 15.

Komnenos Hânedanı'nın ömrünü tamamlamasından sonra da istimal edilmesine devam edilen bu unvanın, Palaiologos Hânedanı (1259-1453) döneminde de kullanıldığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki Mor Oda'da doğmuş olma kavramı sadece doğuştan iktidar sahibi olmayı ifade etmiyordu; aynı zamanda imparator çocuklarını hânedana mensup diğer çocuklardan da ayrı tutuyor, farklı kılıyordu.³

2. Manuel Komnenos'un Mensup Olduğu Aile

a) Baba Tarafından Soyu

1143-1180 yılları arasında Bizans imparatorluk tahtında bulunan I. Manuel Komnenos, baba tarafından meşhur Komnenos Hânedanı'na mensuptur. Bizans aristokrasisinin ileri gelen aileleri arasında en şöhretlisi olan Komnenoslar XI. ve XII. yüzyıl Bizans tarihi kayıtlarının neredeyse her sayfasında yer almışlar, sadece Bizans İmparatorluğu tarihinde değil Dünya tarihinde de önemli bir yer tutmuşlardır. Dolayısıyla 100 yılı aşkın bir süreci kapsayan Komnenos Hânedanı dönemi; dünya tarihinin mühim bir devrini, özellikle de yeryüzünün en stratejik noktalarından Anadolu coğrafyasının çok yönlü şekillendiği dönemlerden birini, başka bir ifadeyle Anadolu'nun bugünkü hâlinin temellerinin atıldığı sürecin önemli bir kısmını temsil etmektedir.⁴

1081-1185 yılları arasında Bizans İmparatorluğu idâresini elinde tutan Komnenos Hânedanı'nın adı Grekçe kökenli olup *Hadrianople* (Edirne) yakınındaki Tunca Vadisi'nde küçük bir köy olan *Kommen*'den gelmektedir. Menşee bakımından ise Trakyalı *Ulahlardan*⁵ oldukları düşünülmektedir. Kaynaklarda Komnenos ailesinin adı ilk kez II. Basileios (976-1025) devrinde zikredilmiştir. XI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise bugünkü Kastamonu ilinin bulunduğu topraklarda geniş arazilere sahip oldukları görülen Komnenoslar, yine mezkûr tarihlerde Anadolu'daki askerî aristokrasinin temsilcisi olmuşlardır.⁶

3 Magdalino, *a.g.e.*, s. 226, 424; McCormick, "*Porphrogennetos...*", s. 1701.

4 Ferdinand Chalandon, "The Earlier Comneni: Isaac I (1057-1059), Alexius I (1081-1118)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previté Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 318.

5 Varlıkları Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerine kadar uzanan eski bir Balkan halkı olan Ulahlar *Eflak* adı ile de bilinmektedir. Ayrıca Frenklerin *Koça-Valak*, Slavların da *Valah* ismi ile ifade ettikleri Ulahların kendilerine verdikleri ad ise *Aroman*'dir. Romalıların hâkimiyeti altında Latinleşen Ulahlar VI. ve VII. yüzyıllarda Slav istilâlarına karşı direnmişlerdir. Yüzyıllar sonra Osmanlılarla tanışan Ulahların bir kısmının XVII. yüzyılda Müslüman olduğu görülmektedir. Bkz.: Fahameddin Başar, "Niğbolu Meydan Muhârebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri Bildirileri (26-27 Mayıs 1997)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 118; Machiel Kiel, "Gevgili", *DİA*, C. I, s. 475; Mucize Ünlü, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 7 (Güz-2009), s. 10 vd.

6 Konstantinos Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronografyası*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 198 n. 238; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 30; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 36, 36 n. 11; Chalandon, "*The Earlier Comneni...*", s. 318; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu. Yayınları, 2017, s. 316; Alexander P. Kazhdan, "Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143; Alexander A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire: 324-1453*, C. II, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952, s. 375; Jean Claude Cheynet, "Basil II and Asia Minor (VIII)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 19, 19 n. 85.

Komnenos ailesinin bilinen ilk üyesi, 955-960 yılları arasında bir tarihte doğduğu düşünülen Manuel⁷ Erotikos Komnenos'tur. Manuel Erotikos'un annesi *Maria Erotika*'ya dâir bilinenler dışında, aileyle ilgili daha erken tarihlere ait herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Manuel Erotikos'un annesinin, dönemin tanınmış soylularından Erotikos ailesine mensup olduğu rivayet edilmektedir; kuvvetle muhtemel, anne tarafının soyluluk ve şöhret bakımından daha baskın olmasına bağlı olarak Erotikos soyadı ile tanınmıştır.⁸ Manuel Erotikos'un babası hakkında ise kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte bazı kabul edilebilir varsayımlar ileri sürülmüştür. Bu iddialara göre Manuel'in babasının adı muhtemelen Isaakios idi; şöyle ki I. Ioannes Çimiskes'in (969-976) imparatorluğunun ilk yıllarındaki Bulgaristan istilâsı sırasında veya bundan kısa bir süre sonra Makedonya'da *strategos* (askerî vali) olarak görev yapan Isaakios adlı şahsiyetin Manuel Erotikos'un babası olma ihtimali kuvvetlidir. Keza Manuel Erotikos çocuklarının ilkinde Isaakios adını vermiştir. Bu isim sonraki yıllarda Komnenos ailesinde görülen en yaygın isimlerden biri olmuştur.⁹ Komnenos ailesinin bilinen ilk üyesi Manuel Erotikos Komnenos, İmparator II. Basileios'a bağlı cesur ve erdemli bir asker olarak tanınmış, *Prefectus*¹⁰ ve Doğu'nun *strategos autokratoru* (başkumandan) görevleriyle imparatorluğa önemli hizmetlerde bulunmuştur. 978 yılında İmparator II. Basileios tarafından isyancılara karşı *Nicaea* (İzmit) savunması için görevlendirilen Manuel Erotikos, bu savunmada gösterdiği yüksek performans ve üstün başarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu önemli hadise ile itibarını artırıp kendisine ve ailesine şerefli bir ün kazandıran Manuel, aynı zamanda dönemin kaynaklarında da kahraman olarak anılmaya başlamıştır. Böylelikle, babasına ait olan ancak annesinin soyadının yanında sönük kalan Komnenos adı için de şöhret yolu açılmıştır. II. Basileios, Manuel Erotikos'u bu büyük galibiyetinden dolayı *Paphlagonia* (Paflagonya) bölgesinde bulunan geniş bir arazi ile ödüllendirmiştir. Bugünkü Kastamonu¹¹ ili topraklarına denk düşen bu arazide *Castra Comneni* (Komnenos Kalesi) adlı

7 *Mikhail* olarak da bilinmektedir. Adının *Manuel* mi *Mikhail* mi olduğuna dâir bilgi için bkz.: Bryennios, *a.g.e.*, s. 30, 30 n. 1; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 192; Psellos, *a.g.e.*, s. 198 n. 238; John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History (811-1057)*, çev. John Wortley, Cambridge, 2010, s. 306, 307, 350 n. 7; Leon Diakonos, *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, çev. Alice Mary Talbot, Denis F. Sullivan, Washington: Dumbarton Oaks, 2005, s. 130 n. 26.

8 Anne tarafına ait soyadının daha saygın ve şöhrətli olması durumunda öncelikli olarak kullanılması Bizans tarihi kayıtlarında bazen görülmektedir. Örneğin Türk asıllı meşhur Bizanslı kumandan Ioannes Aksukhos'un en büyük oğlu Aleksios'un oğlu olan "*Şişman*" lakaplı Ioannes Komnenos Aksukhos'un annesi, II. Ioannes'in en büyük oğlu Aleksios Komnenos'un kızı Maria Komnena idi. Bu yüzden Aksukhos'un torunu olan bu şahsiyetin isim sıralaması "*Ioannes Komnenos Aksukhos*" şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bkz.: Işın Demirkent, "Komnenos Hânedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 60.

9 Bryennios, *a.g.e.*, s. 30; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 306; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Jean Claude Cheynet, "The Byzantine Aristocracy: 8th-13th Centuries (I)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 6, 6-7 n. 17; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s. 43; Cheynet, "*Basil II (VIII)...*", s. 19; Kazhdan, "*Komnenos...*", s. 1143.

10 *Prefectus*, Bizans'ta valilere verilen iki unvandan biridir; diğeri ise, *Eparkhos*'tur. Bkz.: Işın Demirkent, "12. Yüzyıla Kadar Bizans'da 'Loncalar'", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 164, 165, 165 n. 20.

11 Paflagonya bölgesindeki bu yerin adı ilk başlarda *Castra Comnenon* ve *Castamon* adlarına sahip olup, günümüze kadar değişimlere uğrayarak "*Kastamonu*" şeklini almıştır. Bkz.: Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 54; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 43.

büyük bir kale ve malikâne inşa ettiren ve burada hânedanın temellerini atan Manuel Erotikos, bu hadiselerle birlikte kendi kimliğini dolayısıyla da Komnenos ailesini oluşturmaya ve aynı zamanda Komnenos soyadı ile de anılmaya başlamıştır. Manuel Erotikos Komnenos yine bu dönemde imparatorluk ordusunda çeşitli görevler üstlenmiş ve imparatorluğa önemli hizmetlerde bulunmuştur.¹²

Manuel Erotikos Komnenos, büyüğü Isaakios¹³ (doğum: 1007), küçüğü ise Ioannes¹⁴ adlarındaki oğulları henüz çocuk yaşta iken 1020 yılında aniden hayata veda etmiştir. Ölümünün yakın olduğunu hissettiğinde ise zaten annelerini de çok erken kaybetmiş olan çocuklarını İmparator II. Basileios'a emanet etmişti. İmparator, büyük sevgi ve şefkat gösterdiği Isaakios ve Ioannes'in eğitimleri ile yakından ilgilenip özellikle savaş sanatını çok iyi öğrenmelerini istemiş ve askerî eğitimlerini bizzat takip etmiştir. Böylece Isaakios ve Ioannes Komnenos kardeşler mükemmel bir askerî eğitim görmüşlerdir. Eğitimlerini tamamlamalarının ardından imparatorun özel muhafız birliğine katılan Isaakios ve Ioannes, bundan sonra hızlı bir yükselişe geçmişler ve orduda çeşitli yüksek rütbelere sahip olmuşlardır. Bu arada Isaakios Komnenos (I), Bulgar Çarı Samuel'in (997-1014) torunu Çar Ivan Vladislav'ın (1015-1018) kızı Katherina ile evlenirken;¹⁵ kardeşi Ioannes de imparatorluğun İtalya bölgesi başkumandanı Aleksios (Kharon) Dalassenos'un kızı Anna Dalassena ile evlenmiştir. İmparator I. Isaakios tarafından temelleri atılan Komnenos Hânedanı işte bu Ioannes ve Anna'nın çocukları ile teşekkül etmiştir; ailenin Manuel (*protostrator*), Isaakios (*sebastokrator*), Aleksios (I), Adrianos ve Nikephoros adlarında beş erkek; Maria, Eudokia ve Theodora adlarında da üç kız olmak üzere sekiz çocukları olmuştur.¹⁶

- 12 Bryennios, *a.g.e.*, s. 30; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 306; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130 n. 26; Jean Claude Cheynet, "Aristocracy and Inheritance: 11th-13th Centuries (IV)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 28; Cheynet, "The Byzantine Aristocracy (I)...", s. 6; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 375; Paul Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge University Press, 2003, s. 87; Kazhdan, "Komnenos...", s. 1143; Franz Taeschner, "Anadolu", *The Encyclopaedia od Islam*, C. I, Leiden: Brill, 1986, s. 467; Runciman, *a.g.e.*, C. I, s. 43.
- 13 1057-1059 yılları arasında Bizans imparatorluk tahtında kalan ve Komnenos Hânedanı'nın temellerini atan I. Isaakios Komnenos.
- 14 Gelecekteki Bizans imparatorlarından I. Aleksios'un babası olacaktır. Ağabeyi Isaakios 1057 yılında imparator olduğunda kendisine, dönemin en yüksek soyluluk unvanı olan ve sadece imparator ailesine mensup erkeklere verilen *kouropalates* unvanını vererek onu *megalos domestikos* olarak atayacaktır. Bkz.: Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 110; Bryennios, *a.g.e.*, s. 32, 32 n. 6.
- 15 Isaakios Komnenos ve Bulgar eşi Katherina'nın 1030 yılından önceki bir tarihte gerçekleşen evliliklerinden, genç yaşta hayata veda eden Manuel adında bir oğulları ve 1050'li yılların sonlarında rahibe olan bir kızları vardı. Bkz.: Psellos, *a.g.e.*, s. 198 n. 238; Cheynet, "Aristocracy and Inheritance (IV)...", s. 29.
- 16 Bryennios, *a.g.e.*, s. 30, s. 30 n. 1, s. 31-32, s. 31 n. 3; Psellos, *a.g.e.*, s. 198 n. 238; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 335 n. 2; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 192; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 447 n. 4; Chalandon, "The Earlier Comneni...", s. 318; Michael Angold, *The Byzantine Empire (1025-1204): A Political History*, London-New York, 1997, s. 115; Cheynet, "Basil II (VIII)...", s. 19; Cheynet, "Aristocracy and Inheritance (IV)...", s. 28, 29; Kazhdan, "Komnenos...", s. 1143; Charles M. Brand, Anthony Cutler, "Isaac I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1011; Elena Koytcheva, "The Forefather of the Komnenian Dynast: His Name and Career", *Das Mittelalterliche Bulgarien: Byzanz und Europa*, haz. Andreas Schwarcz, Peter Soustal, Antoaneta Tcholakova, Wien-Berlin: LIT Verlag, 2014, s. 90; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 375.

Komnenos ailesinin bilinen ikinci üyesi ise Nikephoros Erotikos'tur. Nikephoros'un Manuel Erotikos ile akrabalık derecesi tam net olmasa da onun birkaç yaş küçük kardeşi veya kuzeni olduğu tahmin edilmektedir.¹⁷ Bununla beraber Nikephoros ve Manuel'in kuzenden ziyade kardeş olmaları daha muhtemel görünmektedir. Çünkü bilindiği üzere Manuel; *Erotikos* adını anne tarafından, *Komnenos* adını da baba tarafından almıştır ve bu iki soyadı Nikephoros için de kullanılmıştır. Bu durumda onların anne-baba bir kardeş oldukları çok daha mümkün görünmektedir. Kuzen olmaları durumunda ise aynı anda hem teyze hem de amca çocukları olmaları gerekmektedir. Nikephoros Erotikos Komnenos; Bizanslı aristokrat zümreden cesur, erdemli ve enerjik bir asker olarak tanımlanmaktadır. İmparatorluğa uzun yıllar hizmette bulunan Nikephoros'a dâir ilk malumat, 969 yılında İmparator II. Nikephoros Phokas (963-969) tarafından Bulgarlara elçi olarak gönderildiği bilgisidir.¹⁸ Ancak ona şöhret kazandıran olay, II. Basileios döneminin son yıllarında Vaspurakan'da oluşan kötü idâreyi ve gidişatı düzeltilmesi için kendisine verilen görevde gösterdiği üstün başarıdır. II. Basileios döneminde *protospatharios* unvanı ile Vaspurakan bölgesinin askerî valisi olarak görev yapmaya başlayan Nikephoros, bu dönemde bölgeye komşu halkları imparatorluğa boyun eğdirmiştir; zira bölgenin bir önceki valisi Basileios Argyros görevinde başarısız olması nedeniyle azledilmiş ve yerine Nikephoros Erotikos getirilmişti. Nikephoros'un Vaspurakan'daki görevi İmparator VIII. Konstantinos (1025-1028) döneminde de devam etmiştir. Fakat kendisini erdem ve başarılarından dolayı kıskanan kişilerin kurdukları komplo neticesinde ihanetle suçlanmış ve imparator tarafından önce görevinden alınmış, sonra da başkent Konstantinopolis'e çağırılarak gözleri kör edilmiştir (1026). Bu yaşananlardan sonra çok geçmeden hayata veda eden Nikephoros'un herhangi bir evliliği veya evladı olup olmadığına dâir herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Netice itibarıyla Manuel Erotikos Komnenos'un soyu yüzyıllar boyu varlığını sürdürürken, imparatorluğa hizmette üstün başarılar göstermesine karşılık büyük talihsizlikler yaşayan Nikephoros Erotikos Komnenos ne yazık ki bu şansa sahip olamamış, ölümüyle birlikte adı da sanı da yok olup gitmiştir.¹⁹

Görüldüğü üzere Komnenos ailesine mensup kişiler II. Basileios zamanında kaynaklarda belirmeye başlamıştır. Ancak ailenin Komnenos adı ile tanınması daha sonra olmuştur. Zaman içerisinde geniş çaplı itibar ve şöhret kazanacak olan aile, Erotikos adını terk ederek sadece Komnenos adı ile anılmaya başlayacaktır. İmparatorlukta özellikle askeri sahada önemli hizmetlerde bulunan Komnenos ailesine mensup beş kişi imparatorluk tahtına kadar yükselecektir.

17 Skylitzes, *a.g.e.*, s. 336, 336 n. 214, 350 n. 7; Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130.

18 Nikephoros Erotikos Komnenos ve *Euchaita* (şimdiki Avkat) Piskoposu Philotheos'tan meydana gelen iki kişilik elçilik heyeti 969 yılında imparator tarafından Bulgarlara gönderilmişti; ancak bunun 968 yılında olabileceğine dâir bilgiler de bulunmaktadır. Bkz.: Skylitzes, *a.g.e.*, s. 306 n. 42; Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130, 131 n. 27, 95 n. 43.

19 Leon Diakonos, *a.g.e.*, s. 130, 130 n. 26; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 336, 349, 349 n. 2, 350, 350 n. 7; Cheynet, "*Basil II (VIII)...*", s. 19, 31; Stephenson, *The Legend of Basil*, s. 87.

Bizans İmparatorluğu tahtına çıkan Komnenos ailesine mensup ilk imparator I. Isaakios (1057-1059) olmakla birlikte Komnenos Hânedanı onun yeğeni I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ile başlatılmakta, yine hânedanın kurucusu olarak da I. Aleksios kabul edilmektedir. I. Isaakios Komnenos, imparatorluğun tecrübe ettiği ilk askerî darbe ile imparator olmasına da bağlı olsa gerek tahta geçtikten sonra sivil cepheye karşı yeterli varlık gösterememiş ve baskılara ancak iki yıl dayanabilmiş, hatta tahtı bırakırken kendi ailesinden bir halef tayin etmede de başarılı olamamıştır.²⁰ Muhtemelen bu sebeplerden dolayı hânedanın kurucusu sıfatı I. Isaakios Komnenos'a lââyık görülmemiş; bu paye, onun hâkimiyetinden 22 yıl sonra yine bir askerî darbe ile imparatorluk tahtına çıkan ve aile üyelerine imparatorluk tahtında 100 yıl boyunca kesintisiz hâkimiyet sağlayacak sistemi geliştiren yeğeni I. Aleksios Komnenos'a lââyık görülmüştür.

Komnenos Hânedanı'nda I. Aleksios Komnenos'tan sonra oğlu II. Ioannes Komnenos imparator olup onun halefi I. Manuel de babasından devraldığı hükümdarlığı oğlu II. Aleksios'a (1180-1183) teslim etmiştir. Hânedana mensup son imparator ise İmparator II. Ioannes'in kardeşi *sebastokrator*²¹ unvanlı Isaakios'un oğlu, dolayısıyla Manuel'in de kuzeni olan I. Andronikos Komnenos (1183-1185) olmuştur.²² I. Andronikos'un ölümü ile Komnenos imparatorları silsilesinin sonu gelmiştir. Ancak I. Aleksios Komnenos'un torunları Trabzon'da 1161 yılına kadar Bizans dünyasını idâre etmeye devam etmişlerdir.²³ Hatta o dönem halk arasında Trabzon Rum İmparatorluğu *Büyük Komnenoslar (Komnenler)* ve *Trabzon Komnenleri* adları ile de anılmıştır.²⁴

20 İlk Komnenos imparatoru I. Isaakios'un tahta geçme, tahttan feragat etme süreci ve ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz.: Psellos, *a.g.e.*, s. 197-241; Skylitzes, *a.g.e.*, s. 451; Chalandon, *"The Earlier Comneni..."*, s. 320-324; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 314 vd.; Brand ve Cutler, *"Isaac I..."*, s. 1011-1012; Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, C. I, Ankara, 1943, s. 444-445.

21 *Sebastokrator*, İmparator I. Aleksios Komnenos'un bizzat ihdas etmiş olduğu bir unvandır. I. Aleksios'un tahta geçmesiyle başlayan yeni yönetimde rütbelere belirlenirken, imparatorun kız kardeşi Eudokia'nın eşi Nikephoros Melissenos'a kendisine söz verildiği üzere *caesar/kaisar* unvanı verilmişti. Bununla beraber imparator ağabeyi Isaakios'u *caesar*'dan daha yüksek bir rütbe ile onurlandırmak istemiş, ancak imparatorluk ve *caesar* rütbeleri arasında bir rütbe bulunmadığından bu duruma çözüm olarak *sebastos* ve *autokrator* rütbelerini birleştirerek yeni bir rütbe yani *sebastokrator*'u icat etmişti. Bu unvanı kardeşi Isakios'a veren I. Aleksios böylece onu imparatorun sonradan gelen en önemli şahsiyet haline getirmişti. Böylelikle imparatorun sonradan gelen en yüksek mevki olan *caesar* unvanının yerini *sebastokrator* almış, *caesar* ise üçüncü sıraya gerilemiştir. Komnenoslar döneminde sadece imparatorun oğullarına ve kardeşlerine verilmiş olan *sebastokrator*'un tanımlayıcı rengi "mavi" olup, hanımlarına da *sebastokratorissa* denilmiştir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 224; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Sewter, s. 111-112, 92 n. 24; Anna Komnena, *a.g.e.*, çev. Dawes, s. 56; Magdalino, *a.g.e.*, s. 181.

22 Bryennios, *a.g.e.*, s. 33-34 vd.; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 329 vd.; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 375-377; Alexander P. Kazhdan ve Charles M. Brand, "Komnenian Dynasty", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143.

23 Magdalino, *a.g.e.*, s. 180; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 152, 158; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, haz. Refet Yınanç, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 17, 29.

24 Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1980, s. 100; Ali Sevim ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 173, 182; Vasiliev, *History of the Byzantine*, C. II, s. 377.

Sadece Bizans İmparatorluğu değil dünya tarihinde de önemli bir yere sahip bulunan Komnenosların yükselişi, aile üyelerinin yüksek askerî kabiliyete sahip olmalarının yanında, nüfuzlu ailelerle sîhrî bağlar kurarak güçlerine güç katmalarından mütevellit gelişen bir gerçek idi. Ailenin, evlilik yoluyla itibarlı ailelerle yakın ilişki kurarak onların güçlerinden istifade etme durumları Manuel Erotikos Komnenos'un babası İsaakios'un evliliğine kadar uzanmaktadır. Zira hânedanın bilinen ilk üyesi Manuel, anlatıldığı üzere, uzun bir süre babası İsaakios'un ailesi olan Komnenoslardan daha şöhretli ve soylu bir aileye mensup annesinin soyadı Erotikos adı ile anılmıştır. Komnenoslar zaman içerisinde Dalassenoslar (Dalassenoi) ve Dukaslar (Doukai) gibi Bizanslı aristokrat ailelerin yanı sıra, Bulgar ve Gürcü hükümdar aileleri ile de evlilik yoluyla bağ kurarak yakınlaşmışlardır. Genellikle siyasî evlilikler gerçekleştiren Komnenos imparatorlarından II. İoannes, I. Manuel ve I. Andronikos'un evlilikleri ise Batılı soylu kadınlarla olmuştur.²⁵ Netice itibarıyla Komnenosların başarısının arkasında yatan sebeplerden biri de evliliklerle kurulan ittifaklardır; ancak, özellikle de XI. yüzyıldaki ittifakların askerî yetenek olmaksızın başarıya ulaşması ihtimali zayıf görünmektedir.²⁶

b) Manuel Komnenos'un Anne Tarafından Soyu

Manuel Komnenos'un anne tarafından soyuna bakıldığında da baba tarafında olduğu gibi yine bir hükümdar ailesiyle, bir hânedanla karşılaşmaktadır; Manuel'in annesi Piroska (Irene),²⁷ Macaristan'ın kurucusu olan Türk kökenli Árpád Hânedanı'na²⁸ mensup Macaristan Kralı Aziz I. László'nun (1077-1095)²⁹ biricik evlâdı idi.³⁰

Manuel'in annesi Piroska ile İoannes Komnenos'un evliliği, İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından planlanıp hayata geçirilmiş siyasî bir evlilik olup, nedeni ise Norman lider Bohemund'un imparatorluğa karşı yönelttiği saldırgan tutumuna karşı Macar ittifakına duyulan ihtiyaç idi. Bu yönde olağanüstü bir diplomasi geliştiren Aleksios elçilerini Macaristan'a göndermiş, Bizans tahtının varisi oğlu İoannes ile Macar Kralı'nın kızı Piroska arasında gerçekleşecek evliliğe dâir bir anlaşma ile Macaristan'la müttefik olmuştur. Çünkü Bohemund'un kuzeni Roger, Macarlar'la evlilik yoluyla bir ittifak tesis etmişti. Bohemund'un da aynı şekilde Macar kralıyla anlaşma sağlayabileceğinden endişelenen Aleksios, oğlu İoannes'le nişanlanan Piroska'nın 1105 yılı baharı

25 Kazhdan, "Komnenos...", s. 1143.

26 Hill, *a.g.e.*, s. 71.

27 Macar prensesi Piroska, Irene adını 1105 yılında Bizans'a geldikten sonra almıştır. Bkz.: Magdalino, *a.g.e.*, s. 29-30, 204-205; John Julius Norwich, *Bizans (Gerileme ve Çöküş Dönemi: 1082-1453)*, C. III, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2013, s. 82.

28 Árpád Hânedanı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Ferenc Eckhart, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 1-78; Ayrıca bkz.: Alexander P. Kazhdan ve János M. Bak, "Árpáds", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 185.

29 İngilizce literatürde *Ladislav*, *Ladislaus* *Lazaro* şeklinde geçmektedir.

30 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17, 225; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 4 n. 1; Magdalino, *a.g.e.*, s. 80; Andrew B. Urbansky, *Byzantium and the Danube Frontier*, New York, 1968, s. 53; Eckhart, *a.g.e.*, s. 2 vd., 39, 267; Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009, s. 142; Paul Magdalino, "The Empire of the Komnenoi (1118-1204)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, haz. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, 2008, s. 631.

başlarında başkent Konstantinopolis'e getirilmesiyle, Macar kralının yeni müttefiki Bizans'a sadık kalmasını sağlayacak değerli bir rehine elde etmiştir. Bu şekilde oluşan Bizans-Macar ittifakı özellikle de Kuzey Balkanlar'daki güç dengelerini bütünüyle değiştirecekti.³¹

Ioannes Komnenos ile Piroška'nın 1105 yılında gerçekleşen evliliği, her ne kadar siyasî olsa da Piroška'nın ölümüne kadar süren 30 yıllık mutlu bir evlilik olmuştur. Evlendikten sonra Irene adını alan Piroška, 1106 yılında dünyaya gelen Aleksios ve Maria adlarında biri kız biri erkek ikiz çocuklarının ardından en küçükleri Manuel olan Andronikos, Anna, Isaakios, Theodora ve Eudokia adlarında üçü kız üçü erkek olmak üzere 6 çocuk daha dünyaya getirmiştir. Bununla birlikte İmparatoriçe Irene, mütevazı hayat tarzıyla dikkat çekmiş; imparatorlukta sahip olduğu geniş imkânlarla rağmen aşırı lüksten hep kaçınmış, hayatı boyunca zamanının büyük bir kısmını muhtaç insanlara yardım ederek geçirmiştir. Dini bütün yönü ile de dikkat çeken Irene, muhteşem bir bina olan *Pantokrator* Manastırını³² inşa ettirerek ardında önemli bir eser bırakmıştır.³³

31 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17; Magdalino, *a.g.e.*, s. 29-30; Stephenson, *a.g.e.*, s. 180-181, 199; Carlile Aylmer Macartney, *Hungary: A Short History*, Edinburgh, 1962, s. 22. İmparator I. Aleksios Komnenos'un gayretleri neticesinde prens Ioannes Komnenos ile Macar prensesi Piroška'nın evliliği sayesinde kurulan Bizans-Macar ittifakı uzun yıllar devam etmiştir. Ancak 1125'te Macar kralı I. Géza (1074-1077)'nin oğlu olan kaçak Macar prens Álmos'un İmparator II. Ioannes tarafından İstanbul'da misafir edilmesi üzerine bu ittifak bozulmuş ve taraflar arasında savaş patlak vermiştir. 1128 yılında Belgrad ve Braniçev'o'yu tahrip eden Macarlar, imparatorluk kuvvetleri karşısında varlık gösteremeyerek geri çekilmişler ve barış antlaşması imzalamak zorunda kalmışlardır. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17, 225, 235 n. 9; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 9, 9 n. 17; Nicetas Choniates, *Historia*, çev. Harry J. Magoulias, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, Detroit: Wayne State University Press, 1984, s. 11, 12; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 11-12; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 349-350; Magdalino, *"The Empire of the Komnenoi..."*, s. 631; Maximilian Lau, "Piroška-Eirene, the First Western Empress in Byzantium: Power and Perception", *Piroška and the Pantokrator, Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*, haz. Marianne Sághy, Budapest, 2018, s. 143.

32 Bugünkü adı ile Zeyrek Kilise Camii. Günümüzde İstanbul'un Fatih ilçe sınırları içerisinde Haliç'e hâkim bir tepenin (şehirin dördüncü tepesi) üstünde geniş bir arazinin üzerinde kurulmuş olan Pantokrator Manastırı. Birbirine paralel ve bitişik üç kiliseden meydana gelen büyük bir yapıdır. Manastırın yapımını başlatan İmparatoriçe Irene (Piroška), sadece *Hristos Pantokrator* adlı kilisenin yapımı tamamlandığında hayata veda etmiş, bu yüzden binanın geriye kalan kısmı kocası İmparator II. Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından tamamlanmıştır. 1124 yılı dolayında inşa edilmeye başlanan manastırın, 1136 yılı Ekim ayında İmparator II. Ioannes tarafından yazdırılan ve kuruluş ilkelerini belirten, *typon* denilen bir çeşit vakfiyesi mevcuttur. Komnenos ailesinden II. Ioannes ve eşi Irene (Piroška), I. Manuel Komnenos ve eşi Bertha von Sulzbach buraya defnedilmişlerdir; Palaiologos Hânedanı'ndan iki imparatorun, II. Manuel (1391-1425) ve VIII. Ioannes'in (1425-1448) mezarları da burada bulunmaktadır. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından medrese haline getirilen manastır, İstanbul'un Osmanlı dönemine ait ilk eğitim kurumu olmuştur. Medresenin müderrislerinden "Zeyrek" lakaplı Molla Mehmet Efendi, yapının Osmanlı dönemine ait adının kaynağıdır. Binanın medrese işlevi ile birlikte cami halinde de kullanıldığı Fatih Vakfiyelerinde açıkça ifade edilmiştir. Bkz.: Hayri Fehmi Yılmaz, "Zeyrek Kilise Camii", *DİA*, C. XLIV, s. 377-378; Alice Mary Talbot, Anthony Cutler, "Pantokrator Monastery in Constantinople", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1574; Nancy Sevcenko, "The Tomb of Manuel I Komnenos, Again", *On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim (Birinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 25-28 Haziran 2007, İstanbul)*, haz. Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları, 2010, s. 609-610; Magdalino, *"The Empire of the Komnenoi..."*, s. 634; Elizabeth Jeffreys, "The Sebastokratorissa Irene as Patron", *Female Founders in Byzantium and Beyond*, haz. Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Köln, 2014, s. 179, 192, 179 n. 17.

33 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 9, 4 n. 1; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17; Magdalino, *a.g.e.*, s. 204; Alex Rodriguez Suarez, "The Life and Reign of John II Komnenos (1087-1143): A Chronology", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. XIX.

3. Manuel Komnenos'un Prenslik Döneminde Katıldığı Savaşlar

Babası II. İoannes Komnenos'un imparator olduğu yıl olan 1118'de dünyaya gelen Manuel'in prenslik yılları; doğumundan, imparatorluk tahtına sahip olduğu 1143 yılına kadar geçen 25 yıllık süreci kapsamakta ve aynı zamanda babasının imparatorluk dönemine de tekabül etmektedir. İmparator II. İoannes 1122 yılında en büyük oğlu Aleksios'u kendisine halef tayin ederken diğer üç oğlu Andronikos, İsaakios ve Manuel'i de *sebastokrator* unvanı ile onurlandırmıştı. İmparatorluk tahtına çıkacağı 1143 yılına kadar bu unvanı kullanan Manuel, ağabeyleri gibi mükemmel bir eğitim görürken, yine mensup olduğu hânedanın diğer erkek üyeleri gibi öncelikle iyi bir asker olarak yetişmiş, neredeyse çocuk denecek yaşlarda babasının yanında seferlere katılmaya başlamıştır. Onun katıldığı kesin olarak bilinen ilk sefer II. İoannes'in 1139 yılının Aralık ayı sonlarında Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve civarlarında hüküm süren Türkmen hânedanı Dânişmendlilere (1071-1178) karşı gerçekleştirdiği *Neokaisareia* (Niksar) Seferi'dir. Manuel bu harekâta gösterdiği cesaretle tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Niksar'da Bizans ve Türk kuvvetleri arasında çatışmalar devam ederken bir ara babasından habersiz mızrağını sallayarak üstün durumda olan düşman ordusunun üzerine cesurca atılan Manuel, bu cüretkâr hareketiyle bütün orduyu etkilemiş ve askerleri düşman karşısında cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine olağanüstü bir enerjile hareket eden Bizans askerlerinin bir kısmı onu taklit ederek düşmana saldırmış, bir kısmı da onun muhafızlığını yapmıştır; çünkü oğlunu korumakla imparatora hizmetlerin en büyüğü yapılmış olacaktı. İmparator çarpışma sona erdikten sonra oğlu Manuel'i cesaretinden dolayı ordunun önünde övmüş, hatta ona "*Roma ordusunun kurtarıcısı*" unvanını vermiştir. Ancak çadırına çekildikten sonra, emri olmadan düşmanın üzerine atıldığı için hafif bir şekilde de olsa onu cezalandırmıştır. Manuel muhtemelen babasının bundan önceki seferlerine de en azından bazılarında katılmıştır, ancak Niksar Seferi esnasındaki dikkat çekici hareketiyle, savaşta yer alan bir asker olarak ilk kez kayıtlara geçmiştir. Manuel bu sırada muhtemelen 21 yaşında idi.³⁴

1139-1140 yıllarında gerçekleşen ve Bizans açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlanan Niksar Seferi'nden sonra İmparator II. İoannes, ömrünün son yıllarındaki bütün seferlerinde Manuel ile diğer oğullarını yanında bulundurmuş ve uygulanacak stratejiler hakkında sık sık onların da görüşlerini almıştır. Niksar kuşatmasını kaldırdıktan sonra 1140 yılı Ocak ayı ortalarında başkent Konstantinopolis'e dönen imparator, Bizans ordusunun Niksar Kalesi'nden yenilgi ile çekilmesinden istifade eden Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un (1116-1155) *Sozopolis*'i (Uluborlu) işgal ettiğini, hatta Antalya'ya kadar ilerlediğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Antalya ile başkent arasındaki yolu açarak bu güzergâhın emniyetini sağlamak amacıyla bütün

34 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 18-19, 78; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 25 vd., 81; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 11, 23, 25; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 11, 26; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, C. VIII, s. 471; Ferdinand Chalandon, "The Later Comneni: John (1118-1143), Manuel (1143-1180), Alexius II (1180-1183), Andronicus (1183-1185)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previté Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 360; Magdalino, *a.g.e.*, s. 434; Vryonis, *a.g.e.*, s. 158; Norwich, *a.g.e.*, C. III, s. 94.

ordusu ile birlikte sultana karşı sefere çıkmıştır (1141). Ancak Sozopolis'e gelen İmparator II. Ioannes Türklerin bölgeyi terk ettiğini görmüştür. İmparatorun harekete geçtiği haberi alan Selçuklu ordusu ise Sozopolis'i almadan geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Ege bölgesini aşarak Antalya'ya gelen imparator civardaki bölgenin emniyetini sağlamak ve Selçuklulara tabi olan bazı Bizanslıların Türklerle ilişkilerini kesmek için harekete geçmiştir. Özellikle *Pusguse/Pousgouse*³⁵ (Beyşehir) Gölü üzerindeki adalarda yaşayan ve Türk kültürünün etkisinde kalan Rum ahaliden Selçuklular ile bütün ilişkilerini kesmelerini,³⁶ aksi takdirde eskiden beri Bizans'a ait olan gölü terk etmelerini istemiştir. Fakat bu adalarda yaşayan Bizanslılar imparatorun taleplerini yerine getirmedikleri gibi, üstelik kendisine karşı hakaret dolu sözler sarf etmişlerdir. Bunun üzerine askerlerini adalar üzerine sevk eden imparator, şiddetli fırtınadan dolayı çok zayıf vermiş olsa da sonunda göldeki adaları ele geçirmiştir.³⁷

İmparator buradan, Manuel ve diğer oğullarının da içinde bulunduğu ordusu ile birlikte, imparatorluğa karşı saldırgan hareketler sergileyen Antakya Prinkepsi Raymond'a (1136-1149) karşı *Isaura*'ya³⁸ (Kilikya) doğru yola çıkmıştır. Ordu Antalya'ya vardığında imparatorun yaşça en büyük oğlu Aleksios burada hayata veda etmiştir (1142). Cenazesi kardeşleri Andronikos ve Isaakios tarafından deniz yoluyla başkent Konstantinopolis'e götürülürken yolda Andronikos da ölmüş, böylece imparatorun yanında sadece en küçük oğlu Manuel kalmıştır. İmparator II. Ioannes, bu beklenmedik felaketlere rağmen başkente dönmediği gibi planlarında da herhangi bir değişiklik yapmamış, oğlu Manuel ile birlikte Kilikya yönünde ilerleyişine devam etmiştir (1142). Suriye savaşlarında Kilikya'yı üs olarak kullanan II. Ioannes, burada gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Kuzey Suriye'nin yolunu tutmuştur. Babası I. Aleksios'un politikasını devam ettirerek Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni (1098-1142) itaat altına alma hedefiyle hareket eden II. Ioannes'in bu girişimi, bölgeye düzenlediği ikinci seferi olmuştur. 1137 yılında başlattığı ilk seferi sırasında Kilikya'nın belli başlı şehirlerini zapt ederek buradaki Ermenileri kendisine tabi kılmış, Antakya ve Urfa Haçlı hükümdarlarıyla da bir anlaşma yapmıştı; fakat bu anlaşma

35 Antik adı *Skleros*'tur. Ortaçağ'da *Karalis* Gölü olarak da zikredilmektedir. Bkz., Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 52, 240 n. 39; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 49.

36 Modern tarihçiler inandırıcı bulmasalar da Konya'ya gün içinde gidiş-geliş yapabilme mesafesinde olan bu adalarda yaşayan Bizanslılar Türklerle özellikle yoğun bir şekilde sürdürdükleri ticarî faaliyetlerden dolayı sürekli temas halinde olmuş, kurulan iyi ilişkiler sonucunda zamanla onların geleneklerini benimsemişlerdi; hatta Selçukluların selamlaşma sözcüğü olan "*Selamün Aleyküm*" ifadesini kendi dillerinde *Salamalek* şeklinde telaffuz ederek bu şekilde selamlaşmaya başlamışlardı. Bizanslılar *Salamalek* kelimesini XII. yüzyılın sonlarında başkente dahi getirmişlerdi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 19-20, s. 20 n. 50; Işın Demirkent, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 81; Kazhdan ve Epstein, *Change in Byzantine*, s. 259; Cyril Mango, *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 96.

37 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 19, 19 n. 49; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 24-25; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017, s. 203; Faruk Sümer, "Mesud I", *DİA*, C. XXIX, s. 340; Salim Koca, *Türkiye Selçuklular Tarihi: Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a (1071-1220)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2016, s. 149; Nevra Necipoğlu, "Turks and Byzantines: Eleventh – Twelfth Centuries", *The Turco-Anatolian Symbiosis*, Part II-F, 2006, s. 2.

38 Çukurova'ya tekabül eden Kilikya içerisinde bulunan *Isaura* bugünkü İçel bölgesidir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 14; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 21.

Haçlılar tarafından uygulanmamıştır. Antakya Haçlı Prinkepliği'ni başkente bağlama, oradan da Kudüs'e gitme niyetinde olan İmparator II. İoannes, bu kez hedefini gizli tutmuştu. Eylül 1142'de Bagras Kalesi önüne ulaştıktan sonra Antakya prinkepsine haber gönderip daha önceki anlaşmalarına uygun olarak şehrin kendisine teslimini istemiştir. Bu talebi reddedilince de baharda şehri zorla itaat altına almak için hazırlıklara başlamak üzere 1143 yılının ilk aylarında Tarsus'a doğru çekilmeye başlamıştır. Kamp yerine ulaşıncı Toroslarda avlanmaya çıkan II. İoannes'in zehirli bir okla yaralanması ölümüne yol açacaktır.³⁹

4. Manuel Komnenos'un İmparator İlan Edilişi (5 Nisan 1143)

II. İoannes 1142 yılının sonlarına doğru Doğu'ya düzenlediği son seferde Antakya'da uğradığı hayal kırıklığı üzerine 1 Nisan 1143 günü Kilikya topraklarına çekilmiş ve *Anazarbos*⁴⁰ yakınında bulunan *Korakon Nossiai* adındaki iki dağın arasında uzanan geniş vadide ordugâhını kurmuştu. İmparator burada aynı gün ava çıktığında büyük bir talihsizlik yaşamıştır; İoannes, karşısına çıkan bir yabandomuzunu kovalayarak göğsüne bir mızrak saplamış, ancak şiddetle karşı koyan hayvanın öne doğru atılarak debelenmesi üzerine imparatorun halen tutmakta olduğu mızrak gevşeyerek hayvanın göğsünden çıkmış ve imparatorun yanında bulunan içi zehirli oklarla dolu kuburluğa çarpmıştır. Bu şekilde ters dönen kuburluktan düşen zehirli okların biri imparatorun bileğine denk gelmiş, bir rivayete göre son iki parmağının arasındaki dokuyu delmiş ve imparatoru yaralamıştır. Muhtemelen saniyeler içerisinde olup biten bu olay üzerine İmparator II. İoannes, köpüklü kan sızdıran yarasının üzerini ayakkabısından koparttığı bir deri parçası ile kapatarak kanamayı durdurmaya çalışmış ve böylece yarasına hatalı bir müdahalede bulunmuştur. Akşama doğru çadırına dönen imparatorun yarası ertesi gün şişmeye başlamış, kısa süre içerisinde de yerini dayanılmaz acılara bırakmıştır. Doktorların müdahaleleri fayda etmezken durumu daha da kötüleştirmiş ve şişlik bütün kola yayılmıştır.

39 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 20, 21, 21 n. 54; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 14, 24-26; Süryânî Mihâil, *Süryânî Patrik Mihâil'in Vekayinâmesi (İkinci Kısım, 1042-1195)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1944, s. 121; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000³, s. 295; Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi (Türk Fütuhâtı Tarihi: Metinler ve Vesikalar, 889-1169)*, çev. Hrand Der Andreasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1937, s. 202-203; Simbat, *Başkumandan Simbat'ın Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1946, s. 53, 54; Simbat, *a.g.e.*, çev. Bedrosian, s. 73, 74; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 350; Magdalino, *a.g.e.*, s. 37, 41; Angeliki Papageorgiou, "The Political Ideology of John II Komnenos", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 46; Birkenmeier, *a.g.e.*, s. 88.

40 *Anazarba*, *Anazarbe*, *Anavarza*, *Anazarb*, *Anazarbus*, *Aynzarba* ve *Ain Zarbâ* adları ile de bilinen bu antik kent bugünkü Çukurova ve çevresini ifade eden Kilikya bölgesinde, *Pyramus* (Ceyhan) Nehri'nin kolları üzerinde kurulmuştu. Günümüzde Adana ili sınırları içerisinde bulunan bu tarihî yerleşim yeri, şimdiki adı "*Dilekkaya*" olan "*Anavarza*" köyüne tekabül etmektedir. Bkz.: Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 15, 374 n. 62; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 293; Simbat, *a.g.e.*, çev. Andreasyan, s. 53, 53 n. 3; Sirarpie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilicia Armenia", *A History of Crusades*, haz. Kenneth M. Setton, C. II, Philadelphia, 1962, s. 635; Charles Texier, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, çev. Ali Suat, C. III, Ankara: 2002, s. 28, 28 n. 89; Kevork Kalloshyan, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60 (2004), s. 1, 3; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, C. I, Ankara, 1959, s. 62-63.

İyileşmesine dâir bütün ümidini kaybeden imparator, doktorların kolunu kesme önerilerini reddetmiş ve yatağında adeta ölümü beklemeye başlamıştır. 4 Nisan günü herkese çadırının kapısını açan ve hazırlanan yiyecek-İçeceklerden ikramlarda bulunan imparator, yalnız kaldığı anda ise yerine kimi imparator tayin edeceği konusunda düşünmüş ve en sonunda, hayatta kalan iki oğlundan Manuel'de karar kılmıştır. Durumunun ciddiyetinin farkında olan imparator kısa bir süre sonra beraberindeki akrabalarını, dostlarını, kumandanlarını, soylularını, yüksek rütbe ve unvan sahibi kişileri çadırına çağırarak ve en küçük oğlu Manuel'i de yanında hazır bulundurarak, onu kendisine halef seçme konusundaki gerekçelerini detaylı bir şekilde anlattığı, ayrıca kendi hayatı ve imparatorluk dönemi hakkında da önemli malumat içeren bir hitabette bulunmuştur.⁴¹

İmparator, yakındaki kaçınılmaz ölümünün ardından yerini alacak olan varisin hayatta kalan oğulları Isaakios ve Manuel'den biri olacağını, ilk doğan oğula en yüksek makamı vermenin bir gelenek olduğunu ancak liyakat söz konusu olduğunda bu geleneğin önemi olmayacağını, hatta birçok peygamberin kardeşinden veya kardeşlerinden sonra doğduğunu, dolayısıyla hayati önem taşıyan meselelerde geleneksel buyrukların yerine, her bakımdan insanoğlundan üstün olan Tanrı'nın hükümlerini taklit etmeyi tercih edeceğini dile getirdikten sonra; her iki oğlunun da erdemli, bedenlen sağlıklı ve güçlü olup yüksek soyluluğa ve derin bilgeliğe sahip olduğunu, ancak son doğan oğlu Manuel'in imparatorluğu daha iyi idâre edeceğini düşündüğünü, büyük oğlu Isaakios'un ise tez canlı doğası neticesinde bazen hataya düşebileceğini söylemiş, Manuel'in ise uysal, itaatkar, söz dinler ve yararlı olanı hemen kabullenir bir yapıda bulunduğunu ve bu yüzden imparator olarak Manuel'i seçtiğini ifade etmiştir. Yanındakilere, Manuel'i Tanrı tarafından kutsanmış hükümdar ve seçilmiş imparator olarak kabul etmelerini emretmiştir.⁴² Ölüm döşegindeki II. İoannes'in yanında toplanan Bizanslı askerler ve ileri gelenler imparatorun neden büyük oğlu Isaakios değil de Manuel'in imparator olması gerektiğini açıklayan bu uzun hitabetini gözyaşlarıyla birlikte dinledikten sonra önerisini kabul etmişler ve Manuel'in imparator oluşunu veraset kanununa uygunmuş gibi sevinçle karşılamışlardır. Bu arada Manuel, çok sevdiği babasının göğsüne başını koymuş ve uzun süre gözyaşı dökmüştür. Sonrasında imparator sözlerini Manuel'e yönelterek tavsiyelerini dile getirdikten sonra onu

41 Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 26-27; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 23-24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 20-23; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 26-29; Ebü'l-Farac, *a.g.e.*, C. II, s. 377; Chalandon, "The Later Comneni...", s. 361; Honigmann, *a.g.e.*, s. 131; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 351; Demirkent, "Komnenos Hânedanının...", s. 56; Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu*, çev. Mansel, C. I, s. 417; Robert Browning, "The Death of John II Comnenus", *Byzantion*, C. XXXI, 1 (1961), s. 229.

42 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 24-26. İmparator II. İoannes'in oğlu Manuel'i kendisine halef tayin ettiği hitabetin tam metni için bkz.: Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 24-26; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 27-30. II. İoannes'in bu konuşması Kinnamos'un eserinde de yer almıştır, ancak Niketas'ın çalışmasındaki kadar detaylı değildir; hitabetin Kinnamos'taki anlatımı için bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 22-24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 29-30.

imparatorluk filetosu (bandaj) ile taçlandırıp kenarı mor renkle çevrelenmiş *paludamentumu*⁴³ omuzlarına koymuştur. Ardından askerî birlikler ve soylular Manuel'i imparator ilân etmişler ve yeni muktediri yüksek sesle alkışlamışlardır. Bunun üzerine Kitab-ı Mukaddes getirilmiş ve ordu mensupları da dâhil orada bulunanların tümü iyi niyetlerini, Manuel'e bağlılıklarını ve sadakatlerini İncil'in huzurunda teyit etmişlerdir.⁴⁴ İmparator II. İoannes Komnenos bu hadiselerden birkaç gün sonra 8 Nisan 1143 günü, imparatorluk başkentinden uzakta, Kilikya'da bulunan *Anazarbos*'ta ölmüş; böylece, 15 Ağustos 1118 tarihinde hâkimi olduğu imparatorluğu 24 yıl 7 ay 25 gün idâre ettikten sonra hayata veda etmiştir.⁴⁵

İmparator II. İoannes'in yaşça daha büyük oğlu İsaakios hayatta iken en küçük oğlunu imparator ilân etmesinde, Manuel'in sahip olduğu üstün meziyetlerinin yanında, hitabetinde de yer verdiği bazı mistik olayların da etkisi yok değildi. Aslında imparator diğer iki oğlu da hayatta iken yaşça en büyük oğlu Aleksios'u 1122 yılında 16 yaşında iken kendisine halef tayin etmiş ve müşterek imparator ilân etmişti. Bununla birlikte, en küçük oğlu Manuel doğduktan sonra imparatorluğun bu çocuğa nasip olacağına dâir kehanetler, rüyalar ve söylentiler de etrafa yayılmıştı. Örneğin, daha çok ormanlık ve dağlık yerlerde yaşayan, aynı zamanda sarayla da bağı olan *Galilaialı* keşiş bir defasında vaaz vermek üzere II. İoannes'in huzurunda bulunurken imparatorun oğulları kendisine doğru yaklaştığında diğerlerine sıradan insanlarmış gibi davranmış, Manuel'e ise yaklaşarak ve saygı göstererek konuşmuştu. Bu dikkat çeken hareketin üzerine imparator kendisine neden böyle yaptığını sorduğunda ise keşiş, "*Çünkü oğullarınızın içinde sadece Manuel bana imparator gibi göründü,*" sözleriyle cevap vermişti.

43 *Chlamys* adı ile de bilinen *paludamentum*, sağ omuz üzerinde yine sağ kolu açıkta bırakacak şekilde *fibula* denilen broşla tutturularak sabitlenen uzun bir pelerindir. Giyenlerin buldukları konum ve makamlarına bağlı olarak beyaz da dâhil çeşitli renklere sahip olan, ayrıca kenarı kıymetli taşlar ve incilerle çevrelenmiş modelleri de bulunan *paludamentum*ların mor renkli ve altın *tablionlu* yâni ön kısmına altın takılar tutturulmuş olanı ise imparatorlara özel modeli olup, imparatorların taç giyme törenlerinde omuzlarına konulurdu. İmparatorun aile üyeleri ise üzeri kartal figürleri ile süslenmiş pelerinler giyerlerdi. Bkz.: Alexander P. Kazhdan ve Nancy Patterson Ševčenko, "Chlamys", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 424.

44 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 26-27; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 30; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 30-31; Ioannis Stauraitis, "Narratives of John II Komnenos' Wars: Comparing Byzantine and Modern Approaches", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 26.

45 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 27; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 30-31; İbnü'l-Kalânisî, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn Al-Qalanisi*, çev. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, London, 1932, s. 264; Süryânî Mihâil, *a.g.e.*, s. 121, 121 n. 1, 124; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 296; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, çev. Peter William Edbury, John Gordon Rowe, *William of Tyre (Historian of Latin East)*, Cambridge, 1988, s. 139; Chalandon, "*The Later Comneni...*", s. 361; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 351; Charles M. Brand, Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "John II Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1046-1047; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s. 184; II. İoannes'in imparatorluk süreci Kinnamos'un ifadesine göre ise "25 yıl 7 ay"dır. Bununla beraber, söz konusu tarih aralığı hakkında ilim âlemince Niketas'ın verdiği bilgi, yâni "24 yıl 7 ay 25 gün" kabul görmektedir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24, 24 n. 57; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 30-31; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 27.

Ayrıca Manuel'e bir ara rüyasında bir kadın görünmüş, saygın yüzlü ve koyu renkli kıyafetli bu kadın ellerinde tuttuğu ve sadece imparatorların giyme hakkı olan mor renkli ayakkabıları Manuel'e uzatmış, bunları giymesini ve diğerlerini çıkarmasını isteyerek Manuel'in ayağında-ki *sebastokrator*ların giydiği mavi pabuçları işaret etmişti. Tam bu esnada uyanan ve rüyanın etkisinden kurtulamayan Manuel, rüyasında kendisine gösterilen mor ayakkabıları yanında bulamayınca korkuya kapılarak bir çocuk gibi⁴⁶ ağlamaya başlamıştı. Nitekim bunlara benzer kehanetler ve rüyalar İmparator II. İoannes'in zihnini ziyadesiyle meşgul etmekteydi. Ancak başlangıçta değişmesi gayrimümkün gibi görünen şartlar zaman içerisinde oluşmuştur: Yukarıda da bahsedildiği üzere, vaktiyle imparatora halef tayin edilen en büyük oğul Aleksios'un 1142 yılında Antalya'da ani ölümü üzerine ikinci ve üçüncü oğullar Andronikos ve İsaakios onun cenazesini deniz yoluyla başkent Konstantinopolis'e götürmekle görevlendirilmiş, yolculuk sırasında da Andronikos ölmüştü. Kendisi Kilikya'da ölüm döşeğinde iken başkentte bulunan İsaakios ile yanında bulunan Manuel'i taht için teraziye koyan İmparator II. İoannes, imparatorluk için birçok bakımdan Manuel'i daha uygun bularak onda karar kılmıştır. Böylece imparatorun yerine, selefinin bizzat kendisi tarafından yerine tayin edilen Manuel geçmiştir.⁴⁷

Görüldüğü üzere, Manuel Komnenos'un imparator ilân edilişi beklenmedik bir şekilde ve olağanüstü şartlarda gerçekleşmiş, bu önemli tarihî olayın resmî kutlamaları da İmparator II. İoannes'in ölümünden önce başlamıştı. Belirtmek gerekir ki imparatorun, hayatının sonuna yaklaştığını hissederek oğlu Manuel'i imparator ilân edişine dâir hitabet metni ve sunumu da dâhil olmak üzere bütün bu protokol aktivitelerini tertipleyen ve uygulanmasını sağlayan kişi ise *Megas Domestikos* İoannes Aksukhos idi. Manuel'in imparator olarak tanınması ve II. İoannes'in ölümünden önce yanında bulunanların yeni imparatora sadakat yemini etmesi önemli idi. Aksukhos'un bu stratejisi, rakip taht iddialılarının ve muhtemel isyanların en başından önüne geçme; yani, Manuel'in ağabeyi İsaakios'un ve diğer hânedan üyelerinin kendilerini tahta daha lâyük olduklarını ileri sürerek halkı kendi etraflarında toplama ihtimaline imkân vermemek amacıyla geliştirilmişti. Aksukhos'un imparatorluk için hayatî önem taşıyan görevleri ve görevlerinin ötesinde verdiği hizmetler, 1150 yılına kadar yani Aksukhos'un yaşlılığa bağlı vefatına dek devam edecektir.⁴⁸

5. İmparator Manuel Komnenos'un Kilikya'dan Başkente Varışı, Taçlandırılışı ve İmparatorluk Tahtına Çıkışı (Temmuz 1143)

Manuel Komnenos, babası İmparator II. İoannes Komnenos'un 5 Nisan 1143 günü açıkladığı vasiyeti ile Kilikya'da imparator ilân edilmiş, babasının üç gün sonra ölümü üzerine de

46 Burada geçen "*Bir çocuk gibi*" ifadesi, dönemin en önemli iki kaynağından birinde, Kinnamos'un eserinde görülmektedir. O halde Manuel bu rüyayı gördüğünde pek de çocuk denecek yaşta değildir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 26-27.

47 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 20, 20 n. 52, 21, 21 n. 53-54; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 26-27; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulas, s. 26-27.

48 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulas, s. 26-27; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 30; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 24 n. 56; Magdalino, *a.g.e.*, s. 434; Kazhdan ve Cutler, "*Axouch...*", s. 239.

onun yerine geçmişti; ancak, başkent Konstantinopolis'ten uzakta olduğu sürece imparatorluğu henüz yüzde yüz kesinlik kazanmamıştı. Çünkü yasal olarak imparatorluk hakkına sahip yaşça büyük kardeşi *Sebastokrator* Isaakios Komnenos başkentte bulunmakta ve Büyük Saray'da ikamet etmekte, hazineyi ve imparatorluk alâmetlerini istediği gibi kullanma imkânına sahip idi. Bu yüzden Manuel'in imparatorluğunun sağlamaştırılması için II. Ioannes'in ölüm haberi başkente ulaşmadan, öncelikle yaşça büyük oğul Isaakios Komnenos, sonra da diğer hânedan üyelerinden muhtemel muhalifler etkisiz hale getirilmeli, ayrıca kilisenin ve halkın desteği sağlandıktan sonra Manuel taçlandırılarak tahta oturmalı idi. Bu sebeplerden dolayı imparatorluk tahtına sahip olmak için başkentte türlü güçlüklerle karşılaşacağını bilen Manuel'in Kilikya'da imparator olarak ilk stratejisi bu yönde, önlem amaçlı olacaktı. Böylece Manuel, bu işlerin lâıyıkıyla üstesinden geleceğine inandığı *Megas Domestikos* Ioannes Aksukhos'u naibi olarak görevlendirdikten sonra onun yanına *Khartularios*⁴⁹ Basileios Tzintziloukes'i de katarak, kendisinin başkente girişi ve iktidarı ele alma merasimleri için başta güvenlik olmak üzere gerekli hazırlıkları yerine getirmeleri için önden başkente göndermişti. Diğer taraftan babasının cenaze işleri ile ilgilenen Manuel, imparatorun hayata veda ettiği yerde bir manastır inşa ettirmek de dahil olmak üzere cenaze merasimlerini tamamlamadan ve bölgedeki işleri yoluna koymadan Kilikya'dan ayrılmayacak, babasının vefatından itibaren 30 gün daha bölgede kalacaktı.⁵⁰

Kilikya'da babasının cenazesi ile ilgili yapılması gereken işleri yürüten Manuel, öncelikle İmparator II. Ioannes'in çıkartılan iç organlarını bölgedeki *K'aghrdik* denilen yere gömmüş, naaşın geriye kalanının bulunduğu tabutu da yanındaki diğer soylularla birlikte omuzunda taşıyarak *Pyramus/Pyramos*⁵¹ Nehri'nde demirlemiş vaziyette bulunan *dromon*ların birine⁵² götürmüştür ve yerleştirmiştir. İmparatorun cenazesini taşıyan Bizans donanma filosu nehrin üzerinden Akdeniz'e açılarak başkente doğru ilerlerken, Manuel bölgedeki Bizans ordugâhını kaldırmış ve ordunun başına geçerek Anadolu'nun Türk hâkimiyetindeki toprakları üzerinden,

49 Geç Roma döneminde 326 yılından itibaren varlığı bilinen *khartularios* unvanına sahip kişiler, imparatorluk idâresinde belli bir görevi değil de çeşitli bazı görevleri icra eden orta düzey bir devlet memuru idiler. Görevleri arasında hazineye bağlı bazı malî işler yanında merkez ve eyalet yönetimlerinde veri arşivleme işi gösterilebilir. Yine imparatorluk hazinesine bağlı arşivleme dairesi başkanı olarak da görev yapmışlardır. X. yüzyılın sonlarından itibaren savaş sahalarında, *tema* ve *tagma*'larda orta düzey kumandan olarak da görev yapmaya başlayan ve yine bu tarihten itibaren *mezas* sıfatını da alan *khartularios*ların askerî görevleri XII. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. XIII. yüzyıldan itibaren ise, imparatorun atına öncülük ve rehberlik eden *protostratorlar* gibi yüksek rütbeli bir saray görevlisi olarak varlığını devam ettirmiştir. Bkz.: Alexander P. Kazhdan, "Chartoularios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 416; Theophanes, *a.g.e.*, s. 689; Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California: Stanford University Press, 1995, s. 102, 112; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 241 n. 51.

50 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 27-28; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşiltan, s. 33-34; Chalandon, "The Later Comneni...", s. 364-365; Rodriguez Suarez, "The Life and Reign...", s. XXI; Norwich, *a.g.e.*, C. III, s. 98.

51 Çukurova'nın iki ana hayat kaynağından biri olan Ceyhan Nehri. Diğer ise, Seyhan Nehri'dir. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 28; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33.

52 Savaş gemileri. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33.

daha doğrusu *Phrygia*⁵³ yolu ile *Attaleia* (Antalya)-*Khonaia*⁵⁴ güzergâhını takip ederek Konstantinopolis'e doğru yol almaya başlamıştır. Manuel Komnenos, bu sırada Sultan I. Mesud'un Dânişmendli Aynüddeve'nin elinde bulunan Malatya'yı kuşatmakla meşgul olduğunu da fırsat olarak görmüş olsa gerek, bu yürüyüş için Türklerden herhangi bir izin almamış, sanki Bizans İmparatorluğu topraklarından geçiyormuş gibi hareket etmiştir. Manuel'in bu tasarrufuna hidetlenen Sultan Mesud Malatya kuşatmasını kaldırıp imparatorun yolunu kesmek için hızla yürüyüşe geçtiyse de imparator Selçuklu topraklarını çoktan terk etmiş bulunduğundan bu girişiminde başarılı olamamıştır. Manuel ve ordusunun yolculuğu esnasında Türklerden herhangi bir karşı hareket görülmezken dönemin kaynakları Türklerin, yeni Bizans imparatoru Manuel Komnenos ve ordusunu şaşkınlık ve hayranlıkla izlediklerini, onu babası II. İoannes'den daha cesur bulduklarını ve bu yürüyüş esnasında Bizanslıların karşısına çıkmaya cesaret edemediklerini kaydetmişlerdir. Bununla beraber Manuel ve Bizans ordusu Türk topraklarında Konstantinopolis'e doğru ilerlerken *Khonai* (Honaz) bölgesinde Türklerle ilgili enteresan bir hadise yaşanmıştır: Manuel'in baba tarafından kuzeni Andronikos Komnenos (I) ve Manuel'in ağabeyi Andronikos'un kızı Maria ile evli olan Theodoros Dasiotes orduya av eti getirmek için ava çıkmışlar, ordunun yürüyüş yolundan saparak uzaklaşınca ansızın Türkler tarafından esir edilmişler ve Konya'ya, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un yanına götürülmüşlerdi. Manuel ise düşmanın eline düşen akrabalarını esaretten kurtarmak için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Hedefinden şaşmadan yolunda ilerlemenin en doğrusu olduğunu, aksi takdirde türlü tehlikeler içerisine düşebileceğini düşünerek yoluna devam etmiş, Türklerin eline esir düşen akrabalarını kurtarmak için bir imparator sıfatıyla gerektiği gibi ilgilenememiştir. Bununla birlikte yeni imparator tutsak akrabalarını ileriki tarihlerde kurtuluş bedeli dahi ödemedi sağ salim kurtaracaktır.⁵⁵

- 53 Frigya. Coğrafi olarak Orta Anadolu'nun platoları ile Ege düzlükleri arasında bulunan, engebeli bir arazisi olmakla birlikte içinden geçen yoldan dolayı stratejik öneme sahip dağlık bölgenin antik adıdır. 297 yılından IV. yüzyılın başlarına kadar *Caria*'ya (Karya) bağlı bir eyalet olarak var olmuştur. Daha sonra ikiye ayrılan bölgenin batı kısmı *Phrygia Pacatiana* doğu kısmı ise *Phrygia Salutaris* adları ile anılmıştır. İmparator I. Iustinianus (527-565), *Phrygia*'nın eski idârecisine 536'da sivil ve askerî güce sahip *comes* rütbesini vermiş, ayrıca bölgedeki yerel ayaklanmaları bastırması için bir *biokolytes* atamıştır. Ancak imparator 553 yılında bölgedeki her iki makamı da kaldırmıştır. Daha sonra *Anatolikon* ve *Thrakesion* olmak üzere iki *tema*ya ayrılan ve bu şekilde varlığını sürdüren *Phrygia*, sınırlarında sürekli Türklerin saldırılarına maruz kaldığı XI. ve XII. yüzyıllarda, kapladığı coğrafyanın adının yanında bölgenin dinî yönünü de ifade etmiştir; zira *Phrygia*, ilk zamanlarında Hıristiyanlığın merkezi idi. Bölge, 1204 yılından sonra Bizans'ın son ileri karakolu konumunda iken düşmüş ve tarihe karışmıştır. Bkz.: Clive F. W. Foss, "Phrygia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1671. Frigya hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Ebru Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 1-273.
- 54 Antik adı *Kolossai*, Bizans dönemindeki adı ise *Khonai* olan bu şehir, bugünkü Denizli iline bağlı "Honaz" ilçesinin bulunduğu yere tekabül etmektedir. *Khonai* ayrıca, İmparator I. Manuel Komnenos dönemini anlatan iki kaynaktan birinin yazarı olan Niketas Khoniates'in de doğduğu yerdir. Zira yazar doğduğu yere atfıyla *Khoniates* soyadını almıştır. Bkz.: Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 100, 384 n. 493; Niketas, *a.g.e.*, çev. İşıltan, s. 123; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29 n. 5; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 237.
- 55 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33-34; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 28-29; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 30; Smbat, *a.g.e.*, çev. Bedrosian, s. 74; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 205; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 151-152.

Bu arada Manuel tarafından görevlendirilmiş olan Aksukhos ve Tzintziloukes süratle başkente ulaşip derhal gerekli tedbirleri alarak hazırlıklara başlamışlardı. Aksukhos ilk iş olarak, imparatorluk sarayında ikamet etmekte olan ve yeni gelişmelerden henüz haberdar olmayan *Sebastokrator* Isaakios Komnenos'u hile ile tutuklatırıp, vaktiyle annesi İmparatoriçe Irene (Piroska)'nin inşa ettirdiği Pantokrator Manastır kompleksinin içerisindeki zindana attırmıştı. Tutuklandıktan sonra babasının ölümünü ve kardeşi Manuel'in imparator olduğunu öğrenen Isaakios'un artık yapabileceği herhangi bir şey kalmamıştı. Sadece kendisinin ne kadar talihsiz olduğunu ve korkunç bir kaderle karşı karşıya kaldığını söyleyerek sızlanıyor, imparatorluk konusunda tüm dünyada geçerli olan kurala uyulması gerektiğini belirterek şu sözlerle sitem ediyordu: *"Aleksios, yaşça en büyüğümüz ve verasetin sahibi, ölüme yenik düştü ve hayata veda etti. Onu yaşça Andronikos izlemekteydi, Aleksios'un naşını deniz yoluyla buraya getirirken ağabeyinin hemen ardından ölüm onu da çekip aldı. Bu durumda imparatorluk hakkı benimdir. Hâkimiyet benim hakkımdır!"* Elinden başka hiçbir şey gelmeyen Isaakios bu tür sözlerle bağırıp çağırıyor, kapana kısırılmış bir kuş gibi çırpınıp duruyordu. Isaakios'un ardından Manuel'in en büyük ablası Maria Komnena ile evli olan *Caesar* Ioannes Rogerios'u⁵⁶ ve tehlike oluşturabilecek diğer birçok kişiyi de yakalatmış olan Aksukhos, böylece başkente Manuel'e karşı düzenlenmesi mümkün ayaklanmanın önüne geçmişti. Diğer yandan Manuel'in amcası olan Isaakios Komnenos da Manuel için diğer bir potansiyel tehlike idi; fakat o, II. Ioannes hayatta iken tahtı ele geçirme girişimlerinden dolayı tutuklanarak *Herakleia Pontike*'ye⁵⁷ sürgün edilmiş olup halen orada bulunmaktaydı.⁵⁸

Ioannes Aksukhos, Manuel şehre ulaşmadan başkentte yerine getirmesi gereken görevlerini mahirane bir şekilde ve süratle icra ederken saray muhafızları birliğinin sorumluluğunu üzerine almış ve bundan sonra da halkın Manuel'i imparator olarak kabul etmesi ve ruhban sınıfının desteğini elde etme meselelerine dikkatini vererek bu yönde girişimlere başlamıştı. Manuel Komnenos, Kilikya'da iken, Konstantinopolis'teki din adamları karşısında karşılaşacağı güçlükleri aşmada kullanması için iki adet imparatorluk vesikası hazırlamış ve Aksukhos'a teslim etmişti. Aksukhos, her ikisi de imparatorluk kırmızısı renkli harflerle yazılmış, midye kanına bastırılan altın mühürle mühürlenmiş ve mor renkli ipek ipliklerle bağlanmış olan bu mektuplardan birini Büyük Kilise (Ayasofya) mensubu din adamlarına vermiş ve böylece ruhban sınıfının desteğini elde etmişti. İmparatorluk mührü ile mühürlenmiş iki vesikanın biri olan bu mektup, Manuel'e desteklerine karşılık din adamlarına yıllık 200 gümüş para vaadini içermekteydi. Aksukhos'un elinde bulunan bu iki imparatorluk vesikası her bakımdan aynı özelliklere sahip olup, tek bir nokta da farklılık göstermekteydi. Birinde ödül 200 kilo ağırlı-

56 İmparator II. Ioannes'in en büyük kızı Maria ile evli olan Ioannes Rogerios, geçmiş ve soyu bilinmeyen bir Norman idi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 238 n. 13.

57 Bugünkü Karadeniz Ereğlisi. Bkz.: Alexander Mikaberidze, "Georgia", *The Crusades*, haz. Alan V. Murray, C. II, Oxford, 2006, s. 512.

58 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 17, 33-34, 37, 237 n. 4, 240 n. 31; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29, 30, 34, 27 n. 1, 30 n. 7, 34 n. 18; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 33-34; Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulis, s. 29-30.

ğında *gümüş* para iken, diğerinde ise aynı miktarda *altın* para yazıyordu. Manuel mektupları başkentteki duruma göre kullanılması için bu şekilde hazırlamıştı. Aksukhos görevini öyle maharetle yerine getirmişti ki *altın* yazılı mektubu devreye sokmadan *gümüş* yazılı mektupla ruhban sınıfının desteğini elde etmeyi başarmıştı.⁵⁹ Diğer taraftan İmparator II. İoannes'in cenazesini taşıyan *triremeler*⁶⁰ başkente ulaşarak demir atmışlardı; İmparatorluk Senatosu⁶¹ tarafından büyük bir merasimle karşılanan cenaze, Pantokrator Manastırı'na defnedilmiştir.⁶²

Başkentte bulunan Aksukhos ve yardımcısı Tzintziloukes, Manuel'in tahta çıkış sürecinde karşılaşılması muhtemel her türlü tehlikeye karşı güvenlik önlemlerini almışlar, yine bu süreçte gerçekleştirilecek törenlerle ilgili hazırlıkları da tamamlamışlardı. Böylece Temmuz ayı (1143) içerisinde güvenli bir şekilde Konstantinopolis'e girmiş olan İmparator Manuel Komnenos halk tarafından muhteşem bir şekilde karşılanmıştı. Kendisini sabırsızlıkla bekleyen coşkulu kalabalık Manuel'i görünce ellerini yukarı kaldırarak bir alkış tufanı koparmış, övgüler eşliğinde sevinç çığlıkları atarak yeni imparatorlarını selamlamıştı. Halk Manuel'in etrafını çember şeklinde sarmış ve saraya kadar aynı coşkuyla kendisine eşlik etmişti. Babasının imparatorluk yıllarında yürekli, cesur ve savaşçı bir ruha sahip oluşu, en büyük tehlikeleri bile korkusuzca göze alışığı gibi hayranlık uyandıran birçok meziyetinin yanı sıra düzgün fiziği ve gönül alıcı davranışlarıyla da insanlar üzerinde iyi bir izlenim bırakmış olan Manuel, prenslik döneminde de halkın sevgisini kazanmıştı. Bu yüzden başkent halkının Manuel'i imparator olarak kucaklaması zor olmamıştı. Maiyeti ve kendisini sevinçle karşılayan halkı ile birlikte atının üzerinde saraya ulaşan Manuel, sadece imparatorların geçtiği büyük kapıya geldiğinde, tam eşiği geçeceği sırada kendisini taşıyan heybetli Arap atı duraksamış, boynunu kamburlaştırarak yüksek sesle kişnedikten sonra toynakları ile yere hızlıca birkaç kez vurmuş, ardından da herhangi bir engelin olup olmadığını kontrol eder gibi ayağı ile yere birkaç daire çizdikten sonra gururlu bir eda ile ilerleyerek kapıyı geçmişti. Manuel'in atının sergilediği bu sürpriz gösteri dönemin falcıları tarafından "*müjdeli haberlere işaret*" olarak yorumlanmış, özellikle de atın yere çizdiği dairelerin Manuel'in uzun bir ömre sahip olacağına işaret ettiği ifade edilmiştir. Zira antik zamanlarda atların türlü hareketleri ve maskaralıkları geleceğe dâir alâmetler olarak görülmekte idi.⁶³

Manuel Komnenos Kilikya'dan İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak, sağ salim başkente giriş yaptığı ve halk tarafından imparator olarak alkışlandığı için derhal bir şükür ayini tertip ettirmiş ve bu vesile ile Tanrı'ya şükranlarını sunmuştur. Sonra da her ikisi de İsaakios adına sahip biri Pantokrator Manastırı'nda hapsedilmiş ağabeyi diğeri ise prangalara mahkûm sür-

59 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 29-30; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 33-34; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34, 35; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29-31.

60 *Trireme*: M.Ö. 650 yılı civarında Antik Yunan'da geliştirilen, Roma ve Bizans'ta da yüzyıllar boyu kullanılan *trireme*, her iki yanında üçer kat sıra kürekleri bulunan savaş gemisidir. Bkz.: Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 477.

61 Senato bu tarihlere idarî yetkililerin danışma konseyi idi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 237 n. 3.

62 Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 33; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 29.

63 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. XXI, 30-31; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 34-36.

gün amcası olan iki tutuklu *sebastokratoru* serbest bırakmaya karar vermiştir; önce ağabeyini saraya çağirtmiş ve iki kardeş kucaklaşmıştır. Sonra da amcası olan Isaakios Komnenos'u sürgünde bulunduğu Herakleia Pontike'den başkente getirtmiş; hatta, babası II. Ioannes'in ona karşı yönelttiği suçlamaları hükümsüz kılarak kendisinden özür dilemiştir. Ardından orduya mensup askerlerini ücretlerini dağıtarak evlerine gönderen Manuel Komnenos, başkentte yaşayan her aileye iki altın para verilmesini emretmiştir. Manuel, başkente gelir gelmez meşgul olduğu bu faaliyetlerin ardından dikkatini derhal kiliseye çevirmiştir. Çünkü Konstantinopolis Patrikliği makamında bulunan Patrik Leon Styppes (1134-1143) vefat etmiş olduğundan başkentte kendisini taçlandıracak bir patrik bulunmamakta idi; Manuel bu yüzden, aynı yılın yani 1143 yılı Ocak ayından itibaren altı aydan beri boş bulunan başkent patrikliğine ve Büyük Kilise'nin idâresini eline almaya lâıyk, daha da önemlisi Ayasofya'da kendisini taçlandıracak bir patrik aramaya başlamıştır. Meseleye dâir görüşlerini almak için akrabalarının ileri gelenleri, senato üyeleri ve ruhban sınıfı ile müzakerelerde bulunan Manuel, adaylar hakkında ileri sürülen bilgi ve kanaatleri değerlendirdikten sonra *Oxeia*⁶⁴ adlı adadaki manastırın rahiplerinden Mikhâil⁶⁵ üzerinde karar kılmıştır. Bu şekilde seçilen yeni patrik, II. Mikhâil Kourkouas (Temmuz 1143-Mart 1146) adı ile başkent patriklik makamına atanmıştır. Manuel Komnenos böylece yeni atadığı patriğin elinden Büyük Kilise'de düzenlenen ve ağabeyi Isaakios Komnenos'un da hazır bulunduğu büyük merasimle imparatorluk tacını giymiştir. Taç giyme merasiminin ardından Büyük Kilise'nin kutsal sunağına 100 kilo altın para bırakarak cömertliğini ve ihtişamını gözler önüne seren Manuel, ayrıca bundan böyle din adamlarına saraydan yıllık toplam 200 kilo ağırlığında gümüş para hediye edilmesini emretmiş; bu paraya da "*Ek Para*" denilmiştir.⁶⁶

Görüldüğü üzere Manuel Komnenos beklenmedik bir şekilde ve olağandışı koşullarda imparator ilân edilmiş ve yine zor şartlarda imparatorluk tahtına oturmuştur. Şimdi, 37 yıl sürecek olan imparatorluğunda sadece Bizans İmparatorluğu ve çevresi değil Dünya tarihi için de önem arz eden olayların yaşanacağı tarihî süreç başlayacaktı.

Sonuç

XI. ve XII. yüzyıllarda 100 yılı aşkın bir süre boyunca Bizans İmparatorluğu'nu idâre eden Komnenos Hânedanı'na mensup imparatorlar arasında, gerek imparator çocuğu olarak sarayda dünyaya gelmesi, gerekse de aktif bir prenslik dönemi geçirmesi, ayrıca beklenmedik bir zamanda ve mekânda imparator ilân edilmesi İmparator I. Manuel Komnenos'un prenslik

64 *Oxeia*'dan daha eski adı *Propontis* olan, Marmara Denizi sularında bulunan bugünkü "Sivri Ada" dır. Buranın eski ismi olan Grekçe *Oxeia* kelimesi "sivri" anlamına geliyordu. Adanın bugünkü Türkçe adı da bu anlamdan yola çıkılarak verilmiş olmalıdır. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34; Theophanes, *a.g.e.*, s. 726; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand Der Andreasyan, yay. haz.: Kevork Pamukciyan, İstanbul: Eren Yayınları, 1988, s. 288-289.

65 Mikhâil'in, dünyevî bilgisi ve genel eğitimi çok derin olmamakla beraber, mukaddes kitaba dâir araştırmaları dönemin otoritelerinden hiç de aşağı değildi. Ayrıca dürüst kişiliği ile dikkat çekmekte idi. Bkz.: Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34-35; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 30.

66 Nicetas, *a.g.e.*, çev. Magoulias, s. 30-31; Niketas, *a.g.e.*, çev. Işıltan, s. 35; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Brand, s. 34-35, 237 n. 5; Kinnamos, *a.g.e.*, çev. Demirkent, s. 30-31, 30 n. 8; Angold, *a.g.e.*, s. 191-192.

dönemini de dikkat çeken ve merak uyandıran bir konu haline getirmiştir. Dönemin kaynakları arasında, Manuel'in halası Prenses Anna Komnena tarafından kaleme alınan Aleksiad adlı eser, konuyla ilgili birinci elden en zengin ve detaylı bilgiyi barındırması gereken kaynak olarak dikkat çekmektedir. Ancak çocukluk yıllarında babası İmparator I. Aleksios Komnenos tarafından tahtın varisi olarak gösterilip, kardeşi Ioannes dünyaya geldikten sonra verasetin ona geçirilmesiyle büyük hayal kırıklığı yaşayan Anna Komnena, 1118 yılında babasının ölümünü müteakip tahta geçen kardeşi II. Ioannes Komnenos'un en büyük düşmanı haline gelmiştir. Düşmanlığını imparator kardeşine karşı komplo kurmaya kadar götüren Anna Komnena'nın, eserinde kardeşi Ioannes ve yeğeni Manuel hakkında verdiği bilgiler yok denecek kadar azdır. Eserde Manuel'in çocukluğu ve gençliği hakkında ise herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. II. Ioannes'in imparatorluk dönemine karşılık gelen Manuel'in prenslik dönemine dâir kaynak materyal konusunda benzer bir talihsizlik de dönemin kaynakları arasında II. Ioannes'in dönemi hakkında müstakil bir eserin bulunmayışıdır. Bu nedenlerden dolayıdır ki mevcut kaynaklar ışığında Manuel'in çocukluk ve gençlik yıllarına ait özellikle eğitimi konusunda her yönüyle doyurucu bilgi sahibi olmak mümkün olmamıştır. Örneğin Manuel'in imparatorluğunun ilk yıllarında tıp ilmine dâir sahip olduğu bilgi ve deneyiminin oldukça ileri düzeyde olduğu, hatta İkinci Haçlı Seferi sırasında rahatsızlanan Alman kral III. Konrad'ı saray hastanesinde bizzat kendisinin tedavi ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Ancak Manuel'in tıp eğitiminin ve bu konuya ilgisinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. I. Manuel Komnenos'un prenslik dönemi hakkında daha detaylı bir anlatıma sahip olmak için dönem hakkında bilgi barındıran yeni dokümanların ortaya çıkmasına dâir ümit hep var olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Ana Kaynaklar/ Main Resources

Bryennios, Nikephoros, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Choniates, Nicetas, *Historia*, çev. Harry J. Magoulias, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, Detroit: Wayne State University Press, 1984.

Comnena, Anna, *The Alexiad of Anna Comnena*, çev. Edgar Robert Ashton Sewter, London: Penguin, 1969.

Comnena, Anna, *The Alexiad*, çev. Elizabeth A. S. Dawes, Cambridge, 2000.

Diakonon, Leon, *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, çev. Alice Mary Talbot, Denis F. Sullivan, Washington: Dumbarton Oaks, 2005.

- İbnü'l-Kalânîsî, *The Damascus Chronicle of the Crusades: Chronicle of Ibn Al-Qalanisi*, çev. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, London, 1932.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Kinnamos, Ioannes, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Kinnamos, John, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles M. Brand, New York: Columbia University Press, 1976.
- Psellos, Konstantinos Mikhail, *Mikhail Psellos'un Khronografyası*, çev. Işın Demirkent, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Smbat, *Başkumandan Smbat'ın Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1946.
- Skylitzes, John, *A Synopsis of Byzantine History (811-1057)*, çev. John Wortley, Cambridge, 2010.
- Smbat Sparapet, *Smbatay Sparapeti Taregirk*, Venice, 1956: çev. Robert Bedrosian, *Smbat Sparapet's Chronicle*, New Jersey, 2005.
- Süryânî Mihâil, *Süryânî Patrik Mihâil'in Vekayinâmesi (İkinci Kısım, 1042-1195)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu (Basılmamış nüsha), 1944.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrand Der Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi (Türk Fütuhâtı Tarihi: Metinler ve Vesikalar, 889-1169)*, çev. Hrand Der Andreasyan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1937.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, çev. Peter William Edbury, John Gordon Rowe, *William of Tyre (Historian of Latin East)*, Cambridge, 1988.
- Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Araştırma Eserler/ Research Artifacts

- Angold, Michael, *The Byzantine Empire (1025-1204): A Political History*, London-New York: 1997.
- Başar, Fahameddin, "Niğbolu Meydan Muhârebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri Bildirileri (26-27 Mayıs 1997)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 117-132.
- Brand, Charles M., Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "Manuel I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1289-1290.
- Brand, Charles M., Alexander P. Kazhdan, Anthony Cutler, "John II Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1046-1047.
- Brand, Charles M., Anthony Cutler, "Isaac I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1011-1012.
- Browning, Robert, "The Death of John II Comnenus", *Byzantion*, C. XXXI, 1 (1961), s. 229-235.
- Chalandon, Ferdinand, "The Earlier Comneni: Isaac (1057-1059), Alexius I (1081-1118)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previtè Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 318-350.
- Chalandon, Ferdinand, "The Later Comneni: John (1118-1143), Manuel (1143-1180), Alexius II (1180-1183), Andronicus (1183-1185)", *The Cambridge Medieval History (The Eastern Roman Empire: 717-1453)*, haz. J. R. Tanner, C. W. Previtè Orton, Z. N. Brooke, C. IV, Cambridge, 1923, s. 351-384.

- Cheyne, Jean Claude, "The Byzantine Aristocracy: 8th-13th Centuries (I)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 1-43.
- Cheyne, Jean Claude, "Aristocracy and Inheritance: 11th-13th Centuries (IV)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 1-35.
- Cheyne, Jean Claude, "Basil II and Asia Minor (VIII)", *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*, Ashgate Press, 2006, s. 1-38.
- Demirkent, Işın, "Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 47-62.
- Demirkent, Işın, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 73-81.
- Demirkent, Işın, "12. Yüzyıla Kadar Bizans'da 'Loncalar'", *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 159-173.
- Eckhart, Ferenc, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Fallmerayer, Jakob Philipp, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. Ahmet Cevat Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Garland, Lynda, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium (AD 527-1204)*, London-New York: Routledge, 1999.
- Harris, Jonathan, *Byzantium and the Crusades*, London, 2014.
- Jeffreys, Elizabeth, "The Sebastokratorissa Irene as Patron", *Female Founders in Byzantium and Beyond*, haz. Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Köln, 2014, s. 177-194.
- Kallosyan, Kevork, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60 (2004), s. 1-7.
- Kazhdan, Alexander P., "Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143-1144.
- Kazhdan, Alexander P. ve M. Charles Brand, "Komnenian Dynasty", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. II, New York, 1991, s. 1143.
- Kazhdan, Alexander P. ve János M. Bak, "Árpáds", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 185.
- Kazhdan, Alexander P. ve Nancy Patterson Ševčenko, "Chlamys", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. I, New York, 1991, s. 424.
- Kiel, Machiel, "Gevgili", *DİA*, C. I, s. 475-476.
- Koca, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi: Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a (1071-1220)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2016.
- Koytcheva, Elena, "The Forefather of the Komnenian Dynast: His Name and Career", *Das Mittelalterliche Bulgarien: Byzanz und Europa*, haz. Andreas Schwarcz, Peter Soustal, Antoaneta Tcholakova, Wien-Berlin: LIT Verlag, 2014, s. 89-100.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand Der Andreasyan, yay. haz.: Kevork Pamukçyan, İstanbul: Eren Yayınları, 1988.
- Lau, Maximilian, "Piroska-Eirene, the First Western Empress in Byzantium: Power and Perception", *Piroska and the Pantokrator, Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*, haz. Marianne Sághy, Budapest, 2018, s. 141-148.
- Luttwak, Edward N., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009.
- Macartney, Carlile Aylmer, *Hungary: A Short History*, Edinburgh, 1962.
- Magdalino, Paul, *The Empire of Manuel I Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press, 1993.

- Magdalino, Paul, "The Empire of the Komnenoi (1118-1204)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire (c. 500-1492)*, haz. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, 2008, s. 627-663.
- Mango, Cyril, *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- McCormick, Michael, "Porphyrogenetos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, haz. Alexander P. Kazhdan, C. III, New York, 1991, s. 1701.
- Morris, Rosemary, "Manuel I Komnenos (1118-1180)", *The Crusades*, haz. Alan V. Murray, C. II, Oxford, 2006, s. 796-797.
- Necipoğlu, Nevra, "Turks and Byzantines: Eleventh – Twelfth Centuries", *The Turco-Anatolian Symbiosis*, Part II-F, 2006, s. 2-13.
- Der Nersessian, Sirarpie, "The Kingdom of Cilicia Armenia", *A History of Crusades*, haz. Kenneth M. Setton, C. II, Philadelphia, 1962, s. 630-659.
- Norwich, John Julius, *Bizans (Gerileme ve Çöküş Dönemi: 1082-1453)*, C. III, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Kocabalçı Yayınları, 2013.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Özaydın, Abdülkerim, "Dânişmendliler", *DİA*, C. VIII, s. 469-474.
- Papageorgiou, Angeliki, "The Political Ideology of John II Komnenos", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 37-52.
- Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Parman, Ebru, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Rodriguez Suarez, Alex, "The Life and Reign of John II Komnenos (1087-1143): a Chronology", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. XIX-XXI.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Sevcenko, Nancy, "The Tomb of Manuel I Komnenos, Again", *On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim (Birinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 25-28 Haziran 2007, İstanbul)*, haz. Ayla Ödekan, Engin Akyürek, Nevra Necipoğlu, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları, 2010, s. 609-616.
- Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, C. I, Ankara, 1959.
- Sevim, Ali ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Stephenson, Paul, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge University Press, 2003.
- Stouraitis, Ioannis, "Narratives of John II Komnenos' Wars: Comparing Byzantine and Modern Approaches", *John II Komnenos, Emperor of Byzantium (In the Shadow of Father and Son)*, haz. Alessandra Bucossi, Alex Rodriguez Suarez, London: Routledge, 2016, s. 22-36.
- Sümer, Faruk, "Mesud I", *DİA*, C. XXIX, s. 339-342.
- Taeschner, Franz, "Anadolu", *The Encyclopaedia od Islam*, C. I, Leiden: Brill, 1986, s. 465-480.
- Texier, Charles, *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, çev. Ali Suat, C. III, Ankara, 2002.
- Treadgold, Warren, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California: Stanford University Press, 1995.

- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul, 1980.
- Urbansky, Andrew B., *Byzantium and the Danube Frontier*, New York, 1968.
- Ünlü, Mucize, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 7, (Güz-2009), s. 9-26.
- Vasiliev, Alexander A., *History of the Byzantine Empire: 324-1453*, C. II, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952.
- Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, C. I, çev. Arif Müfid Mansel, Ankara, 1943.
- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, haz. Refet Yınanç, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Balkanlar'da Bizans'a Askerî Yardımları

Military Aid from the Seljuk State of Türkiye to the Byzantine Empire Campaigns in the Balkans

Şeyhmus Nayır¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Şeyhmus Nayır (Doktora Öğrencisi),
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim
Dalı, İstanbul Türkiye.
E-posta: seyhmsunayir@gmail.com
ORCID: 0009-0006-0042-0197

Başvuru/Submitted: 30.05.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.06.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
03.07.2023
Kabul/Accepted: 02.08.2023

Atıf/Citation: Nayır, Şeyhmus, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Balkanlar'da Bizans'a Askerî Yardımları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 99-143 <https://doi.org/10.26650/gaad.1306607>

öz

Türkiye Selçuklularının kurucusu ve ilk hükümdarı Süleyman Şah (1075-1086) döneminden itibaren Selçuklular, Bizans'a Balkanlarda düzenledikleri seferlerde askerî yardımlarda bulunmuşlardır. Söz konusu askerî destek hakkında çağdaş kaynaklarda bazen ayrıntılı bilgilere ulaşılabildiği gibi kimi durumlarda sadece kısa bilgiler yer almaktadır. Türkiye Selçuklularının Balkanlardaki seferlerdeki mevcudiyetinin İznik Rum İmparatorluğu döneminde de devam ettiği tespit edilmektedir. Özellikle İmparator VIII. Mikhail Paleologos'un (1259-1282) Konstantinopolis'i (İstanbul'u) geri aldığı 1261'den sonra Bizans'ın, Balkanlarda Latinlerle olanlarında Türkler/Türkmenler belirleyici unsurlardan biri olmuşlardır. Makale Balkanlardaki Türkmen/Selçuklu varlığının Bizanslılarla olan ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla eldeki veriler ışığında ele alınmıştır. Türkiye Selçuklu-Bizans ilişkilerinde iki farklı medeniyetin gerekli durumlarda diplomasi yoluyla asgari ölçülerde uzlaştığı ve birbirlerine yardımda bulduklarını gösteren somut olaylara değinilmiştir. Bizanslılar 1071'den sonra Doğu'daki komşuları hâline gelen Selçuklu Türkmenlerini diplomasinin kendilerine müttefik edindiler. Türkiye Selçukluları da kuruluş yıllarında ve Moğol işgalinin meydana getirdiği otorite boşluğu sırasında Türkmenleri kontrol etmenin bir yolu olarak Bizans'ın askerî yardım taleplerini kendi iç dinamiklerine göre değerlendirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Balkanlar, Türkmenler, Aleksios Komnenos, Mikhail Paleologos, Normanlar, Latinler, Ücretli Askerler, Epir Despotluğu

ABSTRACT

Since Suleiman Shah's reign (1075-1086), the founder and first ruler of the Turkish Seljuks State (Sultanate of Rum), the Seljuks provided military aid to Byzantine empire in their campaigns in the Balkans. While details regarding the military support in question can be discovered in contemporary sources, in some cases, only brief information is available. It is believed that the Turkish Seljuks' involvement in the campaigns in the Balkans continued

during the Empire of Nicaea. Especially after 1261, when Emperor Michael VIII Palaiologos. Palaiologos (1259–1282) recaptured Constantinople/Istanbul, and the Turks/Turkmens became one of the decisive factors in the Byzantine wars with the Latins in the Balkans. This study aims to study the literature available on this topic and to contribute to a better understanding of the Turkmen/Seljuk presence in the Balkans and their relation with the Byzantines. Several events demonstrate that two different civilizations came to terms with diplomacy and helped each other during the Turkish Seljuk–Byzantine relations. The Byzantines enabled the Seljuk Turkmens, who became their eastern neighbors after 1071, to participate as their allies in their campaigns to the Balkans, using every opportunity offered by diplomacy through gifts, donations, and agreements. The Turkish Seljuks evaluated the military aid demand of Byzantium according to their own internal dynamics as a way of controlling the Turkmens during the establishment years and the vacuum in authority created by the Mongol invasion.

Keywords: Seljuks, Balkans, Turkmens/Turcomans, Alexios Komnenos, Michael Palaiologos, Normans, Mercenaries, Despotate of Epirus

EXTENDED ABSTRACT

The Turkish Seljuks State (Seljuk Sultanate of Rum) started sending auxiliary troops to assist the Byzantine Empire in its Balkan campaigns since the reign of Sultan Suleiman Shah I (1075–1086). Emperors from the Komnenos dynasty specifically benefited from the Seljuk Turkmens in these campaigns. Particularly during the reign of Alexios I Komnenos (1081–1118), Turkmens played an important role in the Byzantine army in recapturing strategic cities such as Draç, which was under Norman occupation. It has been determined that the presence of the Turkish Seljuks in the Balkan campaigns continued during the Greek Empire of Nicaea. After 1261, when Emperor Michael VIII Palaiologos (1259–1282) recaptured Constantinople (Istanbul), Turks/Turkmens were one of the decisive elements in Byzantium's wars with the Latins in the Balkans. Emperor Michael VIII Palaiologos had probably established contact with the Turkmens and their chiefs during his stay (1256–1257) with Sultan Izz al-Din Kay-Kawus II (1246–1262). When he ascended the throne as emperor, it is believed that he used these close relations with the Turkmens during the Balkan campaigns. Byzantium's foreign policy during this period was orientated toward eliminating any threat from the Balkans to block the Latin occupation of Constantinople. Not only did this Western-centered policy of the emperor enable the Turkmens of Western Anatolia to serve in the Byzantine army as paid soldiers but also contributed to the establishment of Turkish sovereignty in the region. During the reign of Emperor Michael VIII Palaiologos, Christian–Turkish elements called Turkopol joined various ranks of the Byzantine army. It is known that many Turks who converted to Christianity or were born to this religion during and after Michael VIII Palaiologos's reign lived in the Byzantine Empire. Moreover, one of the most controversial issues of the Turkish presence in the Balkans is based on the relations between the Turkish Seljuks State and Byzantium. It is known that after Sultan Izz al-Din Kay-Kawus II defected to Emperor Michael VIII Palaiologos, a large Turkmen group loyal to him moved to the Balkans. These Turkmens, known as Gagauz Turks, settled in Dobrudja and lived in the Balkans. It is claimed that after the death of their leader Sarı Saltık, some of them returned to Anatolia and, in time, the rest of them became

Christians and continued to live in the region. This Turkish community points to the existence of an important mass in contact with this region since 1078, when the presence of Seljuk Turks in the Balkans was known. One of the most important issues mentioned by the sources both in the Balkan campaigns during the Komnenos period and in the operations during the reign of Emperor Michael VIII Palaiologos was the mastery of the Turkish cavalry in archery. The sources of the period mention that the lightly-armored, fast-moving Turkmen archers were effective in defeating Byzantium's enemies. The Byzantines made the Seljuk Turkmens, who became their eastern neighbors after 1071, their allies through gifts, donations, and treaties, exploiting every opportunity this diplomacy offered them. The Turkish Seljuks State also evaluated Byzantine Empire's requests for military assistance according to their internal dynamics as a way of controlling the Turkmens during their foundation years and during the authority vacuum created by the Mongol invasion. In this study, concrete events indicating the relations between the Turkish Seljuks State and the Byzantine Empire are discussed, which reveal that two different civilizations reconciled and helped each other to a certain extent through diplomacy, when necessary.

Giriş

M.S. V. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Türk kavimleri (Hun, Avar, Macar, Bulgar, Peçenek/İskitler, Uz ve Kuman-Kıpçaklar) hayatlarını sürdürecekleri elverişli arazileri yurt tutmak amacıyla Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu sınırlarını aşmışlardı. Bizanslılar kuzeyde beliren bu savaşı topluluklar hakkında bilgi toplamak amacıyla "*Barbarlar Bürosu*" adlı bir birim oluşturmak zorunda kaldılar. Sınırlarını tehdit eden bu yeni düşmanın güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, sosyal hayatları, ekonomik durumları ve siyasi yapıları hakkında elde edilen bilgiler kayıt altına alınarak onları nasıl etkisiz hâle getirileceklerini araştırdılar.¹ Bizans İmparatorluğu uzun süren siyasi hayatı boyunca komşu ülkelerle kurduğu ittifaklarla ordularını takviye etmiş; paralı askerlerin hizmetine başvurmuştu. Bizans ordusundaki Türk varlığı V. asra kadar geriye gitmektedir. Romalı komutan Stiliko 406'da Germen kavimlerine karşı girdiği harpte Hunlar yardımcı kuvvetler olarak muharebenin kazanılmasına katkı sağlamışlardı.² İmparator I. Justinianos'un (527-565) hükümdarlığı zamanında 530 senesinde Bulgarlarla yapılan savaşta ele geçirilen esirler orduya alınmış, imparatorluğun Doğu sınırına Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine gönderilmişlerdi. Justinianos dönemiyle ilgili bir diğer örnek de Hun Türklerinin ücretli asker olarak İtalya'ya düzenlenen seferlerde yer almalarıdır. Onun döneminde Bizans ordusunda hizmet eden Türk kavimlerinin Balkanlara ve Anadolu'ya iskân edildikleri bilinmektedir.³ İmparator Mavrikios'a (582-602) ithaf edilen *Strategikon* adlı eserde Türklerin savaş taktiklerinden ayrıca Bizans ordusunda Hunların ve Avarların da olduğu çeşitli milletlerden paralı asker istihdam edildiğinden söz edilmektedir.⁴ İmparator Herakleios (610-641) 627 yılında Sâsânîlere karşı sefere çıktığında Hazar Türkleri müttefik olarak sefere katılmışlardı.⁵ 688-711 seneleri arasında Bizans ordusunda Bulgar Türkleri görev yapmaktaydı. Söz konusu bu birlikler Thraceion ve Opsikion Themaları'ndaki bir kampta toplanmışlardı.⁶ Türkler Bizans ordusunda imparatoru koruyan muhafız birlikleri arasında da yer almışlardı. *Hetaireia* adı verilen muhafız kıtalarında Hazarlar ve Macar Türkleri de bulunuyordu.⁷ 946 yılında Bizans ordusunda Ferganalı Türklerin ve Hazarların görev yaptığı kaydedilmiştir.⁸ Bizans ordusunda görev yapan bir başka Türk kavmi de Peçeneklerdir. İmparator Konstantinos Monamakhos (1042-1054) 1049'da Peçeneklerden oluşan 15.000 kişilik bir orduyu Selçuklulara karşı göndermişti. Fakat Anadolu'ya sevk edilen bu birlikler asli görevle-

1 Yonca Anzerlioğlu, "Bizansta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, Ankara 2002, 218.

2 Lazslo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 69.

3 Öner Tolun, "Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sy. 39, s. 147 (141-159); Anzerlioğlu, "Bizansta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, aynı yer.

4 Anonim, *Strategikon*, haz. George T. Dennis, çev. Volkan Atmaca, İstanbul 2011, s. 152-167; Anzerlioğlu, "Bizansta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, aynı yer.

5 D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, (çev. Zahide Ay), İstanbul 2008, s. 22, 43-44.

6 Anzerlioğlu, "Bizansta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, aynı yer.

7 Fatih Şen, *Bizans İmparator Muhafız Birlikleri Vargler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2022, s. 84, 197.

8 Anzerlioğlu, "Bizans'ta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, 219.

rini yapmak yerine seferi yarıda bırakarak Bulgaristan taraflarındaki yurtlarına dönmüşlerdi.⁹ İmparator VI. Mikhail (1056-1057) ve I. Isaakios Komnenos (1057-1059) döneminde Hanoğlu Harun'un (Harun b. Hakan) emrindeki birliklerle Bizans ordusunun Doğu'daki eyaletlerinde görev aldığı bilinmektedir.¹⁰ İmparator Romanos Diogenes (1068-1071) döneminde Bizans ordusunda Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar gibi birçok Türk boyu ücretli asker olarak istihdam edilmeye devam edildi. Malazgirt Muharebesi'nde adı geçen Türk toplulukları ücretli asker olarak sefere katılmışlardı hatta bir rivayete göre 15.000 kişilik bir Oğuz birliğinin de Selçuklulara karşı düzenlenen bu belirleyici savaşta yer aldıkları nakledilmektedir.¹¹ İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118), 1091'deki Peçenek Seferinde ordusunu Kumanlarla takviye etmiş ve onların desteği sayesinde Peçenek tehlikesini tamamen bertaraf edebilmiştir.¹²

Bizans ordusunda Türkler uzun bir süreç boyunca görev aldılar. VII. Konstantinos Porphyrogenitus (913-959) *De Administrando Imperio*¹³ adlı eserde haleflerine Türkler hakkında bilgi vererek bu kavimlerin listesini kaydetmiştir. Yukarıda kısaca izahı yapılan tarihî süreçte Bizanslıların Türk kavimlerinin muharip özelliklerine aşina oldukları anlaşılmaktadır. Rum Selçukluları ya da Türkiye Selçuklularının kurucusu olan Türkmenler de göçebe Türk kavimlerinden biri olarak 1078'den itibaren Bizans ordusunda yer aldılar.

1078-1204 Seneleri Arasında Türkiye Selçuklularının Balkanlarda Bizans'a Askerî Yardımları

Malazgirt Savaşı'nı takip eden 10 yıl içinde Türkmenler Anadolu'yu fethetmeyi başardılar ve Bizans'ın siyasi hayatına etki eden yeni bir güç olarak varlıklarını kabul ettirdiler.¹⁴ İmparator VII. Mikhail Dukas'ın (1071-1078) iktidarının son yıllarında ortaya çıkan isyanda Türkmenler, taht üzerinde hak iddia eden isyancı guruplara ihtiyaç duydukları askerî desteği

9 Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, İstanbul 1937, s. 136-138.

10 Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989, s. 37; Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 25 (1999), s. 59.

11 Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt*, İstanbul 2018, s.53-74; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018, s. 35-41; Faruk Sümer, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988, s. 13.

12 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 2006, s. 332-333; Kurat, *Peçenekler*, s. 214-227.

13 Çev. İlhan Aslan, İstanbul 2020, s. 29-42. Türklerin sahte ricata dayanan geri çekilmeleri ve benzer taktiklere dair uyarıda bulunan Bizans strateji kitapları hakkında bkz. Murat Keçiş, "İhanetten İmparatorluğa: IV. Romanos Diogenes", *Belleken*, 86/305, (Nisan 2022), s. 111.

14 Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'da ilerleyen Türkmenler Bizans'ın iç işlerine müdahil olarak onlara gerektiğinde onlara askerî yardımda bulunmuşlardı. Anadoludaki Selçuklu akınlarını idare eden Artuk Bey, Bizans Ordusundaki Norman ücretli askerlerinin lideri Roussel de Bailleul (Urselius)'un isyanı sırasında İmparator VII. Mikhail Dukas'a destek vermişti. Artuk Bey Urselius'u esir almasına rağmen sonradan onu serbest bırakmıştı. Artuk Bey'den sonra bir başka Türkmen reisi Emîr Tutak, Urselius'a karşı mücadele etti. Emîr Tutak onu mağlup ederek isyana son vermiş ve esir aldığı asi lideri imparatora teslim etmişti. Bkz. Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, Ankara 1990, s. 48-49; Kesik, 1071 Malazgirt, s. 133-144, Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, çev. İdem Erman, İstanbul 2020, s. 142-144.

sağlamışlardı.¹⁵ Bizans imparatorları Balkanlarda düzenledikleri kimi seferlerde onların bu savaşçı özelliklerinden ücretli asker ya da müttefikleri olarak yararlandılar. Dönemin çağdaş kaynakları XI. yüzyılın sonları ile XIII. yüzyılda Bizans ordusunda görev alan Selçuklu askerlerinden söz etmektedirler. Konumuzla ilgili olarak Türkiye Selçuklularının, Bizans İmparatorluğu'na Balkan seferlerinde askerî yardımda bulunmaları Süleyman Şah'ın (1075-1086) İmparator VII. Mikhail Dukas'a (1071-1078) isyan eden Anatolikon Teması Generali Nikephoros Botaneiates'e (1078-1081) yardım ederek Konstantinopolis'te tahta geçmesinden sonra gerçekleşmiştir.¹⁶

İmparator Botaneiates'in Malazgirt Savaşı'ndan önce Bizans'a sığınan Emîr Erbasgan ve Çaka Bey ile olan ilişkileri Türkmenlere yabancı olmadığının en bilindik örnekleridir.¹⁷ Emîr Erbasgan, Botaneiates'in tahtı ele geçirmesinde önemli hizmetlerde bulunmuş; Bitinya bölgesinde faaliyet gösteren Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'un taraf değiştirecek Botaneiates'in saflarına geçmelerine yardımcı olmuştu. Emîr Erbasgan, Selçuklu kökenli bir Türkmen olarak onun maiyetinde yer edinen dönemin önemli isimlerinden biriydi. Nikephoros Botaneiates, tahta geçmek için başkente doğru ilerlediği ve asker sıkıntısı çektiği bir sırada Nâvekiyye Türkmenlerinin ünlü lideri Erbasgan'ın yardımıyla kalabalık bir Türkmen kitlesini yanına çekmeyi başarmış, güçlü bir müttefik edinmişti. Muhtemelen Erbasgan olmasaydı Botaneiates Süleyman Şah'ın daha önceden anlaşmaya vardığı VII. Mikhail Dukas'ın isteği doğrultusunda yakalanıp taht iddiasına son verilecekti.¹⁸ General Botaneiates'in maiyetinde Erbasgan gibi ünlü bir Selçuklu reisinin bulunması ona tahtın yolunu açan Türkmen yardımını sağlamasında ve Türkmenlerle olan yakın ilişkilerinde faydalı olmuştu. Öte yandan Anadolu'da 1072'den sonra gelişen Selçuklu akınları sırasında esir olarak Bizans sarayına götürülen ve orada yetişen Çaka Bey ise onun maiyeti arasına girmiş güvenini kazanmış bir başka Türkmen'di. Bizans sarayında muhtemelen bu dönemde Çaka Bey ve Emîr Erbasgan dışında da yüksek mevkilere gelen Türkler vardı. Bizans kaynaklarında XI. asrın sonlarıyla XII. asırda Maniakes, Emîr Erbasgan/Erbasan, Tatikios, Emir Kamyres, Skallerios, Karas, İses, Aleksios Aksukhos, Prosukh (Porsuk) gibi birçok Türk'ün Romalıların hizmetinde olduğu görülmektedir. Keza İmparator VIII. Mikhail Palaiologos döneminde de Aleksios Rimpsas adlı Hristiyan bir

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002, 36-37, 55; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul 2008, s. 8-9; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 132-153; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", *Bellekten*, LI/201, Ankara 1987, s. 1400, 1409-1410; A. D. Breheimmer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, çev. Tank Özbek, İstanbul 2022, s. 218-241; Vryonis, *Medieval Hellenizm*, çev. Erman, s. 142-154.

16 Botaneiates'in tahta geçmesi hakkında bkz. Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010, s. 132-144.

17 Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *Selçuklular-Makaleler-*, İstanbul 2011, s. 335 vd; Akdes Nimet Kurat, *Çaka, Orta Zamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimi*, İstanbul, 1936, s. 8 vd.

18 Bryennios, s. 134; Mikhael Attaleias, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010, s. 238; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 148. Krş. Merçil, "Hanedan Mensupları", s. 336-337.

Türk'ten söz edilmektedir.¹⁹ Ayrıca Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans'taki sürgün hayatı sırasında maiyetindeki kimi Selçuklu emîrlerinin de zorla din değiştirilerek Bizans ordusuna alındıkları, bir süre sonra da Sırpların hizmetine girdikleri bilinmektedir.²⁰

General Nikephoros Botaneiates'in Süleyman Şah ile olan temasları, başkentte tahta geçmesini isteyen hizbin güçlenmesine katkı sağlamıştı. Ostrogorsky²¹ de benzer bir ifade kullanarak muhaliflerin tüm ümitlerini Botaneiates'e bağladıklarını zikreder. Onun Türkmenlerden aldığı askerî destek, iktidarı elde etmesinde kaderini tayin eden önemli amillerden biri olmuştu. Botaneiates'in Türkmenlerle olan yakın temasları ileride değinileceği üzere imparator olmasından sonra da devam edecek ve muhalif isyanların bertaraf edilmesinde esas dayanak noktası olacaktır. Nikephoros Bryennios'un Edirne'de imparator ilan edilmesiyle başlayan ikinci iç savaşta. Süleyman Şah'ın birlikleri Botaneiates'in tahtını korumasında etkili bir unsur olarak ne kadar mühim olduklarını ispatlamışlardı. Selçuklu birlikleri Botaneiates dönemindeki iç isyanlarda müttefik kuvvetler olarak ilk defa Balkanlarda görünmüşlerdi. Süleyman Şah, Nikephoros Botaneiates'e verdiği askerî desteğin karşılığı olarak İznik'e yerleşmişti. Botaneiates'in tahta kimin geçeceğini belli olmadığı 1077/1078 yılındaki bu kritik anda Süleyman Şah'ı ittifaklarının bir simgesi olarak İznik'in (sahipliğini değil) yönetim hakkını devrettiği bir müttefiki olarak gördüğü ileri sürülebilir. Ancak çağdaş kaynak yazarı Bryennios²² asker sıkıntısı çeken imparatorun "*Bithynia/Bitinya'da İznik'te kalmakta olan Türklerin önderlerine başvurduğundan*" söz etmesi şehrin asıl hâkiminin Kutalmışoğulları olduğuna işaret etmektedir. Keza kaynak yazarının bu ifadesi şehrin aslında Bizanslılara ait olmasına rağmen Türkmenlerin oraya yerleştiklerini vurgulaması açısından dikkate değerdir. Botaneiates'in imparator olarak tahta geçtikten sonra bağlaşıklarına karşı göstermiş olduğu cömertliğin Bizans hazinesinin

19 Mikhail Psellos, *Mikhail Psellosun Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Ankara 2014, s. 133-140, 295 (Ek: V); Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bige Umar, *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996, s. 163, 197-199, 201, 209, 291, 404; Ioannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Ankara 2001, s. 6, 20, 24, 173; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995, s. 6, 7, 27, 36, 42; İbn Bîbî, *el-Evâmîrül-Alâîyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2020, s. 590. Nikephoros Rimpas hakkında bkz. Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010, s. 160. Erbasgan hakkında bkz. J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Belleken*, LII/202, Nisan 1988, s. 220-221; Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 59. Çaka Bey için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Çaka, Orta Zamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimî*, İstanbul, 1936, s. 8 vd.; a.mlf, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 198 vd.; Çoşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara 1987, s. 477-478; Mehmet Zeren, "Türklerin Ege Denizi'ne İlk Çıkış Süreci", *J. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, Muğla 2011, s. 148-152. Ayrıca bkz. Charles M. Brand, "XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı", çev. Melek Öksüz, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi (UKİD)*, sy. 4, ss. 115-157.

20 Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Akkoyunlu, İstanbul 2008, s. 89; Irene Melikoff, "Sarı Saltuk Kimdi? Saltukname'nin Yazma Nüshaları Üzerine Bazı Dikkatler", *Destan'dan Masal'a Türkoloji Üzerine Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 2008, s. 80; Pınar Kaya Tan, "Sultan II. İzzeddin Keykâvus Döneminde Sarı Saltuk'un Balkanlara Geçişine Dâir Mütâlaalar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 37, 2021, s. 99-123.

21 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 322.

22 Bryennios, s. 147.

boşalmasına neden olduğu dönemin kaynak yazarlarınca ifade edilmektedir.²³ Attaleiates, imparatoru eleştirerek Süleyman Şah'a ve maiyetindeki emîrlere değerli kumaşlar, altınlar ve birçok hediyeler verildiğini belirtir.²⁴ Süleyman Şah'ın da Türkmen kuvvetleri üzerinde hâkimiyetini devam ettirmek için böylesi ittifaklara ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen ganimet ve toprak kazancı Süleyman Şah'ın adının duyulması ve Anadolu'ya yayılan Türkmen şeflerinin hizmetine girmesini kolaylaştırdığı ihtimal dâhilindedir. Keza Osmanlı tarihçisi Cenâbî, Süleyman Şah'ın maiyetindeki emîrlere hâkimiyetinde bulunan toprakları dağıttığını belirterek üstü kapalı şekilde böyle bir duruma değinmektedir.²⁵ Bitinya bölgesinden Konya'ya kadar olan bölgenin Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'un denetiminde olduğu²⁶ bilinmektedir.

General Nikephoros Botaneiates, Süleyman Şah'tan aldığı askerî destekle ordusunu takviye ettikten sonra birliklerini başkent Konstantinopolis'e yollamıştı. Ona bağlı askerler ve Türkmenler şehirden görülecek şekilde Kadıköy-Üsküdar arasında kamp kurdular. Botaneiates bir süre sonra maiyetiyle birlikte başkente girdi. VII. Mikhail Dukas keşiş olarak yaşayacağı Studios Manastırı'nda inzivaya çekilerek tahtı ona bıraktı. 1078-1081 seneleri arasında hüküm süren III. Nikephoros Botaneiates 25 Mart 1078'de patrik tarafından imparator ilan edildi.²⁷ İmparatorun bu sırada karşılaştığı en önemli sorunlardan biri kendisiyle aynı zamanda Mikhail Dukas'a karşı ayaklanan Draç Valisi (Dux/Duks'u) Nikephoros Bryennios'un isyanının devam etmesiydi. Nikephoros Bryennios, Malazgirt Savaşı'na katılan, Romanos Diogenes'in maiyetinde bulunan subaylardan biri olarak tanınıyordu. Türk akınlarına karşı yeterince mücadele edilmediğini öne sürerek VII. Mikhail Dukas'a karşı ayaklanmıştı. Taht üzerindeki talebini şimdi Botaneiates'e karşı sürdürmekteydi. Edirne'ye hâkim olan Bryennios burada askerleri tarafından imparator ilan edilmişti. Balkanlarda görevli Bizanslı sivil bürokratlar da Bryennios'u desteklediler. Balkanlar bu sırada Anadolu'yu Türkmenlere terk eden Bizans'ın elinde kalan yegâne büyük toprak parçasıydı. Devletin ayakta kalmasını sağlayacak olan üretim gücü ve asker temini I. Haçlı Seferi sonrasında Batı Anadolu geri alınana kadar bu bölgede yoğunlaşmıştı. Bryennios Trakyalılar, Makedonlar, Bulgarlar, Slavlar ve Yunanlardan müteşekkil büyük bir orduyu yönetiyordu. Ayrıca ordusunu Normanlardan ve Peçeneklerden oluşan paralı askerlerle takviye etmişti. III. Nikephoros Botaneiates ise Anadolu'da Bizans'ın elinde kalan yerlerde ve başkentteki bazı asillerin desteği ile iktidara gelebilmişti. Anadolu kökenli eski bir aristokrat aileden geldiği için imparatorluğun Malazgirt Muharebesi sonrasında son 10

23 Bryennios, s. 145-146; Attaleiates, s. 243.

24 Attaleiates, aynı yer. Krş. Kesik, *Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah*, İstanbul 2021, s. 102; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 322. Bryennios dönemindeki boş hazine için bkz. Attalates, s. 270-272; Bryennios, s. 145-146.

25 Muharrem Kesik, *Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zahir fî Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir adlı Eserinin Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri)*, İstanbul 2023, s. 47.

26 Willermus Tyrensis, *Historia Rerum In Partibus Transmarinis Gestarum*, İngilizce çev. Emily Atwater Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, New York, 1943, I, 78-79; *Anonim Selçuknâme*, nşr. ve çev. Feridun Nâfiz Uzluç, Ankara 1952, s. 23-24; Cenâbî, aynı yer.

27 Anna Komnena, s. 23 vd. Krş. Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 148-150.

yılda yaşadığı çöküşü ve öncesinde meydana gelen hadiseler hakkında malumat sahibiydi. Dukas hanedanını yerinden etmesi, onu bu hanedanla ve olası destekçileri ile karşı karşıya getirmişti. Tahta geçtiği sırada Botaneiates'i asıl düşündüren husus Bryennios'a karşı iddiasını sürdürmesine yardım edecek yeterli askerî güce sahip olmamasıydı. Bu nedenle devletin var olan askerî gücünün (Bryennios'un elindeki askerler de dâhil olmak üzere) iç isyanlarla bir kez daha yıpranmasına engel olmak amacıyla Bryennios ile uzlaşma yollarını aradı. İmparator Botaneiates ona *Kaiser* unvanı vererek yardımcısı olmasını, maiyetinde bulunanlara verdiği rütbeleri ve çeşitli ihsanları imparator olarak onayladığını buna karşılık isyanına son vermesini teklif etti. Ancak, Bryennios talihini denemek, başkente imparator olarak girmek amacıyla yapılan teklifleri geri çevirdi. Çağdaş Bizans kaynakları İmparatorun bu gelişme karşısında asi generali ölü ya da diri olarak ele geçirmesi için hazırlanan orduya Aleksios Komnenos'un *Nobelisimos* unvanıyla başkomutan (*Megalos Domestikos*) atadığından söz ederler.²⁸ Ancak imparator komutası altındaki askerlerin az olması nedeniyle İznik'e yerleşmiş olan müttefiki Süleyman Şah ve kardeşi *Mansur*'a başvurarak onlardan yardım istedi. Onlar durumun aciliyetine binaen derhâl 2.000 kişilik bir Türkmen kuvvetini imparatorun emrine verdiler. Ayrıca takviye kuvvet olarak bir başka birliği göndereceklerini imparatora bildirdiler.²⁹ Attaleiates'e göre³⁰ Girit'ten getirilen bir ordu da Aleksios'un emrindeki kuvvetlere dâhil edilmişti. Asi generalin kendisiyle aynı ada sahip torunu veya oğlu olduğu düşünülen Bizanslı tarihçi ve devlet adamı Nikephoros Bryennios³¹ devamında gelişmeleri şöyle aktarmaktadır:

"(...) İmparatora bilgi sunulunca, artık daha fazla oyalanılmamasına, tersine Başkomutanın [Aleksios Komnenos'un] orduyla [Bryennios üzerine] gönderilmesine karar verildi; çünkü Bryennios olmayacak şeyler talep ediyor görüldüğünden anlaşmaya varılabileceğinden umut kesilmişti. Böylece Komnenos yanında bağlaşıklık Türkler ve İmparator Botaneiates'in yanı sıra gelen Khoma/Gümüsu'lar denilen askerler, ayrıca İtalya'dan gelmiş Frankların kıt'alarından biri ve Ölümsüzler denilen özel birliğin bir bölümü bulunduğu hâlde [başkentten] çıktı."

Aleksios Komnenos, Botaneiates'ten hareket emrini aldıktan sonra beraberindeki kuvvetlerle başkentten ayrılarak Silivri yakınlarında ordugâhını kurmuştu. Türkmen kuvvetleri de orduda bulunuyordu. Muhtemelen orduda Erbasgan'a bağlı bir gurup Nâvekiyye Türkmenleri de yer almışlardı. Ancak dönemin çağdaş kaynaklarında bunu doğrulayacak bilgi yoktur. Ne yazık ki bu ünlü Selçuklu emîrinin Bizans'taki yaşamı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

28 Anna Komnena, s. 24-25; Zonaras, s. 153; Bryennios, s. 147, 151; Attaleiates, s. 283. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 322-323; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 55; Kesik, *Melikşah*, s. 102; Yusuf Ayönü, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2, İzmir 2006, s. 18.

29 Bryennios, s. 147-148. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 9.

30 s. 283; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 145; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 55; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997, s. 610.

31 Bryennios, s. 150-151; Anna Komnena, s. 26.

Silivri'den yoluna devam eden *Megas Domestikos* doğrudan Kalabria'ya³² Bryennios'un üzerine yürüdü. Aleksios, öncülerini vasıtasıyla Bryennios'un ordusunun çok kalabalık ve yakınlarda olduğunu öğrenmişti. Olası bir baskına uğramamak için ordusunu savaş düzeni alması için alarma geçiren Aleksios Komnenos, Franklardan oluşan ücretli askerlerin ve *Ölümsüzlere* denilen elit askerî birliğin idaresini bizzat kendisi üstlendi. Süleyman Şah'ın gönderdiği 2.000 kişilik Türkmen birliklerini ve Khoma'lı (Homa/Gümüşsu) denilen muhtemelen yerel kökenli askerleri Konstantinos Katalakon'a bıraktı. Katalakon'un idaresindeki birlikler, Bryennios'un ordusundaki ücretli askerlerden olan Türk kökenli Peçeneklerin tam karşısında konuşuldular.³³ Gelişmeleri yakından takip eden İmparator Nikephoros Botaneiates eski tecrübelerine dayanarak Aleksios Komnenos'a çatışmaya girmek için acele etmemesini, Süleyman Şah'ın taahhüt ettiği takviye kuvvetlerin Silivri'ye varışını beklemesini emreden mektuplar yollamıştı. Ancak o, Bryennios'un kuvvetlerinin kendisine çok yaklaşması sebebiyle muharebeye girmek zorunda kaldı.³⁴ Kalabria mevkiinde meydana gelen çarpışmanın ilk safhalarında Aleksios'un kuvvetleri, Bryennios'un kalabalık ordusu karşısında tutunamadı. Katalakon'un emrindeki Khoma'lı askerler Peçeneklere mağlup olmuş, Frank paralı askerleri de saf değiştirerek karşı tarafa geçmişlerdi. Aleksios uğranılan mağlubiyet karşısında daha fazla kayba uğramamak için kalan kuvvetlerle geri çekilmek zorunda kaldı. Bryennios'a tahtın yolu açılmış görünüyordu. Fakat her şeyin kaybedilmek üzere olduğu bu kritik anda Süleyman Şah'ın söz vermiş olduğu Selçuklu kuvvetlerinin Aleksios'a yardıma gelmesi, savaşın gidişatını değiştirdi. Selçuklu kumandanı emrindeki birliklerin bir kısmını pusu kurmak amacıyla geride bırakırken kalan kuvvetlerle muharebenin devam ettiği alanın dört bir yanına yayılarak Bryennios'un ordusunun mukavemetini kırmaya çalıştı. Türkmen süvarileri maharetli şekilde kullandıkları yaylarla onları ok yağmuruna tuttular. Fakat bu ilk şoku atlatan Bryennios, ordusunda düzeni sağlamayı başardı ve karşı saldırı emrini verdi. Selçuklular savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği sırada bozguna uğramış gibi yaparak gerilediler; asi generalin ordusunu pusu kurdukları mevkiye doğru çektiler. Burada yapılan çarpışmada Bryennios'un ordusu çember içine alınıp mağlup edildi; kendisi ise esir olarak Selçukluların eline geçti. Bryennios'un emrindeki Peçenek kuvvetleri bu sırada savaşın kaybedilmek üzere olduğunu anlayarak onu terk ettiler ve ordusunun ağırlıklarının bulunduğu artçı birlikleri yağmaladılar; elde ettikleri ganimetle ülkelerine döndüler.³⁵ Türkler ustalıkla kullandıkları yaylarıyla düşmanı kaçırmaya zorlamışlardı. Hatta düşmanı ok bulutu içinde

32 Silivri'nin 6 kilometre kuzeybatısındaki şimdiki Yolçatı (Gelevri) bkz. Zonaras, s. 153 not 56. Krş. Marek Meško, "Some Thoughts on the Military Capabilities of Alexios I Komnenos: Battles of Dyrrachion (1081) and Dristra (1087)", *Graeco-Latina Brunensia* (24 / 2019-2), s. 151 not 59.

33 Bryennios, s. 154-155; Zonaras, s. 153; Anna Komnena, s. 26. Anna Türklerden ilerideki sayfalarda söz edecektir. (s. 31 vd)

34 Bryennios, s. 155; *Alexiad*, s. 26-28.

35 Bryennios, s. 155-161; Zonaras, s. 153; Attaliates, s. 284-287; Anna Komnena, s. 31-33. Krş. Kurat, *Peçenekler*, s. 156-158; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 70; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 152-153; a.m.f., *Melikşah*, s. 104-105; James Gilmer, "The Battle of Kalabrye Revisited", *Byzantina Symmeikta*, vol. 31 (2021), s. 154-155, 158-173.

bırakmışlardı.³⁶ “*Tahtını büyük ölçüde Selçukluların desteğiyle elde eden Botaniates, şimdi yine onların yardımıyla tahtını koruyabilmiş oldu.*”³⁷

Kalabriya’daki Türklerin katkısı hakkında Bizans kaynaklarında birbirinden farklı ifadeler yer almaktadır. Anna Komnena’ya göre imparator savaşı kaybettikten sonra gelen Türk kuvvetlerinin subaylarıyla yaptığı toplantıda düşmanı pusu kurarak imha etmeyi kararlaştırmış; Türklerin ok atışlarıyla ve şiddetli hücumlarıyla düşman mağlup edilmişti. Bryennios, Aleksios’un muharebede hezimete uğradığı sırada Türklerin takviye birliklerinin yardıma geldiklerini; düşmanı pusu kurulan yere çekerek imha ettiklerini anlatmaktadır. Attaleiates’e göre mağlup edilip savaşı kaybetmek üzere olan taraf Bryennios’tu ve Türk saldırısı düşmana son darbeyi indirmek amacıyla Aleksios tarafından planlanmıştı. Buna göre Türkler düşman karşısında önce saldırıya geçmişti. Bryennios’un ana ordusundan ayrılan birlikler Türkler tarafından etkisiz hâle getirildi. Türkler böylece düşman ordusunu tedirgin ettikten sonra iki ordu arasında amansız bir savaş başladı. Aleksios, harp meydanının çevresindeki tepelere bir kısım Türk askerini pusuya yatırmıştı. Bryennios’un ordusu pusu kurulan yere çekildiğinde Türkler ve Rumlar ok atışlarıyla düşmanı mağlup etmişlerdi. Zonaras ise Türk birliklerinin katkısıyla Botaneiates’in hasmını yendiğini kısaca belirtir.³⁸ Zonaras dışındaki Bizans kaynaklarının savaşla ilgili anlatılarının ortak noktası, Türklerin pusuya dayalı stratejileriyle ok kullanmaktaki maharetlerinin muharebenin kazanılmasındaki etkisine değinmeleridir.

Selçukluların yardımıyla Bryennios’u bertaraf eden Nikephoros Botaneiates bu olaydan kısa bir süre sonra Anadolu’da Nikephoros Melissenos’un isyan ettiği haberini aldı. Melissenos, Süleyman Şah’ın desteği ile İznik’te imparator olarak karşılanmıştı (1080). Botaneiates, bu haberi aldığı anda duyduklarına inanmamış olması muhtemeldir. Melissenos, Süleyman Şah’tan aldığı desteğin karşılığında Frigya ve Galatya themaları ile Batı Anadolu’daki Bizans şehirlerini Türkmenlere teslim etti. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Aleksios Komnenos bu görevi kabul etmedi. Ama tahtı ele geçirmek amacıyla o da isyan bayrağı açarak hazırlıklara girişti. İmparatorluk tacı için yeniden başlayan mücadelede mükabil imparator adayı olarak durumunu güçlendirmek maksadıyla Dukas Hanedanı ile akrabalık bağı kurdu. Onların desteğiyle başkente doğru ilerledi. General Aleksios, Konstantinopolis’i koruyan ücretli askerlerin yardımıyla şehri ele geçirdi. Başkent üç gün boyunca amansız şekilde yağmalandı. Aleksios Komnenos böylece şehirde meydana gelen terör ortamıyla muhaliflerini sindirdikten sonra 4 Nisan 1081 tarihindeki Paskalya yortusunda Romalıların imparatoru olarak tahta geçti.³⁹ Anna Komnena’ya göre⁴⁰ Aleksios henüz Çorlu taraflarında iken Meriç Boyu civarında akına çıkan

36 Attaleiates, s. 284; Anna Komnena, s. 32.

37 Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 153. Nikephoros Bryennios, imparator olma arzusunu daha fazla sürdürmemesi için kör edildi; yandaşları aynı akıbete uğramayı beklerken Botaneiates tarafından affedildikleri duyuruldu. Attaleiates, s. 287-289.

38 Anna Komnena, s. 31-33; Bryennios, s. 155-161; Attaleiates, s. 284; Zonaras, s. 153.

39 Anna Komnena, s. 67 vd., 71-77, 81-94; Bryennios, s. 131, 173-181; Zonaras, s. 157-160. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 323-324.

40 Anna Komnena, s. 77.

bir Türk birliğiyle karşılaşmışlar onları hizmetlerine almışlardı. Zonaras⁴¹ da *Alexiad'*ın verdiği bilgiyi doğrular şekilde Aleksios'la birlikte şehre girenler arasında barbarların da olduğunu söylemektedir. *Alexiad'*da oldukça kapalı bir şekilde ifade edilen bu Türklerin Botaneiates'a yardıma gelen ve Süleyman Şah'ın gönderdiği Türkmenlerden olmaları muhtemeldir. Anna Komnena'nın ifadesinden onların ganimet elde etmek için Rumeli'de kaldıkları anlaşılmaktadır.

I. Aleksios Komnenos imparatorluk tacını taktığında Bizanslılar Peçeneklerin Balkan arazilerine düzenledikleri akınlarla uğraşıyorlardı.⁴² Ama asıl tehlike Güney İtalya'daki üslerini terk eden Normanların Adriyatik kıyılarına çıkarma yaparak başkenti tehdit etmeleriydi. Normanlar Konstantinopolis'i Adriyatik kıyısına bağlayan *Via Egnatia* adlı eski Roma yolunun kilit noktası durumdaki Draç'ı (Dyrrhakhion) karadan ve denizden kuşatmışlardı. Norman lider Robert Guiscard'ın (ö. 1085) Bizans'a karşı bir sefer hazırlığı içinde olduğu İmparator III. Nikephoros'un henüz tahtta bulunduğu 1080 yılından beri⁴³ bilinmekteydi. Aleksios Komnenos başa geçtiğinde beklenen işgal gerçekleşmişti. Doğu'da ise Küçük Asya'nın (Anadolu) büyük bir kısmı Türkmenler tarafından ele geçirilmişti. Türkmenler, başkentin karşı kıyısında yer alan Üsküdar'da karargâh kurmuşlardı. Onların da denizi geçmesi an meselesiydi.⁴⁴ Anadolu'da hâlâ Bizans'ın elinde kalan arazilerin merkezle irtibatları kesilmiş durumdaydı. İmparatorluk donanması iyice güçten düşmüş ve hazine uzun senelerdir devam eden ekonomik kriz nedeniyle boştu.⁴⁵ I. Aleksios Komnenos tahtını medyun olduğu iç savaşta da imparatorluğun sahip olduğu son askerî mukavemeti de eritmişti. Bizans'ın elinde kalan son büyük arazisi parçası olan Balkan toprakları da Norman tehdidi ve Peçenek Türklerinin akınlarıyla Anadolu gibi kaybedilmek üzereydi. Aleksios, seleflerinin yolundan giderek yönünü Şark'a çevirdi; Normanlara karşı yapacağı muharebede Türkmen süvarilerinden yararlanmak için diplomatik girişimlerde bulundu. Görüşmelerin sonucunda Süleyman Şah ile 1081 yılı Haziran'ında *Dra-kon Suyu Antlaşması'nı* imzaladı. Bizans kaynakları, anlaşma sırasında imparatorun sultana yüklü miktarda hediye verdiğini kaydederek Doğu sınırını güvence altına almasının pahalıya mal olduğuna değinmektedirler. İmparatorun, bu aşamada Selçuklularla anlaşmaya varmak haricinde bir seçeneğinin bulunmadığı görülmektedir. İznik'i ele geçiren Selçukluları yerlerinden söküp atmak 1081 senesi itibarıyla Aleksios için uzak bir ihtimaldi. Zira Anadolu zaten kaybedilmişti, Balkanların da aynı akıbete uğramaması için Küçük Asya'nın Türklere ait olduğunu kabul etmesi umut ettiği askerî yardımı beraberinde getirdi. İmparator sefer hazırlıkları yaparken Süleyman Şah'tan asker talep ettiğinde muhtemelen aralarındaki anlaşma uyarınca Selçuklu askerleri Bizans ordusuna katılmak için Balkanlara geçtiler. Antlaşma Bizans için acil önem arz eden asker sıkıntısına geçici bir çözüm getirmişti; Selçuklular açısından ise Anadolu'daki varlıklarının resmen tescillenmesiyle neticelendi. Normanların Bizans toprak-

41 Zonaras, s. 159.

42 Kurat, *Peçenekler*, s. 159; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 154-155.

43 Anna Komnena, s. 53-60.

44 Anna Komnena, s. 53-60, 126; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, aynı yer.

45 John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2017, s. 174-175.

larını işgali imparatoru, Selçukluların Anadolu'da ele geçirdikleri yerlerin hâkimi olduklarını tanımaya zorlayan belirleyici bir vaka olarak tarihteki yerini almıştır. Bu durum Bizans'ın yüzleşmek zorunda kaldığı siyasî buhranlar nedeniyle artık daha fazla göz ardı edemeyecekleri bir gerçeği kabullendiklerini göstermektedir. Birkaç sene öncesine kadar sadece bir Türkmen reisi olan Süleyman Şah, Botaneiates'e verdiği destekle İznik'i ele geçirip Bitinya bölgesindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmış; bir süre sonra Aleksios Komnenos tarafından sınırları belli bir devletin hükümdarı olarak tanınmıştı. Antlaşmaya göre Selçuklu-Bizans sınırı Kocaeli yarımadasında Drakon adı verilen bir dere olarak kabul edildi.⁴⁶ Aleksios Komnenos bu anlaşmayla Anadolu'daki Türkmen hâkimiyetini -geçici bir süre için olsa da-⁴⁷ kabul etti. Doğu'daki Selçuklu meselesini Norman seferi boyunca askıya alan imparator, tüm mesaisini Batıdaki sorunla ilgilenmeye ayırdı.

Bu anlaşmanın konumuz açısından asıl önemi Selçukluların Bizans'ın müttefiki olarak Norman seferine katılmalarıdır. Anna Komnena antlaşma sonrası Süleyman Şah'a yüklü miktarda hediye verildiğinden söz etmektedir. Muhtemelen Aleksios bu suretle savaşı kabiliyetlerini bildiği⁴⁸ Türkmenleri ordusuna dâhil edebilmişti. *Alexiad'*da yer almamasına rağmen anlaşmaya göre her iki tarafın da birbirlerine askerî yardımda bulunacaklarını taahhüt ettiklerini söyleyebiliriz. Süleyman Şah'ın, Selçuklu Emîri Kamyres'in idaresinde gönderdiği 7.000 kişilik askerî kuvvet⁴⁹ Aleksios'un Normanlara karşı muharebesinde önemli rol oynayacaktır.⁵⁰ Anna Komnena'da eğer aynı adlı farklı bir Kamyres'den daha söz edilmiyorsa Selçuklu emîrinin Norman seferinden sonra imparatorun hizmetine girdiği, Kumanlarla yapılan savaşlarda ve imparatora isyan eden Düzmece Diogenes'in yakalanıp gözüne mil çekilmesinde yer aldığı anlatılmaktadır.⁵¹

46 Anna Komnena, s. 126. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 61-62; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 155; Kesik, *Melikşah*, s. 109; Emrullah Kaleli, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar 1096-1204*, İstanbul 2016, s. 165-166. Haçlı kaynak yazarı Willermus Tyrensis, "Süleyman Şah'ın boğazlardan Suriye'ye kadar uzunluğu 30, genişliği 10 veya 15 gün süren Anadolu'ya ve bütün şehirlerine sahip oldu. Gemileri olsaydı Türkler İstanbul'u da alabilecekerdi." diyerek bu duruma işaret etmektedir. Bkz. *a.g.e.*, I, 78-79. Keza Anna Komnena da (aynı yer) onun neredeyse denizi aşmak üzere olduğunu belirtmektedir.

47 Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Bizans yeniden saldırıya geçmiş hatta I. Haçlı Seferi sırasında Batı Anadolu'yu ve Güney Akdeniz sahillerini yeniden imparatorluk topraklarına katmayı başarmıştır. Bkz. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 336-37; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 84-87, 89, 104; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 156-157; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 78-85, 97

48 Hâlâ tartışmalı olan 1021 tarihli Çağrı Bey'in ünlü seferi de dâhil olmak üzere Pasinler Savaşı ve sonrasında Türkmen kuvvetleri Bizans ordusu ile başarılı mücadelelere girmişlerdi. Tuğrul Bey'in Anadolu Seferi burada önemli bir yer işgal eder. Türkmenler özellikle 1071'den sonra gerçekleştirdikleri akınlarla Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdi. Bkz. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 2014, s. 24, 39 vd., 71 vd., 76 vd., 79, 111-113.

49 Anna Komnena, s. 163.

50 Anna Komnena, s. 159-170. Krş. Michael Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, New York 1997, s. 134; Kesik, *Melikşah*, s. 109-110; Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 166; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 104.

51 Anna Komnena, s. 287-298.

Robert Guiscard,⁵² Papa VII. Gregorios'un (1073-1085) desteğini ve onayını alarak *shizmatik* Bizans'a karşı savaş ilan etti (1081). İmparator Aleksios, Normanların Bizans'ı istila etmek için büyük kara ve deniz güçlerini seferber ettiğini duyunca Anadolu'da bulunan valilere bölgelerini yeterince savunacak birlikler bırakmalarını, kalan askerlerle derhâl kendisine katılmalarını emretti. Ayrıca, Alman İmparatoru IV. Heinrich (1054-1106) ve Venedik Dukası ile Normanlara karşı ittifak arayışına girdi ve sonunda onlarla arzu ettiği ittifakı gerçekleştirdi. Robert Guiscard, 17 Haziran 1081'de Draç'ı karadan ve denizden kuşattı. Aleksios, aynı yıl Süleyman Şah ile bir anlaşma yaparak Doğu sınırında bulunan kuvvetlerini Balkanlara sevk etti. Türklerden müttefikleri olarak sefere katılmalarını istedi. Bu sırada Venedikliler, Adriyatik'te kendileri için de tehdit oluşturan Norman donanmasını mağlup ederek Robert'ın filosu ile olan bağlantısını kestiler. Aleksios Komnenos galibiyet haberini aldığı anda başkentte toplanmış olan emrindeki tüm kuvvetlerle Draç'a doğru harekete geçti. Bizans ordusu Ohri Gölü civarına geldiğinde buraya yerleşmiş bulunan Türkler sefere katıldılar. Bizans'a hizmet eden Grekleşmiş bir Türk olan Tatikios⁵³ Ohri'de yaşayan bu Türk kuvvetlerinin sevk ve idaresiyle görevlendirildi. İmparator Aleksios, Draç önlerine vardığında Normanları gece baskınıyla şaşırtmak amacıyla ordusunu şehrin etrafına yaydı. Müttefikleri tarafından gönderilen askerlere [Selçuklu Türklerine] "tuzla"ya giden yolu kontrol etmeleri, genel hücum başlayınca arkadan Normanlara saldırmalarını emretti. Ancak Robert, böylesi bir saldırıyı beklediği için Glykos Çayı üzerindeki ordugâhını terk edip deniz kıyısı yakınındaki "din şehidi" Theodoros onuruna yapılmış bir kilisenin bulunduğu arazide yeniden muharebe düzeni almıştı. İmparator baskın fırsatını kaybettiğini haber aldığı anda ordunun saflarını denize bakacak şekilde düzenledi; Vereg muhafız birliklerini yanında tuttu. Kararlaştırılan savaş planı gereğince Aleksios cepheden Normanlara saldırırken, Draç Kalesi'ndeki birlikler ona destek vereceklerdi; tuzla⁵⁴ yolunu takip eden Türkler de Normanlara arkadan saldıracaklardı. Harp başladığında Bizanslılar taktiksel planlarını başarıyla uygulayıp düşmanlarının geri çekilmesini sağladılar. Ama beklenmedik bir gelişme Bizans ordusunun dağılmasına yol açtı. Norman ordusunda yer alan Robert Gu-

52 İmparator VII. Mikhail Dukas'ın (1071-1078) III. Nikephoros Botaneiates tarafından devrilmesi Norman lideri Robert Guiscard'a Bizans topraklarını işgal etmek için bahane vermişti. Zira 1074 Ağustos'unda İmparator Mikhail'in oğlu ile Robert Guiscard'ın kızı evlenmişlerdi. İmparator Mikhail muhtemelen Normanları, Anadolu'da ilerleyen Türkmenlere karşı kullanmak niyetindeydi. Norman-Bizans ittifakı önce Nikephoros Botaneiates'in ardından Aleksios Komnenos'un tahta geçmesiyle gündemden düştü. Hırslı bir lider olan Robert Guiscard eski İmparator VII. Mikhail ile olan anlaşmasını öne sürerek Bizans'a karşı harekete geçti. Bkz. Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, s.129.

53 Hakkında ayrıntılı bilgi için Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Bizans Tarihi Yazıları-Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul 2005, s. 175-196. Osman Turan, Ohri'de yaşayan Türkleri Balkanlarda yaşayan Şamanist bir topluluk olarak nitelenmesine rağmen (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 62) kaynaklarda özellikle *Alexiad*'da bunu teyit edecek bir malumat yoktur. Turan bu ifadeyle Makedonya'da yaşayan Türkleri muhtemelen Peçenekler ya da Kumanlar olarak düşünmüş olmalıdır. Balkanlardaki Türk topluluklarına Bizanslıların İskitler veya barbarlar gibi terimler kullandıkları bilinmektedir. Ancak Ohri'de yaşayan Türkler hakkında böyle bir tanımlama kullanılmaması onların Anadolu kökenli olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

54 Draç'taki tuz madenleri ve savaşı inceleyen bir çalışma için bkz. Björn Forsén, Mika Hakkarainen ve Brikena Shkodra-Rrugia, "Blood and Salt: Some Thoughts Evolving from the Topography of the Battle at Dyrrachium in 1081", *Acta Byzantina Fennica*, 4 (N.s), Helsinki 2015, s. 63-84.

iscard'ın eşi firar eden askerleri yüreklendirerek yeniden saldırıya geçmelerini sağladı. Böylece toparlanan Norman birlikleri karşı taarruza geçtiler. Bizanslılar şiddetli Norman hücumu karşısında tutunamayıp geri çekildiler. Türk birlikleri ve henüz savaşa girmemiş Sırpların da muharebe alanını terk etmesiyle Robert Guiskard, İmparator Aleksios'a karşı ilk büyük galibiyetini ele elde etmiş oldu. Bizans ordusu Normanlarca kılıçtan geçirildi (Ekim 1081). Vareg muhafız birlikleri de dâhil olmak üzere birçok asilzade ölenler arasındaydı. Aleksios Komnenos Ohri'ye çekilip burada karargâh kurdu; uğranılan hezimet nedeniyle dağılan askerlerini yeniden toplamaya çalıştı. Draç bir süre daha direnmesine rağmen Normanların eline geçti. (Ocak-Şubat 1082).⁵⁵

Balkanlardaki Türk varlığına dair Anna Komnena'da henüz yeterince araştırılmamış dikkate değer bilgiler mevcuttur. Muhtemelen Selçuklu Türklerinden bazı guruplar XI. yüzyılların sonlarında ganimet elde etmek ve ücretli asker olarak görev yaptıkları Bizans ordusunda hayatlarını idame ettirmek amacıyla Balkan arazilerine yerleşmişlerdi. *Alexiad'*ın verdiği bilgilerden Ohri civarında yerleşen Türklerden haberdar olmaktadır. Kaynakta sözü edilen Ohri Türkleri muhtemelen bu suretle Anadolu'dan Balkanlara geçmiş olmalıdırlar. Belki de Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu içlerine ilerleyen Selçuklularının Balkanlara intikal eden bakiyelerinden olmaları da mümkündür. Ancak tüm bunları teyit edecek bir kaynak bilgisine sahip değiliz. Draç önlere Normanlarla yapılan savaşın ilk safhasında Bizans ordusunda bazı Türk birliklerinin bulunduğunu yine Anna Komnena'dan öğrenmekteyiz. Normanların arka saflarına geçmek için "tuzla" yolunu takip eden bu askerlerin Balkanlara ne zaman geçtiğine dair *Alexiad'*da veya dönemin diğer Bizans kaynaklarında bir bilgi yoktur. Muhtemelen bunlar Nikephoros Botaneiates döneminden beri Balkanlarda bulunuyorlardı; ya da I. Aleksios Komnenos *Drakon Anlaşması'*ndan sonra bazı Türkmen birliklerini Normanlara karşı muharebe etmek üzere Balkanlara getirmişti. *Alexiad'*da sözü edilen Türk kuvvetlerinin, Selçuklu Türkmenleri oldukları ihtimal dâhilindedir. Zira bu Türklerin, Balkanlarda yaşayan Türk kavimlerinden olmadıkları yine *Alexiad'*ın Peçenekleri veya Kuman Türklerini tanımladığı şekilden farklı olarak "bağlaşık ordusu" şeklinde söz etmesinden⁵⁶ anlaşılmaktadır. Aynı ifadeyi Nikephoros Bryennios'un isyanını bastırmakla görevli Bizans ordusunda yer alan Selçuklu kuvvetleri için bir başka Bizans kaynak yazarı daha kullanmıştı.⁵⁷ Öte yandan İmparator Nikephoros Botaneiates döneminde ganimet elde etmek için Balkanlarda kalan bir kısım Selçuklu Türkmenlerinin de olduğu bilinmektedir. Anna Komnena, Çorlu'da böyle bir birliğin varlığından söz etmektedir.⁵⁸ Kaynaklarda konuyla ilgili bilgi bulunmamasına rağmen olayların akışından Ohri'de yerleşen Türkler ile tuzla yolunu takip eden askerlerin Selçuklu Türkleri olmaları kuvvetle muhtemeldir.

55 Anna Komnena, s. 118-120, 124-126, 131-134, 135-137, 139, 142-151. Krş. Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 136-138, 162-163, 164-168.

56 Anna Komnena, s. 142. Nitekim *Alexiad* tercümesini yapan Bilge Umar da "bağlaşıklar ordusu" ifadesinden Selçuklu Türkleri olduğu sonucunu çıkarmıştır. Keza Anna aynı yerde yine bu birlikler hakkında "barbarlar" ifadesini kullanmaktadır.

57 Bryennios, s. 147-148.

58 Anna Komnena, s. 77.

Aleksios Komnenos, Draç önlerinde aldığı ağır mağlubiyetin ardından Ohri'den İstanbul'a dönünce ücretli askerlerin ve ordunun masraflarını karşılamak amacıyla kilise mallarına el koydu. Askerlerin savaşma azmini artırmak için elde edilen gelire maaşları ödendi. Robert Guiscard, Draç önlerinde yapılan savaştan galip ayrıldıktan sonra Larissa'ya doğru ilerledi. Draç'taki galibiyet Normanları stratejik *Via Egnatia* güzergâhının bir kısmını kontrol eder duruma getirmişti. İmparator Aleksios, Robert'in güçlerini bölmek amacıyla daha önceden anlaşmaya vardığı Alman İmparatoru IV. Heinrich'ten yardım istedi. Normanların İtalya topraklarına saldırmak istiyorsa tam zamanı olduğunu söyledi. Heinrich, esasen Papa VII. Gregorius ile çatışma hâlindeydi⁵⁹ ve onunla iş birliği yapan Robert'i sindirmeye çalışıyordu. İmparator Aleksios'tan acil destek çağırısını aldığı anda bu durum kendi politik çıkarlarına da uygun düştüğünden doğrudan İtalya'ya girdi. Heinrich'in İtalya seferinden endişe duyan Papa VII. Gregorius, Robert Guiscard'ı Almanların Roma'yı tehdit ettiğini bildirerek vakit kaybetmeden İtalya'ya dönmesini istedi. Norman lider seferin idaresini oğlu Bohemund'a bırakıp ülkesine dönmek zorunda kaldı. Aleksios Komnenos Robert'in yokluğunda Normanlara ağır bir darbe indirmek amacıyla Mayıs 1082'de Yanya'ya yürüdü. İmparator Aleksios, Yanya'da yapılan muharebede ağır kayıplar vererek Bohemund'un karşısında hezimete uğramaktan kurtulamadı. İmparator önce Ohri'ye çekildi; ardından daha emniyetli olduğunu düşündüğü Vardar'a kadar ilerledi. Burada ordugâh kurup dağılan askerlerini toplamaya çalıştı. İmparator Aleksios, Vardar'da ordusunu yeni katılan ücretli askerle takviye ederek moral bulmaya çalıştı. Bunların arasında Süleyman Şah'tan istediği askerlerin olup olmadığı hususu belli değildir. Anna Komnena, Norman seferinin başında imparatorun Türk askerlerinin orduya katılması için Süleyman Şah'a⁶⁰ başvurduğundan söz etmesine rağmen bu ücretli askerlerin kimliğine dair bilgi vermemektedir. İmparator gücünü topladıktan sonra yeniden Bohemund'un üzerine yürüdü. Aleksios, bir kez daha Normanlara yenildi ama bu seferki mağlubiyeti öncekilere oranla durumunu daha da kötüleştirdi. Normanlar aldıkları her galibiyetle başkente daha da yaklaşıyorlardı. Bohemund savaştan sonra ilerleyişlerine devam ederek Ohri'yi ve Üsküp'e hâkim oldu; kışı geçirmek üzere Larissa civarında ordugâh kurarak yerel idarecilerin itaatini kabul etti. İmparator Aleksios, başkente dönünce Süleyman Şah'ı içinde bulunduğu tehlikeli durumdan haberdar ederek bir an önce tecrübeli komutanların buyruğunda bir ordu göndermesini istedi. Süleyman Şah, Emîr Kamyres idaresinde seçme birliklerden oluşan 7.000 kişilik bir orduyu Konstantinopolis'e yolladı.⁶¹ Bohemund bu sırada Pelagonia, Tırhala ve Kastoria'yı zapt ederek ilerleyişini sürdürdü ve tüm birlikleriyle Larissa'yı kuşattı (23 Nisan 1083). Vali Leon Kephalaş başkente yolladığı habercisiyle Bohemund'un Larissa'ya ulaştığını, şehri her yönden

59 Anna Komnena, s. 49 vd. Krş. Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2010), s. 109.

60 Anna Komnena, s. 133.

61 Anna Komnena, s. 153-154, 155-157, 159-161, 162-163; Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, s. 134; Kaleli, *Bizans ve Batılar*, s. 165-168. Cahen ise sayı vermeden Aleksios'un Normanlara karşı Türklere yardım istediğinden söz eder. Bkz. *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 9.

ablukaya aldığı aceleyle bildirdi. Bu kritik anda İmparator Aleksios, ordusunu Selçuklulardan ve diğer müttefiklerinden aldığı yardımcı askerlerle takviye ederek askerlerinin ve halkın moralinin yükselmesini sağlamış olmalıdır. Latinler karşısında alınan mağlubiyet muhtemelen orduda bir bezginlik havası yaratmıştı; keza Balkanlarda işgal altındaki Rum ahalisi başta olmak üzere başkent halkının da Norman istilasının meydana getirdiği tehlikeyi hissettikleri aşikârdır. İmparator Aleksios ordusunu böylece güçlendirdikten sonra vakit kaybetmeden bir kez daha Bohemund'un üzerine yürüdü. Bizans ordusu Larissa yakınlarına vardığında şehrin valisinden acil yardım talep eden bir mektup daha aldı. Vali, halkın açlıkla boğuştuğunu, kedi ve köpeklerle kadar herşeyi tükettiklerini, düşmanın şehrin önünden ayrılması sağlanmadığı takdirde Normanlara teslim olacaklarını bildiriyordu. İmparator Aleksios, derhâl bir savaş meclisi toplayıp tüm komutanlarına vur-kaç taktiğini kullanarak Latinlerin yıpratılmasını, düşman iyice hırpalandıktan sonra savaş naraları atarak genel hücumu geçilmesini, saflarını sıkı tutmalarını emretti. Başkomutan olarak Nikephoros Melissanos ve Kourtikios Basileios'u atadı. İmparator *Libotanon Boğazı*'nı aştıktan sonra geçite yakın bir yerde pusu kurdu. Bizans ordusu phalanx/falanks düzeninde Bohemund'un ağır zırlı Norman birliklerine saldırdılar. Bohemund, Rum ordusunda imparatorun sancaklarının olduğu yerde Aleksios Komnenos'un bulunduğunu düşünerek süvarileriyle o yöne doğru hücumla geçti. Göğüs göğüse geçen çarpışmalardan sonra Bizanslılar bozguna uğrayıp geri çekildiler. Bohemund, bu esnada tüm gücüyle geri çekilen Bizans ordusunu takibe girişti. İmparator Aleksios, Bohemund'un ordugâhını terk ederek merkez hattından uzaklaştığını görünce onun artçı birliklerine saldırdı; daha sonra Norman karargâhına yönelip burayı ele geçirdi. Vakit kaybetmeden asıl Norman ordusu üzerine yürüdü. Bohemund durumu fark ettiğinde muharebeyi kaybetmek üzere olduğunu anladı. Son direniş noktası olarak Larissa'ya hâkim bir tepede ağır zırlı birlikleriyle tutunmaya çalıştı. Bizanslılar, Normanlara karşı tekrar saldırıya geçtiler. Savaşın bu cephesinde Anna Türk birliklerinden tekrar söz etmeye başlar. İmparator, Migidenos komutasındaki Türkleri Bohemund'un yolunu kesmesi için yolladı; ancak Normanlar, Selçuklu birliklerinin saldırısını püskürtmeyi başardılar. Bohemund son çare olarak Larissa yakınlarındaki bataklık araziye yöneldi; burayı aştıktan sonra dar bir boğazdan (Kleisoura) geçerek Domenikos Sarayı adlı düz bir alanda yeniden savaş düzeni aldı.⁶²

Savaşın bundan sonraki seyri Bohemund'un aleyhine gelişti. İmparator Aleksios, Normanlara indirilecek son darbe için Mikhail Dukas'ı görevlendirdi. İmparator ona, "tüm adamlarını boğazdan içeri yollamamasını, birliklerinin ana bölümünü dışarda bırakmasını Türklere ve Peçeneklerden⁶³ oluşan okçu birlikleri göndermesini" tavsiye etti. Ancak Türk birlikleri içeri girer girmez Bizans ordusundaki askerler muhtemelen ganimetten pay almak amacıyla onların peşi sıra boğazdan içeri girdiler. Bohemund kendi askerlerini bitişik nizamda ellerinde

62 Anna Komnena, s. 163-168. Krş. F. Chalandon, *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Paris 1900, s. 89-90; Meško, "Battles of Dyrrachion (1081) and Dristra (1087)", s. 155-156.

63 Anna Sarmatlar demektir.

kalkanlarla sıralayıp bu saldırıyı kesmeyi başardı. Anna Komnena'nın anlatımına göre muharebenin bu ilk saldırıdan sonra boğazın önündeki ovada devam ettiği anlaşılıyor. Zira Bohemund'un hasımlarını bu dar boğazın yakınından geçen Salabria Çayı'na kadar kovaladığında boğazda ve ovada mücadele eden askerlerini yalnız bırakmıştı. Boğaz'ın çıkış noktasında Bizans ordusundaki Oğuz Türklerinden bir savaşıncının Latin askerlerinden iri yarı birini tek vuruşla öldürmesi üzerine savaşın seyri değişti. Sözü edilen Oğuz askeri daha sonra Bohemund'un sancaktarı üzerine yürüyüp sancağı ele geçirdi. Latin sancağını birkaç kez sallayıp yere attı; Latinler sancağın baş aşağı düşmesini geri çekilme alameti/işareti olarak algılayıp savaş alanını terk ettiler. Norman birlikleri Tırhala'ya ve oradan da Kastoria'ya doğru geri çekildiler. *Alexiad'*da Bohemund'un mücadelenin bu noktasında ne yaptığı anlatılmamaktadır, muhtemelen o da geri çekilen askerlerini takip ederek daha önceden yığınak yaptığı Tırhala'ya ve Kastoria'ya ulaşmış olmalıdır.⁶⁴

1083'de meydana gelen Larissa Savaşı'nın kazanılmasında ve Norman istilasının bertaraf edilmesinde Selçukluların da içinde olduğu Türk birliklerinin önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bizans süvarileri, zincir zırhlarla korunan ve özel olarak yetiştirilmiş Norman süvarilerine karşı güçsüzdüler. Türk süvarileri (Peçenek ve Selçuklular) ağır zırhlı süvarilere karşı avantajlı konumdaydılar.⁶⁵ Selçuklu kuvvetleri ve diğer Türk kökenli unsurlarla desteklenen Bizans ordusunun bu galibiyetinden sonra Bohemund, köprü başı durumundaki Draç haricinde işgal ettiği yerleri terk ederek 1083'te İtalya'ya döndü. Ertesi yıl 1084'te babası Robert Guiscard ile yeniden Balkanlarda görüldü, ama Robert'in 1085'te gerçekleşen beklenmedik ölümü Norman istilasının sonunu getirdi. Draç'ı geri alan imparator⁶⁶ 1107'teki istilaya kadar onları savuşturdu.

Kuzey Yunanistan'ın Halkidi/Halkidikya Yarımadası'nda yer alan Aynaroz'da Süleyman Şah hakkındaki bir rivayet, Selçuklu Türklerinin Balkanlarda bıraktığı etkiyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rivayete göre Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın soyundan gelen birisi, Aynaroz'da Koutloumousiou Manastırı'nı inşa etmişti. Manastırı kuran Selçuklu şehzadesi vaftiz olup Hıristiyanlığı kabul etmişti.⁶⁷ Bu kayıt oldukça erken bir tarihte Hristiyanlaşan Selçuklu Türkleri hakkında bilgi veren önemli bir ayrıntıdır. Zira *Alexiad'*ta da benzer şekilde din değiştiren Türkmenlere dair örnekler mevcuttur.

Türkiye Selçuklularının Bizans'ın müttefiki olarak Balkan seferine katılmalarının bir sonraki örneği Sultan I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) iktidarının son yıllarında yaşandı. Onun döneminde

64 Anna Komnena, s. 168-69.

65 J. Birkenmeier, *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, Leiden 2002, s. 58-62. Ayrıca bkz. Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, s. 131.

66 Anna Komnena, s. 169-191. Krş. G. Finley, *Byzantine Empire: From MLVII to MCCCCLIII*, London 1854, II, 100; Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 168; Levi Roach, Normanlar Avrupa'nın Kurucuları Asya'nın Fatihleri, (Çev., Bekir Çelikcan), İstanbul 2023, s. 192-202; Sevtap Gölgesiz Karaca, "Bizans-Norman İlişkilerine Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII/1, Temmuz 2012, s. 111-112.

67 Oytun Ayberk Fırat, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırplar 1313-1403*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 35 not 141.

Selçuklular Doğu'da Büyük Selçuklu emîrleriyle mücadele ederken Bizans da yeniden beliren Norman tehdidiyle uğraşıyordu. Bohemund'un Papalık başta olmak üzere Batı'daki faaliyetleri Katolik-Ortodoks anlaşmazlığının yeni bir safhasını gündeme getirdi. Bohemund Batı kamuoyunu, Bizans'ın Türkler kadar tehlikeli bir düşman olduğu propagandasıyla kendisine destek vermeye çağırdı. Papa bir süre sonra sefere katılanların günahlarının bağışlanacağını ilan etti. Böylece Normanların 1107 tarihli seferi Haçlı düşüncesinin Ortodokslara yöneltildiği ilk büyük girişim olarak organize edildi.⁶⁸ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bizans'ın müttefiki olarak bu harpte yer alması söz konusu askerî yardımın stratejik önemini artırmaktadır. Bohemund, askerî yardım temin etmek amacıyla İtalya'ya gittiğinde Antakya Prinkepsliği mevkinde bulunuyordu. O, 1096'da düzenlenen Birinci Haçlı Seferi'ne katılan liderlerden biri olarak Antakya'nın işgal edilmesinde önemli bir rol oynamış ve burada ilk Haçlı krallığını kurmuştu. 1104'te Harran'da Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği kuvvetlerinin Müslümanlar karşısında hezimate uğraması sonrasında kayıplarını telafi etmek için amacıyla Avrupa seyahatine çıkmak zorunda kalmıştı. Bohemund hem çevresini saran Türklerle hem de Antakya'yı ele geçirmeye kararlı olan İmparator Aleksios Komnenos'a karşı asker ve para desteği sağlamak için 1105'te Avrupa'ya gitmişti. Yaklaşık iki sene süren bu seyahatinde Papa'yı, Haçlıların ve Batı Hristiyan âleminin asıl düşmanının *şizmatik* Bizanslılar olduğuna ikna etti. Topladığı askerlerle Kuzey Suriye'de Müslümanlarla muharebe etmek yerine doğrudan Bizans'ı hedef aldı. Papanın desteği ile Hristiyan bir ülkeyi işgal etmek amacıyla Haçlı ordusu Brindisi Limanı'ndan hareket ederek Adriyatik Denizi'nin karşı yakasına yelken açtı.⁶⁹

Nihayet 9 Ekim 1107'de Bohemund Epir bölgesindeki kıyı şehirlerinden Avlonya'da karaya çıktı. Burayı ele geçirdikten sonra imparatorluğun batı kapısı olarak bilinen stratejik Draç şehrine yöneldi; 13 Ekim'de burayı kuşatma altına aldı.⁷⁰ İslâm kaynaklarına göre İmparator I. Aleksios Komnenos, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'dan Franklara karşı yardım istemişti. Muhtemelen bir barış anlaşması hüviyetinde geçen görüşmelerden sonra Sultan Kılıç Arslan imparatorun yardım çağrısını karşılıksız bırakmamıştı.⁷¹ Willermius Tyrensis⁷² imparatorun 1101 Haçlı Seferi sırasında sultanla anlaşma yaptığından söz etmektedir. Buna

68 Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ankara 2018, s. 123-124; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, Ankara 1992, 39. Bohemund, Aleksios Komnenos'un bir dinsiz olduğunu, diğer dinsizlere yardım ettiğini ve onlarla iş birliği içinde olduğundan söz ediyordu. Bkz. Anna Komnena, s. 362.

69 Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 29, 82-93, 115-128; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 33-36, 37-40. Roach, Normanlar, s. 203 vd. Harran Muharabesi hakkında bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990, 87-99.

70 Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 127-128.

71 İbn Kalânisî, *Zeyl Târîh Dimaşk*, nşr. H.F. Amedroz, Leyden 1908, Çev. Onur Özatağ, *Şam Tarihine Zeyl*, İstanbul 2015, s. 25, 35; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Abdülkerim Özaydın, X, 341, 344; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Miratü'z zaman fi Tarihi'l Ayan*, nşr. İbrahim ez-Zeybek, XX, Beyrut 2013, s. 15; Münecimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, haz. Ali Öngül, II, İzmir 2001, 16. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 106, 107 not 60, 109, 145; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 60; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, 126. Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 281-282. İmparatorun kendisine yakın her ülke ve şehirden yardım talep etmesi hakkında bkz. Anna Komnena, s. 360, 371.

72 *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, 470.

rağmen Sultan Kılıç Arslan'ın Haçlılara karşı imparator ile daha önceden anlaşığı; birliklerini aralarında var olan anlaşma uyarınca Aleksios'a gönderdiği düşünülmektedir.⁷³ Gerçekten de Sultan I. Kılıç Arslan gibi ihtiyatlı bir devlet adamının arkasını sağlama almadan Büyük Selçukluların hâkimiyet bölgesi olan Musul'a yönelmeyeceği aşikârdır. Son yapılan çalışmalarda 1101 Yılı Haçlı Seferlerinden sonra aralarında Antakya hâkimi Bohemund'un da olduğu Haçlılara karşı bir anlaşma yapıldığından söz edilmektedir.⁷⁴

Korfu'daki Bizans valisinden Bohemund'un büyük bir donanma ile işgal için geldiğini haber aldığı imparator donanma komutanı Isaakios Kontostepanos'u Normanlara karşı görevlendirmişti, Kontostepanos önceleri Norman filosu karşısında başarısız olmuşsa da sonradan düşman filusunun Adriyatik'teki hareketlerini önlediği gibi Bohemund'a erzak taşıyan gemileri imha etmeyi başardı. Donanmasının imha edilmesinden sonra ana karada durumu sarsılan Bohemund, Selçuklu askerleriyle desteklenen Bizans ordusu karşısında art arda mağlubiyetler almaya başladı.⁷⁵

İmparator Aleksios, Draç'ın kuşatıldığını öğrendiğinde Kasım 1107'de başkentten büyük bir orduyla hareket etti. İmparator, Selenik'e ulaştığında birliklerinin bir kısmını Draç'ı kurtarmak üzere Normanların üzerine sevk etti. Kalan birlikleriyle Selenik'te (Thessalonike) ordugâh kurdu. Kışı burada geçiren imparator 1108 senesi baharında Draç'a yakın Devol'e (Deapolis) hareket etti. Devol'e ulaşan imparator savaşın olası gelişmelerine karşı karargâhını burada kurup gelişmeleri yakından takip etti. İmparator, Draç'a giden her önemli geçitte güvenilir subaylarının emrinde birlikler yerleştirmişti. Bu subaylardan biri de Anadolu'da Türklerle çarpışan Alexandros Kabasilas idi. Draç yakınlarında meydana gelen ilk çarpışmalarda Bohemund, Bizans ordusunu mağlup ederek; çoğunu kılıçtan geçirdi. Muharebede henüz çocukken esir alınan ve sonradan soyluluk payesi verilen "Karas" adlı bir Türk(men) ile Kılıç Arslan'ın emîrlerinden ve Şark'ın meşhur satraplarından olduğu söylenen hristiyanlığı kabul etmiş bir başka Türk(men) Skallarios ölenler arasındaydı.⁷⁶ Skallarios, Sultan Kılıç Arslan'ın iktidarının ilk yıllarında İmparator I. Aleksios'un Güney Marmara sahillerine düzenlediği seferde Emîr İlhan ve adı belirtilmeyen bir başka Selçuklu emîri ile birlikte din değiştirmiş ve İmparatorun hizmetine girmişti. İlhan'ın sonradan Kılıç Arslan'ın yanına döndüğü ve Haçlılarla mücadele ettiği bilinmektedir. Skallarios ile adı bilinmeyen diğer Selçuklu emîrinin Aleksios'un hizmetinde Bizans ordusunda görev almaya devam ettiği Anna Komnena tarafından kaydedilmektedir.⁷⁷

İmparator I. Aleksios, Bohemund'un üzerine gönderilen ordunun büyük kayıplar vere-

73 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 106, 107 not 60, 109, 145; Özeydin, *Muhammed Tapar*, s. 60; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 7.

74 Özeydin, *Muhammed Tapar*, aynı yer; Kesik, *Sultan I. Mesud*, aynı yer.

75 Altan, *Antakya Haçlı Prinçesliği*, s. 130-131.

76 Anna Komnena, s. 403-404.

77 Anna Komnena, s. 209, 291, 307. Haçlı Seferleri döneminde din değiştirme vakalarının genel bir değerlendirmesi için bkz. Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları", *Belleten*, 75, sy. 274, Ankara 2011, s. 691-717.

rek geri çekildiğini haber aldığı anda savaşı idare edecek tecrübeli bir komutan arayışına girdi. İmparator son çare olarak Lazkiye'yi Tankred'e karşı koruyan⁷⁸ Kilikya ve Suriye birliklerin bir kısmını, komutanları Kantakuzenos ile birlikte Norman seferine iştirak etmeleri için çağırarak zorunda kaldı. Kantakuzenos, bölgeye intikal ettiğinde o da önceleri Bohemund karşısında başarı elde edemedi. Fakat ordusunda bulunan Alan, Peçenek ve Selçuklu kuvvetlerinin yardımıyla durumu lehine çevirdi. Norman-Bizans savaşının kaderini tayin eden son muharebe Kantakuzenos'un geri çekilip ordusunu yeniden düzenlediği Kharzanes Deresi'nin yakınlarında gerçekleşti. Bizans ordusu, Selçuklu askerleri sol kanatta, merkez hattında bizzat Kantakuzenos'un kendisi, sağ kanatta ise Alan birlikleri gelecek şekilde savaş düzeni aldı. Peçenekler Normanların şiddetli saldırılarını karşılayan kuvvetler olarak ordunun ön saflarına dizildiler. Savaş Peçeneklerin Norman kıtalarına hücumuyla başladı. Normanlar onların saldırısını püskürtüp merkeze doğru yöneldiler. Selçuklu birlikleri Norman ilerleyişini durdurmak için karşı saldırıya geçtilerse de geri çekilmek zorunda kaldılar. Kantakuzenos, muharebenin bu kritik anında Alan birliklerine saldırı emri verip kendisi de cepheden Norman kıtalarına taarruza geçti. Bizans ordusunun yeniden başlayan taarruzuna Selçuklu birlikleri ve Peçenekler de katıldılar. Bizanslılar tüm güçleriyle saldırdığı Normaları mağlup ederek birçoğunu kılıçtan geçirdiler. Kantakuzenos, Devol yakınlarındaki dağ geçitlerinde karargâhında bulunan imparator Aleksios'a savaşı kazandıklarını bildirdi.⁷⁹ Bohemund muharebeden sonra barış dilemek zorunda kaldı. Devol Anlaşması ile Aleksios'un vassalı olduğunu, Rumların/Bizans'ın Antakya üzerindeki hâkimiyetini kabul ederek İtalya'ya döndü (Eylül 1108).⁸⁰

Sibt İbnü'l-Cevzî,⁸¹ savaşı bittikten sonra İmparator I. Aleksios'un sultanın askerlerine çeşitli hediyeler vererek ülkelerine dönmelerine müsaade ettiğini kaydeder. Selçuklu askerleri Anadolu'ya döndüğünde Konya'da Sultan I. Mesud (1116-1155) tahtta bulunuyordu.⁸² Sultan I. Kılıç Arslan gibi tecrübeli ve yılmaz bir savaşçının vefatı, sultanın henüz çocuk yaşta olması gibi nedenlerle uç bölgesinde bir otorite boşluğu yaşanmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Selçuklu askerleri ülkeye döndüğü sırada muhtemelen mevcut durum nedeniyle Batı uç böl-

78 Bizans'ın Balkanlarda Bohemund ile uğraşmasından yararlanan Antakya naibi Tankred, Kuzey Suriye ve Kilikya'da bulunan Bizans birliklerinin bir kısmının geri çekilmesini fırsat bilerek Lazkiye başta üzere birçok yeri ele geçirmişti. Bkz. Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği*, s. 142-149.

79 Anna Komnena, s. 405-411.

80 Anna Komnena, s. 411-419; Willermus, I, 471-472. Krş. Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği*, s. 134-135. Georgios Theotokis, *The Campaigns of The Norman Dukes of Southern Italy Against Byzantium, in The Years Between 1071 and 1108 AD*, University of Glasgow Unpublished PhD Thesis, Glasgow 2010, s. 280-301. Barış anlaşmasının maddeleri için bkz. Anna Komnena, s. 419-438. Krş. Ebru Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Antlaşması", *Osmanlı'nın Peşinde Prof. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. Feridun Emecen ve dğr., I, İstanbul 2013, s. 107-118.

81 Sarıcı, Burak Nazif, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Miratü'z zaman fi Tarihi'l ayan Adlı Eserine Göre I. Kılıç Arslan", *Sultanlar Şehri Silvan Tarih-Toplum*, ed. Oktay Bozan ve dğr., Ankara 2021, s. 253.

82 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kesik, *Sultan I Mesud*, s. 9-13; a.mlf., "Sultan I. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?", *Türkiye Selçukluları –Makaleler-*, İstanbul 2018, s. 15-26.

gesi Kapadokya emîri Hasan Bey'in⁸³ idaresindeydi. İmparatorun yanından dönen Selçuklu askerleri Sultan Kılıç Arslan'ın yanına gitmek istemişler ancak sultanın ölüm haberini alınca ordugâhlarına ya da bağlı oldukları Türkmen obalarına çekilmişlerdi.⁸⁴ Norman istilası Sultan Kılıç Arslan'ın, Temmuz 1107'de⁸⁵ hayatını kaybetmesinden birkaç ay sonra Ekim ayında başlamıştı. İmparator muhtemelen Anadolu'daki gelişmelerden Kilikya'da bulunan Bizanslı idareciler yada Suriye bölgesindeki Hıristiyanlar vasıtasıyla haberdardı. Ama Bohemund'a karşı düzenlediği seferin ortasında ihtiyaç duyduğu Selçuklu birliğinin geri dönmesine mâni olmak amacıyla sultanın ölümünü gizli tuttuğu olduğu söylenebilir. Selçuklu birliğinin, Norman istilasının bertaraf edildiği 1108 tarihli Devol Anlaşması'ndan sonra Anadolu'ya dönmüş olduğu Sibt İbnü'l-Cevzî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.

Selçuklu askerî yardımının hangi tarihte gerçekleştiğinin belirlenmesi ise aydınlatılması gereken bir başka konudur. *Alexiad'*a göre⁸⁶ İmparator Aleksios biri 1105'te diğeri 1106 senesi Şubat-Mart aylarında olmak üzere paralı asker temin etmek amacıyla civardaki hükümdarlara mektuplar göndermişti. İmparator Aleksios'un Korfu Adası dukasından Norman istilası hakkında uyarıldığı, 1105 tarihinde Türkiye Selçuklu Sultanına başvurmuş olduğu tespit edilmektedir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1105'te Meyyâfârikîn'i ele geçirdiği bilinmektedir. Sultan'ın Meyyâfârikîn'i ele geçirdiği Şubat 1105 ile Urfa'yı kuşatmakla meşgul olduğu 1106⁸⁷ tarihleri arasında söz konusu yardımın gerçekleşmiş olması ihtimal dâhilindedir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Haçlılarla mücadelesinde Urfa gibi güçlü surlara sahip bir şehri kuşatmaya hazırlanırken Bizans'a asker göndermesi mümkün görünmemektedir. İmparator Aleksios'un Sultan I. Kılıç Arslan'dan müttefiki olarak yardım talep eden elçilerinin Meyyâfârikîn seferinden sonraki aylarda gönderilmiş olması olayların akışına uygun görünüyor. Söz konusu birliklerin uç hattındaki Türkmenler arasında gönderilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Keza İbnü'l Kalânîsî⁸⁸ bu duruma işaret ederek imparatorun kendisine yakın bölgelerde yaşayan Türkmenlerden yardım aldığını söylemektedir.

İbnü'l-Kalânîsî, Bizans'ın Franklarla mücadelesi ve Selçuklu askerî yardımından söz ettiği 500 yılı olaylarından farklı olarak 502 senesi (18 Ağustos 1108-6 Ağustos 1109) hadiselelerini anlatırken⁸⁹ Antakya hâkimi Bohemund'un kalabalık bir ordu ile ülkesine döndüğü sırada Konstantiniye Meliki'nin ülkesinde durduğunu, Franklarla Rumlar arasında harp çıktığını, Rum Meliki'ne kendisine komşu bölgelerden çok sayıda Türkmen'in yardımına geldiğini ve Frankları

83 Anna Komnena, s. 441. Hasan'ın kimliği hakkında Sarıcı, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Seçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022, s. 61-63.

84 Sarıcı, "Sibt İbnü'l Cevzî", aynı yer.

85 Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 63; Sarıcı, *Haçlıları Durduran*, s. 218 vd. Turan'a göre, (*Selçuklar Zamanında Türkiye*, s. 109) Sultan I. Kılıç Arslan 14 Haziran 1107'de vefat etmişti. Son yapılan çalışmalara göre (Demirkent, *a.g.e.*, aynı yer; Sarıcı, *a.g.e.*, aynı yer) bu tarih Temmuz ayı olarak belirlenmiştir.

86 Anna Komnena, s. 360, 371.

87 Söz konusu seferler için bkz. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 59 vd; Sarıcı, *Kılıç Arslan*, s. 201-204.

88 *Zeylû Târîhi Dimaşk*, s. 35.

89 *Zeylû Târîhi Dimaşk*, s. 35.

yendiğini kaydetmektedir. Bohemund'un bu mağlubiyetten sonra Rum Meliki'nin huzuruna çıkarak ona bağlılığını sunduğunu anlatmaktadır. İbnü'l-Kalânîsî'nin aktardıkları *Alexiad'* da Norman seferi ile ilgili anlatılan olayların büyük bir kısmıyla uyuşmaktadır. Onun verdiği bilgiler, Bohemund'un 1108 yılı Ağustos-Eylül ayında Draç'ta uğradığı mağlubiyeti anlatan *Alexiad'*ı onaylamakta ve Bizans ordusundaki Selçuklu kuvvetlerinin hâlâ Balkanlarda olduğunu teyit etmektedir. İbnü'l-Kalânîsî'nin 502 senesi olaylarını aktarırken imparatorun, kendisine yakın bölgelerde yaşayan Türkmenlerden yardım aldığını belirtmesi, 500 yılı hadiselerinden ayrı olarak yeni takviye kuvvetleri aldığı izlenimini vermektedir. Ancak bu kaydın, Balkanlarda bulunan Selçuklu birliklerine dair dolaşan bilgilerin farklı bir versiyonu olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçuklularının, Bizans ordusunda müttefik kuvvetler olarak Balkanlarda görüldükleri bir başka askerî sefer İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) devrinde yaşandı. Türkiye Selçuklu tahtında bulunan Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) 1162'de Konstantinopolis'te imzalanan anlaşma uyarınca imparatora askerî destekte bulunacağını taahhüt etmişti. Anlaşmanın maddelerinden biri, sultanın ihtiyaç hâlinde imparatora askerî yardımda bulunacağını belirtiyordu.⁹⁰ Sultan II. Kılıç Arslan bu anlaşma sayesinde devletin batı sınırını güvenli altına aldığı gibi, Manuel'in Macaristan seferinde Selçuklu askerlerini göndermesiyle anlaşmaya riayet ettiğini gösterdi.⁹¹ Manuel Komnenos'un 8 Temmuz 1167'de Macar ordusunu yendiği savaşta Selçuklu kuvvetleri galibiyetin alınmasında pay sahibi olmuşlardı. Bizans ordusunda Kuman Türkleri de paralı asker olarak savaşta yer almışlardı.⁹² Macaristan seferinde Tatikios ve Aksukhos örneklerinde olduğu Romalı hayat tarzını benimseyen, Hristiyanlığı kabul etmiş doğuştan bir Türk olan İses adlı bir komutandan söz edilmektedir.⁹³

Kinnamos, Selçuklu askerlerinin Bizans ordusunda yekpare olarak değil çeşitli birliklere dağılmış hâlde savaşa katıldıklarını aktarmaktadır. Kinnamos'a göre, Macaristan seferindeki Bizans ordusunun düzeni şu şekildedeydi: Persler (Selçuklu Türkleri) Kumanelarla birlikte ordunun öncü kuvveti olarak yola çıktılar. Mızraklı şövayelerin bir kısmı onlara eşlik ediyordu. Bu öncü kuvvetlerinin kanatlarına Kogh Vasil ile Philokles komutasında Bizanslılar yerleştirilmişti. Aspietes lakabıyla tanınan Tatikios'un kumandasında Roma alayları onları takip etmekteydi. Bu ordunun arkasında da zırhlı Selçuklu askerleri, Bizanslı okçular ve piyadeler ilerliyordu. Ayrıca İosephos Bryennios, kardeşi Demetrios ve *sebastos* Konstantinos Aspiates'in idare

90 İoannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara 2001, s. 151.

91 Kinnamos, *Historia*, s. 194-195. Krş. F. Chalandon, *Les Comnène. II. Jean Comnène at Manuel Comnène*, Paris 1912, II, 462; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994, s. 113; a.m.f., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 36; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 38. İmparator Aleksios, Macarlarla uğraştığı sırada Dânişmendlileri tarih sahnesinden kaldıran Türkiye Selçukluları Anadolu'daki en güçlü hanedan olarak rakipsiz bir şekilde hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdi. Bkz. Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolunun Fatihleri*, İstanbul 2017, s. 141-148.

92 Kinnamos, s. 194-196, 196 not 19. Savaşın tarihi hakkında bkz. Chalandon, II, 489. Muharebenin tafsilatlı anlatımı için bkz. Gyula Moravcsik, *Byzantium and Magyars*, Amsterdam 1970, s. 83-89. Ayrıca bkz. Kinnamos, s. 196 not 19.

93 Kinnamos, s. 173.

ettiği Bizans kuvvetleri iki koldan bu kuvvetleri destekliyordu. Bu kuvvetlerin arkasından İmparatorun *khartularios*'u⁹⁴ Andrinokos Lampardas'ın idaresinde seçkin Romalı birlikleri, Almanlar ve diğer Selçuklu kuvvetleri gelmekteydi. İmparator Manuel Komnenos, komutan Andronikos Kontostephanos'la birlikte asıl orduyla ilerliyordu. İtalyan ücretli askerleri, geniş kalkanlara ve mızraklara sahip Sırlar artçı birlikler olarak en geriden gelmekteydi.⁹⁵ Kinnamos'un savaşın seyri hakkında verdiği bilgilere göre Macarların şiddetli hücumları karşısında öncü birlikleri dağılıp geri çekilmişlerdi. Fakat sebatla direnen Bizans ordusu Sirmium'da meydana gelen belirleyici mücadelede Macar ordusunu mağlup etmeyi başardı. Macarlar savaşın sonunda katliama uğrar gibi kılıçtan geçirildiler. Öyle ki Kinnamos, kılıçları kırılan mızrakları parçalanan askerlerin bıçaklarını çekerek Macarlara saldırıp onları doğradıklarını aktarmaktadır. Muharebe sona erdiğinde 2.000 kadar göğüs zırhı, sayılamayacak kadar çok miğfer ve kılıç ele geçirilmişti. Ayrıca *zupanos* adı verilen Macar beylerinden beş kumandan ve yaklaşık 800 asker esir olarak ordugâha getirilmişti.⁹⁶

1168'de Kosova civarında meydana gelen Pantina Savaşı'nda Türklerin ilk defa Sırp topraklarında görüldükleri belirtilmiştir. "Yaşanan muharebede Stefan Nemanja'ya karşı muharebe eden kardeşi Tihomir'in ordusunda Bizans, Fransız birliklerinin yanında Türkler de yer almışlardı."⁹⁷ Muhtemelen bu Türk birliği Macaristan seferine katılan Selçuklu askerleriydi.

Macaristan seferine katılan Selçuklu birliklerinin ne zaman geri döndükleri bilinmemektedir. Sultan II. Kılıç Arslan'ın, 1169 tarihinde Kayseri ve Zamantı'yı Dânişmendli Zünnûn'un elinden alarak Selçuklu topraklarına kattığı akabinde kardeşi Şâhinşah'tan Ankara ve Çankırı'yı ele geçirdiği bilindiğine göre Dânişmendliler üzerine çıktığı seferden önce Selçuklu birliklerinin dönmüş olduğu⁹⁸ söylenebilir. Sultan II. Kılıç Arslan'ın Macaristan seferine katılan birliklerin orduya katılmasını beklemeksizin Dânişmendli seferine çıkması da ihtimal dâhilindedir. Keza bu olayların akışına uygun düşmektedir. Ne yazık ki tüm bunları destekleyecek kaynak bilgisine sahip olmadığımız için konu hakkındaki yorumlar şimdilik akim kalmaktadır.

1168-1204 arasındaki dönemde çağdaş kaynak yazarları İoannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserlerinde Bizans'ın Balkanlardaki seferlerine Selçuklu birliklerinin katılıp katılmadığı bilgisi bulunmamaktadır. 1180 yılında İmparator Manuel'in ölümünden sonra Anadolu'daki Bizanslı valilerin Türkmenlerden askerî yardım aldığı bilinmektedir.⁹⁹ Fakat bu durum doğrudan konumuzu ilgilendiren bir husus değildir.

94 İmparatorun özel sekreteri olan bu kişi ayrıca birçok farklı görevde de imparatora hizmet etmekteydi. Bkz. Cüneyt Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, İstanbul 2022, s. 63, 103, 113-115, 157, 169, 199, 201-209, 215.

95 Kinnamos, s. 194-195.

96 Kinnamos, s. 196.

97 Fırat, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırlar*, s. 35.

98 Chalandon, *a.g.e.*, II, 501; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 203-204; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 37 vd.; Kesik, *Dânişmendliler*, s. 130-132; Özaydın, "II. Kılıç Arslan", *DİA*, XXV, 400.

99 Yusuf Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42 (Ekim 2007), s. 141-154.

1204'te Bizans'ın tarihe karışmasına kadarki süreçte Türkiye Selçuklularının Bizans'a yaptığı askerî yardımlar kaynakların el verdiği ölçüde bunlardan ibarettir. Bizans ordusunda yer alan Selçuklular veya Türkmenler hakkında Balkan ülkelerinin arşivlerinin taranması, kilise kayıtlarının incelenmesi, Selçuklu-Bizans ilişkilerinin aydınlatılmasına katkıda bulunacaktır.

1204'ten Sonra Gerçekleşen Balkan Seferlerinde Selçuklu Yardımları¹⁰⁰

IV. Haçlı Seferi, Katoliklerin uzun zamandır gerçekleştirmek istedikleri bir tasarıyla Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla sonuçlandı. 1204'te Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgal edilmesinden sonra Küçük Asya'ya sığınan Bizanslı asiller, askerler, kilise mensupları ve devlet erkânı Theodoros Laskaris'i (1206-1221/1222) sürgündeki imparator unvanıyla İznik'te tahta çıkardılar. Epir'e yerleşen diğer Bizanslı aristokrat aileler ise İmparator II. Isaakios Angelos (1185-1195) ve III. Aleksios Angelos'un (1195-1203) amcazadesi I. Mikhail Komnenos Dukas'ın [Mikhail Angelos] (1205-1214/15) etrafında birleştiler ve onu imparator ilan ettiler. Bu iki devlet Latin işgalindeki Konstantinopolis'in ilk önce kimin tarafından kurtarılacağı ve Ortodoksluğu ihya edeceği hususunda birbirlerinin rakibi oldu.¹⁰¹ Türkiye Selçukluları İznik Rum İmparatorluğu'na/İznik Bizans Devleti'ne de özellikle Epir Despotluğu'na karşı düzenledikleri seferlerde askerî yardımda bulundular.

Muhtemelen Selçukluların Balkan hükümdarları arasında da müttefik olarak göz önünde tutulduklarına dair Bulgar Çarı Kaloyan (1197-1207) devrinde yaşanan bir olay Latin kaynaklarına yansmıştır. Çar Kaloyan Konstantinopolis Latinlerini yendiği Edirne Savaşı'ndan (1205) sonra Türklerle ittifak kurmak istediğine hakkında bir rivayet aktarılmaktadır. Konstantinopolis Latin İmparatoru Henry (1206-1216), Papa III. Innocentius'a (1198-1216) yazdığı mektupta Kaloyan'ın esir alınan elçilerinden ele geçirilen mektuplar ve yerel raporlardan Türklerle ittifak kurmaya çalıştığından söz ederek acil yardım talebinde bulunmuştu. Sözü edilen bu Türklerin o dönemde gerek İznik Rumları ve gerekse Latinlerle de mücadele eden Selçuklular olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁰² Fakat bu ittifak teşebbüsünün hayata geçiremediği akabinde gelişen olaylardan anlaşılmaktadır. Kaloyan bir süre sonra Latinlere karşı İznik Rumları ile anlaşmıştı.¹⁰³

İznik Rum İmparatorluğu Türkiye Selçukluları ile 1211 tarihli Alaşehir Muharebesi dışında belirgin bir çatışmaya girmediler. Theodoros Laskaris (1204-1222) ve halefi III. Ioannes Vatatzes (1221-1254) ilgilerini daha çok Epir Despotluğu ve Balkanlardaki Latin krallıklarıyla yaptıkları mücadelelere verdiler. Ana hedefleri kadim başkentleri Konstantinopolis'i Katolik

100 Bu bölümün yazımı sırasında Selçuklu/Türkmen birliklerinin ücretli asker olarak yer aldığı Pelagonia Savaşı, Prinitza ve Makryplagi seferleri ile ilgili birbirini takip eden üç makalesini ve doktora tezindeki konuyla alakalı malumatı benimle paylaşan Helsinki Üniversitesi'nden Juho Wilskman'a bu vesileyle teşekkür ederim.

101 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 393. Ayrıca bkz. Murat Keçiş, "Latin İşgali ve Sonrasında Balkanlarda Bizans", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, I, Ankara 2013, 269-281.

102 Süleyman Onur Geyik, *İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 113.

103 Geyik, *a.g.e.*, s. 153.

Latinlerin işgalinden kurtarmaktı. Theodoros Laskaris ve III. Ioannes Vatatzes dönemlerinde Selçuklularla anlaşmalar yapılmıştı. Özellikle Vatatzes döneminde yapılan anlaşmada, Moğol tehdidine karşı iş birliği ve askerî yardım konusu ön planda tutulmuştu. Korobeinikov, 1232'de İmparator Ioannes Vatatzes ile Sultan I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) arasında yapılan anlaşmanın bu amaç doğrultusunda gerçekleştiğinden söz etmektedir. Aynı anlaşma 1243'te Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) devrinde yenilenmişti.¹⁰⁴

İmparator Ioannes III. Vatatzes 1254'te öldüğünde yerine oğlu II. Theodoros Laskaris (1254-1258) geçmişti. Theodoros Laskaris, babası döneminde Selçuklularla yapılan mevcut anlaşmayı yenileyip Doğu sınırını güvence altına aldı. Selçuklularla yapılan anlaşmanın maddeleri kaynaklar tarafından belirtilmemiştir ancak karşılıklı sınır ihlalinin yaşanmaması ve askerî yardım sözü gibi mutata uygulamaları ihtiva ettiği söylenebilir.¹⁰⁵

II. Theodoros Laskaris, 1257'de içlerinde Türklerin olduğu küçük bir kuvveti Epir Despotu II. Mikhail'in oğlu Theodoros Dukas'a karşı yolladı. Vodena yakınlarında yapılan harpte Epir ordusu imha edildi; Theodoros katledildi. Vodena Savaşı'nda Mikhail Palaiologos 500 kadar Paphlagonialı (Paflogonya)¹⁰⁶ askere ve bir Kuman birliğine kumanda ettiği nakledilir.¹⁰⁷ Epir Despotu'nun oğlu Mikhail Palaiologos tarafından kimliğinin teşhis edilmediği bahanesiyle -muhtemelen Epir ordusunda savaşan Kuman Türklerinden-¹⁰⁸ bir Türk sanılarak öldürülmüştü.¹⁰⁹ Vodena Muharebesi'nde Mikhail Palaiologos'un ordusunda Selçuklu Türkmenleri bulunmuş olmalıdır. Zira Mikhail Palaiologos 1256'da Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına iltica etmiş¹¹⁰ İmparator II. Theodoros tarafından affedilip yeniden hizmete alındığında Makedonya'ya Epir Despotluğu'na karşı düzenlenen seferin idaresiyle görevlendirilmişti. Konya'dan İznik'e döndüğünde Mikhail Palaiologos'un yanında Türkmen kuvvetlerinin¹¹¹ bulunduğundan söz edilmektedir. Selçuklularla yapılan mevcut anlaşmanın yürürlükte olması böyle bir ihtimali kuvvetlendirmektedir.

104 Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford 2014, s. 175-179; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 225-227, 252.

105 Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 257.

106 Karadeniz'in Kastamonu, Sinop, Bartın, Çankırı ve Karabük illerini ihtiva eden Bizans eyaleti.

107 Harp hakkında Akropolites, s. 134, 139, 141-142. Ordudaki Türkler hakkında Mark Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press 1997, s. 35-36; Donald Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984, s. 160-165; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Lascaris of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975, s. 282.

108 Akropolites, s. 119, 121

109 Akropolites, s. 142. Krş. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957, s. 163-164; Savvas Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium 1204-1453*, Leiden-Boston 2011, s. 152. Kyriakidis'e göre (aynı yer) Michael Paleologos, Despot'un oğlunu bir Türk'e teslim etmiş, o da Theodoros Dukas'ı öldürmüştü.

110 Akropolites, s. 130-131; Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, Fransızca çev., Vitalien Laurent, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24, Paris 1984, I, 42-44.

111 Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, s. 45.

Bununla birlikte 1259'de meydana gelen Pelagonia¹¹² Savaşı'nda İmparator VIII. Mikhail Palaiologos [(1258-1261), Bizans İmparatoru olarak (1261-1282)] Epir Despotu ve müttefiklerine karşı savaştığında ordusunda Selçuklu kuvvetleriyle Türkmen birliklerinin bulunduğu Bizans ve Latin kaynakları tarafından nakledilmektedir.¹¹³

İznik Rum İmparatoru II. Theodoros Laskaris 1258'de arkasında sekiz yaşında bir çocuğu halef olarak bırakarak öldü. Epir Despotu II. Mikhail Dukas (1230-1271), Arta'da haberi duyduğunda İznik Rumlarının Balkanlardaki arazilerini ele geçirmek için bir fırsat olarak değerlendirip harekete geçti. Vodena'da aldığı yenilgiye rağmen Balkanlarda İznik Rumları için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Mikhail Dukas, Theodoros Laskaris'in vefatından önce Sicilya Kralı Manfred ile Akhaia (Mora) Prensiği'nin Fransız hâkimi Guillaume de Villehardoin/William Villehardoin (1246-1278) ile rakibine karşı bir ittifak gerçekleştirmişti. Siyasî ortam emellerini gerçekleştirmek için uygun görünüyordu. İznik'te toplanan Rum aristokratlar iktidar boşluğunu Mikhail Palaiologos'u naip olarak atamakla gidermeye çalıştılar. Muhtemelen Epir Despotu'nun Latinlerle kendilerine karşı anlaşmalarını haber aldıklarında Mikhail Paleologos'u ortak imparator olarak tahta çıkartılar (Ağustos 1258). Gregoras, Sicilya Kralı Manfred ve Prens William'ın İstanbul'a kadar bütün Roma topraklarını ve Lyon Denizi'ni ele geçirmek niyetinde olduklarını söylemektedir.¹¹⁴ Mikhail Palaiologos, İmparator IV. İoannes Laskaris'den (1258-1261) *Despot* unvanını alıp onun naipliğini üstlendiği ilk aylarda Balkanlarda beliren bu durumla ilgilendi. Despot Mikhail, kardeşi İoannes Palaiologos komutasında gönderdiği bir orduyla Selanik'e takviye birlikler yerleştirdi.¹¹⁵ *Mora Kroniği*'ne göre¹¹⁶ İmparator Mikhail, Almanlardan ücretli asker kiralamak; Macar Krallığı'ndan ve komşusu olan Sırp'lardan takviye kuvvet göndermelerini istemek için elçilerini yollamış; bu uğurda hazinesinin kapılarını sonuna kadar açmıştı. Hatta Anadolu'ya yolladığı elçisiyle yaklaşmakta olan harp için Türkiye Selçuklu Sultanı'ndan deneyimli birlikler göndermesini talep etmişti. 1259'un Mart ayında -ortak imparator ilan edilmesinden birkaç ay sonra- Trakya'da kardeşi İoannes Palaiologos ve Aleksios Strategopulos idaresinde büyük bir ordu savaşa hazır hâldeydi. Bu orduda Macar, Alman, Sırp ve Bulgar ücretli askerler yanında muharebede çevik hareket eden 2.000 Kuman süvarisi bulunuyordu; ayrıca Anadolu'dan sayılamayacak kadar çok birlik ve 500 Türk/Sel-

112 Batı Makedonya'da bugünkü Manastır (Bitola) Ovası. Bkz. Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul 2008, s. 126.

113 Akropolites, s. 159; *The Chronicle of Morea*, İngilizce çev. Harold E. Lurier, London 1964, s. 177-194. Krş. Nicol, *Despotate*, s. 176, 179; Deno John Geanakoplos, "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259", *Dumbarton Oaks Papers (DOP)*, vol. 7, 1953, 124-125; Juho Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", *Byzantinos Domos*, sy. 17-18, 2009-2010, s. 143; Yusuf Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXV, sy. 1, Temmuz 2010, s. 44.

114 Akropolites, s. 146-151; Nikéforos Grégoras, *Rômaikê Historia*, (1204-1341), Atina 1997, I, 70-72, 78. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 413-414; David Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2003 s. 31-32; a.mlf., *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984, s. 6-7.

115 *The Chronicle of Morea*, s. 178. Krş. Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 37; Nicol, *Despotate*, s. 176; a.mlf., *The Despotate of Epiros 1267-1479*, aynı yer.

116 *The Chronicle of Morea*, s. 178.

çuklu askeri gelmişti.¹¹⁷ II. Theodoros Laskaris tahta çıktığında (1254) Selçuklularla 1243'te yapılan anlaşmayı yenileyip onaylamıştı. Türkiye Selçuklularıyla hâlâ yürürlükte olan anlaşma 1257'de Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde de onaylanıp yenilenmişti. Uç bölgesinin önemli şehirlerinden Denizli aralarındaki anlaşma gereğince Rumlara geri verilmiş; Sultan II. İzzeddin'e bunun karşılığında tahta geçmesine yardımcı olmak üzere 400 kişilik Rum birliği takviye olarak verilmişti (1257). Sultan II. İzzeddin Mayıs 1257'de Konya'da yeniden Selçuklu tahtına geçmişti.¹¹⁸ 1258'de IV. Ioannes Laskaris ile ortak imparator¹¹⁹ ilan edilen (Kasım/ Aralık 1258) VIII. Mikhail Palaiologos'un iktidarının ilk aylarında Selçuklu-Bizans anlaşması hâlâ yürürlükteydi. Kaynakların sözünü ettiği bu yardımın anlaşma çerçevesinde gerçekleşmesi ihtimal dâhilindedir.

Akropolites¹²⁰ Pelagonia Savaşı'na katılan Selçuklu askerleri hakkında "*Persler*" tabirini kullanmaktadır. Kuman Türklerini "*İskitler*" olarak ifade eden Akropolites, onların ön cephede Rum okçularla birlikte çarpıştıklarından söz etmektedir. Pachymérès'in kayıtlarından Rum okçularının Selçuklu sınır bölgesinden geldikleri anlaşılmaktadır.¹²¹ Uç bölgesinin hayat koşulları dikkate alındığında Türklerle benzer şekilde yaşadıkları düşünülmektedir.¹²² *Mora Kroniği*'nde¹²³ Anadolu'dan gelen takviye kuvvetler için söylenen "*sayılamayacak kadar çok*" ifadesinden Türkmenleri kastettiği anlaşılmaktadır. Aynı kaynakta devamında 500 Türk'ün onlarla birlikte İznik ordusuna katıldıklarından söz edilmesi Selçuklu askerlerine işaret etmektedir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un seneler önce Theodoros Laskaris'ten 400 Rum askeri aldığı bilindiğine göre¹²⁴ sultanın da hemen hemen aynı sayıda Selçuklu askeri gönderdiği tespit edilmektedir. *Mora Kroniği*'nin Selçuklu askerlerinin sayısına dair verdiği bilgi Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında devrin siyasî olaylarına uygun düşmektedir. 1259 yılında Sultan II. İzzeddin bir yandan kardeşi IV. Kılıç Arslan ile mücadele ederken diğer yandan Moğolların istediği vergiyi toplamakla meşgulüdü.¹²⁵ Tahtının ve saltanatının sallantıda olduğu bu belirsiz anda Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşiyle yada

117 Akropolites, s. 159; *The Chronicle of Morea*, s. 178. Krş. Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Paleologus and the West, 1258-1282: A Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge Massachusetts 1959, s. 62, 65 not 77-78; a.mlf, "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration", s. 124-125; Wilskman, "Battle of Palegonia", s. 143; Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, s. 44. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 414; Alexander Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, İstanbul 2018, s. 603; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 37. Bizans ordusu 27 *allegiaya* ayrılmıştı. Her bir *allegia* 1.000 kişiden oluşuyordu. Bkz. Wilskman, "Battle of Pelagonia", aynı yer.

118 Akropolites, 138; İbn Bîbî, s. 151; Kerîmüddin-i Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 39. Krş. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 252-253, 261-262.

119 Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, s. 34

120 Akropolites, s. 159.

121 Batı Anadolu'daki Rum okçuları hakkında bkz. Pachymérès, II, 172, III, 262, 286. Krş. Wilskman, "Battle of Palegonia", s. 149

122 Wilskman, "Battle of Palegonia", aynı yer.

123 *The Chronicle of Morea*, s. 178

124 Akropolites, s. 138-139. Krş. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 261.

125 Aybüke Özcan, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2022, s. 112-130.

Moğollarla yapacağı olası bir savaş hâlinde ihtiyaç duyacağı kuvvetlerin bir kısmını imparatora göndererek asker sıkıntısına girmek istemeyeceği ortadadır. *Mora Kroniği*'nin Anadolu'dan 500 Türk geldiğine dair ifadesi sultanın gönderebileceğini en makul sayıdaki Selçuklu birliğini ifade etmektedir. Bu nedenle Mikhail Palaiologos'a Türkmenler arasında ihtiyaç duyduğu diğer birlikleri toplamasına müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Onun, eski görev yerine yakın Kastamonu-Eskişehir uç bölgesinde¹²⁶ yaşayan Türkmenlerden asker toplamış olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca bir süre Sultan İzzeddin'in yanında kalan¹²⁷ Mikhail Palaiologos'un bu ikameti sırasında kurduğu yakın ilişkilerin Türkmenler arasında ücretli asker toplamasında yardımcı olması da mümkündür.

Bizanslı komutanların Pelagonia'da Türkmen süvarileriyle Kumanların eşgüdüm hâlinde muharebe etmelerine karar vermiş oldukları anlaşılmaktadır. Selçuklu Türkmenleri ile Kumanlar aynı savaş taktiklerini uyguluyorlardı. Konstantinopolis'teki Latinlerin ağır zırhlı birlikleri Edirne Savaşı'nda (1205) çevik Kuman süvarileri karşısında bir varlık gösterememişlerdi. Göstermelik bir geri çekilmeden sonra aniden geri dönen Türk süvarileri bitkin düşen Latinleri mağlup etmişlerdi. Kumanlar, Latin şövalyelerinin atlarını mızrak ve ok darbeleriyle öldürerek avantajlarını lehlerine kullanmışlardı. Bizanslı komutanlar Pelagonia Muharebesi'nde de benzer bir stratejiyi uyguladılar. Bizanslı generaller Sicilyalı Manfred'in gönderdiği 400 kişilik ağır zırhlı Germen ve İtalyan birlikleriyle desteklenen Frank/Latin süvarilerine¹²⁸ karşı savaşmanın en iyi yolunun meydan harbinden kaçınmak olduğuna karar vermişlerdi. Düşmanı vur-kaç saldırılarıyla yıpratıldıktan sonra hafif süvari okçuları ve mızraklı piyadelerle imha etmeyi plânladılar. Bizanslılar ayrıca Latinlerin ikmal hatlarıyla olan bağlantılarını keserek onların muharebe etme azimlerini ve disiplinlerini bozacak stratejiler geliştirdiler. Taktiksel amaçlarına ulaşmak için stratejileri hıza dayanan hafif zırhlı çevik Kuman birlikleri ile Türkmen süvarilerini Bizanslı okçuların yer aldığı piyadelerle destekleyeceklerdi. Pelagonia'da ağır donanımlı Bizanslı süvariler bulunmasına rağmen onlar ana orduda yer alan birliklerden ayrı tutulmuşlardı. Türk kökenli ücretli askerlerin ok kullanmakta maharetleri ve ordudaki diğer okçu birlikleri kararlaştırdıkları harp planının asıl vurucu unsurunu oluşturuyordu. Türkler düşmanın düzenini bozmaya ve ağır zırhlı süvarilerin gücünü tüketmeye yönelik taktiksel geri çekilmeyi ustaca kullanan profesyonel birliklerdi. Pelagonia'da yapılan savaşta Latinler Türk süvarilerinin ve ordudaki diğer okçu birliklerinin yoğun atışlarıyla imha edildiler. *Mora Kroniği*, İonannes Palaiologos'un Pelagonia'da okçu kuvvetleri olmadan muharebeyi kazanamayacağını özellikle vurgular. Akropolites, Türk ve Kuman birliklerinin Frank süvarilerini pusuya düşürerek onları yıpratıklarını hatta atları için su almaya gelen Frankları defalarca geri çekilmeye mecbur bıraktıklarından söz eder. Ayrıca Türkler, Frankların artçı birliklerine saldırılar düzenleyerek onlara ağır zayıatlar vermişti. Mikhail Palaiologos'un Pelagonia'daki

126 Akropolites, s. 131; Pachymérés, I, 42.

127 Akropolites, s. 129-134, 139; Pachymérés, I, 42-45. Krş. Alice Gardner, *The Lascarids of Nicea The Story of An Empire in Exile*, Amsterdam 1964, s. 223; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 257-258.

128 Akropolites, s. 158; Pachymérés, I, 30.

zaferi Selçuklu ve Kuman hafif süvari okçu birliklerinin düşmanı uzaktan vurabilmesine, arazi yapısına uygun şekilde çevik hareket edebilme kabiliyetlerine dayanıyordu.¹²⁹ Dağılan Latin kuvvetlerini takip edilmesini Türk ve Kuman süvari birliklerinin gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Akropolistes Sicilyalı Manfred'in adamlarının kuşatılıp esir alındıklarından söz eder. Akhaia Prensi William da alınan esirler arasındaydı. Pelagonia Savaşı'nda Bizans ordusunda görevli Hristiyan bir Türk olan Nikephoros Rimpsas'ın adı da geçmektedir. Nikephoros Rimpsas'ın Latinleri esir alan komutanlar arasında olduğu belirtilir.¹³⁰ Pelagonia Ovası, okçu süvarileri için uygun bir savaş alanıydı; aynı zamanda karşı taraf için tuzaklar içeren engebelere sahipti. Pelagonia'daki Latinlerin mağlubiyeti Hittin'deki Haçlıların durumuna benzetilmektedir.¹³¹ Pelagonia'da Latinlerin hezimete uğratılması İznik Rumlarına Konstantinopolis'in Katoliklerin işgalinden kurtarılmasıyla sonuçlanan stratejik üstünlüğü ele geçirmelerine yardımcı olduğu ileri sürülmektedir.¹³² Savaşın sonra yapılan anlaşmayla Mora'nın doğusundaki stratejik bir yer olan Monemvasia¹³³ Bizanslılara terk edildi.¹³⁴ Monemvasia vasıtasıyla Bizanslılar Latinlere karşı düzenledikleri seferlerde burayı askerlerin toplandığı bir üs olarak kullanacaklardı.

Muharebenin kesin tarihi birinci el kaynaklardaki ifadeler nedeniyle tartışmalıdır; bu belirsizlik Selçuklu askerlerinin ve Türkmen kuvvetlerinin hangi tarihte Bizans ordusuna katıldığı konusunda da yaşanmaktadır. Savaşın 1259 senesi baharında (Mayıs veya Eylül-Ekim)¹³⁵ meydana geldiği kabul edilmektedir.

İznik Rumları 1261'de Konstantinopolis'i geri almayı başardıktan sonra Bizans İmparatorluğu'nu ihya ettiler. Bu tarihten sonra şehrin yeniden Katolik işgaline uğramaması amacıyla dış politikalarını bu amaç doğrultusunda şekillendirdiler. Mora'daki küçük Latin devletçikleri

129 *The Chronicle of the Morea*, s. 178-194, 215; Akropolites, s. 159. Krş. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 198-202, 217; Robert Mihajlovski, "The Battle of Pelagonia 1259: A New Look At The March Routes and Topography", *Byzantinoslavica*, 64/1, Prague 2006, s. 283-284; Juho Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", *Byzantinos Domos*, sy. 17-18, 2009-2010, s. 139, 145, 148-158.

130 Akropolites, s. 159-160; Pachymèrès, I, 31. Krş. Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", s. 157-159. Sicilyalı askerleri esir alanlardan biri de Büyük Domestikos Aleksios Strategopoulos ile adları bilinmeyen iki düşük rütbeli askeri. Bkz. Akropolites, s. 160.

131 Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", s. 148.

132 Geonakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 47, 73-74; a.mlf., "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration", s. 99, 135; Mihajlovski, "The Battle of Pelagonia 1259", s. 284; Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", s. 159; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 38-39.

133 Monemvasia, Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nın doğu ucunda yer alan kıyıya yakın kayalık bir adacık üzerinde kurulu yerleşim birimi. Anakaraya üzerinde açılır-kapanır bir köprü'nün bulunduğu dar bir kanal vasıtasıyla bağlanıyordu. Bu sebeple buraya "tek giriş" anlamındaki Monemvasia denildiği kaydedilmektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde *Benefşe* adıyla biliniyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. W. Miller, "Monemvasia During the Frankish Period (1204-1540)", *Essays on the Latin Orient*, London 1921, s. 231-245; Machiel Kiel, "Benefşe", *DIA*, V, 434-436.

134 Kiel, "Benefşe", *DIA*, V, 434.

135 *The Chronicle of the Morea*, s. 180 not 62; Donald Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 35; a.mlf., "The Date of the Battle of Pelagonia", *Byzantinische. Zeitschrift*, sy. XLIX, 1956, s. 69; Geonakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 62-63, ayrıca s. 62 not 63; a.mlf., "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration", s. 120; Mihajlovski, "The Battle of Pelagonia 1259", s. 276. Pelagonia Savaşı'ndaki orduların sayısı hakkında Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia", s. 134, 140 vd.

Bizans için potansiyel bir tehdit oluşturmuyordu ancak başta Papalık olmak üzere Sicilya Krallığı bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Zira 1267'de Viterbo'da Romania'daki Latinler ile Sicilya Kralı Charles arasında (aynı zamansa Anjou Dükü) (1266-1285) Konstantinopolis'in geri alınması amacıyla bir anlaşma yapılmıştı.¹³⁶ Mikhail Palaiologos'un 1263-1264 yılları arasındaki seferlerinde Türkler ücretli asker olarak belirleyici bir rol üstlendiler. Mora Yarımadası'nda Latin hâkimiyetini sarsan Pelagonia Savaşı'ndan sonra sırasıyla Prinitsa (1263) ve Makryplagi'de (1264) Türk unsurlar her iki taraf için de muharip kabiliyetleri göz ardı edilemeyen önemli paralı askerler olarak yer aldılar.¹³⁷

Pelagonia Savaşı'nda Akhaia Prenslığı hâkimi William Villehardoin ve bazı soylular Bizanslılara esir düşmüşlerdi. Prens William, Mikhail Palaiologos'a sadakat yemini edip Güney Yunanistan'da bazı yerleri geri verdikten sonra serbest bırakıldı. Ancak Prens William özgür kaldıktan sonra Papa IV. Urban ile temasa geçerek Bizans'a karşı destek bulmaya çalıştı. Ancak bu girişimin pratikte bir faydası dokunmadı.¹³⁸ İmparator Mikhail Palaiologos, Konstantinopolis'i Temmuz 1261'de Latin işgalinden kurtardıktan sonra Akhaia Prenslığına karşı 1262 kışından itibaren bir dizi sefer düzenledi.

Bizans'ın Mora Valisi Mikhail Kantakuzenos, Prens William'ın ülkesine dönmesinden sonra Akhaia Latinlerinin hareketlerinden şüphelenerek başkentten yardım talep etmişti.¹³⁹ *Mora Kroniği*'ne göre imparator VIII. Mikhail Palaiologos, *Parakoimomenos*¹⁴⁰ Makrenos'u 1.500 Türk ve Anadolu'da Türklerle yapılan muharebelerde tecrübe edinmiş 2.000 kişilik Rum birliğini bölgedeki garnizonu takviye etmek amacıyla göndermişti. Pachymérés de Selçuklu sınırına yakın bir şehir olan Magedon'dan gelen okçular ile Perslerin (Türkmenlerin/Selçukluların) orduya katıldığından söz eder. Muhtemelen Bizans ordusundaki okçular arasında Alaşehir'den gelen Rum birlikleri de vardı.¹⁴¹ Alaşehir'de yaşanan Rumların Türklerle savaşmaya alışkın oldukları için ok kullanmada maharetli olduklarından söz edilir.¹⁴² *Mora Kroniği*'ne göre Türk birlikleri imparatora bir yıl boyunca orduda hizmet vereceklerine dair anlaşmışlar ve bunu bir sözleşmeyle teminata bağlamışlardı. Taraflar arasında belirli bir zaman aralığında geçerli olan anlaşma söz konusu birliklerin uç bölgesinden getirilen Türkmenler olduğu

136 İstanbul'un kaybedilmesinden sonra sıranın Akhaia Krallığı ve Mora'nın kaybının yakın olduğuna dair Papa'ya uyarılar gidiyordu. Bkz. Malcom Barber, "Western Attitudes to Frankish Greece in the Thirteenth Century", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel/B. Hamilton/D. Jacoby, London 1989, s. 116-117; Juho Wilksman, "The Conflict Between The Angevins and The Byzantines in Morea in 1267-1289: A Late Byzantine Endemic War", *Byzantina Symmeikta*, vol. 22, 2012, s. 35.

137 Bu iki muharebe hakkında ayrıntılı bilgi için Juho Wilksman, "Battle of Prinitsa in 1263", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 105, 1 (2012), s. 167-198; a.mlf., "Conflict and Cooperation: Campaigns on the Peloponnese in 1264", *Acta Byzantina Fennica*, vol. 4 (N. s.) Helsinki 2015, s. 85-122.

138 Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 173-174.

139 Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 157.

140 İmparatorun yatak odasının yakınında uyuyan ve onu suikastlere karşı koruyan yüksek rütbeli saray görevlisi bkz. Güneş, *Kurumlar ve Unvanlar*, s. 78-80, 82.

141 *The Chronicle of Morea*, s. 202-206, 231-233; Pachymérés, I, 272. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 174.

142 Akropolites, s. 104 vd.

göstermektedir.¹⁴³ Bizans ordusunda istihdam edilen paralı askerlere elde ettikleri ganimet dışında hizmet sürelerine göre değişen geçici ya da kalıcı sözleşmeler yapıldı. Paralı askerler doğrudan payitahtla/imparatorla anlaştıkları için Hassa ordusuna bağlı olurlardı. *Misthos* (bazen roga) adı verilen maaşlarından ötürü bu birliklere *Misthoforoï* denilirdi. Kâğıt üzerinde maaşları iki ya da altı ayda bir ödenirdi. Ücretleri zamanında ödenmediğinde taraf değiştirirlerdi veya Bizans topraklarını yağmalarlardı.¹⁴⁴

Selçuklu kaynakları bu yardım hadisesinden söz etmezler. Bu sırada Türkiye Selçukluları Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile kardeşi IV. Kılıç Arslan arasındaki taht kavgası ve sonrasında IV. Kılıç Arslan'ın kardeşini bertaraf ederek tek başına hükümdar olduğu saltanat mücadelesi ile meşguldüler. Ayrıca Sultan IV. Kılıç Arslan'ın tahta geçtiği 1262 senesi Haziran ayı sonrasında Anadolu'da Türkmen isyanlarıyla uğraşmaları kaynakların sadece iç sorunlardan söz etmelerine sebebiyet vermiş olmalıdır.¹⁴⁵ Dahası *Parakoimomenos* Makrenos'un 1262 kışında¹⁴⁶ bölgeye yolladığına bakılırsa söz konusu ücretli askerlerin Sultan II. İzzeddin'in saltanatı sırasında bölgeye sevk edildiğini göstermektedir. Sultan'ın Moğol tehdidi nedeniyle Memlüklerle irtibatla olması¹⁴⁷ diğer yandan Moğollar tarafından desteklenen kardeşi IV. Kılıç Arslan ile savaşma ihtimalinin bulunması sultanın asker göndermesini ihtimal dışı bırakmaktadır. Bizans kaynağı Pachymères ile *Mora Kroniği*'nin söz ettiği Türk askerlerinin uçlardan temin edilen paralı askerler oldukları anlaşılmaktadır. Bizans'ın doğu sınırını oluşturan uç bölgesi 1262'te doğrudan Moğol-Selçuklu idaresinin denetimine girmesi imparatorun paralı asker temin etmek için işini kolaylaştıran bir etken olduğu ihtimal dâhilindedir. Önceleri Moğol tabiiyetini kabul eden ama sonradan isyan eden Denizli'deki Türkmen beyliğinin reisi Mehmet Bey bertaraf edilerek yerine Selçuklu-Moğol hâkimiyetini koşulsuz tanıyan damadı Ali Bey getirilmişti. Beyliğin merkeze bağlı bir beylerbeyinin gözetiminde ayakta kalmasına izin verilmişti.¹⁴⁸ Bu beyliğin güneyde Karia'dan Kuzey'de muhtemelen Eskişehir'e kadar olan bölgeyi kontrol ettiği düşünülmektedir. Eskişehir'den-Kastamonu'ya kadar bölgede de Çobanoğulları Türkmenlerinin denetimindeydi.

143 *The Chronicle of Morea*, s. 203-204, 236. Krş. Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 184. Wilskman (a.g.m., aynı yer), *Mora Kroniği*'nde sözü edilen bu Türklerin Türkopol olma ihtimaline değinmektedir. Bizans ordusundaki Türkopollerin orduda istihdam edilmeleri hakkında bkz. Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", s. 64. Türkopoller hakkında ayrıca bkz. Elizabeth Zachariadou, "Tourkopouloi", *ODB*, III, New York-Oxford 1991, 2100; Aleksios G. C. Savvides, "Tourkopouloi", *MGE*, 51, 1988, 121-122. *Mora Kroniği*'nde bahsedilen ve belirli bir hizmet süresini ifade eden anlaşmanın Türkopoller yerine Anadolu'dan gelen Türkmenleri ifade etmesi daha olası bir durumdur.

144 Ian Heath, *Bizans Orduları 900-1461*, çev. Buket Bayrı, İstanbul 2014, s. 38.

145 Sultan IV. Kılıç Arslan tahta geçtiği tarih ve Türkmen isyanları hakkında bkz. Özcan, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan*, s. 143, 143-158

146 Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 176.

147 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 496; Nejat Kaymaz, *Pervâne Münü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 87; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 265-267; Özcan, *IV. Kılıç Arslan*, s. 134 vd., 143.

148 Aksarayî, s. 50, 53-56; Baybars el-Mansurî, *Zübdet Fikre*, ed. D.S. Richards, Beirut ve Würzburg: Franz Steiner Verlag 1998), s. 73, 76. Krş. Barbara Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidy ve Likya*, çev. Hüseyin Turan Bağçecşi, Ankara 2018, s. 43-44; A. C. S. Peacock, "The Seljuk Sultanate of Rum and Turkmen of the Byzantine Frontier 1206-1279", *Al-Masaq*, 2014, Vol. 26, s. 283-284; Özcan, *IV. Kılıç Arslan*, s. 144-147.

Onlar da doğrudan Selçuklu-Moğol tabiiyetini kabullenmişlerdi. Mikhail Palaiologos'un paralı asker temin etmek amacıyla vaktiyle İznik imparatorunun Bitinya ve Orta Thynia eyaletlerinin valisiyken¹⁴⁹ eski görev yerine yakın olan yerlerde yaşayan Türkmen reisleriyle temasa geçtiğini söyleyebiliriz. İbn Said'in Selçuklu-Bizans sınırında yaşayan Türkmenlere dair verdiği istatistiksel veriler¹⁵⁰ uç bölgesinde yaşayan kalabalık bir Türkmen kitlesine işaret etmektedir. Uçlara yığılan Türkmenler Mikhail Palaiologos'a ihtiyacı olan muharip birlikleri sağlayan geçici müttefikler olarak görülmüş olmalıydılar. İmparator, iktidarı süresince mücadele ettiği Latinlere karşı Türkmen desteğinden azami ölçüde yararlanmıştı. Prinitsa Savaşı öncesinde Sultan IV. Kılıç Arslan'ın iktidarı tek başına elde ettiği Haziran 1262'de¹⁵¹ Bizanslıların 1257 tarihli anlaşmayı yenilediğine dair bir bilgi yoktur. Aynı durum Türkiye Selçukluları içinde söz konusudur. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın iktidara gelmesiyle Anadolu'ya tam anlamıyla hâkim olan Moğollarla Bizans'ın sınırdaş olduğunu; bu nedenle Mikhail Palaiologos'un ismen iktidarda olan Selçuklu sultanlarıyla anlaşmayı yenilemesine gerek duymadığı söylenebilir. Bizans ordusunda hizmet veren Türkmenlerin mevcut antlaşma yerine doğrudan Türkmen reisleriyle kurulan ilişkiler çerçevesinde orduya katıldıkları izlenimi vermektedir.

Moğol baskısı nedeniyle uçlara itilen Türkmenlerin Bizans ordusuna paralı asker olarak alınmasıyla Bizanslıların Türkmen akınlarını kontrol etmeye çalıştıkları düşünülmektedir. Mikhail Palaiologos döneminde Türkmenlerin Bizans ordusundaki sayıları giderek artmaya başlamıştı.¹⁵²

Akhaia Prensi William'in serbest kalmasından sonra Mora'daki valisinden yardım çağırısı alan İmparator Mikhael Palaiologos Mora'daki orduyu takviye etmek amacıyla üvey kardeşi Konstantin Palaiologos'u 1263'ün baharında 1.000 kişilik bir kuvvet ve savaş harcamaları için bir miktar parayla bölgeye sevk etti.¹⁵³ Ayrıca *Grand Domestikos* Aleksios Philes de yardımcı komutan olarak seferde yer aldı.¹⁵⁴ Cenovalılar bu cenkte Temmuz 1261'de onaylanan *Nymphaion* Antlaşması gereğince Bizanslıların yanında yer almışlardı. Venediklilerle savaş hâlinde olan Cenovalılar, İmparator Mikhail'in Venedik çıkarlarına da zarar verdiği Latinlere karşı seferinde donanmalarıyla desteklediler. Türklerin de içinde olduğu Bizans ordusu Ceneviz donanmasıyla Monemvasia'ya taşınmıştı.¹⁵⁵ *Protostrator*¹⁵⁶ Aleksios Philanthropenos komutasındaki Bizans donanması da Mora'nın güneyine Laconia'yı ele geçirerek seferi des-

149 Akropolites, s. 130-131; Pachymérès, I, 42.

150 İbn Said, *Kitâbu Bastî'l-Arz fî't-Tûli ve'l-Arz*, nşr. J.V. Gines, Tetuan 1958, s. 117-118; Ebu'l-Fidâ, *Takvimü'l-Buldan*, çev. Ramazan Şeşen, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Buldan)*, İstanbul 2017, s. 302. Krş. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara 1999, s. 1-2.

151 Özcan, *IV. Kılıç Arslan*, s. 143.

152 Juho Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 94.

153 *Cronicle of Morea*, s. 206-207. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 175.

154 Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158.

155 Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 175; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158.

156 Ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş, *Kurumlar ve Unvanlar*, s. 109.

tekledi.¹⁵⁷ *Sebastokrator* Konstantin Palaiologos idaresindeki asıl Bizans ordusu, Prens William'ın Korint'te olmasından istifade ederek başkent Andravida'yı¹⁵⁸ ele geçirmek için harekete geçti. William'ın şehirde naip olarak bıraktığı yaşlı ama tecrübeli şövalye Jean de Catavas/John Katavas Rumların gelmekte olduğunu öğrendiğinde toplayabildiği 300 kadar ağır zırhlı şövalye ile onları karşılamak üzere savaşın yapıldığı Alpheios Vadisi'ne doğru ilerledi. Bizans ordusunun 6.000 süvari ve 9.000 ile 14.000 arasında değişen piyade kuvvetinden oluştuğu rivayet edilmektedir. Ancak bu sayının süvari ve piyadelerde dâhil olmak üzere en fazla 5.000 kişi olabileceğine dair görüşler vardır.¹⁵⁹

Mora Kroniği'ne göre John Katavas askerlerine yaptığı konuşmada düşmanlarının sayısal gücüne aldanmamalarını, Latinlerin sahip olduğu zırhlı süvarilerin Rumlardan daha iyi olduğunu hatta tek darbeye bu zayıf süvarilerden 15 tanesini dağıtabileceklerini söylüyordu. Katavas, askerlerine kesinlikle düşman karşısında geri çekilmeyeceklerini aksi hâlde korku ya da tereddüt gösterenlerin derhâl katledileceğini emretti.¹⁶⁰ Burada savaşın nasıl geliştiği üzerinde durulmayacaktır; ancak 7 Mayıs 1263'te başladığı¹⁶¹ tahmin edilen mücadeledede Latinlerin, Bizans ordusunu hezimete uğrattıklarını; Konstantin Palaiologos'un savaş alanını terk edip art bölgelere çekildiğini belirtelim. *Mora Kroniği*'ne göre muharebe akşama kadar sürmüştü; mızrak yerine kılıçların kullanıldığı çarpışmalarda Latin süvarileri Bizanslı komutanların kamp kurduğu tepeye doğru ilerlemişlerdi. Konstantin Palaiologos, mağlubiyeti kabul ederek esir düşmemek için maiyetiyle beraber firar etti. Frankların Bizans kampına girmesiyle birlikte oluşan bozgun havası savaşın seyrini değiştirmiş, Rum askerleri ormanlık alanlara veya dağlık arazilere doğru kaçmaya başlamışlardı. Latinler Bizans kampından 1000 kadar atı ganimet olarak ele geçirmişlerdi. Latinler cenk alanın engebeli olması ve olası bir pusuya düşmemek için hasımlarını takip etmediler.¹⁶² Wilskman'a göre¹⁶³ Bizans ordusundaki Türk birlikleri âni gelişen Latin hücumu karşısında muharebeye girecek fırsatı bulamamıştı. Konstantin Palaiologos'un Türkmen süvarileri ve okçularından yararlanmaması; Latin süvarilerini hafife alması Prinitsa'daki mağlubiyetin ana nedeni olarak görülmektedir.¹⁶⁴ Bizans ordusu henüz Prinitsa'ya doğru ilerlerken Isova mevkiine geldiklerinde Türklerin bulunduğu *allegianın* Sistersiyan (Cistercian) Tarikatı'na bağlı bir manastırı yağmaladıklarından söz edilmektedir.¹⁶⁵ Muhtemelen *Mora Kroniği* yazarı Rumların Katolik Latinlere duydukları nefreti vurgulamak için bu olayı özellikle belirtmişti.

157 Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158.

158 Mora Yarımadası'nın Kuzeybatısında bulunan küçük bir şehir.

159 Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 258-269; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158-159; Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 175-176, 180-181, 186-187.

160 *The Chronicle of Morea*, s. 209, 210, 220-21. Krş. Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 187.

161 Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 176 not 32.

162 *The Chronicle of the Morea*, s. 208, 212-213, 220-221.

163 "Battle of Prinitsa", s. 191; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 159.

164 Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 203.

165 *The Chronicle of the Morea*, s. 207-208.

Keza Pelagonia Savaşı'nda (1259) Sicilyalı Manfred'in esir alınan adamlarının katledildiği¹⁶⁶ özellikle belirtilmektedir

İmparator Mikhail Palaiologos mağlubiyet haberini aldığıında Franklara yeniden saldırımları için Konstantin Palaiologos'u sert bir şekilde uyardı. Bu sefer yakın çarpışmalardan uzak durmasını, Latinlerle muharebe ederken Pelagonia'daki taktikleri uygulamasını, Türk süvarilerini etkili şekilde kullanmasını emretti.¹⁶⁷ Ancak orduda bulunan daha düşük rütbeli subaylar kışın yaklaşımakta olduğunu, askerlerin atlarını kaybettiklerini, ordudaki askerlerin büyük çoğunluğunun firar ettiğini, dağılan askerlerin yeniden toplamanın zaman alacağını öne sürerek Franklara yeniden saldırılmanın tehlikeli olduğunu ve şimdilik bu plândan vazgeçilmesini önerdiler. Bizanslı komutanlar genel bozgun havasının tesiriyle Franklarla yapılacak harbi ertesi bahara bıraktılar.¹⁶⁸ Bu sırada Bizans ordusundaki Türkmenler ücretleri ödemediği için ordudan ayrıldılar ve Latinlerin saflarına katıldılar.¹⁶⁹ Sicilya Kral Charles, 1280 ve 1283 tarihli mektuplarında Bizanslıların ücretlerini ödemekte zorlandığı bazı Türk ve Kuman birliklerinin firar ettiğinden söz ederek¹⁷⁰ bu duruma değinmektedir. Sözü edilen bu askerler 1264'te vaftiz edilerek Hristiyanlaşan ve Mora'ya yerleşen Türkmenlerdi.¹⁷¹

Prinitsa Savaşı'nda alınan galibiyete rağmen Franklar ağır zırhlı mızraklı şövalyelerin Türkler karşısında yaşadığı zorlukların farkındaydılar. Pelagonia'da atlarını öldüren hareketli Türk süvarilere karşı aynı hatayı tekrarlamamak için Bizanslılara mızraklı süvarileriyle saldırmamaya karar verdiler. Bizanslıların izlediği stratejiyi onlara karşı kullanmak amacıyla Türkmen birliklerinden yararlanmayı düşündüler.¹⁷² *Sebastokrator* Konstantine Palaiologos gösterdikleri yararlılıklara rağmen Türkmen birliklerini hor görmesi, altı aydır ücretlerini ödememesi gibi nedenlerle ordudan ayrılmalarına sebebiyet vermişti. Melik ve Salih idaresindeki Türkmenler böyle bir davranışı hak etmediklerini, verilen emirleri sadakatla yerine getirdiklerini söyledikten sonra ona artık güvenmediklerini Akhaia Prensi William'a katılacaklarını söylediler. Konstantine Palaiologos ordusundaki en iyi birliklerin Franklara katılmalarına engel olmak için peşlerinden Türkçe bilen adamlarını yollamasına rağmen çabası fayda vermedi. Türkmenler Franklara katılmak amacıyla Andravida'ya hareket ettiler. Akhaia Prensi William'a katılmak isteyen Türkmenler Prensi William'a yolladıkları elçileriyle *basileus*'un kardeşinden uğradıkları haksızlıkları anlattıktan sonra Romalılara karşı yaptıkları savaşta yardım etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Eğer hizmetlerini kabul etmeyeceklerse Ana-

166 Wilksman, "Battle of Pelagonia 1259", s. 158.

167 The Chronicle of the Morea, s. 214-217. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 192.

168 The Chronicle of the Morea, s. 214-217. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 192.

169 Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 155; Şerif Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Ankara 1989, s. 3; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 419; John Julius Norwich, *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS. 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul 2013, 199, 201; Ian Heath, *Armies And Enemies of Crusades 1096-1291*, Cambridge 1978, s. 38.

170 Wilksman, "The Conflict Between The Angevins and The Byzantines", s. 49.

171 Wilksman, "The Conflict Between The Angevins and The Byzantines", aynı yer. Ayrıca bkz. not 180.

172 The Chronicle of the Morea, s. 215-216. Krş. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 211-212.

dolu'ya dönmek için kendilerine geçiş izni vermesini talep ettiler. Prens William, Melik'in teklifini memnuniyetle kabul etti ve elde ettikleri ganimetin kendilerinde kalması şartıyla bir sene boyunca geçerli olan bir anlaşma ile onları ordusunda istihdam etti.¹⁷³ Öte yandan taraf değiştiren Türkmenlerin 1.000 kadar olduğu, geriye kalanların Bizans ordusundaki mevcudiyetlerini devam ettirdikleri düşünülmektedir. Bu nedenle Bizans ordusundaki Türk birliklerinin farklı guruplardan oluştuğu tahmin edilmektedir.¹⁷⁴ Bizans-Ceneviz donanmasının 1263 yazında Venedikliler tarafından mağlup edilmesiyle Bizans'ın ikmal hatları kesintiye uğramıştı.¹⁷⁵ Türkmenlerin Bizans ordusunu terk etmesinden sonra Konstantine Palaiologos seferin idaresini *Megas Domesticos* Philes ve *parakoimomenos* Makrenos'a bırakarak başkente döndü.¹⁷⁶

Megas Domesticos Philes, komutayı devraldıktan sonra Mora'nın güneybatısında bulunan Messenia bölgesine doğru ilerledi. Frankların burada bulunan Veligostiye gideceğinden haberdar olan Philes, Makryplagi geçitinde pusu kurup onları gafil avlamak istedi. Gardiki Kalesi'ni arkada bırakan Bizanslı komutan Makryplagi geçidinin yüksek tepelerini işgal etti.¹⁷⁷ *Mora Kroniği*'ne göre¹⁷⁸ Franklara katılan Türkler *meGas domesticos*'a saldırmak konusunda çok istekliydi. Prens William, onları ordunun ön saflarına yerleştirerek Veligosti'ye doğru ilerledi. Franklar gözcüleri vasıtasıyla Bizanslıların Makryplagi'nin yüksek dağ geçitlerini ele geçirdiklerini ve etrafa pusu kurduklarını öğrendiler. Latinler buna rağmen güçlü bir şekilde mevzilenen Bizans ordusuna saldırmaktan çekinmediler. Bizanslılar Latin hücumlarını iki kez geri püskürtmeyi başardılar. Ancak muharebeyi idare eden William'ın komutanı Ancelin de Toucy idaresindeki Latin birlikleri Bizanslılara şiddetli bir saldırı gerçekleştirdiler. Melik ve Salih komutasındaki Türkmenler de Latin taarruzuna destekleyerek hasımlarına ağır kayıplar verdirdiler. *Megas Domesticos* Philes, Türkmen saldırısı sonucu orduda baş gösteren paniği kontrol edemedi; geçitte çarpışmaya devam eden askerleri bozguna uğrayıp kılıçtan geçirildiler. Hezimetten haberi olmayan ve hâlâ pusuda bekleyen Bizans birlikleri durumu anladıklarında Latin saldırısını durdurmak yerine mevzilerini terk ederek firar ettiler. Muharebenin sonunda *Megas Domesticos* Philers, *parakoimomenos* Makrenos ve Aleksios Kaballarios ile birlikte 5.000'den fazla Bizanslı askeri esir alındı. Philes esaret altında öldü, Makrenos ise sonradan serbest kalmasına rağmen Franklarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle kör edildi. Savaş Akhaia Prensligi'nin kesin zaferiyle neticelendi.¹⁷⁹ Melik ve Salih'in idaresindeki Türkmenler; Latinlerin

173 *The Chronicle of Morea*, s. 219-224. Krş. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 153; Wilksman, "Conflict and cooperation", s. 103.

174 Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 103 ve not 75.

175 Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 104.

176 *The Chronicle of Morea*, s. 219 not 22; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 173.

177 Jean Longnon, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", ed. Kenneth M. Setton ve dğr., *A History of the Crusades, II: The Later Crusades, 1189-1311*, 254; Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus*, s. 174.

178 *The Chronicle of Morea*, s. 225.

179 *The Chronicle of Morea*, s. 226 vd. Krş. Geanakoplos, *Michael Palaeologus and the West*, aynı yer; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 50; Heath, *Armies and Enemies of Crusades 1096-1291*, s. 64; Longnon, "The Frankish States in Greece", *A History of the Crusades*, II, 254; Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 109, 111.

Bizans karşısında kısa bir süre için bile olsa psikolojik üstünlüğü ele geçirmesinde yardımcı olmuşlardı. Onların gayretleriyle savaş kazanılmıştı.¹⁸⁰

Türkiye Selçuklularına bağlı Türkmenlerin yukarıda sözü edilen savaşlar dışında da Balkanlarda görüldüğüne dair bilgiler mevcuttur. Bu konu hakkında en tartışmalı ve bilindik hadise Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un taraftarlarından bir topluluğun Sarı Saltuk önderliğinde Anadolu'dan göçüp Dobruca'ya yerleşmesidir (1263/1264).¹⁸¹ Bu topluluğun Balkanların kuzeydoğu kesiminde yaşayan Gagauz/Gagavuz Türklerinin atası olduğu düşünülmektedir.¹⁸² Paul Wittek¹⁸³ Sultan II. İzzeddin'e izafeten bu Türkmen topluluğuna Gagavuz denildiğini ileri sürmüş ve bu görüşü ilim âleminde kabul görmüştür. Sarı Saltuk liderliğinde Dobruca'ya yerleşen bu Türkmenlerin konumuz açısından asıl önemi İmparator Mikhaıl Palaiologos'un Balkanlarda düzenlediği seferlerde yer almalarıdır. İbn Bîbî ve ondan naklen Yazıcızâde Âli¹⁸⁴ Sultan II. İzzeddin ile gelen Selçuklu emîrleri ve askerlerinin Ali Bahadır'ın idaresinde imparatorun Rumeli'den beliren düşmanlarına karşı muharebe ettiklerini; onlara bu hizmetlerine karşılık olarak mal ve hil'at verildiğini kaydetmektedirler. Hatta Yazıcızâde Dobruca'ya yerleşen Sarı Saltuk idaresindeki Müslüman ahalinin de imparatorun seferlerine katıldıklarını belirtir.¹⁸⁵ VIII. Mikhaıl Palaiologos'un gayrimeskûn durumdaki Dobruca'ya Türkmenleri iskân ederek Altınorda Moğollarının/Tatarların saldırılarını engellemek istediği düşünülmektedir.¹⁸⁶

Dobruca'ya yerşelen Sarı Saltuk'un idaresindeki Türkmenler, Sultan II. İzzeddin'in Altınorda Hanı Berke'nin (1257-1266) himayesinde Kırım'a yerleşmesiyle birlikte onu takip ederek sultana gurbet hayatının bu son durağında eşlik etmişlerdi. Sultan İzzeddin'in 1279'da ölümünden sonra Sarı Saltuk, Han'dan Kırım'dan ayrılıp Dobruca'ya geri dönmeleri için müsaade etmesini istemişti. Altınorda hanı onlara bu izni verdikten sonra Türkmenler Dobruca'ya döndüler. Sarı Saltuk'un 1293'te vefatından sonra Selçuklu Türkmenlerinden bir kısmı Anadolu'ya geri döndü. Dobruca'da kalanlar zamanla Hristiyanlığı kabul ederek Bizans ordu-

180 Ayönü, Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311), İzmir 2022, s. 64. Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 109 ve dipnot 100. Melik ve Salih'in Mora'da yerleştiği, yerel soylu hanımlarla evlendikleri nakledilmektedir. Türkmenlerin bir kısmında Hristiyanlığı kabul ederek Akhaia prensinin hizmetine girmiş, tımar sahibi (*fief*) olarak onun yanında kalmışlardı. Bkz. *Chronicle of Morea*, s. 219 not 22. Melik'in 1295'e kadar Mora'da kaldığı tahmin edilmektedir. Bk. Ayönü, Katalanlar, s. 64.

181 İbn Bîbî, s. 589. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 581; Paul Wittek, "Yazıioğlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 14/3, October 1952, s. 648; Merçil, "Hanedan Mensupları", s. 345-346; Melikoff, "Sarı Saltuk", s. 79; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü 13. Yüzyıl*, İstanbul 2020, s. 52-54. Ayrıca bkz. Kaya Tan, "Sultan II. İzzeddin Keykâvus Döneminde Sarı Saltuk'un Balkanlara Geçişine Dair Bazı Mütâlaalar", s. 99-123.

182 Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 273; Wittek, "Yazıioğlu Ali on the Christian Turks", s. 668; Kemal H. Karpat, "Gagauzların Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1976, I, 163-171; Melikoff, "Sarı Saltuk", s. 80; Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", *DİA*, XXXVI, 148.

183 Wittek, "Yazıioğlu Ali on the Christian Turks", aynı yer.

184 İbn Bîbî, s. 589; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Al-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi]*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2017, s. 631. Krş. Wittek, "Yazıioğlu 'Alî on the Christian Turks", s. 648.

185 Yazıcızâde Ali, s. 631. Sarı Saltuk için ayrıca bkz. Pachymérès, III, 25.

186 Wittek, "Yazıioğlu 'Alî on the Christian Turks", s. 654; Melikoff, "Sarı Saltuk", s. 80; Ocak, *Sarı Saltık*, s. 53.

suna Türkopol olarak katıldılar.¹⁸⁷ Türköller, Bizans ordusunda paralı asker olarak hizmet eden Hristiyanlaşmış Türkleri ve Türklerin Grek kadınlarla yaptıkları evlilikten doğan kişileri tanımlamak için kullanılırdı.¹⁸⁸ Ayrıca Türköllerin Selçuklu Türklerinden/Türkmenlerinden Hristiyanlığı kabul edenlerin soyundan geldikleri iddia edilmektedir. Onlar Bizans ordusunda hafif zırhlı süvari birlikleri olarak hizmet veriyorlardı.¹⁸⁹

İmparator VIII. Mikhail 1270'te *Protostrator* Aleksios Philantropenos komutasında Türkmenler, Kumanlar ve Anadolu Rumlarından oluşan bir orduyu Monemvasia'ya Akhaia Prensi William'a karşı yolladı. Ordu iki yıl boyunca Mora'da kalmasına rağmen belirleyici bir meydan harbine girmekten kaçındı. İmparatorun asıl amacı William'ı güçsüz düşürmek ve ona destek veren Sicilya Kralı Charles'a Mora üzerinden imparatorluk başkentine erişemeyeceğini göstermekti.¹⁹⁰

1280'de Charles d'Anjou Arnavutluk seferi için büyük bir ordu hazırladı. Burgondiyalı şövalye Hugo le Raoussou de Sully idaresinde 2.000 Angevin şövalyesi, 6.000 piyade ve okçudan oluşan bir birliği Arnavutluk'a yolladı. Sicilya kuvvetleri Kanina'yı ele geçirip, Berat şehrini kuşattı. Bizanslı idareci merkezden yardım istedi. İmparator Mikhail aralarında Türklerin de olduğu bir orduyu Megas Domestikos Mikhail Tarkhoniates, damadı Demetrios Michael Angelos ve saraydan yüksek rütbeli iki memur eşliğinde bölgeye yolladı. Bizans ordusu muhtemelen Mart 1281'de Berat civarında ordugâh kurdu. İmparator'dan aldıkları emire göre açık bir savaşa girmeyeceklerdi, düşmanı pusu ve baskınlarla mağlup etmeye odaklanacaklardı. Tarkhoniates, Latinleri birkaç küçük çarpışmada mağlup etmesine rağmen kesin bir sonuç elde edemedi. Ancak Latin komutan Hugo de Sully'nin dikkatsiz bir şekilde harp alanını incelediğini gözcüleri vasıtasıyla öğrendikten sonra onu esir olarak ele geçirdi. Bu olaydan sonra Angevin birlikleri dağıldı; geride bıraktıkları ağırlıkları Bizanslılara geçti. Kuşatma altındaki şehirler Tarkhoniates'in gayretleriyle işgalden kurtarıldı.¹⁹¹

1282-1323 seneleri arasında hüküm süren Sırp Kralı Milutin 1282 yılında Kuzey Makedonya'nın büyük bir bölümünü eline geçirmişti. İmparator VIII. Mikhail muhtemelen Tesalya'da isyan hâlinde olan I. İonnes'in onunla işbirliği olmasından şüphelenerek bizzat büyük bir orduyla Tesalya üzerine sefere çıktı. Ordusunda Tatarlar, Türkler ve Franklardan oluşan ücretli askerler vardı. Fakat imparator 11 Aralık 1282'de ansızın öldü. Halefi II. Andronikos (1282-1328) orduyu Sırp'ların üzerine yolladı. Bizans-Sırp sınırına yakın bir yerde Bizanslılar ve mütfekleri nehri geçmeye çalışırken Sırp'lar tarafından mağlup edildiler.¹⁹²

187 Yazıcızâde Ali, s. 632-633, 698-701, 741. Krş. Wittek, "Yazıjioghlu 'Alî on the Christian Turks", s. 651, 657; Melikoff, "Sarı Saltuk", aynı yer; Zerrin Günel Öden, "Ece Bey", *DİA*, X, 379-380.

188 Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", s. 64; Savvides, "Tourkopouloi", s. 121-122.

189 Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", aynı yer.

190 *The Chronicle of Morea*, s. 257-264. Krş. Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 229-230; Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 127.

191 Pachymérès, I, 526 note 2; Genakouplous, *Michael Paleologus and West*, s. 309; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 63; Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, s. 25-26.

192 Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 113-114; Firat, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırp'lar*, s. 29-30.

Napoli Krallığı ile Epir Despotluğu arasında 1291'de yapılan anlaşmadan kaygılanan İmparator II. Andronikos Palaiologos, 1292'de Epir'e bir sefer düzenledi. *Mora Kroniği*'ne göre ordusunun ana gücü Türklerden ve Kumanlardan oluşuyordu. Bizanslılar, Yanya'yı kuşattılar. Bizans-Ceneviz donanması Epir'in başkenti Arta'yı ablukaya aldılar. Ancak Bizanslılar, Akhaia Prensi Florent d'Hainault'un (1289-1297) Epirililere yardım etmek amacıyla 500 askerle yola çıktığını öğrendiğinde Yanya'dan çekildiler. Geri çekilmenin düzensiz olması nedeniyle Florent, Bizanslıları Makedonya sınırına kadar kovaladı. Bir süre sonra donanma Arta önlerinden çekildi. Bu son gelişmeyle birlikte Bizans'ın Epir seferi başarısızlıkla sona erdi.¹⁹³

Selçuklu Türkleri 10 Haziran 1305'te Apros Kalesi (Tekirdağ/İncecik) yakınlarında Bizans İmparatorluğu ile Katalanlar arasında meydana gelen çarpışmada Bizans ordusunda yer almışlardı. Melik Konstantinos idaresindeki 1000 kişilik bu Türkmen birliği savaştan sonra Bizans ordusundan ayrılarak Katalanlara katılmışlardı. Bizans kaynak yazarlarına göre kuzey bölgelerinden gelen bu Türkopoller Sultan II. İzzeddîn Keykâvus ile beraber gelen Türklerdi. Gregoras, Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un Kırım'a yerleşmesinden sonra geride kalanların Hristiyanlaşarak Bizans ordusuna alındıklarını; zamanla sayılarının arttığını belirtmektedir. Pachymeres, kuzeyden gelen bu Hristiyan Türklerin lideri olan Melik'in (Melik Konstantinos'un), Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un oğlu olduğunu söylemektedir. Katalanlarla birlikte Balkanlarda yaklaşık dört yıl boyunca Bizanslılarla mücadele eden Türkmenler 1309'da müttefiklerinden ayrıldılar. Melik idaresindeki 1000 süvari ve 500 piyadeden oluşan Türkmenlerin bir kısmı II. Milutin'in (1282-1321) hizmetine girdiler. Geriye kalan 1300 süvari ve 800 piyadelik ikinci gurup liderleri Halil'in etrafında birleşerek Anadolu'ya dönme kararı almıştı.¹⁹⁴ Batı Anadolu'daki Türk ilerleyişini durdurmak amacıyla Bizans ordusuna paralı asker olarak alınan Katalanlar, liderleri Roger de Flor'un müşterek imparator IX. Mikhail Palaiologos (1294-1320) tarafından öldürülmesinden sonra 1305'te Balkanlara geçerek civarda yağma yakınlarına başlamışlardı. Katalanlar, Bizans'a karşı ittifak kurmak amacıyla Anadolu Türklerinden yardım istediler. Muhtemelen Karasi Türkmenlerinden olduğu düşünülen Emîr Halil Gelibolu'ya geçip onların saflarına katılmıştı. Yukarıda sözü edilen Melik idaresindeki Türkmenler Apros Savaşı'ndan sonra muhtemelen Halil'in girişimleri sonucunda taraf değiştirerek Katalanlara katılmışlardı. 1309'da Türkmenlerin Katalan birliğinden ayrılmasından sonra Halil emrindeki Türkmenlerle Anadolu'ya geçmeyi düşündüyse de Bizans İmparatorluğu ile yaşadıkları ihtilaf nedeniyle birkaç yıl boyunca Balkanlarda yağma akınlarında bulundu. Nihayetinde Halil'in idaresindeki ikinci gurup Gelibolu'da Bizans, Sırp ve Ceneviz kuvvetleri tarafından imha edildiler (1313). Sağ kurtulanların çok az bir kısmı

193 *The Chronicle of Morea*, s. 315-322. Krş. Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 128-129; Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, s. 38-43; Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge 1972, s. 40-41; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 27, 70.

194 Gregoras, I, 235-237, 237-238, 248-258 Pachymeres, IV, 570-572, 626, 648-650, 674, 708-710. Krş. Ayönü, "Rumeli'de Türkler (1305-1313)", s. 22-24; a.mlf., *Katalanlar*, s. 66-68, 85 vd. Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un hristiyan torunları hakkında bk: Elizabeth Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki hristiyan torunları". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 21 (2007), s 245-257.

Anadolu'ya geçmeyi başarırken geride kalanlar köle olarak satılmak üzere Cenevizliler ve Bizanslılar tarafından alıkonuldu.¹⁹⁵

Sonuç

XII. asrın Bizans kaynakları Anna Komnena, Kinnamos ve Niketas Bizans ordusunda yer alan Selçuklu/Türkmen kuvvetlerinin genellikle ilk saldırıya maruz kalan ordunun ön saflarında yer aldıklarını veya öncü kuvvetleri olarak görevlendirdiklerini nakletmektedirler. Kendi askerî donanımlarıyla orduya katılan hafif zırhlı süvari veya yaya birliklerinin göğüs göğüse yapılan çarpışmalarda düşman karşısında geri çekildikleri zikredilmektedir. Hafif zırhlara sahip Türkmen kuvvetlerinin cepheden gelen hücumlarda ağır donanımlı yaya ve süvari askerleri karşısında pek varlık gösteremedikleri mezkûr kaynaklarda müştereken aktarılmaktadır. Ancak diğer birliklerle eş zamanlı yapılan saldırılarda Selçuklu kuvvetlerinin ordunun zafer kazanmasına katkı sağladıkları görülmektedir. Selçuklu/Türkmen kuvvetleri alışık oldukları savaş taktiklerine göre harp ettiğinde, Bizans ve Haçlı ordularına ağır kayıplar verdirdiği ve onları mağlup ettiği dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. *1101 Yılı Haçlı Seferlerinde* peş peşe verilen üç zorlu muharebe, II. Haçlı Seferi'nde Denizli bölgesinde meydana gelen savaşlar, İmparator II. Manuel'in 1146 Konya Kuşatması, Myriokephalon Muharebesi, III. Haçlı Seferi'nde Alman ordusunun Konya'ya doğru ilerlemesi sırasında yaşananlar Türkmenlerin savaşçı kabiliyetlerinin düşman kuvvetlerinin üstünlüklerine rağmen caydırıcı bir unsur olarak işlev gördüğünün en belirgin örnekleridir. Nitekim harp taktiği bağlamında Türkiye Selçuklularının Bizans ile doğrudan meydan muharebesine girmedikleri, genellikle düşmanı uzaktan attıkları oklarla ve vurkaç taktiği ile pusuya çektikleri sonrasında ise çember içine alınan düşman birliklerini imha ettikleri¹⁹⁶ bilinmektedir.

Türklerin harp alanında sahip oldukları üstün meziyetleri uç bölgesine göç eden Türkmenlerin Bizans tarafından potansiyel asker kaynağı olarak değerlendirilmesine sebebiyet verdi. İmparator VIII. Mikhail Palaiologos ve oğlu II. Andronikos devirlerinde Türkmen kuvvetleri Bizans'ın, Balkanlarda Latinlere karşı düzenledikleri seferlerde ücretli asker olarak yer aldılar. Türkmenlerin ok kullanmaktaki maharetleri, çevik süvariler olarak ağır zırhlı-mızraklı Latin şövalyelerine karşı Bizanslıların vazgeçemedikleri en önemli unsur hâline geldi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, Mikhail Palaiologos'un yanına sığınması ile onun peşi sıra gelen Türkmenlerin Dobruca'ya yerleşmeleri Balkanlardaki Selçuklu varlığının en belirleyici hatta ihtilafı bir evresini teşkil etmektedir. Gagavuz/Gagauz Türkleri 1263/1264'te Anadolu'dan Balkanlara göç eden Türkmenlerin zamanla Hristiyanlaşmış torunları olarak bugün hâlâ varlıklarını

195 Ayönü, "Rümelide Türkler 1305-1313", s. 24-27; a.mlf., Katalanlar, s. 85-88. Ayrıca bk. Zerrin Günel Öden, "Karasi Beyliği, Ankara 1999, s. 28; a.mlf., "Bizans İmparatorluğunun Türklere Karşı Alan ve Katalanlarla İttifakı", İ.Ü.E.F.T.D., sy. 35, İstanbul 1994, s. 123-129.

196 Türkiye Selçuklu ordusunun benimsediği harp taktikleri hakkında Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, İstanbul, 2011, s. 103-112. Türkiye Selçuklu Ordusunun genel yapısı hakkında Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2018.

sürdürmektedirler. Selçuklu-Bizans ilişkilerinin belki de en önemli dönüm noktalarından biri Gagavuzların tarih sahnesine çıkışlarıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Akropolites, Georgios, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Alptekin, Çoşkun, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara 1987, 477-481.

Altan, Ebru, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ankara 2018.

_____, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Antlaşması", *Osmanlı'nın Peşinde Prof. Mehmet İpşirli Armağını*, haz. Feridun Emecen ve dğr., I, İstanbul 2013, s. 107-118.

Angold, Michael, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Lascarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975,

_____, *Byzantine Empire 1025-1204*, New York 1997.

Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bige Umar, *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.

Anonim Selçuknâme, nşr. ve çev. Feridun Nâfiz Uzluç, Ankara 1952.

Anonim, Strategikon, haz. George T. Dennis, çev. Volkan Atmaca, İstanbul 2011.

Anzerlioğlu, Yonca, "Bizans'ta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, 218-232.

Attaleitas, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018.

Ayönü, Yusuf, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2022.

_____, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 25, 1999, s. 53-69.

_____, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2, İzmir 2006, s. 17-33.

_____, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, Ekim 2007, s. 141-154.

_____, "İznik Rum İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, s. 39-54.

Barber, Malcom, "Western Attitudes to Frankish Greece in the Thirteenth Century", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel/B. Hamilton/D. Jacoby, London 1989, s. 111-128.

Bartusis, Mark C., *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, 1997.

- Başta, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Ankara 1989.
- Baybars el-Mansurî, *Zübdetü'l-fikre fî târîh'l-hicre*, ed. D. S. Richards, Beirut and Würzburg: Franz Steiner Verlag 1998.
- Birkenmeier, J., *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, Leiden 2002.
- Brand, Charles M., "XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı", çev. Melek Öksüz, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi (UKİD)*, sy. 4, s. 115-157.
- Breheimmer, A. D., *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, çev. Tarık Özbek, İstanbul 2022.
- Bryennios, Nikephoros, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul 2008.
- _____, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", *Belleten*, LI/201, Ankara 1987, s. 1375-1432.
- _____, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 2000.
- Chalandon, F., *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Paris 1900.
- _____, *Les Comnène. II. Jean Comnène at Manuel Comnène*, Paris 1912, II.
- Çay, Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990.
- _____, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Bizans Tarihi Yazıları- Makaleler-Bildiriler- İncelemeler*, İstanbul 2005, s. 175-196.
- Dunlop, D. M., *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, İstanbul 2008.
- Durmaz, Sayime, "Yüksek Ortaçağ'da Papa İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 2010, s. 93-120.
- Ebu'l-Fidâ, *Takvimü'l-Buldan*, çev. Ramazan Şeşen, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Buldan)*, İstanbul 2017.
- İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2020.
- İbn Kalânîsî, *Zeyl Târîh Dimaşk*, nşr. H.F. Amedroz, Leyden 1908, çev. Onur Özatağ, *Şam Tarihine Zeyl*, İstanbul 2015.
- İbn Said, *Kitâbu Bastî'l-Arz fi't-Tûli ve'l-Arz*, nşr. J. V. Gines, Tetuan 1958.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, çev. Abdülkerim Özeydin, X, İstanbul 1987.
- Flemming, Barbara, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidy ve Likya*, çev. Hüseyin Turan Bağçecşi, Ankara 2018
- Finley, G., *Byzantine Empire : From MLVII to MCCCCLIII*, London 1854, II.
- Firat, Oytun Ayberk, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırlar 1313-1403*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.
- Forsén, Björn, Mika Hakkarainen ve Brikena Shkodra-Rrugia, "Blood and Salt: Some Thoughts Evolving from the Topography of the Battle at Dyrrachium in 1081", *Acta Byzantina Fennica*, 4 (N.s), Helsinki 2015, s. 63-84.
- Gardner, Alice, *The Lascarids of Nicea The Story of An Empire in Exile*, Amsterdam 1964.
- Geanakoplos, Deno John, *Emperor Michael Paleologus and the West, 1258-1282: A Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge Massachusetts, 1959.
- _____, "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259", *Dumbarton Oaks Papers (DOP)*, Vol. 7 (1953), s. 99-141.
- Geyik, Süleyman Onur, *İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.

- Gilmer, James, "The Battle of Kalabrye Revisited", *Byzantina Symmeikta*, vol. 31 (2021), s. 153-175.
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2018.
- Grêgoras, Nikêforos, *Rômaikê Historia*, (1204-1341), I, Atina 1997.
- Güneş, Cüneyt, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, İstanbul 2021.
- Günel Öden, Zerrin, *Karasi Beyliği*, Ankara 1999.
- Günel Öden, Zerrin, "Bizans İmparatorluğunun Türklere Karşı Alan ve Katalanlarla İttifakı", *İ.Ü.E.F.T.D.*, sy. 35, İstanbul 1994, s. 123-129.
- Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2017.
- Heath, Ian, *Armies and Enemies of Crusades 1096-1291*, Cambridge 1978.
- _____, *Bizans Orduları 900-1461*, çev. Buket Bayrı, İstanbul 2014.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, "Bizans-Norman İlişkilerine Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII/1, Temmuz 2012, s. 101-118.
- Kaleli, Emrullah, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar 1096-1204*, İstanbul 2016.
- Karpat, Kemal H., "Gagauzların Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Bildiriler*, I, Ankara 1976, s. 163-171.
- Kaya Tan, Pınar, "Sultan II. İzzeddin Keykâvus Döneminde Sarı Saltuk'un Balkanlara Geçişine Dâir Mütâlaalar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 37, 2021, s. 99-123.
- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Müinü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- Keçiş, Murat, "İhanetten İmparatorluğa: IV. Romanos Diogenes", *Bellekten*, 86/305 Nisan 2022, s. 89-118.
- _____, "Latin İşgali ve Sonrasında Balkanlarda Bizans", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, I, Ankara 2013, s. 269-281.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultanı I Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- _____, *At Üstünde Selçuklular*, İstanbul 2011.
- _____, *Danışmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri*, İstanbul 2017.
- _____, *1071 Malazgirt*, İstanbul 2018.
- _____, *Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah*, İstanbul 2021.
- _____, *Cenâbi'ye Göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zahir fî Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir* adlı Eserinin Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri), İstanbul 2023.
- _____, "Sultan I. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?", *Türkiye Selçukluları -Makaleler-*, İstanbul 2018, s. 15-26.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995.
- Kiel, Machiel, "Benefşe", *DİA*, V, 434-436.
- _____, "Sarı Saltuk", *DİA*, XXXVI, 148.
- Kinnamos, Ioannes, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Ankara 2001.
- Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, çev. İlhan Aslan, İstanbul 2020.
- Korobeinikov, Dimitri, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford 2014.
- Kurat, Akdes Nimet, *Çaka, Orta Zamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimî*, İstanbul, 1936.
- _____, *Peçenekler*, İstanbul 1937.
- Kyriakidis, Savvas, *Warfare in Late Byzantium 1204-1453*, Leiden-Boston 2011.

- Laiou, Angeliki E., *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge 1972.
- Laurent, J., "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Bellekten*, LII/202, Nisan 1988, s. 219-226.
- Longnon, Jean, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", *A History of the Crusades, II: The Later Crusades 1189-1311*, ed. Kenneth M. Setton ve dğr., London 1969, s. 234-275.
- Melikoff, Irene, "Sarı Saltuk Kimdi? Saltukname'nin Yazma Nüshaları Üzerine Bazı Dikkatler", *Destan Masala Türkoloji Üzerine Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 2008.
- Meško, Marek, "Some Thoughts on the Military Capabilities of Alexios I Komnenos: Battles of Dyrrachion (1081) and Dristra (1087)", *Graeco-Latina Brunensia*, 24/2019-2, s. 143-161.
- Mihajlovski, Robert, "The Battle of Pelagonia 1259: A New Look At The March Routes and Topography", *Byzantinoslavica*, 64/1, Prague 2006, s. 275-284.
- Miller, W., "Monemvasia During the Frankish Period (1204-1540)", *Essays on the Latin Orient*, London 1921, s. 231-245.
- Moravcsik, Gyula, *Byzantium and Magyars*, Amsterdam 1970.
- Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, haz. Ali Öngül, II, İzmir 2001.
- Nicol, Donald, M., *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957.
- _____, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984.
- _____, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2003.
- _____, "The Date of the Battle of Pelagonia", *Byzantinische. Zeitschrift*, sy. XLIX, 1956, s. 68-71.
- Norwich, John Julius, *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS. 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul 2013.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü 13. Yüzyıl*, İstanbul 2020.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2006.
- Öden, Zerrin Günal, "Ece Bey", *DİA*, X, 379-380.
- Özcan, Aybüke, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2022.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990.
- _____, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, s. 86-241.
- Pachymérès, Georges, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, Fransızca çev. Vitalien Laurent, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24, I, Paris 1984.
- Peacock, A. C. S., "The Seljuk Sultanate of Rum and Türkmen of the Byzantine Frontier 1206-1279", *Al-Masaq*, 2014, Vol. 26, s. 267-287.
- Psellos, Mikhail, *Mikhail Psellosun Khronographia'sı*, çev. Prof. Dr. Işın Demirkent, Ankara 2014.
- Rasonyi, Lazslo, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, Ankara 1992.
- Roach, Levi, *Normanlar Avrupa'nın Kurucuları Asya'nın Fatihleri*, (Çev., Bekir Çelikcan), İstanbul 2023.
- Sarıcı, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Seçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022.
- _____, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Miratü'z zaman fi Tarihi'l ayan Adlı Eserine Göre I. Kılıç Arslan", *Sultanlar Şehri Silvan Tarih-Toplum*, ed. Oktay Bozan ve dğr., Ankara 2021.
- Savvides, Aleksios, "Tourkopouloi", *MGE*, 51, 1988, 121- 122.
- Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Miratü'z zaman fi Tarihi'l Ayan*, nşr. İbrahim ez-Zeybek, XX, Beyrut 2013.

- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989.
- _____, *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990.
- Sevim-Ali - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 2014.
- Sümer, Faruk, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988.
- Şen, Fatih, *Bizans İmparator Muhafız Birlikleri Varegler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2022.
- The Chronicle of Morea*, İngilizce çev. Harold E. Lurier, London 1964.
- Theotokis, Georgios, *The Campaigns of The Norman Dukes of Southern Italy Against Byzantium, in The Years Between 1071 and 1108 AD*, University of Glasgow Unpublished PhD Thesis, Glasgow 2010.
- Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997.
- Tolan, Öner, "Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sy. 39, s. 141-159.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.
- Usta, Aydın, "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları", *Bellekten*, 75, sy. 274, Ankara 2011, s. 691-717.
- Vasary, Istvan, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Akkoyunlu, İstanbul 2008.
- Vasiliev, Alexander, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, İstanbul 2018.
- Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Helenizm in Asia Minor*, çev. İdem Erman, İstanbul 2020.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Al-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi]*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2017.
- Wilskman, Juho, "Battle of Prinitsa in 1263", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 105, 1 (2012), s. 167-198.
- _____, "Conflict and Cooperation: Campaigns on the Peloponnese in 1264", *Acta Byzantina Fennica*, vol. 4 (N. s.), Helsinki 2015, s. 85-122.
- _____, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", *Byzantinos Domos*, sy. 17-18 (2009-2010), s. 131-174.
- _____, "The Conflict Between the Angevins and the Byzantines in Morea in 1267-1289: A Late Byzantine Endemic War", *Byzantina Symmeikta*, vol. 22, 2012, s. 31-70.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum In Partibus Transmarinis Gestarum*, İngilizce çev. Emily Atwater Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, I, New York, 1943.
- Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara 1999.
- _____, "Yazıjioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 14/3, October 1952, s. 639-668.
- Zachariadou, Elizabeth, "Tourkopouloi", *ODB*, III, New York-Oxford 1991, s. 2100.
- Zachariadou, Elizabeth, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan torunları". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 21 (2007), s 245-257.
- Zeren, Mehmet, "Türklerin Ege Denizine İlk Çıkış Süreci", *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, Muğla 2011, s. 148-152.
- Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.

İmparator I. Aleksios Komnenos Döneminde Bizans-Batı İlişkileri (1081-1118)

The Byzantine-Western Relations during the Reign of Emperor Alexius I Comnenus (1081-1118)

Onur Sevim, İmparator I. Aleksios Komnenos Döneminde Bizans-Batı İlişkileri (1081-1118),
İstanbul: Kriter Yayınevi 2023 + 186 sayfa. ISBN: 978-625-6968-69-1

Esra Kızıl¹

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, I. Aleksios Komnenos, Haçlı Seferleri, Normanlar, Venedikliler

Keywords: The Byzantine Empire, Alexius I Comnenus, The Crusades, Normans, Venetians

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Esra Kızıl (Arş. Gör.),
Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat, Türkiye.
E-posta: esra.kizil@yobu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1945-3352

Başvuru/Submitted: 25.05.2023

Kabul/Accepted: 03.07.2023

Atıf/Citation: Kızıl, Esra, "İmparator I. Aleksios Komnenos Döneminde Bizans-Batı İlişkileri (1081-1118)." (Kitabiyât). Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 39 (2022), s. 145-152
<https://doi.org/10.26650/gaad.1302252>

Eser; önsöz (s. VII-VIII), metin içerisinde ve dipnotlarda kullanılan kısaltmaların açıklaması (s. XI), çalışmada yazarın başvurduğu kaynaklar ve araştırma eserleri (s. 1-6) ile okuyucunun çalışma hakkında ön bilgiye sâhip olduğu giriş kısmının (s. 7-23) yanı sıra toplam dört ana bölümü içermektedir. Müellifin biyografisinin yer aldığı bölümde İngilizce, Almanca ve Latince metinler üzerinde çalışma yetkinliğine sâhip olduğu belirtilmekte ve bu hususta eser, muhtelif dillerde yayınlanan kaynaklardan oluşan bir çalışma olarak okurlara sunulmaktadır.

Müellifin önsözde (s. VII-VIII) belirttiği üzere, çalışmada 476 yılında Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından itibaren Bizans'ın Batı ile olan ilişkileri kısaca okuyucuya aktarılmış ve sonrasında 1081 ve 1118 yıllarında Doğu Roma'nın hâkimi olan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos döneminde Bizans-Batı ilişkileri eserin ana konusu ihtiva edilmiştir. Çalışmada, Roma ve İstanbul'un asırlar süren çatışmalarının sonucunda Batı ile Doğu Roma arasındaki dînî ve kültürel farklılıkların daha da belirgin hale gelmesi kiliseler arasında ayrılığı doğurmuş ve bunun sonucunda siyâsî ilişkilerin nasıl şekillendiği yansıtılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada başvurulan kaynaklar, çalışmanın muhtevâsına uygun bir şekilde *Kaynaklar ve Araştırma Eserleri* (s.1-6) başlığı altında farklı bir bölüm olarak ayrıntısıyla aktarılmıştır. Yazar, Bizans-Batı ilişkisi üzerine Doğu ve Batı dillerinde öne çıkan ana kaynaklardan faydalandığını dile getirirken bu eserleri *Latin, İslâm, Bizans, Ermeni ve Süryânî Kaynakları* alt başlıkları altında dercetmiştir. Bütün başvurulan bu kaynakların yanı sıra Bizans ve Batı arasındaki mevcut ilişkinin değerlendirilmesi aşamasında öne çıkan telif eserlerden de kayda değer ölçüde istifâde edilmiştir. Müellif, Gaufridus Malaterra (ö. XI. yüzyıl), Raimundus Aquilers (ö. XII. yüzyıl), Fulcherius Carnotensis (ö. 1127), Albertus Aquensis (ö. 1120), Willermus Tyrensis (ö. 1185), İbnü'l-Kalânîsî (ö. 1160), İbnü'l-Esîr (ö. 1233), Anna Komnena (ö. 1153), Urfalı Mateos (ö. 1144) ve Süryânî Mikhaîl (ö. 1200) gibi dönemin önemli meselelerine şâhitlik etmiş olan müverrihlerin kroniklerine başvurmuştur. Yazarın faydalandığı ana kaynaklar incelendiğinde; Doğu ve Batı dillerinde tahrir edilen muhtelif eserlerle kaynağı zenginleştirilmiş bir çalışma ortaya koymuş ve aynı zamanda bilginin doğruluğuna ulaşmak açısından dönemin kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi imkânını sunmuştur.

Yazar, eserin *Giriş* kısmında (s.7-23) Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (d. 1048-ö. 15 Ağustos 1118) dönemi öncesinde İmparatorluğun hem batıdaki hem doğudaki ilişkilerine yer vererek dönemin şartlarını sunmuştur. Günümüzdeki hâliyle Balkanlar, Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı içine alan coğrâfî sınırlar içinde değerlendirilen Bizans İmparatorluğu'nun siyâsî, askerî ve dînî boyutta karşılaştığı problemler genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca dönemin şartlarının yanında imparatorların genel özelliklerine yer verilmesi devletin sürdürmüş olduğu politika hususunda, hem iç hem de dış ilişkilerin nasıl şekillendiğini görmek açısından önemli olmuştur. Bizans'ın batıda Ostrogotlar, Avarlar, Slav Halkları, Bulgarlar, Frank Krallığı, Kutsal Roma Germen Krallığı, Normanlar ve Macarlar ile doğuda Sâsânîler, Abbâsîler, Fâtîmîler ve Selçuklu Türkleri ile olan mücâdelesine yer

verilirken ayrıca kuzeyden gelerek Balkanlarda hâkimiyet kurma amacıyla olan Ruslar ile olan irtibatları da aktarılmaya çalışılmıştır. Yaşanan dış gelişmeler dâhilinde imparatorluğun muvaffakiyetine göre coğrâfî sınırlarının yıllar içindeki değişimi tafsîlâtı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çevresinde yaşanan gelişmelere ilaveten, Bizans'ın kendi içinde yaşadığı idârî ve ekonomik sıkıntıları da mercek altına alınmıştır. Bizans'ın bilhassa 1025 yılından sonra yaşadığı gerilemenin hem idârî hem de iktisâdî yapılanmaya zarar verdiği ancak devletin içinde bulunduğu bu vahim durumdan kurtaranın İmparator I. Aleksios Komnenos olduğu vurgulanmıştır. Bizans'ın Makedon Hânedanı devrinin 867 yılında başlamasını müteâkip, İmparator I. Aleksios'un tahta çıktığı 1081 yılına kadar Batı ile olan ilişkileri ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunulmuş ve yazarın bölüme başlamadan önce bu kısımda verdiği bilgiler, Bizans'ın yaşadığı son parlak yüzyılın girişi niteliğinde olmuştur.

Eserde, *Bizans-Venedik İlişkileri* başlığının verildiği birinci bölümde (s.25-55) İtalya'nın kuzeybatısında yer alan Venediklilerin Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine girme süreci ve aralarında gelişen münâsebetin boyutu teferruatlı bir şekilde incelenmiştir. V. yüzyılda kurulan Venedik şehrinin teşekkülünden bahsedilirken eyalette yaşayan yerli halkın kökeni hususunda ortaya atılan teoriler, farklı kaynaklar vâsıtasıyla aktarılmıştır. Yazarın çalışmada ana kaynak olarak başvurduğu kroniklere göre; Bizans-Venedik ilişkisinin ne boyutta olduğu ve Venediklilerin İmparatorluğa karşı olan tavrı aktarılmaya çalışılmış ancak dönemin şartları göz önünde bulundurularak ortaya atılan bazı iddialar yazar tarafından olasılık dışı olarak yorumlanmıştır. Adriyatik'in kuzeybatı ucunda lagünler üzerinde kurulmuş olan Venedik'in bulunduğu coğrafyanın getirmiş olduğu zarûretle güçlü bir deniz filosuna sahip olması, Bizans'ın Venediklileri batı üzerinden gelecek tehlikelere karşı uzak diyarlardaki kıymetli bir müttefiki olarak yorumlanmıştır. Bu hizmetlerine karşılık imparatorluk Venediklileri mükâfatlandırmış ve böylece aralarında karşılıklı bir çıkar ilişkisinin geliştiği vurgulanmıştır. Ancak müellif, Bizans'ın idârî ve mâlî sıkıntılarının yanı sıra doğuda ve batıda farklı güçlerle mücâdele içinde olması durumunun VI. yüzyılda imparatorluğun bu bölgede hâkimiyetinin zayıflamasına neden olduğundan bahsetmiştir. Çalışmada, VII. yüzyılda Venedik'e özerklik veren Bizans ne lagünler üzerindeki otoritesinden tâviz vermiş ne de Venedik imparatorluğa olan sadâkatinden vazgeçmiştir. İmparatorluğun Güney İtalya'daki hükümranlığının Frank Krallığı'nın bölgede güçlenmesiyle nasıl tehlikeye düştüğü ve bu süreçte Papanın tutumu, iki gücün hâkimiyet mücâdelesini çerçevesinde aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra müellif, Papanın genellikle Bizans'a karşı hem dînî hem de siyâsî üstünlüğünü öne çıkarmaya çalışır bir tavır sergileyerek 800 yılında Frank Kralı Charlemagne (Büyük Karl, Şarlman) (768-814)'a ve 962'de de Kutsal Roma İmparatoru I. Otto (962-973)'ya Roma İmparatoru olarak taç giydirmesinin Bizans açısından ciddi sonuçlar doğurduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Papanın bu minvalde hareket etmesi Bizans'ın meşrûiyetinin Batı'da sorgulanmasıyla sonuçlanmış ve tüm bu gelişmelerin Bizans-Venedik ilişkilerine nasıl sirâyet ettiğine değinilmiştir. Nitekim Venedikliler, uyguladıkları denge siyâseti sâyesinde kendi içlerinde bağımsız bir yönetimi elde etmişlerdir. Eser-

de, mezkûr muvaffakiyetin Venediklilere nasıl bağımsız bir politika izleme cesareti verdiği ve Bizans'ın çatısı altında nasıl güçlendiği aşamalı olarak aktarılmıştır.

XI. yüzyıl îtibâriyle batıda Normanlardan doğuda Selçuklu Türklerinden gördüğü iki taraflı baskı Bizans İmparatorluğu'nu zor bir durumun içine sokmuştu. Eserde, Norman tehdidine karşı I. Aleksios'un lagünlerin yardımına başvurarak tehlikenin, Bizans-Venedik ittifakıyla nihâyete erdiğinden bahsedilmiştir. Müellif, Bizans ile Venedik arasındaki ilişkilerin karşılıklı çıkarların korunması hususunda kayda değer bir diplomatik bağ içerisinde olmasına dikkat çekmiştir. XI. yüzyılın başlarında Norman tehlikesine karşı Venedik filosundan yardım alan imparatorluk, bu yardıma karşılık Venediklilere ticârî imtiyazlar bahşetmiştir. Verilen ayrıcalıkların imparatorluk açısından gelecekte ne gibi sonuçlar doğuracağı ayrıntısıyla aktarılmış ve verilen imtiyazların gelecekte Bizans'ın iktisâdî olarak Venedik'e bağımlı hale gelerek imparatorluğu 1204 yılındaki felâkete sürükleyeceği şeklinde yorumlanmıştır. Eserde, Bizans-Norman mücâdelesinin dönemin kroniklerden aktarılırken, hem Bizans hem de Norman tarihçilerinin bakış açlarına yer verilmesi, çalışmanın tarafsızlığına katkıda bulunmaktadır.

Çalışmada, İmparator I. Aleksios Komnenos'un Papadan Hristiyanlığın doğu sınırının Türklere karşı korunması için yardım istemesiyle başlayan Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) sırasında ve sonrasında Bizans-Venedik ilişkilerinin oldukça karmaşık bir hal aldığından bahsedilmiştir. İmparatorun Papa'ya yaptığı yardım çağrısı amacından sapmış ve büyük bir Haçlı hareketi hâlini almıştır. Dolayısıyla Haçlı Seferleri sırasında Venediklilerin Haçlılarla olan münâsebeti İmparator I. Aleksios'un Venediklilere ültimatom vermesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Bizans ve Venedik arasında yaşanan çıkar çatışması ve netîcesinde I. Aleksios'un farklı müttefiklik arayışları içine girmesi ele alınmıştır. Genel îtibâriyle Bizans-Venedik ilişkilerinin târihsel gelişimi üzerinde durulan bu bölümde, yazarın dikkat çektiği nokta; önceden sağlam bir temele dayanan Bizans-Venedik dostluğunun yerini karşılıklı çıkarların öncelikli olduğu bir döneme bırakması olmuştur.

Müellif, *Bizans-Norman İlişkileri (1081-1098)* adını verdiği çalışmanın ikinci bölümünde (s.57-83) Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un Normanlar ile olan münâsebetleri üzerinde durmuştur. Bölümün giriş kısmında, Normanlar hakkında târihsel ve coğrâfi köken bilgisine yer verilirken, kavramların etimolojik açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Normanların yaşamsal faaliyetlerinden bahsedilmiş ve IX. yüzyıl îtibâriyle Avrupa içlerinde etkili olmaya başlayan istilacı bir toplumun nasıl yerleşik hayatı benimseyerek devletleştiğinin üzerinde durulmuştur. Var olan kaynaklar ışığında, özellikle dönemin yorumlanmasını kolaylaştıran kroniklerinden faydalanılmış neden daha çok İtalya bölgesinde yayılma gösterdiklerini politik ve dînî münâsebetler çerçevesinde aktarılmaya çalışılmıştır. İmparatorluğun İtalya'nın güneyindeki nüfûzunun Normanların bölgeye gelmesiyle zayıflamış olmasının ötesinde, 1024 yılı îtibâriyle Lombard Prenslüklerinin hem kendi içindeki hem de Bizansla olan çekişmesinin bölgede idarî bir boşluk yaratması ve bu durumun Normanların bölgedeki hâkimiyetini kolaylaştırması olarak yorumlanmıştır. Norman-Bizans mücâdelesinde, Kutsal Roma İmpa-

ratorluğu'nun nasıl bir tavır sergilediği ve Normanların bölgede etkin yayılmacı faaliyet göstermesiyle birlikte kendi çıkarları doğrultusunda başlarda destekledikleri Normanlara karşı nasıl taraf değiştirdikleri aktarılmıştır. Güney İtalya'dan sonra Sicilya Adasına da hâkim olan Normanların, Bizans İmparatorluğu'nda paralı askerlik ve saray muhafızlığı yapan bir toplulukken 1071 yılı İtibârıyla bölgede rekabet ettiği bir güce evrilmesi aktarılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde Norman lideri Robert Guiscard (ö. 1085)'in Bizans'a karşı girişimleri değerlendirilirken Papa II. Nicalous (1059-1061)'un 1059 yılında Norman lideri Guiscard'ı dük olarak tanımasının ardından Bizans otoritesinin İtalya'da giderek nasıl azaldığı hususu vurgulanmıştır. Yükselen Normanlara karşı önlem arayışı içine giren Bizans İmparatoru VII. Mihail (1071-1078), Normanlarla aralarında evlilik yoluyla kurulacak bir bağın batıdaki tehdidi önleyebileceğini düşünmüştü. Eserde, dönem dönem Bizans, Norman ve Papa'nın müttefiklik ilişkilerinin kendi çıkarları doğrultusunda değiştiği vurgulanmıştır. İmparator VII. Mihail hükümlerinde doğuda ve batıda yaşanan problemlerin yanı sıra Bizans'ın kendi içinde yaşadığı sıkıntılara da yer verilmiştir. Müellifin asıl üzerinde durduğu meseleler ise 1081 yılında Bizans İmparatorluğu tahtına çıkan I. Aleksios Komnenos'la başlamıştır. Komnenos tahta çıktıktan sonra Bizans'ın değişen koşulların etkisinde dış ilişkilerinin yeniden teşkili değerlendirilmiştir. Doğuda Selçuklu Türkleri, Balkanlarda Peçenekler ve batıda özellikle Normanlarla olan politik münâsebetlerle birlikte menfaate dayalı ikili ilişkilerin boyutu incelenmiştir. Yazar, I. Aleksios Komnenos'u imparatorluğun içinde bulunduğu zor şartların baskısı altında Bizans'ı toparlamayı başaran ve İmparator Herakleios (610-641) döneminden bu yana Bizans'ı yok olmaktan kurtaran ikinci imparator olarak tanımlamıştır. Çalışmada üzerinde durulan bir diğer önemli mesele; Bizans İmparatorluğu'nun Birinci Haçlı Seferi sonrasında doğudan Norman tehdidi altına girmesinden ve buna etki eden olaylardan bahsedilmiştir. Norman lideri Robert Guiscard'ın ölümünden sonraki süreçte Birinci Haçlı Seferine katılan Norman liderler Bohemund (ö. 1111) ile Tankred (ö. 1112)'in Bizans'a karşı Haçlılardan bağımsız hareket etmeleri netîcesinde Antakya'da Norman hâkimiyetinin kurulması süreci ana kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir. Yazar, İmparatorluğun doğudan da Norman tehdidi altına girmesi Bizans için büyük bir tehdit olarak yorumlanmıştır.

Yazarın *Bizans ve Haçlılar: I. Haçlı Seferi ve 1101 Yılı Haçlı Seferleri* (s. 85-133) adını verdiği üçüncü bölümde Birinci Haçlı Seferi ve Bizans'ın Batıyla olan münâsebetleri dönemle ilgili ana kaynaklardan yararlanarak aktarılmaya çalışılmıştır. 1071 yılı İtibârıyla doğuda Selçuklu Türklerinin ilerleyişine karşı İmparator VII. Mihail Dukas'ın Papa'dan yardım talep etmesiyle Batı'nın müşterek gücünün Haçlı Birliğine dönüşmesi süreci teferruatlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmada, 1054 yılında iki kilise arasında gerçekleşen hiziplik (schizma)'ten sonra Papa ve Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler, kişilerin tutum ve davranışlarına göre nasıl teşekkül ettiği olaylar kaynaklar ışığında aktarılmıştır. Bizans'ın yardım talebinin ve Batı'nın bu isteğe olumlu dönüşünün temel nedenleri siyâsî, dînî ve ekonomik boyutuyla incelenmiştir. Haçlı Seferleri başlamadan önce Batı dünyasındaki halkı sefere teşvik etmek için gösterilen çaba,

Papanın çağrısı ve özellikle bu hususta vâizlerin sunduğu katkılar aktarılırken, din etmeninin herhangi bir topluluk üzerindeki bütünleştirici gücü vurgulanmıştır. 15 Ağustos 1096 tarihinde Kutsal Topraklar ve Bizans'a yardım gâyesiyle yola çıkan Haçlıların güzergâh üzerinde bulunan topraklarda gösterdikleri yağma ve talan girişimlerinden bahsedilirken, bu vaziyet karşısında Bizans'ın tutumu ve aldığı tedbirler, tafsîlâtli bir şekilde anlatılmıştır. Aynı amaca hizmet etmek için çıktıkları yolun sonunda müttefiklik münâsebetinin nasıl hasmâne muamelelerle netîcelendiği, politik şahsiyetler ve önemli olaylar üzerinden aşama aşama aktarılmıştır. Ayrıca Doğu ve Batı arasında dînî hizipleşmenin yeniden kendisini gösterdiği ortamda müellif, Haçlıların Ortodoks Hristiyanlara zulmetmesine dikkat çekmiştir. Dönemin kroniklerinden faydalanılarak Haçlı Birliklerinin yağma hareketlerinin yanı sıra kadın, çocuk ya da Müslüman, Hristiyan ve Yahudi fark etmeksizin herkesi katletmelerinden bahsedilmesi, durumun vahâmetinin ve seferin amacından nasıl saptığının anlaşılabilmesi adına oldukça kıymetlidir.

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un Haçlı vahâmetine karşı aldığı önlemlerden bahsedilirken asıl amaçlarını bildiği Haçlı liderlerini durdurabilmek adına belli politikalar üretmesi üzerinde durulmuştur. Çalışmada imparatorun esas gâyesi olarak Türklerden alınan toprakların Bizans'a iâdesi ve kutsal topraklarda kurulacak olan Haçlı Devletlerinin imparatorluğa bağlılıklarına dâir vasallık yemini etmeleri hususuna dikkat çekilmiştir. Yazar, imparatorun bağlılık yemini hususundaki tedbirini aslında Haçlılara karşı olan îtimatsızlığının bir göstergesi olarak yorumlamıştır. 1096'da Anadolu'ya geçen Haçlıların, Selçuklu Türklerinin başkenti olan İznik'e yönelmeleri netîcesinde Türklerle karşı karşıya geldikleri mücâdelenin askerî ve diplomatik boyutu tafsîlâtli olarak incelenmiştir. Her iki tarafın sâhip olduğu askerî birliğin niteliği, savaş stratejisi ve savaşıklık özelliklerinden bahsedilmiştir. Çalışmada, 1097 yılında Haçlıların İznik kuşatmasında İmparator I. Aleksios bizzat Selçuklu Türkleriyle yaptığı gizli müzâkereler netîcesinde şehri teslim almış ve dolayısıyla Bizans'ın çıkarları gereği Haçlıları göz ardı edebileceğine dikkat çekilmiştir. Bunun sonucunda Bizans'ın Batıyla olan münâsebetleri giderek güvensizlik temeli üzerinde devam etmiştir. Aynı yıl içinde tekrar karşı karşıya gelen Haçlılar, Türklere karşı mücâdelede zorluk yaşamıştır. Eserde, Haçlıların bu acziyeti aktarılmaya çalışılırken dönemin müşâhitlerinden Papaz Fulcherius Carnotensis'in düşüncelerine yer verilmesi, vaziyetin ehemmiyetinin anlaşılabilmesi adına önemli olmuştur. Yine aynı şekilde savaşın gidişâtını dönemin kroniklerinden Gesta Francorum'dan öğreniyoruz. Çalışmada kroniklerin kullanılmış olması, dönemin ve tarafların sâhip olduğu koşulları tahayyül edebilmek ve değerlendirebilmek adına mühimdir. Anadolu üzerinden ilerleyen Haçlıların ilk olarak doğuda Urfa Kontluğu'nu sonrasında ise Antakya Prinkepsliği (1098-1268)'ni kurmalarının ne kadar stratejik ehemmiyete sâhip olduğunun altı çizilirken aynı zamanda müellif, Haçlıların asıl amacının Kutsal Toprakları kurtarmanın çok daha ötesinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü de ele geçirerek doğuda üç devlete sâhip olan Haçlıların bu bölgede bulunan devletlerle olan münâsebetleri incelenirken, I. Aleksios Komnenos'un kurulan Antakya Prinkepsliği'nin meşrûluğunu tanımaması meselesi üzerin-

de durulmuştur. 1101 yılında yeniden bir sefer teşkil eden Haçlıların Lombardlar, Fransızlar ve Almanların öncülüğündeki Anadolu üzerinden ilerleyişlerine karşı Türk Beylikleri birleşmiş ve bu sefer zarfındaki süreçte aralarında geçen savaşlarda kullanılan taktik ve tahkîmat teferruatlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Yazar, 1101 Haçlı Seferinden sonra Batı ve Bizans ilişkilerinin hangi konjonktürlere bağlı olarak değiştiğinden ve netîcesinde aralarında hâsıl olan husûmetin boyutundan bahsetmiştir.

Eserin *Bizans ve Latin Doğu (1098-1118)* (s.133-161) adını taşıdığı son bölümünde; Bizans-Antakya Prinkepsliği arasındaki ilişkileri, Haçlıların Orta Doğu'da dördüncü kez teşekkülünü sağladığı bir diğer Haçlı devleti olan Trablus Kontluğu ve son olarak Bizans'ın bir İtalyan şehir devleti olan Pisa ile münâsebetleri genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. İlk olarak Bizans İmparatoruna olan bağlılık yeminlerini hiçe sayarak Antakya'da kendi hâkimiyetini ilan eden Norman liderlerle İmparator I. Aleksios arasında geçen diplomatik yazışmalara yer verilmekte ve bahsi geçen yazışmaların muhtevâsı, iki tarafın da tavrını ortaya koymuştur. İmparatorluk aleyhine davranışlarda bulunan Normanların Bizans'a karşı Ermenilerle ittifak hâlinde olması ve Doğu Akdeniz limanlarındaki hâkimiyet mücâdelesinde ise imparatorluk donanmasına karşı Pisa donanmasından yardım talebinde bulunması husûsuna temas edilmiştir. Çalışmada, Batı Kilisesinin hem dînî hem de politik gücünün yansıtılabilmesi adına; Norman lider Bohemund'un Antakya'da, yeğeni Tankred'in ise Celîle (Galilaea)'de Papa'nın elçisine bîat ederek hâkimiyetlerini meşrûlaştırmaları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Antakya'ya hem Bohemund'un Latin Papaz tâyin etmesi hem de Bizans'ın Ortodoks Patrik ataması durumuna da dikkat çeken yazar, Doğu-Batı ilişkilerini hizipleşmeler ekseninde değerlendirmeye çalışmıştır. 1103 yılı îtibâriyle Antakya Prinkepsliği ve Urfa Kontu'nun Türk-İslam Devletlerine karşı gerçekleştirdikleri müşterek saldırıların, bölgedeki siyâsî, sosyal ve iktisâdî açıdan netîceleri incelenmiştir. Haçlıların özellikle Normanların Bizans İmparatoru I. Aleksios ile aralarında pek çok hususta ihtilâfa düşmeleri, Haçlıların yeni hedefinin Bizans olmasıyla sonuçlanmıştır. Antakya Prinkepsi Bohemund'un 1107-1108 yılında Bizans'a karşı sefer düzenlemeden önce, Avrupa'nın askerî ve mâlî desteğini alabilmek maksadıyla yapmış olduğu ikili görüşmelerden, evlilik yoluyla kurduğu ittifaklardan ve Bizans'a karşı yapılan propaganda çalışmalarından bütün incelikleriyle bahsedilmiştir. Haçlıların yaptığı itham ve iftirâlara karşı Bizans'ın da müttefik ilişkilerini ve donanmasını güçlendirmesinin yanı sıra ücretli asker temin edilmesi gibi almış olduğu tedbirler değerlendirilmiştir. Böylece her iki tarafın da savaş öncesi umûmî durumu karşılaştırılarak bütün teferruatıyla aktarılmıştır. Çalışmada, I. Aleksios'un uygulamış olduğu politika ve stratejiler sâyesinde zafer kazanmasından bahsedilirken aynı zamanda Antakya'da mutlak hâkimiyetini kaybederek Bizans'a bağlı bir yönetici konumuna düşen Norman Lideri Bohemund'un ise siyâsî meşrûiyetinin nasıl sona erdiğinden söz edilmiştir. Ancak Bohemund'un yeğeni Tankred, 1108'de yapılan Devol Antlaşması'nı tanımamış ve sınırlarını Bizans aleyhinde genişletmeye başlamıştır. Tankred'in bu kıyamına karşılık ittifak arayışı içinde olan İmparator I. Aleksios'un ne Batı'dan ne de Müslümanlardan istediği deste-

ği alamamasına dikkat çekilmiştir. Devletlerarası münâsebetler, savaşın gidişâtı, uygulanan politikalar ve kişilerin siyâsî statüsü değerlendirilirken hem Doğu hem Batı kroniklerinden faydalanan müellif, olayları tarafsız bir biçimde aktarmaya özen göstermiştir.

Müellifin, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un 1081 ve 1118 yılları arasında Batı ile olan ilişkilerine yoğunlaştığı eserin sonuç kısmında (s.163-165), bu dönemde gerçekleşen vakaların Avrupa ve Orta Doğu'nun geleceğini teşkil etmesi açısından ne derece mühim olduğuna dikkat çekmiştir. Bizans ve Batı arasında asırlardır süregelen hizipleşmenin dînî, siyasî ve sosyo-kültürel açıdan daha da belirginleştiği hususu dile getirilmiştir. Batılıların düzenlediği Haçlı Seferlerinin, Bizans ile olan ilişkilerini hangi boyuta taşıdığından ve netîcesinde yapılan anlaşmaların her iki taraf için de hem olumlu hem de olumsuz sonuçları değerlendirilmiştir. Bizans ve Batı münâsebetleri kronolojik bir târihsel süreç içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca hem Doğu hem de Batı kaynaklarından faydalanarak birçok farklı düşüncenin ışığında durum değerlendirmesinin yapılması, çalışmayı nesnellik ekseninde nitelikli kılmıştır.

TANIM

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin 1972'den beri yayımlanan hakemli, açık erişimli, bilimsel yayın organıdır. Araştırma ve derleme makalelerinin yanı sıra derginin yayın kapsamına uygun kitapların tanıtım ve değerlendirme yazıları yayımlar. Dergi yılda iki sayı olarak çıkar. Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dilleridir.

AMAÇ VE KAPSAM

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayımlayarak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı ve odaklandığı Güney-Doğu Avrupa tarihi ve araştırmaları alanında bilim camiasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye üniversite ve araştırma kurumlarında üretilen akademik bilgi ve bulguları, başta Güneydoğu Avrupa ülkeleri olmak üzere, uluslararası araştırmacıların çalışma sonuçlarıyla bir araya getirmek derginin önemli hedeflerinden biridir. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi bir tarih ve arkeoloji dergisidir. Bununla birlikte Güneydoğu Avrupa tarihiyle ilgili olmak kaydıyla sanat tarihi, edebiyat, iktisat, ilahiyat ve dilbilim sahalarından yazılar kabul edilir. Dergi yayın kurulu, amaç ve kapsam bakımından Güneydoğu Avrupa eskiçağ tarihi ve arkeolojisi ve Osmanlı tarihine ilişkin makale ve kitabyat yazılarını özellikle teşvik eder.

POLİTİKALAR

Yayın Politikası

Dergi yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Makale yayımlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranını %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Açık Erişim İlkesi

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

ETİK**Yayın Etiği Beyanı**

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal ve yayınlanmamış olmalı; başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmalar gözetilmelidir. Telif bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.

- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar. Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür/bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir. Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör, Hakem Sorumlulukları ve Değerlendirme Süreci

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır. Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür. Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmamanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir. Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

YAZARLARA BİLGİ

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAZIM KURALLARI

Dil

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dillerinde makaleler yayınlanır. Gönderilen makalelerde makale dilinde öz, İngilizce öz ve İngilizce geniş özet olmalıdır. Ancak makale İngilizce ise, İngilizce geniş özet istenmez.

Yazıların Gönderimi

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad> sayfasından erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) Kapak Sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

Yazıların Hazırlanması

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen

yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile hazırlanmalıdır.
2. Çalışmalar 3500 – 10.000 sözcük arasında olmalı ve sayfa numaraları sayfanın altında ve ortada yer almalıdır.
3. Yazar/yazarların adları çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmelidir. Ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın unvanı, kurumu ve e-posta adresi sayfanın en altında dipnotta belirtilmelidir.
4. Giriş bölümünden önce 180-200 sözcük arasında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe (ya da makalenin yazı dili) ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe (ya da makalenin yazı dili) özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden 5 İngilizce, 5 Türkçe (ya da makalenin yazı dili) anahtar kelime yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet Türkçe ve diğer dillerdeki makaleler için zorunludur.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Başlık, Türkçe (ya da makalenin yazı dili) öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, İngilizce öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar.
6. Araştırma makalelerinde bölümler şu şekilde olmalıdır: "GİRİŞ", "AMAÇ VE YÖNTEM", "BULGULAR", "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR" "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER". Derleme ve yorum yazıları için ise, çalışmanın öneminin belirtildiği, sorunsal ve amacın somutlaştırıldığı "GİRİŞ" bölümünün ardından diğer bölümler gelmeli ve çalışma "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR", "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER" şeklinde bitirilmelidir.
7. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte metin içinde veya "KAYNAKLAR" bölümünden sonra verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
8. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

9. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu ve çalışmada geçen görüşler yazar/yazarlarına aittir.
10. Referanslar derginin benimsediği Modern Humanities Research Association (MHRA) 3 stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.

Referans Stili ve Formatı

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için MHRA (Modern Humanities Research Association) kaynak stiline 3. edisyonunu benimser. MHRA 3. Edisyon hakkında bilgi için:

- Modern Humanities Research Association. (2013). MHRA Style Guide. A Handbook for Authors and Editors. (3th Ed.), London.

-<http://www.mhra.org.uk/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar sayfa altı notu şeklinde yazarların adı ve soyadı ve yayının künyesi yazılarak belirtilmelidir.

Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar yayın tarihlerine göre sıralanmalıdır

Örnekler:

KİTAP

Dipnot: Ömer Gezer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020, s. 109-136. Kısa not: Ö. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 109-136.

Bibliyografya: Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

İki veya üç yazar

Dipnot: Mehmet İnbaşı ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 40.

Kısa not: M. İnbaşı ve E. Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri*, s. 40.

Bibliyografya: İnbaşı, Mehmet ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Dört ve daha fazla yazar

Bibliyografyada yazar isimlerinin hepsi sıralanır; dipnotta ise ilk yazar belirtildikten sonra diğer yazarlar için vd. ibaresi kullanılır.

Editörlü kitap

Dipnot: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39, haz. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 46.

Kısa not: Novili Ömer Efendi, s. 46.

Bibliyografya: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. Osmanlı-Habsburg

Savaşları 1736-39, haz. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Çeviri kitap

Dipnot: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 110-125.

Kısa not: B. Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 110-125.

Bibliyografya: Jelavich, *Barbara, Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

MAKALE

Dipnot: Vjeran Kursar, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi*

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 34 (2013), s. 120-122.

Kısa not: V. Kursar, "Being an Ottoman Vlach", s. 120-122.

Bibliyografya: Kursar, Vjeran, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), s. 115-161.

DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Dipnot: Umut Al ve Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin

Atf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), s. 355-358. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

Kısa not: U. Al ve G. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi", s. 355-358.

Bibliyografya: Al, Umut ve Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), s. 349-369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

DOI'si Olan Makale

Dipnot: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), s. 266. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

Kısa not: S. J. Turner, "Website Statistics", s. 266.

Bibliyografya: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), s. 261-278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

KİTAP BÖLÜMÜ

Dipnot: Emir O. Filipović, "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 265.

Kısa not: E. O. Filipović, "Creato Regni", s. 265.

Bibliyografya: Filipović, Emir O., "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 263-276.

KİTAP TANITIMI

Dipnot: Sercan Pektaş, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Kitabiyat), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), s. 123.

Kısa not: S. Pektaş, "*The Sword and the Crucible*" (Kitabiyat), s. 123.

Bibliyografya: Pektaş, Sercan, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Kitabiyat), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), s. 123-125.

TEZLER

Dipnot: Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, yayımlanmamış doktora tezi, Princeton University, 2001, s. 207-209.

Kısa not: B. Tezcan, *Searching for Osman*, s. 207-209.

Bibliyografya: Tezcan, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, yayımlanmamış doktora tezi, Princeton University, 2001.

SEMPOZYUM KATKISI

Dipnot: Zsuzsanna Csiráki, “Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdivm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 Mart 2017, Viyana, Avusturya.

Kısa not: Z. Csiráki, “Hungarian Elements”.

Bibliyografya: Csiráki, Zsuzsanna, “Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdivm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 Mart 2017, Viyana, Avusturya.

Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Murat Çınar, Dilek Doğan ve S. Sadi Seferoğlu, “Eğitimde Dijital Araçlar: Google Sınıf Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme” [Öz], Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

DİĞER KAYNAKLAR

a) *Gazete Yazısı*

Çiğdem Toker, ‘Unutma’ notları, *Cumhuriyet*, 26 Haziran 2015, s. 13.

b) *Online Gazete Yazısı*

Meral Tamer, E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor, *Milliyet*, 26 Haziran 2015. Erişim adresi: <http://www.milliyet>

c) *Web Page/Blog Post*

David Bordwell, David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post], 18 Haziran 2013. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) *Online Ansiklopedi/Sözlük*

“Bilgi mimarisi”, Vikipedi içinde, (20 Aralık 2014). Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Alexei Marcoux, “Business ethics”. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (2008). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) *Podcast*

Radyo ODTÜ (Yapımcı), Modern sabahlar [Podcast], 13 Nisan 2015. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) *Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm*

D. Shore (Senarist), M. Jackson (Senarist) ve S. Bookstaver (Yönetmen), "Runaways [Televizyon dizisi bölümü]", D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde, 2012. New York, NY: Fox Broadcasting. g) *Müzik Kaydı*

Fazıl Say, *Galata Kulesi, İstanbul senfonisi* [CD] içinde, (2012). İstanbul: Ak Müzik.

Yukarıda sıralanan koşulları yerine getirmemiş çalışma kabul edilmez, eksiklerinin tamamlanması için yazara iade edilir. Yayın Komisyonu tarafından kabul edilen yazılar basıma kabul sırasına göre yayınlanır. Baskı tashihleri yazarlar tarafından yapılır.

Son Kontrol Listesi

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- Referansların derginin benimsediği MHRA 3 edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
  - Makalenin kategorisi
  - Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte/bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
  - Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
  - Tüm yazarların ORCID'leri
  - Finansal destek (varsa belirtiniz)
  - Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
  - Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni
  - Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
  - Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - Öz: 180-200 kelime
  - Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
  - İngilizce geniş özet: 600-800 kelime (Türkçe veya yerel dillerde makaleler için)
  - Makale ana metin bölümleri
  - Kaynaklar
  - Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

The Journal of South-Eastern European Studies (GAAD) is a scholarly, open access, peer-reviewed official publication of the Istanbul University, the Faculty of Letters published since 1972.

Publication: Biannual

Languages: Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern European countries (for issues approved by the editorial board)

AIMS AND SCOPE

The Journal of South-Eastern European Studies aims to contribute to the scholarly knowledge in the field of South-Eastern European history by publishing original papers. The GAAD is an open forum for studies in the field of history and archeology. The journal, however, also publishes research and review articles on art history, literature, economics, religious studies, and linguistics provided that they are related with the history of the South-Eastern Europe. The editorial board particularly promotes papers and reviews on the ancient history and archeology of the South-Eastern Europe as well as the Ottoman historical experience in the region.

POLICIES

Publication Policy

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors. All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Open Access Statement

The GAAD is an open access journal; all contents of the archived journals are freely available without charge to the user or to her/his institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or to provide link to the full texts of the articles in the journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in the GAAD are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ETHICS

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal of South-Eastern European Studies is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publisher) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The Journal of South-Eastern European Studies adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.

- The independence of research must be clear; and any conflict of interest must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subjects, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted has been obtained.

Authors' Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scholarly and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment. When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Editors' and Reviewers' Responsibilities

Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. She/He provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing. Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. She/He publishes errata pages or makes corrections when needed. Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal. Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments should be conducted objectively.

Reviewers ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side. A reviewer who feels unqualified to review a selected manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from reviewing. The editor-in-chief informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and the editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the peers should be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

Peer Reviewing

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published elsewhere or submitted as of now to another journal for publication, are accepted for peer reviewing. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. Manuscripts are then assessed by the editor-in-chief in terms of their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal aims and scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts. Manuscripts meeting the formal regulations are sent by the editorial board to at least two national/international peers for reviewing. The publication of a paper is only possible upon an approval of the peers and after the improvements and corrections demanded by the peers are fulfilled by the author(s). Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers should conduct their judgments objectively. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting a review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problematic posed in the manuscript significant and concisely stated?
- Are the methods used in the manuscript described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Does the author make ample references to other works in the field?
- Is the wording used in the manuscript acceptable?

Reviewers ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review a selected manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from reviewing.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and the editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the peers should be ensured.

GUIDELINES for AUTHORS

Language

The GAAD publishes papers in Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern European countries (for issues approved by the editorial board). Submitted manuscripts should include abstracts both in the original language of the manuscript and in English, and an additional extended English abstract. Extended abstract is not required for papers in English.

Manuscript Submission

All correspondence will be conducted with the first-named author unless otherwise specified. Manuscripts are to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad>. Manuscripts should be accompanied by a Title Page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 or later versions. Authors are obliged to sign and submit the Copyright Agreement Form.

Manuscript Formatting

1. Transmit your typescripts in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size and line spacing of 1.5.
2. Manuscripts should be between 3500 and 10.000 words and the page numbers should be at the bottom and in the middle.
3. The name(s) of author(s) should be given just below the title of the study aligned to the right. The affiliation, title, e-mail and phone of the author(s) should be indicated on the bottom of the page as a footnote marked with an asterisk (*).
4. Manuscripts should include abstracts between 180 and 200 words in Turkish and in English and an extended English abstract between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used. Add five keywords (in Turkish and in English) below the abstracts. Extended abstract is not required for papers in English.
5. Manuscripts are expected to include a title, abstracts and keywords, an extended English abstract, subheadings, end notes and references.
6. Research articles should be designed as follows: "INTRODUCTION", "AIM AND METHODOLOGY", "FINDINGS", "DISCUSSION AND CONCLUSION", "ENDNOTES" and "REFERENCES" and "TABLES AND FIGURES". Review and commentary articles should begin with an "INTRODUCTION" where the purpose and the method is described, followed by other sections.
7. Tables, graphs and figures should be inserted with a number and a defining title into the text or following the "REFERENCES" where it helps follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics should be given within the text.
8. Submit a title page including your credentials along with the manuscript. The title page should include a fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
9. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the journal for publication.
10. References should be in accordance with the Modern Humanities Research Association (MHRA) style 3th Edition.

References

Reference Style and Format

The Journal of South-Eastern European Studies complies with the MHRA (Modern Humanities Research Association) style 3th Edition for referencing and quoting. For more information:

- Modern Humanities Research Association. (2013). *MHRA Style Guide. A Handbook for Authors and Editors* (3th ed.). London.
- <http://www.mhra.org.uk>

Accuracy of citation is the author's responsibility. All references should be cited in text. Reference list should be in alphabetical order.

Citations in the Text

The bibliographic documentation of the cited sources should be provided in footnotes including the full name of the author (first name and surname), the title of the work, city, publisher, publication date. In case of multiple citations in a footnote, sources should be separated with a (;) mark and should be arranged according to date of publication.

Examples:

BOOK

One author

Footnote: Ömer Gezer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020, pp. 109-136.

Short note: Ö. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 109-136.

Bibliography: Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

Two or three authors

Footnote: Mehmet İnbaşı and Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, p. 40.

Short note: M. İnbaşı and E. Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri*, p. 40.

Bibliography: İnbaşı, Mehmet and Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Four or more authors

List all of the authors in the bibliography; in the footnote, only the name of the first author should be mentioned followed by et al.

Edited or compiled volume(s)

Footnote: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. *Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, ed. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, p. 46.

Short note: Novili Ömer Efendi, p. 46.

Bibliography: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. *Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, ed. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Translated book(s)

Footnote: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, trans. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. ed., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, pp. 110-125.

Short note: B. Jelavich, *Balkan Tarihi*, pp. 110-125.

Bibliography: Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, trans. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. ed., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

ARTICLE

Footnote: Vjeran Kursar, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), pp. 120-122.

Short note: V. Kursar, "Being an Ottoman Vlach", pp. 120-122.

Bibliography: Kursar, Vjeran, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), pp. 115-161.

Online Article without DOI

Footnote: Umut Al and Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), pp. 355-358. Access address: <http://www.tk.org.tr/>

Short note: U. Al and G. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi", pp. 355-358.

Bibliography: Al, Umut and Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), pp. 349-369. Access address: <http://www.tk.org.tr/>

Journal Article with DOI

Footnote: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), p. 266. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

Short note: S. J. Turner, "Website Statistics", p. 266.

Bibliography: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), pp. 261-278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

CHAPTER or OTHER PART of a BOOK

Short note: Emir O. Filipović, "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, p. 265.

Short note: E. O. Filipović, "Creato Regni", p. 265.

Bibliography: Filipović, Emir O., "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, pp. 263-276.

BOOK REVIEW

Footnote: Sercan Pektaş, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Book Review), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), p. 123.

Short note: S. Pektaş, "*The Sword and the Crucible*" (Book review), p. 123.

Bibliography: Pektaş, Sercan, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Book review), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), pp. 123-125.

THESIS or DISSERTATION

Footnote: Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, unpublished PhD diss., Princeton University, 2001, pp. 207-209.

Short note: B. Tezcan, *Searching for Osman*, pp. 207-209.

Bibliography: Tezcan, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, unpublished PhD diss., Princeton University, 2001.

CONFERENCE/SYMPOSIUM PAPER(S)

Footnote: Zsuzsanna Csiráki, "Hungarian Elements in the Habsburg–Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century", *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdívm Fæsylanvm, Universidad de Granada, 17-18 March 2017, Vienna, Austria.

Short note: Z. Csiráki, "Hungarian Elements".

Bibliography: Csiráki, Zsuzsanna, “Hungarian Elements in the Habsburg–Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdvm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17–18 March 2017, Vienna, Austria.

Conference/Symposium Paper Abstract Retrieved Online

Murat Çınar, Dilek Doğan and S. Sadi Seferoğlu, “Eğitimde Dijital Araçlar: Google Sınıf Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme” [Abstract], Paper presented at the Conference of Academic Informatics, Anadolu University, Eskişehir. Access address: <http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27>

Other Sources

a) Newspaper Article

Çiğdem Toker, ‘Unutma’ notları, *Cumhuriyet*, 26 June 2015, p. 13.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

David Bordwell, David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post], 18 June 2013. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

“Bilgi mimarisi”, in Vikipedi, (20 December 2014). Access address: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Alexei Marcoux, “Business ethics”. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (2008). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). inFact: Conspiracy theories [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

D. Shore (Screenwriter), M. Jackson (Screenwriter) and S. Bookstaver (Director), “Runaways [TV Series episode]”, D. Shore (Executive producer), in *House M.D.*, 2012. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fazıl Say, Galata Kulesi, in *İstanbul senfonisi* [CD], (2012). İstanbul: Ak Müzik.

Submission Checklist

Please be sure that

- the category of the manuscript is specified.
  - “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
  - disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
  - the manuscript is checked for academic English.
  - the article complies with the journal policy detailed in the Information for Authors.
  - the citations in the text and listed in the references section are in with MHRA 3th.
- Copyright Agreement Form
  - Permission of reproduction for images, figures, tables, etc. used in the article
  - Title page
    - The category of the manuscript
    - The title of the manuscript both in the language of the article and in English
    - All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
    - Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
    - ORCIDs of all authors.
    - Grant support (if there is one)
    - Conflict of interest (if there is one)
    - Acknowledgement (if there is one)
  - Main Body of the Manuscript
    - Important: Please avoid mentioning author(s) names in the manuscript
    - The title of the manuscript both in the language of the article and in English
    - Abstract (180-200 words)
    - Key words: 5 words
    - Extended abstract in English: 600-800 words (for articles in languages other than English)
    - Body text sections
    - References
    - Tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: The Journal of Southeastern European Studies
Dergi Adı: Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:
--

University/company/institution	Çalıştığı kurum
Address	Posta adresi
E-mail	E-posta
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanmasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıf bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kamtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; Sorumlu Yazar;	Signature / İmza	Date / Tarih
		...../...../.....

